

NyS

52-53

NyS 52-53

NyS 52-53

NYDANSKE SPROGSTUDIER

NyS 52-53

NYDANSKE SPROGSTUDIER

© NyS og artiklernes forfattere, 2017

Redaktion:

Margrethe Heidemann Andersen, Tanya Karoli Christensen,
Ken Ramshøj Christensen, Jan Heegård, Torben Juel Jensen,
Thomas Wiben Jensen og Marianne Rathje

Oplysninger om abonnement og indsendelse af bidrag findes bagest i nummeret.

Udgives i samarbejde med
Dansk Sprognavn
Worsaaesvej 19, 4. sal
1972 Frederiksberg C

Tryk: Frederiksberg Bogtrykkeri A/S

ISBN: 978-87-89410-73-9 (tryk)

ISSN 0106-8040 (tryk)

ISSN 2246-4522 (online)

Indhold

Forord	7
KEN RAMSHØJ CHRISTENSEN Træstruktur i en skov af fortolkninger	11
PER ANKER JENSEN De danske kvantums-genitivs syntaks og semantik	39
SUSANNE ANNIKKI KRISTENSEN Formale lingvistiske teorier	79
OLE TOGEBY Formel og funktionel grammatik	107
STEN VIKNER & HENRIK JØRGENSEN En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur	135
TANYA KAROLI CHRISTENSEN Ordet fanger. Retslingvistik i en dansk kontekst	169
DITTE GRANDJEAN & MADS POULSEN Er syntaks en flaskehals i forståelsen? En undersøgelse af syntaksens betydning for børns sætningsforståelse	207
JAN HEEGÅRD PETERSEN & KAROLINE KÜHL Argentinadansk: Semantiske, syntaktiske og morfologiske forskelle til rigsdansk	231
NICOLAI PHARAO, MIA RIDDER MALMSTEDT & SELINA VENG Hvor svært er det lige? En undersøgelse af genkendelsen af ord med reducerede segmenter	259
ASGERD GUDIKNSEN Anmeldelse af Dansk sproghistorie. Bind 1: Dansk tager form	289
KIRSTEN MARIE ØVERAAS "I høj grad et subjektivt værk". Anmeldelse af Den Danske Begrebsordbog	301
ABSTRACTS IN ENGLISH	309

Forord NyS 52-53

Som det fremgår af titelbladet, er dette nummer af NyS et dobbelt-nummer. Det udgør en opsamling af artikler fra hele det indeværende år og indeholder derfor både artikler der var planlagt til udgivelse juni 2017 og artikler planlagt til udgivelse december 2017. De første fem udgør en tematisk sektion idet de alle inddrager eller diskuterer forholdet mellem *form og funktion*, dvs. forskelle og ligheder mellem formelle tilgange og funktionelle eller kognitive tilgange til sprog. De øvrige fire artikler og to anmeldelser spænder bredt både emne- og teorimæssigt.

Under temaet form og funktion falder først artiklen *Træstruktur i en skov af fortolkninger*. Heri gennemgår Ken Ramshøj Christensen en række psykolingvistiske forsøg der har til formål at undersøge hvorvidt det er muligt at adskille form og funktion. Forfatteren argumenterer for at dette er muligt under visse betingelser og for at sprogforståelsen må være styret af formelle principper, snarere end af sandsynligheder og frekvens.

Den anden artikel der forholder form og funktion til hinanden, er Per Anker Jensens *De danske kvantumsgenitivens syntaks og semantik*. Forfatteren analyserer et sparsomt belyst emne i dansk grammatik, nemlig kvantumsgenitiver af typen *en to meters fiskestang*. Per Anker Jensen argumenterer for at analysen af samme fænomen i *Grammatik over det danske sprog* er utilstrækkelig og foreslår i stedet en formel analyse med udgangspunkt i generativ leksikonteori.

I Susanne Annikki Kristensens artikel, *Formale lingvistiske teorier*, sammenlignes fire teoretisk forskellige tilgange til sprogbeskrivelse: Noam Chomskys generativisme og *Lexical-Functional Grammar* over for funktionel grammatik som repræsenteret af Susumo Kunos *Functional Syntax* og Simon Diks *Functional Grammar*. Forfatteren fremfører den pointe at der snarere bør skelnes mellem formale (dvs. systemorienterede) og deskriptive tilgange til sprog end mellem formelle og funktionelle.

Også Ole Tøgeby sammenligner formelle og funktionelle tilgange. I artiklen *Formel og funktionel grammatik* gennemgår behandlingen af forholdet mellem form og mening på sprogets forskellige niveauer, fra lyd og grafer over morfemer, ord og sætninger til ytringer og tekster og sproglige handlinger. Ole Tøgeby argumenterer dels for at de forskellige tilgange ikke er uforenelige, dels for at de har hver deres fordele: Den formelle grammatiks notationssystemer sikrer konsistens og modsigelsesfrihed bedst, mens den funktionelle metode tilbyder mere raffinerede falsifikationsprocedurer end den generative grammatiks acceptabilitetstests.

Den tematiske del rundes af med Sten Vikner og Henrik Jørgensens *En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur*. I artiklen sammenholder de to forfattere Paul Diderichsens topologiske analyse af en række syntaktiske fænomener med en generativ analyse i form af syntakstræer, og de viser substantielle ligheder mellem de to beskrivelsesmodeller. Vikner og Jørgensen argumenterer for at tilgangene med fordel kan supplere hinanden.

I den almene del af dette dobbeltnummer giver Tanya Karoli Christensen med artiklen *Ordet fanger. Retslingvistik i en dansk kontekst* en indføring til det i Danmark forholdsvis underbelyste retslingvistiske forskningsfelt der beskæftiger sig med analyser af sprogligt bevismateriale i kriminalsager. Artiklens hovedvægt ligger på *ophavsanalyse* ('authorship analysis'), og den tager udgangspunkt i en autentisk dansk trusselssag og viser hvordan nærsproglige analyser kan være relevante i efterforskning og bevisførelse.

Med artiklen *Er syntaks en flaskehals i forståelsen? En undersøgelse af syntaksens betydning for børns sætningsforståelse* præsenterer Ditte Grandjean og Mads Poulsen resultatet af en toleddet undersøgelse af sætningsforståelse hos 56 børn i femte klasse. Stimulusmaterialet er både skriftligt og mundtligt, og forfatterne finder at svære sætningskonstruktioner giver dårlig læseforståelse for begge typer stimulus, og at den dårlige læseforståelse ikke kan forklares med børnenes ordforråd eller deres hukommelse alene.

I den efterfølgende artikel, *Argentindanske: Semantiske, syntaktiske og morfologiske forskelle til rigsdanske*, giver Jan Heegård Petersen og Karoline Kühl en introduktion til en form for dansk der hidtil ikke er beskrevet, nemlig det danske sprog som det tales af efterkommere af udvandrere

til Argentina. Artiklens analyser er baseret på et datasæt bestående af 16 talere, og forfatterne gennemgår syv eksempler på morfologiske, syntatiske og leksikalske udviklinger der kan være med til at definere 'argentinadansk' som en særlig dansk varietet.

Nicolai Pharao, Mia Ridder Malmstedt og Selina Veng runder artikeldelen af med *Hvor svært er det lige? En undersøgelse af genkendelsen af ord med reducerede segmenter*. Artiklen afrapporterer et perceptionsstudie af ord med reduceret udtale. Undersøgelsen viser at udtalereduktion i form af segmentel reduktion hæmmer forståelsen både når der ses på svartider og svarkorrekthed. Undersøgelsen viser også at enkeltords hyppighed spiller en vigtig rolle for hvor korrekt og hurtigt forsøgspersoner genkender dem.

Dobbeltnummeret afsluttes med anmeldelser af to vigtige, nyere danske sprogvidenskabelige værker: Asgerd Gudiksen anmelder første bind af *Dansk sproghistorie*, *Dansk tager form* og Kirsten Marie Øveraas anmelder *Den Danske Begrebsordbog*.

God læselyst!

Træstruktur i en skov af fortolkninger

KEN RAMSHØJ CHRISTENSEN

ABSTRACT

Denne artikel fremfører først et logisk argument for at det ikke er muligt at redegøre for sprogtilegnelsen og sprogbrugen ved hjælp af funktion og hyppighed alene. Der er også behov for at tage form-delen – dvs. syntaksen – alvorligt, for den er forudsætningen for funktionen. Dernæst gennemgår artiklen resultaterne fra en række danske neuro- og psykolingvistiske undersøgelser der understøtter den formelle lingvistik grundtese, nemlig at det er muligt at adskille sproglig form og sproglig funktion. Forsøgene viser at vi laver usandsynlige fortolkninger undervejs i sprogforståelsen, og at sandsynlighed og hyppighed ikke forklarer hvorfor eller hvordan vi misforstår visse sætningstyper, eller hvorfor vi tilskriver mening til sætninger der ikke har en fast betydning. Selvom visse semantiske og syntaktiske kriterier normalt skal være opfyldt, er det muligt så at sige at kortslutte det sproglige fortolkningssystem og dermed adskille form og funktion. Der argumenteres for at hjernen er en forudsigelsesmaskine der konstant konstruerer og opdaterer mentale modeller af verden omkring os, og at én af disse modeller er sprogets grammatik. Ligesom enhver anden form for søge- eller læringsalgoritme må sprogforståelsen nødvendigvis være styret af visse formelle principper.

EMNEORD: parsing, psykolingvistik, neurolingvistik, sprogtilegelse, hyppighed

1 INTRODUKTION

Sproglige tegn har som bekendt både form, dvs. grammatisk kategori og struktur, og funktion i form af betydning og anvendelse, herunder anvendelsesfrekvens. Jeg vil i det følgende fremføre et logisk argument for at det ikke er muligt at redegøre for sprogtilegnelsen og sprogbrugen ved hjælp af funktion alene. Der er også behov for at tage form-delen alvorligt, for den er forudsætningen for funktionen. Der-

næst vil jeg gennemgå en række danske publicerede psykolingvistiske forsøg der viser at form (her: syntaks) og funktion (her: semantik og pragmatik) kan skilles ad. Eller rettere, funktionsdelen (betydningen) kan nærmest kortsluttes uden at det bliver bemærket, men dog kun hvis formdelen (syntaksen) er i orden. Desuden viser forsøgene også at hyppighed forudsætter form. Disse resultater understøtter den formelle lingvistik grundtese, nemlig at det er muligt at adskille sproglig form og sproglig betydning/funktion, som også argumenteret indgående for af fx Newmeyer (2003).

Hjernen kan betragtes som en slags forudsigelsesmaskine (Bubic et al. 2010, Clark 2013, Fuster 2015: 398-399). Den forsøger hele tiden at forudsige perception og stimuli fra omverdenen ud fra hvad den ved i forvejen, og derfra træffe beslutning om passende reaktion (*decision making*). Den mentale model af omverdenen opdateres og justeres alt efter om forudsigelserne (forventningerne) passer eller ikke passer (*error detection*). Det forudsætter en vis mængde medfødte kategorier og adfærdsmønstre, men fører på den anden side også til tillærte eller ændrede kategorier og adfærdsmønstre. Interaktionen mellem disse medfødte og tillærte mekanismer danner grundlag for videre forudsigelse og adaptation. Én af de modeller som hjernen kontinuerligt danner forudsigelser og opbygger forventninger ud fra, er sprogets grammatik. Det skal for en god ordens skyld allerede fra starten understreges at der naturligvis er behov for såvel en formel beskrivelse som en funktionel beskrivelse af sproget, og at de to tilgange komplementerer hinanden (Newmeyer 2010), et faktum der ofte glemmes i lingvistiske debatter (men se Newmeyer 2010, Tøgeby 2017).

2 SPROGTILEGNElsen OG DEN SORTE BOKS

Formelle og funktionelle lingvistiske tilgange er (blandt andet) uenige om hvad der ligger til grund for sprogtilegnelsen, hvad der er medfødt, og hvad der er tillært. Det er i bund og grund forskellen mellem nativism (kort sagt: medfødt sprogspecifik viden) og empirisme (kort sagt: ingen medfødt sprogspecifik viden). For empirismen spiller hyppighed en central rolle idet det antages at jo hyppigere man udsættes for noget (sprogligt), jo mere 'indlejret' bliver det. Problemet er bare at en tilgang

til sprogtilegnelsen baseret primært på hyppighed er umulig, men det vender jeg tilbage til i næste afsnit.

Den tidlige behaviorisme (Skinner 1957) var en version af rendyrket empirisme. Der var kun stimulus og respons. Det mellemliggende, det ”mellem ørerne”, var et *black box*-fænomen man ikke kunne udtale sig om. Læring blev anset som dannelse af associationer mellem stimulus, respons og belønning (eller straf) (*reinforcement*). Jo hyppigere en stimulus (og dermed respons og belønning) var, jo stærkere blev associationen – der var altså tale om frekvens- eller hyppighedsbaseret læring. Selvom behaviorismen for længst er gået af mode (efter Chomskys sonderlemmende kritik, Chomsky 1959), er ideen om at mennesket fødes uden specifikke medfødte evner ikke. Empirismen lever stadig.

Michael Tomasello er udtalt modstander af ideen om medfødte sproglige mekanismer og kategorier. Ifølge ham er småbørn gode til at finde mønstre i auditive sekvenser, og denne evne forbereder dem til at tilegne sig grammatiske konstruktioner (Tomasello 2003: 19). Sprogtilegnelsen er desuden baseret på fælles opmærksomhed mellem barn og voksen (*joint attention*), evnen til at læse andres hensigt (*attention reading*) og kulturel læring (*cultural learning*). Ifølge Tomasello er sproget intet andet end en (speciel) slags evne til at bruge fælles opmærksomhed (2003: 21), og børn lærer således sprog, herunder ord og sætningskonstruktioner, på samme måde som de lærer alle andre slags kulturelle konventioner (2003: 90).

The most important point is that constructions are nothing more or less than patterns of usage, which may therefore become relatively abstract if these patterns include many different kinds of specific linguistic symbols. But never are they empty rules devoid of semantic content or communicative function (Tomasello 2003: 100).

De tidligste ”konstruktioner” som børn ifølge Tomasello tilegner sig, er ”verbum-øer” (*Verb Islands*): ”each verb seemed like its own island of organization in an otherwise unorganized language system” (2003: 117). Sprogtilegnelsen, eller rettere sproglæringen, sker ved hjælp af analogidannelse: ”the pattern-finding skill of analogy, which basically

categorizes together complex wholes on the basis of commonalities in their relational structures” (2003: 193).

When people repeatedly use the same particular and concrete linguistic symbols to make utterances to one another in “similar” situations, what may emerge over time is a pattern of language use, schematized in the minds of users as one or another kind of linguistic category or construction (Tomasello 2003: 99).

Bemærk de mange meget vage termer, der giver anledning til flere spørgsmål end de besvarer: ”ligheder” (*commonalities*), ”gentagne gange” (*repeatedly*), ”samme” (*same*), ”lignende situationer” (*similar situations*), ”kan opstå” (*may emerge*), ”en eller anden slags sproglig kategori eller konstruktion” (*one or another kind of linguistic category or construction*), og sidst men ikke mindst, ”analogidannelse” (*pattern-finding skill of analogy*). Men som Steven Pinker (2004: 951) også har påpeget, er henvisning til analogidannelse tom snak med mindre man specificerer hvordan. Selvom Tomasello ikke mener at læring via ren association kan forklare sprogtilenelse (fx Tomasello 2003: 20), er det svært at se at hans model er meget forskellig fra en model der er baseret på hyppighed (”samme”, ”gentagne gange”) og en slags ”analogi” (se fx Tomasello 2003: 48, 56, 106-7, 173-175). Det er stort set den samme samling af vage ideer der fremføres af Evans (2014), og hans fremstilling er således også temmelig problematisk, som også påpeget af blandt andre Allott og Rey (2017) og Adger (2015a, 2015b). Denne neo-empiristiske tilgang gør os således ikke klogere på hvad der sker i ’den sorte boks’.

Et forsøg på at beskrive og forklare hvordan læringsprocessen foreløber, altså hvad der foregår inde i ’den sorte boks’, er *connectionismen* (også kaldet parallelt distribueret processering), der baserer sig på computerbaserede såkaldte kunstige neurale netværker (Elman et al. 1996, Reilly og Sharkey 1992). Netværker lærer at associere stimuli som det udsættes for hundredvis af gange, ved hjælp af feedback der som sådan svarer til behaviorismens *reinforcement*, dvs. belønning eller straf. Der er ingen medfødte symbolske repræsentationer (sproglige kategorier, såsom verbum, substantiv, etc.) eller sprogspecifikke strukturelle principper. Netværket lærer ved hjælp af hyppighed (frekvens), generel læring (via association) og feedback. En sprogbrugers viden om

sit sprog forstås her som en statistisk samling af sproglige erfaringer ("a statistical ensemble of language experiences") der konstant ændrer sig ved brug (Ellis 2002: 64) – og det til trods for at connectionismen ser sig selv om et modsvar til behaviorismen, eftersom det jo netop handler om netværker inde i 'den sorte boks' (Elman et al. 1996: 103-104). Problemet er bare at for at disse generiske, domæne-generelle netværker overhovedet skal kunne gøre noget som helst, er man nødt til at specificere hvad netværket skal lære, dvs. give det medfødte kategorier, regler eller konstruktioner, se fx Pinker (1997: 112-31, 2002) og Newmeyer (2003, 2005). Neoempiristiske henvisninger til association, hyppighed og analogi er utilstrækkelige, og der er således brug for medfødte læringsmekanismer dedikeret til sprogtilegnelsen. Hertil kommer at antallet af ord og deres potentielle kombinationsmuligheder, altså det som der skal indlæres, er ubegrænset.

2.1 Et væld af sætninger

For at illustrere hvilken enorm udfordring sprogtilegnelsen er, og hvorfor jeg også mener at en hyppighedsbaseret tilgang er utilstrækkelig, vil jeg først vise hvor stort omfanget af mulige sætninger er.¹ Dernæst vil jeg beskrive den ligeledes enorme udfordring der ligger i at finde ud af hvordan ordene hænger sammen.

For det første er sprogets samlede ordforråd enormt. Det er også uhyre svært at fastslå cirka hvor stort en enkelt persons ordforråd er, for det kommer an på hvordan man definerer ord; om man tæller bøjede former, slangord og tekniske udtryk med (Ringgaard 1988). Hertil kommer at sproget varierer og konstant forandrer sig. Det er dog blevet anslået at en gennemsnitlig 20-årig kender et sted mellem 17.000 og 42.000 ord plus slang, navne, polysemer, idiomatiske udtryk og bøjede former (Brysbaert et al. 2016, D'Anna et al. 1991). Mange voksne har et ordforråd på 50-70.000 (Kristensen 2016), nogle sågar kæmpemæssige ordforråd på over 100.000 ord (Bloom 2001: 1098). Det er således ikke usandsynligt at en gennemsnitlig voksen sprogbruger kender ca. 20.000 opslagsord.

---

1 Det er selvfølgelig en tilnærmelse, for der er teoretisk set et uendeligt antal mulige sætninger.

Lad os tage udgangspunkt i følgende sætning:

- (1) Hendes kat jagtede den lille mus.

Hvis vi antager at fordelingen mellem ordklasserne er nogenlunde den samme som i engelsk, er ca. hvert syvende et verbum, hvert andet et substantiv og hvert fjerde et adjektiv (Oxford Dictionaries 2016)². Lad os ydermere for nemheds skyld kun medregne 18 artikler: *en, et, den, det, de, denne, dette, disse, min, mine, din, dine, hans, hendes, dens, vores, jeres, deres*.³ Selv hvis vi antager at det kun er én ud af en million potentielt mulige sætninger der er grammatisk korrekt og giver mening, og at man kun udsættes for sådanne velformede sætninger – dvs. ingen ’performansfejl’ såsom talefejl, grammatiske fejl, langstrakte pauser, etc. (hvilket er umuligt, jf. Aitchison 2008: kapitel 11, Harley 2010: kapitel 8) – så er antallet af logisk mulige sætninger af typen i (1) ca. 24,4 millioner milliarder. Et astronomisk antal der ville tage lidt over 1,5 milliard år at lære hvis man lærte en sætning hvert andet sekund 24 timer i døgnet. Det er naturligvis ikke sådan sprogtilegnelsen forløber, men det sætter problemet i perspektiv. Når man så tager med i betragtningerne at sproget er kombinatorisk (lyde, morfemer og ord kan kombineres, og måden de kombineres på er betydningsbærende, jf. *Han kyskede hende* vs. *Hun kyskede ham*) og rekursivt (fx kan sætninger indeholde andre sætninger, såsom *De sagde at de mente at hun så at han kyskede hende*), og dermed har uendeligt mange kombinationsmuligheder (Chomsky 2005: 11), ja, så er opgaven absolut umulig. Medmindre, selvfølgelig, at sprogtilegnelsen, altså det at lære sit modersmål, på en eller anden måde er styret således at vi ikke behøver at lære sproget én sætning ad gangen. Vi er nødt til for det første at finde ordene, gruppere dem og generalisere til en struktur (eller konstruktion).

---

2 Jeg har ikke kunnet finde fordelingsstallene for dansk, men ifølge Sproget.dk (2016) er ca. 70 % af ordene i Retskrivningsordbogen substantiver, mens det er ca. 50 % i Oxford Dictionaries. Denne forskel kan være tilfældig og skyldes at ordbøgerne bare ikke er lige store. Der er i hvert fald ikke nogen umiddelbar grund til at antage at der skulle være nogen betydelig forskel.

3 Denne liste mangler fx den tomme artikel for ubestemt flertal, som i *heste*, de interrogative artikler, såsom *hvilken* eller *hvafforen*, og kvantorerne, fx *alle, ingen, nogle, mange* og *få*; vi ignorerer også alle talordene der ville gøre antallet uendeligt.

2.2 En skov af træer

En af de enormt store udfordringer i sprogtilegnelse og læring (udover de uendeligt mange mulige sammenstillinger af ord) er at finde ud af hvordan de sproglige elementer skal grupperes. Hvordan man kan opdele en streng i mindre enheder (konstituenten), det såkaldte *bracketing problem* (Weisstein 1999a). Problemet er altså hvordan man kommer til den rette analyse der passer til den intenderede mening, blandt alle de andre analyser – eller hvordan man finder det rigtige træ i en skov af potentielt mulige træer. Dette problem skal løses før det er muligt at generalisere (eller ”analogisere”) til en eller anden konstruktion.⁴ For nemheds skyld vil jeg igen holde mig til ordniveauet, selvom det som nævnt kan være svært at definere præcist hvad et ord er. Jeg ignorerer desuden den åbenlyse kompleksitet at der i mange sætninger kan være diskontinuerte konstituenten, det der i generativ grammatik analyseres som ’flytning’. I sætning (2) er objektet delt op, og den ene del (*en bog*) står på objektets ’normale’ plads lige efter verbet, mens den anden (understregede) del er flyttet ud til venstre i ekstraposition efter adverbialt *sidste år*. Sådanne ordstillingsvariationer, der også ses i fremflytninger såsom *hv-spørgsmål* (3) og fokalisering/topikalisering (4), får antallet af mulige strukturelle analyser til at eksplodere, og som jeg vil vise, er antallet af muligheder i forvejen stort.

- (2) Jeg læste [en bog ___] sidste år der helt klart beskrev hvordan problemet skulle løses.
- (3) Hvem har du snakket med ___ i dag?
- (4) Min gamle computer må du da godt låne ___ igen.

For et givet antal ord (eller andre symboler) kan man beregne antallet af mulige konstituentanalyser, dvs. antallet af mulige kombinationsmuligheder uden at bytte om på ordenes rækkefølge. Tag fx sætningerne i (5) og (6), der begge synes at være helt almindelige og hverdagsagtige.

- (5) Tror du at det kommer til at sne igen i morgen?

---

⁴ Bemærk at det samme problem gør sig gældende uanset om man anvender et syntaktisk eller et semantisk perspektiv, og om man foretrækker at lave kassedigrammer eller feltanalyser fremfor træstrukturer (Vikner og Jørgensen 2017).

- (6) Hvad med at vi smutter ud i køkkenet og ser om der er flere af de der lækre kager?

I sætning (5) er der 11 ord, og det betyder at der er 518.859 potentielle måder at tilskrive den en struktur på hvis vi antager at ord danner konstituenten der består af to eller flere ord, og at konstituenten kan indgå i større konstituenten der selv består af to eller flere konstituenten. Sætning (6) består af 18 ord hvilket giver mere end 300 milliarder mulige analyser!⁵ Til sammenligning er der 'kun' omkring 100 milliarder stjerner i vores galakse, Mælkevejen (ESA 2016).

Hvis vi antager princippet om binær forgrening (engelsk *binary branching*), dvs. hvor ordene eller symbolerne grupperes rekursivt to og to, som er standardantagelsen inden for de fleste versioner af generativ grammatik (fx Adger 2003: 55, Carnie 2010: 120, Radford 2004: 70), reduceres antallet radikalt⁶. Sætning (5) har så ca. 17.000 mulige analyser, mens (6) har lige under 130 millioner – stadigvæk enormt mange muligheder.

Det er altså ikke bare ligetil at lære simple sætninger og finde ud af hvordan de enkelte ord hænger sammen. Mængden af mulige men forkerte analyser er nærmest ufattelig, og disse bogstaveligt talt astronomiske tal gør det klart at sprogindlæringen (og sprogforarbejdning, *processing*, generelt) nødvendigvis må være styret og dermed afgrænset.

Her kunne man måske fristes til at sige at en stor del af fejlanalyserne undgås pga. hyppighed (frekvens) og kollokation. Det er vigtigt at bemærke at selvom der argumenteres for at der er behov for styring og afgrænsning, dvs. en slags 'medfødt' grammatik, så betyder det ikke at input eller stimuli og dermed hyppighed ikke spiller en vigtig rolle. Der er ingen tvivl om at hyppighed spiller en stor rolle i sproglæring såvel som i sprogbrug og sprogforandring, men det betyder ikke at hyppighed skal eller kan være det eneste styrende princip eller det mest centrale (Yang 2004, 2015). Som Jerry Fodor skrev i 1985:

---

5 Antallet af mulige strukturer beregnes ved hjælp af det såkaldte "super Catalan number". For n symboler er der $S_n = \frac{3(2n-3)S_{n-1} - (n-3)S_{n-2}}{n}$ muligheder (Weisstein 1999b).

6 Spørgsmålet om antallet af binære strukturer for n symboler kaldes Catalans problem, efter Eugène Charles Catalan (1814-1894) der løste problemet matematisk. For n symboler er der $C(n-1)$ mulige strukturer, hvor $C = (2n)! / ((n+1)!n!)$, således at der for fire symboler er fem binære strukturer (Stanley og Weisstein 1999).

No nativist has ever supposed that innate capacities are unaffected or unformed by environmental interactions. [...] How many times has this point been made in the last 30 years? How many times in the last three centuries? How many times is one going to have to make it again? (Fodor 1985: 36).

Enhver organisme, mekanisme eller algoritme der skal kunne lære noget, skal nødvendigvis være udstyret med en passende repræsentation af den relevante type data (Yang 2004: 451). Uden en sådan indbygget styring (afgrænsning) ville der ikke være nogen målrettet læring, for der ville ikke være mulighed for at fokusere på hvad der er relevant, og dermed drage de rette konklusioner (generaliseringer) for at lære:

... all learning must be constrained. Without a severely restricted hypothesis space, the learner cannot even get started (Lidz og Waxman 2004: 165).

Det ville Tomasello formodentlig være enig i. Uenigheden går på hvad den indbyggede styring består af:

The problem, as with all problems of induction, is that an infinite number of generalizations are consistent with any finite sample of data. Many curves can be drawn through a set of points, many laws are consistent with a set of observations, and many grammars are consistent with a set of sentences. Therefore any learner who correctly induces a function, theory, or grammar must respect prior ("innate") constraints on its hypothesis space; the data alone are insufficient (Pinker 2004: 451).

Vi må således være udstyret med den rette læringsmekanisme inklusive et kategorisystem af den rette slags der adskiller sig fra generel læring, kontra Tomasello (2003), ellers er vi tilbage hvor vi startede. Sprogtilægnelsen er baseret på et kombinatorisk og rekursivt system af kategorier. Indenfor generativ grammatik kaldes dette system *universal grammar* (UG) (Bolender 2010, Chomsky 1972: 27, Everaert et al. 2015, Pinker 1994: 22, Yang 2004). UG-tilgangen er således fuldstændig i tråd med den ovenfor nævnte udbredte antagelse i kognitionsvidenskaben at hjernen er en forudsigelsesmaskine der konstant konstruerer og opdaterer modeller af verden omkring os. Ligesom enhver form for

læring forudsætter en form for begrænsning eller styring, forudsætter forudsigelse også styring, dvs. en model (eller hypotese).

3 PSYKOLINGVISTISKE UNDERSØGELSER

3.1 *En uventet hyppighedseffekt*

Som forklaret spiller hyppighed, dvs. hvor ofte et sprogligt element (fx lyd eller ord) eller en streng af elementer høres, naturligvis også en vigtig rolle i sprogtilegnelsen (selvom jeg argumenterer for at den også er styret af underliggende principper for sproglig form). I dette afsnit vil jeg præsentere en række psykolingvistiske forsøg der viser hvordan hyppighed nogle gange også spiller sammen med syntaksen i sprogforståelsen. Ydermere viser de at form og funktion kan adskilles, og at formen er en forudsætning for funktionen, dvs. fortolkning og hyppighed.

Det antages ofte at flytning ud af en relativsætning (en speciel slags sætningsknode) er universelt umulig (fx Kush et al. 2013, Phillips 2013, Ross 1967), selvom fx Erteschik-Shir (1982) og Engdahl (1982) har argumenteret for at det i hvert fald er muligt i de skandinaviske sprog. I følgende forsøg (Christensen og Nyvad 2014) undersøgte vi flytning ud af relativsætninger på dansk som i (7) hvor objektet til verbet *havde* i relativsætningen er flyttet ud og helt frem i starten af matrixsætningen (de understregede ord er flyttet fra den understregede tomme plads).

(7) Sådan en hund har Pia engang **mødt/set/kendt/kysset** en pensionist [**der** havde ____].

Forsøget bestod af en spørgeundersøgelse der indeholdt 16 forskellige matrixverber, fx *mødt/set*, fordelt ligeligt på i alt 64 sætninger: 32 med flytning og 32 uden, halvdelen med relativsætningen indledt med *der*, den andel halvdel med *som*, plus 18 såkaldte fillers. Der var 112 deltagere i forsøget. Sætningerne var fordelt på fire pseudorandomiserede lister sådan at hver deltager kun så det enkelte matrixverb i en sætning én gang. Deltagerne bedømte sætningerne på en skala fra 1 til 7 (1=helt uacceptabel, 7=helt acceptabel).

Forsøget viste to ting af relevans for denne artikel: For det første viste vores resultater at acceptabiliteten af sætninger som (7) var signifikant lavere end af sætninger uden fremflytning, men det er ikke overraskende. Tidligere undersøgelser har vist at denne slags flytning har en statistisk signifikant negativ virkning på acceptabiliteten pga. belastningen af arbejdshukommelsen, og at det generelt er tilfældet for fuldt ud grammatiske sætninger med fremflytning, såsom topikaliseringer og *hw*-spørgsmål (Christensen et al. 2013a, 2013b, Fanselow og Frisch 2006, Phillips et al. 2005). For det andet viste forsøget at acceptabiliteten afhænger af den relative hyppighed af matrixverbet (hovedverbet i hovedsætningen), hvor hyppighed er målt som antal forekomster af de specifikke ordformer i KorpusDK (<http://ordnet.dk/korpusdk>). Fx er *møde* mere frekvent end *se*, der er mere frekvent end *kende*, som igen er hyppigere end *kysse*: *møde* > *se* > *kende* > *kysse*. Sætningen i (9) vurderedes af testpersonerne som mest acceptabel med *møde* som matrixverbum, i faldende grad med hhv. *se* og *kende*, og mindst med *kysse*. Forsøget havde 16 forskellige matrixverber, men den eneste faktor med signifikant effekt udover flytning var matrixverbets hyppighed. Det er dog mildest talt uklart hvad der teoretisk set skulle forklare dette mønster. Mig bekendt er der ingen lingvistisk teori der forudsiger at hvis et nominalt objekt indeholder en relativsætning, så er det bedst hvis matrixverbet er højfrekvent, men dog ikke umuligt selvom det er lavfrekvent. Alt andet lige er det sådan at jo oftere vi ser eller hører noget, jo hurtige er vi til at genkende det og til at acceptere det (Zajonc 1968); det er også det der kaldes *priming* (Harley 2014: 175). Det gælder også på det syntaktiske niveau – dog kun så længe der er tale om grammatiske sætninger, for det gælder ikke for ugrammatiske sætninger (Christensen et al. 2013a, Sprouse 2007).

3.2 Hyppighed, grammatikalitet og anomali

Et andet eksempel på at hyppighed har indflydelse på syntaktisk forarbejdning, er at vi opbygger en vis forventning om hvilke ord der vil optræde sammen, ud fra hvilke ord der oftest optræder sammen: fx går *drikke* fint med *vand* (der jo kan drikkes), mindre godt med *sovs* (der dog godt kan drikkes, men som oftest spises) og endnu mindre med *støv* (der normalt ikke kan drikkes), så hvis man hører/læser verbet *drikke*

forventer man *vand* snarere end *sovs* eller *støv*. Når forventningen ikke opfyldes, udløser det en anomalieffekt i hjernen. Som vist i (8), er det mere sandsynligt at *Hun drak et dejligt glas...* efterfølges af *vand*, mens *sovs*, *støv* og *kunne* i stigende grad er usandsynlige (?/??) og/eller umulige (* betyder ugrammatisk):

(8) Hun drak et dejligt glas vand/?sovs/?støv/*kunne.

Anomalieffekten viser sig ved EEG-målinger som en negativ ændring i det elektriske spændingsfelt omkring hjernen 400 millisekunder efter man ser det underlige eller usandsynlige ord (Dudschig et al. 2016, Kutas og Hillyard 1980), og ved fMRI-målinger som øget blodgennemstrømning i den del af pandelappen i hjernen der kaldes Brocas område (Christensen og Wallentin 2011). Det at lav acceptabilitet udløser en anomalieffekt, gør sig også gældende på sætnings- eller konstruktionsniveau. I et neurolingvistisk hjerneskanningsforsøg med fMRI-skanning undersøgte vi den såkaldte lokativalternation og sprogforståelse på dansk (Christensen og Wallentin 2011). Nogle verber er kompatible med begge varianter i alternationen, (9), mens nogle kun fungerer med den ene (10), og andre kun med den anden (11):

- (9) a. Han fylder jord i hullet.
b. Han fylder hullet med jord.

- (10) a. Han kaster græs i vandet.
b. *Han kaster vandet med græs.

- (11) a. *Han blokerer skrald i afløbet.
b. Han blokerer afløbet med skrald.

I forsøget blev 22 forsøgsparticipanter præsenteret for 96 sætninger (16 af hver af de tre par i (9)-(11)) som de skulle vurdere om gav mening eller ej.

Resultaterne viste som forventet at forsøgsparticipanterne fandt de ugrammatiske sætninger, (10b) og (11a), uacceptable, og at sådanne ugrammatiske sætninger udløste en anomalieffekt i form af forøget

hjerneaktivitet i Brocas område. I dette forsøgsresultat hænger det uventede, dvs. meget lavfrekvente, sammen med ugrammatikalitet, og det er måske fristende at tænke at det er en hyppigheds- eller (u) sandsynlighedseffekt. Andre forsøg viser dog at der laves temmeligt usandsynlige (midlertidige) fortolkninger undervejs i sprogforståelsen, og at det påvirker den overordnede acceptabilitet af ellers fuldt ud grammatiske sætninger (Christensen et al. 2013a, 2013b, Kizach et al. 2013, Nyvad et al. 2014).

3.3 Midlertidige (mis)fortolkninger

At den overordnede acceptabilitet påvirkes af midlertidige fortolkninger, kan fx ses ved *hv*-flytning ud af en indlejret sætning (Christensen et al. 2013a), som illustreret i (12) og (13) nedenfor. Dette forsøg bestod af 144 sætninger, alle med *vide* som matrixverbum, mens der var 16 forskellige hovedverber i de indlejrede sætninger (der var 8 forskellige slags sætninger, herunder de to i (12a-b), men det er ikke centralt for indeværende). Deltagerne (60 personer) skulle vurdere sætningerne en efter en i randomiseret rækkefølge på en skala fra 1 til 5 (1=helt uacceptabel, 5=helt acceptabel). (Forsøget havde desuden et replikationseksperiment med sætninger svarende til (13a-b) med 30 forsøgspersoner og med samme resultater.)

(12) a. Hvad ved hun godt [at man kan leje ____ dér]?

b. Hvor ved hun godt [at man kan leje noget ____]?

(13) a. Hvilken båd foreslog naboen [at vi skulle sælge ____ ret billigt]?

b. Hvor billigt foreslog naboen [at vi skulle sælge vores båd ____]?

Selvom både (12a) og (12b) er grammatisk korrekte, syntes respondenterne/forsøgspersonerne at (12a) var væsentligt mere acceptabel end (12b). Det samme gør sig gældende for (13a) over for (13b). Det skyldes at når vi læser (eller hører) en sætning, sker det fra venstre mod højre, og at vores grammatiske forståelsesapparat, vores *parser*, forsøger at integrere fremflyttede elementer så hurtigt som muligt ved førstkommande hovedverbum. I (12a) er det uproblematisk: *hvad* fortolkes midlertidigt som objekt for *ved*, og det er fuldt ud kompatibelt med

verbets syntaks og semantik. Efterfølgende bliver det klart at det skal være objekt for det indlejrede verbum, *leje*. I (12b) analyseres *hvor* midlertidigt som adverbial for *ved*, hvilket er en umulig situation (jf. **Hvor ved hun det?* **Hun ved det i stuen*). Efterfølgende bliver det hurtigt klart at det hører hjemme i den indlejrede sætning som adverbial for *leje*. Denne midlertidige anomali gør at helsætningen, der ellers er grammatisk korrekt, vurderes som mindre acceptabel.

Resultaterne viser altså at sprogforståelsen ikke kun styres af meningen (funktionen). Vi laver visse fortolkninger undervejs i sprogforståelsen uanset om de giver mening eller.

3.4 Syntaksen har førsteprioritet

Det bliver endnu mere interessant når vi kigger på hvordan vi parser verber der ikke kan tage en nominalfrase som objekt. I dette forsøg (Kizach et al. 2013) undersøgte vi sætninger med verber som *bemærke* og *formode*, der adskiller sig fra hinanden ved at *bemærke* kan tage enten en nominalfrase eller en sætning som objekt, mens *formode* kun kan tage en sætning, jf. (14) og (15). Der er med andre ord en syntaktisk forskel i verbernes valens, deres specifikke krav til deres komplement. Spørgsmålet er om vi også laver absurde og lavfrekvente midlertidige fortolkninger i (15b) på samme måde som i (12) og (13) ovenfor, eller om syntaksen så at sige styrer udenom og blokerer for den potentielle fejlfortolkning.

- (14) a. Mia **bemærkede** grisen.
b. *Mia **formodede** grisen.

- (15) a. Mia **bemærkede** grisen i stalden manglede vand.
b. Mia **formodede** grisen i stalden manglede vand.

I dette forsøg brugte vi G-Maze (Forster et al. 2009), som er et program der viser ordpar, fx *grisen* og *anså*, på computerskærmen, og forsøgspersonen skal så hurtigt som muligt (ved at trykke højre eller venstre på keyboardet) vælge det ord der passer bedst som fortsættelse på den sætning der er ved at blive opbygget, fx *Mia bemærkede* som i (14a) eller (15a). Ved at præsentere sætningerne ord for ord, er det muligt at

måle præcist hvor lang tid det tager (og dermed hvor svært det er) at integrere de enkelte ord i konteksten, og om der er statistisk signifikante forskelle. Vores eksperiment havde 60 deltagere og 16 sætninger (8 sætningspar svarende til det i (15) ovenfor) plus 26 fillers. Det viste sig at det tager længere tid at behandle *formodede* end *bemærkede* umiddelbart efter ordet *Mia*, hvilket formentligt skyldes at parseren (det grammatiske 'forståelsesapparat') forudsiger og konstruerer en sætningsstruktur i stedet for en nominalfrase som objekt, og at en sætningsstruktur alt andet lige er mere kompleks end en nominalfrase. En sætningsstruktur har plads til subjekt, verbum (eller rettere prædikat), og potentielt et objekt (og evt. adverbialer), hvoraf både subjekt og objekt begge kan være og i dette tilfælde er nominalfraser, henholdsvis *grisen* og *vand*. Det interessante er at det tager signifikant længere tid at behandle ordet *manglede* i (15a) end i (15b) (bemærk at det er det samme ord i begge sætninger). Forklaringen er at i (15a) 'tror' parseren at objektet for *bemærkede* er en nominalfrase, for en nominalfrase er alt andet lige simplere end en sætning og passer fint som objekt til *bemærke*. Men når man kommer til ordet *manglede*, bliver det klart at det var forkert, og at strukturen skal reanalyseres sådan at *grisen i stalden* er subjekt i en indlejret sætning. I (15b), derimod, er det ikke muligt at have en nominalfrase som objekt for *formodede* (verbet kræver en sætning som objekt, jf. (14b)), og derfor analyseres *grisen i stalden* med det samme som subjekt i en indlejret sætning, og der er derfor ikke reanalyse ved ordet *manglede*.

Vi har også anvendt G-Maze til at undersøge *hv*-flytning ud af en indlejret sætning, som i (12) og (13) ovenfor (Nyvad et al. 2014). Resultatet viser igen at vi laver denne midlertidige analyse hvor et fremflyttet element analyseres som komplement eller adjunkt til hovedverbet i hovedsætningen, uanset om det giver mening eller ej.

Forsøgene understøtter den gængse model for sprogforståelsen hvor vi, når vi hører eller læser ord, gradvist opbygger en sætningsrepræsentation, dvs. et syntaktisk træ (eller tilsvarende) (Frazier 1987, Harley 2014: 291-293). Ordene føjes ind i den struktur som parseren er ved at konstruere, uanset om det umiddelbart giver mening eller ej (Fodor og Inoue 1998). Vores forsøg viser desuden at det kun sker hvis denne struktur er kompatibel med verbets subkategorisering. Med andre ord: Vi accepterer det semantisk eller pragmatisk usandsynlige, men ikke

det syntaktisk umulige. Den midlertidige misfortolkning man laver i (12b), **Hvor ved hun det?*, er rasende usandsynlig, mens misfortolkningen i (15b), **Mia formodede grisen*, er fuldstændig umulig, hvorfor man ikke laver den. Eftersom begge må formodes at have en hyppighed på nul, er det meget svært at se hvordan en hyppighedsbaseret model ville kunne redegøre for hvorfor der er en forskel.

3.5 Grammatisk illusion og (mis)forståelse

Sandsynlighed (semantisk plausibilitet) og hyppighed (brugsfrekvens) forklarer heller ikke hvorfor eller hvordan vi tilskriver mening til sætninger der ikke har en fast betydning, eller hvorfor eller hvordan vi konsekvent misforstår visse andre sætninger. Sådanne sætningstyper der konsekvent misforstås, kaldes grammatiske illusioner (Christensen 2010, 2016; Kizach et al. 2015; Phillips et al. 2011). Sammenlign sætningerne i (16) og (17). Mens der formodentlig ikke er nogen tvivl om at (16) er tvetydig, og enten betyder at det var manden med tasken der blev slået, eller at det var med tasken hun slog ham, kan folk ikke blive enige om hvad sætningerne i (17) betyder (Christensen 2011, 2016):

(16) Hun slog manden med tasken.

(17) a. ?Flere folk har været i Paris end jeg har.

b. ?Flere kvinder har været på ferie end mænd har i år.

Jeg har undersøgt om folk finder sætninger som dem i (17) meningsfulde, og i givet fald hvad sætningerne betyder, i en række undersøgelser og eksperimenter, herunder et fMRI-studie med 19 deltagere (Christensen 2010), en uformel spørgeundersøgelse med 63 deltagere (Christensen 2011), en internetspørgeundersøgelse med 545 deltagere og to eksperimenter med henholdsvis 32 og 60 deltagere (Christensen 2016). Resultaterne viser gang på gang at de fleste mennesker bliver narret, dvs. de finder sætningerne acceptable og meningsfulde, men de er ikke enige om betydningen. Sætningerne i (19) er grammatiske illusioner. Jeg har kaldt dem 'blindgyder' (Christensen 2011) eller *dead ends* på engelsk (Christensen 2010, 2016); andre kalder dem 'komparative illusioner' (Phillips et al. 2011).

For at se hvordan illusionen virker, så tag fx (17a). Den ser umiddelbart grammatisk og meningsfuld ud (i hvert fald for de fleste), men den har ikke nogen entydig sammenhængende betydning. For det første ser det ud som om *end jeg har* i (17a) er en elliptisk ledsætning, men det kan ikke være tilfældet, for der er ikke noget i den forudgående sætningskonstekst der potentielt kunne gentages, såsom i (18) nedenfor hvor *kommer* er udeladt og kan gentages på pladsen markeret med "[...]”:

(18) Den ene **kommer** fra Norge, den anden [...] fra Sverige.

Udover at (17a) ser ud som om der er ellipse (men det er der ikke, det er pseudoellipse), så ser det også ud som om at *end jeg har* er sat i ekstraposition. Dvs. det ser ud til at være flyttet ud til højre, og at det derfor skal fortolkes (rekonstrueres) som hørende til et sted inde i sætningen – på samme måde som i (19) hvor relativsætningen, *der handler om sprog og statistik*, lægger sig til (modificerer) *bog*, ikke *loppemarkedet*:

(19) Jeg fandt en bog ____ på loppemarkedet der handler om sprog og statistik.

Men rekonstruktion virker heller ikke i (17a). Sammenlign (17a), gengivet i (20a), med sætningen i (20b). Hvis man ophæver ellipsen (21) og derefter rekonstruerer i begge sætninger (22), bliver det tydeligt at kun den ene er meningsfuld og grammatisk, mens den anden er noget vås:

(20) a. ?Flere folk har været i Paris end jeg har.

b. Flere folk har været i Paris end i Køge.

(21) a. *Flere folk har været i Paris end jeg har (været i Paris).

(pseudo-ellipse ophævet)

b. Flere folk har været i Paris end (der har været) i Køge.

(ellipse ophævet)

(22) c. *Flere folk [end jeg har (været i Paris)], har været i Paris ____.

(rekonstrueret)

- d. Flere folk [end (der har været) i Køge], har været i Paris ____.
(rekonstrueret)

Eftersom sætninger af typen i (17a)/(20a) ikke har nogen sammenhængende betydning, er det interessant at mange ikke opdager det. I et forsøg med hjerneskaning med fMRI (Christensen 2010) viser det sig at der ikke er nogen anomalieffekt ved denne sætningstype, som man ellers ville forvente i stil med effekten for (8)-(11) beskrevet ovenfor. I stedet er folk meget hurtige til at vurdere dem som grammatiske og meningsfulde (Christensen 2016). Det er også bemærkelsesværdigt at folk ikke bare gætter på en fortolkning. I stedet tilskriver folk sætningerne én ud af et lille sæt af forskellige og gensidigt inkompatible fortolkninger (hvoraf én dog er at sætningen er meningsløs), som vist i (23). Bemærk at det fx varierer om subjektet *jeg* overhovedet har været i Paris. Det er her også værd at bemærke at det er meget anderledes end tvetydigheden i (16) ovenfor (*Hun slog manden med tasken*).

(23) Flere folk har været i Paris...

- a. ... undtagen mig.
- b. ... end bare mig.
- c. ... oftere end jeg har.

Sætningen i (17a) er som sagt en grammatisk illusion: Det syntaktiske forudsigelsesapparat (parseren) bliver 'snydt' og leverer en semantisk fortolkning der ikke er kompatibel med ordene og strukturen. Det er et tilfælde af "overfladisk fortolkning", eller *shallow processing* (Sanford og Sturt 2002), men bemærk at det kun er den semantiske fortolkning der er overfladisk, ikke den syntaktiske. Som beskrevet ovenfor i forbindelse med (12)-(15), tillader parseren at vi laver absurde midlertidige fortolkninger undervejs i sprogforståelsen, men kun så længe at det er kompatibelt med den syntaktiske struktur. At fortolkningen er afhængig af at der er en syntaktisk struktur at hænge den op på, kan bl.a. også ses i de såkaldte *garden path*-sætninger (Christensen 2010, Frazier 1987, Pritchett 1992; jeg har kaldt dem 'vildspor' på dansk, Christensen 2011). En *garden path*-sætning, fx (24) nedenfor, er grammatisk korrekt, selvom folk finder den uacceptabel og meget svær at forstå – parse-

ren bliver ført på vildspor og kan derfor ikke levere en grammatisk velformet syntaktisk struktur. Det viser sig altså at parseren følger én syntaktisk analyse indtil der er grund til at ændre den, og sommetider er denne reanalyse så svær at man synes at sætningen ikke er grammatisk.

- (24) De mest overbebyrdede offentligt ansatte møder læser også bøger.
(sml.: De mest overbebyrdede folk som de offentligt ansatte møder, læser også bøger.)

Et andet typisk eksempel på en grammatisk men uacceptabel sætning er (25), hvor der er en subjektsrelativsætning indlejret i en anden subjektsrelativ – en såkaldt multipel centerindlejring eller ’løgsætning’ ((24) og (25) er taget fra Christensen 2011: 114-115):

- (25) Biler [mænd [kvinder hader], køber], larmer og ruster.

Problemet med (25) er at den overbelaster arbejdshukommelsen, ikke at der er multipel indlejring som sådan. Hvis vi ændrer en lille smule på den inderste sætning ved at gøre den til en subjektsrelativ i stedet for en objektsrelativ, bliver den meget lettere at forstå og er ikke længere uacceptabel: *Biler mænd der hader kvinder, køber, larmer og ruster.* (Betydningen er altså også ændret her, men pointen er at konstruktionen som sådan er acceptabel.)

3.5 En overdosis af kompleksitet og anomali

De ovenstående forsøg viser at det er muligt at adskille form og funktion, struktur og mening. Så længe de syntaktiske kriterier for en velformet, grammatisk sætning er opfyldt, vil sprogsystemet levere en semantisk fortolkning, også selvom den er meget usandsynlig eller decideret absurd, som i (12b) og (13b). Talere kan sågar være helt uenige om betydningen af tilsyneladende simple sætninger som dem i (17), hvilket er meget ulig hvordan vi ser på resten af sproget. Dertil kommer at hvis den strukturelle kompleksitet er tilstrækkelig høj, som i (25), daler acceptabiliteten, til tider så langt at vi finder sætningen ugrammatisk selvom den ikke er det. Ydermere viser forsøgene at så længe syntaksen er i orden, er der åbent for forskellige hyppighedseffekter, jf. hvordan

(15a) og (15b) parses forskelligt. Men hvad sker der hvis nu vi i stedet skruer yderligere op for den semantiske kompleksitet?

Eksempel (26) nedenfor er også en illusion, men den er hverken tvetydig som (16) eller ugrammatisk som (17). De fleste læser (26) som ensbetydende med (27), mens den i virkeligheden betyder det stik modsatte (Wason og Reich 1979, Natsopoulos 1985, Kizach et al. 2015). Sætninger som (26) kaldes 'dybdebomber' (engelsk *depth charges*).

(26) Ingen hjerneskode er for ubetydelig til at blive ignoreret.

(27) Ingen hjerneskode er for ubetydelig til at blive **behandlet**.

Illusionen skyldes en sammensværgelse af tre faktorer: en semantisk anomali, en pragmatisk anomali og for mange negationer. Udgangspunktet, eller 'baseline', er (28) nedenfor, der er velformet og let at fortolke. I (29) er der en overtrædelse af den semantiske 'regel' eller generalisering at *for X til Y* betyder *jo mere X, jo mindre Y*, som fx i *Jo mere dumt et spørgsmål er, jo mindre er vi tilbøjelige til at besvare det* i (28). Men det fungerer ikke godt med (29): *Jo mere velmagende en lagkage er, jo mindre er vi tilbøjelige til at spise den*, og det er ret let at se at den er en semantisk anomali.

(28) Ingen spørgsmål er for dumme til at blive besvaret.
(baseline)

(29) Ingen lagkage er for velmagende til at blive spist.
(faktor: semantik)

(30) Ingen medicin er for nyttig til at blive hemmeligholdt.
(faktor: pragmatik)

(31) Intet benbrud er for ufarligt til at blive undgået.
(faktor: negation)

(32) Ingen advarsel er for ubetydelig til at blive overhørt.
(dybdebombe)

I (30) er der en åbenlys pragmatisk anomali da det bryder med vores viden om verden at tale om at hemmeligholde medicin. Sætning (31), derimod, indeholder ingen anomalier, hverken semantiske eller pragmatiske. Den er bare meget kompliceret på grund af det høje antal

negative elementer: *intet* (sætningsnegation), *ufarligt* (morfologisk negation) og *undgå* (semantisk negation). I (32) er alle tre faktorer til stede, og sætningen er en dybdebombe ligesom (26).

I vores forsøg (Kizach et al. 2015) blev 29 forsøgspersoner præsenteret for 150 sætninger på en skærm en ad gangen, og hver sætning blev efterfulgt af en kort fortsættelse der enten passede eller ikke passede til den, fx kunne (28) blive fulgt af *Derfor besvarer vi ofte/sjældent spørgsmål*. Opgaven bestod i at svare på om det efterfølgende gav mening, og på om forsøgspersonen var sikker på sit svar. Resultatet kan beskrives med hierarkiet i (33) hvor '>' betyder 'udløste signifikant flere fejl end'(forkellen mellem (30) og (31) var ikke statistisk signifikant, derfor er der komma mellem dem):

(33) dybdebombe (32) > {pragmatik (30), negation (31)} > semantik (29) > baseline (28).

Som forventet udløste dybdebomber som (32) flest fejl. Faktisk svarede folk forkert over 60 % af gangene (dvs. at de angav en fortsættelse som meningsfuld selvom den logisk set ikke var det). Interessant nok var forsøgspersonerne generelt sikre på deres svar, med undtagelse af (31). Det er meget svært at forstå flere negationer (Sherman 1976), og det gjorde folk signifikant mindre sikre på deres svar. Der var dog ingen forskel på de andre fire typer. Selvom folk svarede forkert over 60 % af gangene med dybdebomber som (32), var de overbevist om at de svarede rigtigt.

4 KONKLUSIONER

Jeg har argumenteret for sprogtilegnelsen nødvendigvis må være styret af slags grammatik (fx universalgrammatikken UG) der også indeholder ordkategorierne. En model for sprogtilegnelse udelukkende baseret på hyppighed (stimulus) og analogidannelse, er utilstrækkelig. Uden en form for styring vil det ikke være muligt at generalisere til andre konstruktioner og den sprogspecifikke grammatik og dens anvendelse. Der er simpelthen for mange potentielle men forkerte generaliseringer der skal undgås.

Denne artikel har diskuteret resultaterne fra en række neuro- og psykologiske undersøgelser der understøtter den formelle lingvistik grundtese, nemlig at det er muligt at adskille sproglig form og sproglig betydning/funktion. Sprogforståelsen (i betydningen parsing) må nødvendigvis være styret af visse principper, ligesom enhver anden form for søge- eller læringsalgoritme. Beregninger viser at hvis hjernen kun tager udgangspunkt i at sproglige symboler, fx morfemer eller ord, kan kombineres, er mængden af mulige fejlanalyser ufattelig stor, bogstaveligt talt astronomisk. Man kunne måske fristes til at sige at en stor del af fejlanalyserne undgås pga. hyppighed (frekvens) og kollokation idet vi opbygger en vis forventning om hvilke ord der optræder sammen. Når forventningerne så ikke opfyldes, udløser det en anomalieffekt i hjernen. De nævnte forsøg viser dog at vi i visse kontekster laver usandsynlige fortolkninger i real-time undervejs i sprogforståelsen, og at sandsynlighed og hyppighed heller ikke forklarer hvorfor eller hvordan vi misforstår visse sætningstyper, eller hvorfor vi tilskriver mening til sætninger der ikke har en fast betydning. De psykologiske eksperimenter viser på den ene side at visse semantiske og syntaktiske kriterier skal være opfyldt, hvilket passer med at form og funktion går hånd i hånd. På den anden side viser forsøgene også at det er muligt at kortslutte det sproglige fortolkningssystem og dermed adskille de to. Alt tyder således på at der er behov for såvel en formel beskrivelse som en funktionel beskrivelse af sproget, og at de to tilgange komplementerer hinanden. Der er dog tilfælde hvor den funktionelle beskrivelse må give fortabt, som fx hvor den semantiske og/eller pragmatiske fortolkning kan være (endda meget) overfladisk så længe den syntaktiske struktur er i orden.

Ken Ramshøj Christensen
Institut for Kommunikation og Kultur
Aarhus Universitet
krc@cc.au.dk

LITTERATUR

- Adger, D. 2003. *Core syntax: a minimalist approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Adger, D. 2015a. Mythical myths: Comments on Vyvyan Evans' "The Language Myth." *Lingua* 158. 76–80. DOI:10.1016/j.lingua.2015.02.006.
- Adger, D. 2015b. More misrepresentation: A response to Behme and Evans 2015. *Lingua* 162. 160–166. DOI:10.1016/j.lingua.2015.05.005.
- Aitchison, J. 2008. *The articulate mammal. An introduction to psycholinguistics*. 5. udg. London: Routledge.
- Allott, N. & G. Rey. 2017. The many errors of Vyvyan Evans' The Language Myth. *The Linguistic Review* 34(3). 1-20. DOI:10.1515/tr-2017-0011.
- Bloom, P. 2001. Précis of how children learn the meanings of words. *Behavioral and Brain Sciences* 24(6). 1095-1103. DOI:10.1017/S0140525X01000139.
- Bolender, J. 2010. Universal grammar as more than a programmatic label. *Lingua* 120(12). 2661–63. DOI:10.1016/j.lingua.2010.03.010.
- Brysaert, M, M. Stevens, P. Mander & E. Keuleers. 2016. How many words do we know? Practical estimates of vocabulary size dependent on word definition, the degree of language input and the participant's age. *Frontiers in Psychology* 7 (artikel nr. 1116). 1-11. DOI:10.3389/fpsyg.2016.01116.
- Bubic, A, D.Y. von Cramon & R.I. Schubotz. 2010. Prediction, cognition and the brain. *Frontiers in Human Neuroscience* 4. 1–15. DOI:10.3389/fnhum.2010.00025.
- Carnie, A. 2010. *Constituent structure*. 2. udg. Oxford: Oxford University Press.
- Chomsky, N. 1959. Review: Verbal Behavior by B. F. Skinner. *Language* 35(1):. 26–57. DOI:10.2307/411334.
- Chomsky, N. 1972. *Language and mind. Enlarged edition*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Chomsky, N. 2005. Three factors in language design. *Linguistic Inquiry* 36(1). 1–22. DOI:10.1162/0024389052993655.
- Christensen, K.R. & A.M. Nyvad. 2014. On the nature of escapable relative islands. *Nordic Journal of Linguistics* 37(1). 29–45. DOI:10.1017/S0332586514000055.
- Christensen, K.R. & M. Wallentin. 2011. The locative alternation: distinguishing linguistic processing cost from error signals in Broca's region. *NeuroImage* 56(3). 1622–31. DOI:10.1016/j.neuroimage.2011.02.081.
- Christensen, K.R. 2010. Syntactic reconstruction and reanalysis, semantic dead ends, and prefrontal cortex. *Brain and Cognition* 73(1). 41–50. DOI:10.1016/j.bandc.2010.02.001.

- Christensen, K.R. 2011. Flere folk har været i Paris end jeg har. I.S. Hansen & P. Widell (red.), *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, 113–36. Aarhus: Aarhus Universitet. http://muds.dk/rapporter/MUDS_13.pdf.
- Christensen, K.R. 2016. The dead ends of language: the (mis)interpretation of a grammatical illusion. S. Vikner, H. Jørgensen & E. Van Gelderen (red.), *Let Us Have Articles Betwixt Us – Papers in Historical and Comparative Linguistics in Honour of Johanna L. Wood*, 129–60. Aarhus: Aarhus Universitet. <http://ebooks.au.dk/index.php/aul/catalog/download/119/107/466-1?inline=1>.
- Christensen, K.R., J. Kizach & A.M. Nyvad. 2013a. Escape from the Island: grammaticality and (reduced) acceptability of *wh-island violations in danish*. *Journal of Psycholinguistic Research* 42(1), 51–70. DOI:10.1007/s10936-012-9210-x.
- Christensen, K.R., J. Kizach & A.M. Nyvad. 2013b. The processing of syntactic islands – an fMRI study. *Journal of Neurolinguistics* 26(2), 239–51. DOI:10.1016/j.jneuroling.2012.08.002.
- Clark, A. 2013. Whatever next? Predictive brains, situated agents, and the future of cognitive science. *Behavioral and Brain Sciences* 36(03), 181–204. DOI:10.1017/S0140525X12000477.
- D’Anna, C., E. Zechmeister & J. Hall. 1991. Toward a meaningful definition of vocabulary size. *Journal of Literacy Research* 23(1), 109–22. DOI:10.1080/10862969-109547729.
- Dudschig, C., C. Maienborn & B. Kaup. 2016. Is there a difference between stripy journeys and stripy ladybirds? The N400 response to semantic and world-knowledge violations during sentence processing. *Brain and Cognition* 103, 38–49. DOI:10.1016/j.bandc.2016.01.001.
- Ellis, N.C. 2002. Frequency Effects in Language Processing. *Studies in Second Language Acquisition* 24(2): 143–188. DOI:10.1017/S0272263102002024.
- Elman, J.L., A. Karmiloff-Smith, E. Bates, M. Johnson, D. Parisi, & K. Plunkett. 1996. Rethinking innateness: *A connectionist perspective on development*. *Neural network modeling and connectionism*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Engdahl, E. 1982. Restrictions on unbounded dependencies in Swedish. E. Engdahl & E. Ejerhed (red.), *Readings on Unbounded Dependencies in Scandinavian Languages*, 151–174. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Erteschik-Shir, N. 1982. Extractability in Danish and the pragmatic principle of dominance. E. Engdahl & E. Ejerhed (red.), 1982. *Readings on Unbounded Dependencies in Scandinavian Languages*, 175–191. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

- ESA. 2016. How many stars are there in the universe? *European Space Agency*. (Tilgæet 11. november 2016). http://www.esa.int/Our_Activities/Space_Science/Herchel/How_many_stars_are_there_in_the_Universe.
- Evans, Vyvyan. 2014. *The language myth: why language is not an instinct*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Everaert, M.B.H., M.A.C. Huybregts, N. Chomsky, R.C. Berwick & J.J. Bolhuis. 2015. Structures, not strings: linguistics as part of the cognitive sciences. *Trends in Cognitive Sciences* 19(12). 729–43. DOI:10.1016/j.tics.2015.09.008.
- Fodor, J.A. 1985. Précis of the modularity of mind. *Behavioral and Brain Sciences* 8(1). 1–42. DOI:10.1017/S01.40525X0001921X.
- Fodor, J.D., & A. Inoue. 1998. Attach anyway. J.D. Fodor & F. Ferreira (red.), *Reanalysis in Sentence Processing*, 101–41. Springer Netherlands. DOI:10.1007/978-94-015-9070-9_4.
- Forster, K.I., C. Guerrera & L. Elliot. 2009. The maze task: measuring forced incremental sentence processing time. *Behavior Research Methods* 41(1). 163–71. DOI:10.3758/BRM.41.1.163.
- Frazier, L. 1987. Sentence processing: A tutorial review. M. Coltheart (red.), *Attention and Performance XII*, 559–86. Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fuster, Joaquin. 2015. *The prefrontal cortex*. 5. udg. Amsterdam: Academic Press/Elsevier.
- Global Language Monitor. 2014. Number of words in the English language: 1,025,109.8. (Tilgæet 4. januar 2014). <http://www.languagemonitor.com/number-of-words/number-of-words-in-the-english-language-1008879/>.
- Harley, T.A. 2010. *Talking the talk: language, psychology and science*. Hove: Psychology Press.
- Harley, T.A. 2014. *The psychology of language: from data to theory*. 4. udg. Hove: Psychology Press.
- Kizach, J, A.M. Nyvad & K.R. Christensen. 2013. Structure before meaning: sentence processing, plausibility, and subcategorization. *PLoS ONE* 8(10). e76326. DOI:10.1371/journal.pone.0076326.
- Kizach, J, K.R. Christensen & E. Weed. 2015. A verbal illusion: now in three languages. *Journal of Psycholinguistic Research*, 1–16. DOI:10.1007/s10936-015-9370-6.
- Kristensen, K. 2016. Lidtomordforråd. Sproget.dk. Accessed October 11. <http://sproget.dk/temaer/ord-og-bogstaver/kjeld-kristensen-lidt-om-ordforraad.html>.
- Kush, D., A. Omaki og & N. Hornstein. 2013. Microvariation in islands? J. Sprouss & N. Hornstein (red.), *Experimental syntax and island effects*, 239–64. Cambridge: Cambridge University Press.

- Kutas, M., & S.A. Hillyard. 1980. Reading senseless sentences: brain potentials reflect semantic incongruity. *Science* 207(4427). 203–205. DOI:10.1126/science.7350657.
- Lidz, J., & S. Waxman. 2004. Reaffirming the poverty of the stimulus argument: A reply to the replies. *Cognition* 93 (2): 157–65. DOI:10.1016/j.cognition.2004.02.001.
- Natsopoulos, D. 1985. A verbal illusion in two languages. *Journal of Psycholinguistic Research* 14(4). 385–397. DOI:10.1007/BF01067882.
- Newmeyer, F.J. 2003. Grammar is grammar and usage is usage. *Language* 79(4). 682–707. DOI:10.1353/lan.2003.0260.
- Newmeyer, F.J. 2005. *Possible and probable languages: A generative perspective on linguistic typology*. New York: Oxford University Press.
- Newmeyer, F.J. 2010. Formalism and functionalism in linguistics. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science* 1(3). 301–7. DOI:10.1002/wcs.6.
- Nyvad, A.M., J. Kizach & K.R. Christensen. 2014. (Non-)arguments in long-distance extractions. *Journal of Psycholinguistic Research*, 1–13. DOI:10.1007/s10936-014-9300-z.
- Oxford Dictionaries. 2016. How many words are there in the English language? (Tilgæt 20. september 2016). <https://en.oxforddictionaries.com/explore/how-many-words-are-there-in-the-english-language>.
- Phillips, C. 2013. Some arguments and nonarguments for reductionist accounts of syntactic phenomena. *Language and Cognitive Processes* 28. 156–187. DOI:10.1080/01690965.2010.530960.
- Phillips, C., M.W. Wagers & E.F. Lau. 2011. Grammatical illusions and selective fallibility in real-time language comprehension. J.T. Runner (red.), *Experiments at the Interfaces*, 147–80. Bingley: Emerald Group Publishing.
- Phillips, C., N. Kazanina & S.H. Abada. 2005. ERP effects of the processing of syntactic long-distance dependencies. *Cognitive Brain Research*, 22.3, 407–428. DOI:10.1016/j.cogbrainres.2004.09.012.
- Pinker, S. 1994. *The language instinct: the new science of language and mind*. New York: Penguin.
- Pinker, S. 1997. *How the mind works*. New York: Norton.
- Pinker, S. 2002. *The blank slate: The modern denial of human nature*. New York: Viking.
- Pinker, S. 2004. Clarifying the logical problem of language acquisition. *Journal of Child Language* 31(4). 949–53. DOI:10.1017/S0305000904006439.

- Pritchett, B.L. 1992. *Grammatical competence and parsing performance*. Chicago: University of Chicago Press.
- Radford, A. 2004. *Minimalist syntax: exploring the structure of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reilly, R.G., & and N.E. Sharkey (red.). 1992. *Connectionist approaches to natural language processing*. Hove: Lawrence Erlbaum Associates Ltd.
- Ringgaard, K. 1988. Hvor mange ord er der i dansk? *Nyt Fra Sprognavnet*, 1. 1–6.
- Ross, J.R. 1967. *Constraints on variables in syntax*. Ph.d.-afhandling. Massachusetts Institute of Technology.
- Sanford, A.J. & P. Sturt. 2002. Depth of processing in language comprehension: not noticing the evidence. *Trends in Cognitive Sciences* 6(9). 382–386. DOI:10.1016/S1364-6613(02)01958-7.
- Sherman, M.A. 1976. Adjectival negation and the comprehension of multiply negated sentences. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 15(2). 143–57. DOI:10.1016/0022-5371(76)90015-3.
- Skinner, B.F. 1957. *Verbal behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts, Inc.
- Sproget.dk. 2016. Substantiver. (Tilgået 11. oktober 2016). <http://sproget.dk/raad-og-regler/typiske-problemer/substantiver>.
- Sprouse, J. 2007. Continuous acceptability, Categorical grammaticality, and Experimental syntax. *Biolinguistics* 1. 123–34.
- Stanley, R. & E.W. Weisstein. 1999. Catalan number. *MathWorld – A Wolfram Web Resource* (Tilgået 22. september 2016). <http://mathworld.wolfram.com/Catalan-Number.html>.
- Togeby, O. 2017. Formel og funktionel grammatik. *NyS: Nydanske Sprogstudier* 52-53. 107-134.
- Tomasello, M. 2003. *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vikner, S. & H. Jørgensen. 2017. En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur. *NyS: Nydanske Sprogstudier* 52-53. 135-168.
- Wason, P.C. & S.S. Reich. 1979. A verbal illusion. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 31(4). 591–97. DOI:10.1080/14640747908400750.
- Weisstein, E.W. 1999a. Bracketing. *MathWorld – A Wolfram Web Resource* (Tilgået 4. november 2015). <http://mathworld.wolfram.com/Bracketing.html>.
- Weisstein, E.W. 1999b. Super Catalan number. *MathWorld – A Wolfram Web Resource* (Tilgået 22. september 2016). <http://mathworld.wolfram.com/SuperCatalan-Number.html>.

- Yang, C.D. 2004. Universal grammar, statistics or both? *Trends in Cognitive Sciences* 8(10). 451–56. DOI:10.1016/j.tics.2004.08.006.
- Yang, C.D. 2015. For and against frequencies. *Journal of Child Language* 42(2). 287–93. DOI:10.1017/S0305000914000683.
- Zajonc, R.B. 1968. Attitudinal effects of mere exposure. *Journal of Personality and Social Psychology* 9(2, Pt.2). 1–27. DOI:10.1037/h0025848.

DE DANSKE KVANTUMSGENITI- VERS SYNTAKS OG SEMANTIK

PER ANKER JENSEN

ABSTRACT

Kvantumsgenitiver er et sparsomt belyst emne og har gennem mange år stået helt i skyggen af diskussionen om bestemmergenitiverne. Denne artikel præsenterer en integreret syntaktisk og semantisk teori om kvantumsgenitiver som *en to meters fiskestang* og *en tre retters menu*. De vigtigste tidligere analyser gennemgås, særligt Kristian Mikkelsens i *Danske ordføjningslære* og Hansen & Heltofts i *Grammatik over det danske sprog* (GDS). Artiklen underbygger syntaktisk og semantisk Mikkelsens begrebsanalyse af disse genitiver, mens det påvises at analysen i GDS er tvivlsom både semantisk og topologisk. Jeg viser at kvantumsgenitiver er distributionelt ækvivalente med attributive adjektivfraser og omfatter to undertyper, ”målsgenitiver” og ”konstitutivgenitiver”. Syntaktisk er disse genitivtyper helt ens og følges begge af ubestemt form af evt. attributive adjektiver (i modsætning til bestemmergenitiver, der kræver bestemt form af adjektivet). Men de adskiller sig semantisk. Mens målsgenitiverne semantisk set kun er målsangivelser, denoterer konstitutivgenitiverne derudover en meronymisk relation mellem de to nominaler i konstruktionen. I kraft af meronymien er konstitutivgenitiverne semantisk i berøring med bestemmergenitiverne, men mens sidstnævnte har helheds-terminen som en del af genitiven, har konstitutivgenitiverne del-terminen indlejret i genitiven. Den teoretiske ramme for de syntaktiske og semantiske analyser er formel og inddrager generativ leksikonteori i analysen af de danske substantivers semantiske komposition. Fremstillingen er uformel, men de vigtigste syntaktiske og semantiske repræsentationer er medtaget med udførlig forklaring.

EMNEORD: kvantumsgenitiver; målsgenitiv; konstitutivgenitiv; meronymi; formel syntaks og semantik; qualia-struktur

1 INDLEDNING

Både i den danske og den internationale litteratur har kvantumsgenitiverne stået helt i skyggen af bestemmergenitiverne. Det forsøger denne artikel at rette op på. Med afsæt i de sparsomme tidligere behandlinger gives en sammenhængende og fuldstændigt integreret fremstilling af syntaksen og semantikken i danske kvantumsgenitiver som *et ti timers kursus, en to meters fiskestang, et to motorers fly og en tre retters menu*.

Jeg viser at disse genitiver især syntaktisk, men også semantisk, er forskellige fra bestemmergenitiver som *husets tag og kattens hale*. Det vises herunder at en klart defineret undertype af kvantumsgenitiverne opviser et hidtil upåagtet semantisk overlap med bestemmergenitiverne. Mit udgangspunkt for den syntaktiske analyse er Jensen (2013) og for semantikens vedkommende Kr. Mikkelsens kategori *genitivus qualitatis*, ”beskaffenhedsgenitiver” (Mikkelsen 1911).

I afsnit 2 nedenfor diskuteres Mikkelsens ”beskaffenhedsgenitiver”. Jeg viser her at der er uafhængig syntaktisk evidens for hans begrebsbaserede klassifikation. Derefter omtales Diderichsens analyse (Diderichsen 1946), hvis væsentligste bidrag er fonologiske og topologiske. Endelig behandles GDS-analysen, der vises at være såvel topologisk som semantisk uholdbar. I afsnit 3 fremlægges min syntaktiske analyse, der viser at kvantumsgenitiverne er distributionelt ækvivalente med attributive adjektivfraser. Den syntaktiske analyse og en revideret version af Mikkelsens begrebsklassifikation udgør tilsammen grundlaget for den hypotese om kvantumsgenitivernes semantiske komposition som fremlægges i afsnit 4. I afsnit 5 sammenfattes artiklens resultater i en konklusion.

Artiklens teoretiske grundlag er trækbaseret generativ syntaks (se Gazdar 1987 for en introduktion) og kompositionel semantik (Montague 1974) kombineret med generativ leksikonteori (Pustejovsky 1991, 1995). Det formelle holdes så enkelt som muligt da målet er at præsentere en formelt adækvat, men først og fremmest bredt tilgængelig, samlet teori om kvantumsgenitivernes syntaks og semantik. Alle eksempler er verificeret ved korpusundersøgelser i KorpusDk, ved Google-søgninger og ved manuel excerpering fra skriftlige kilder.

2 TIDLIGERE BEHANDLINGER AF KVANTUMSGENITIVERNE

2.1 Kristian Mikkelsens analyse

Blandt de tidligere behandlinger af kvantumsgenitiverne er denne den mest dybtgående. Mikkelsen er helt opmærksom på de syntaktiske forskelle mellem bestemmer- og kvantumsgenitiver:

Følgende ord eller ordformer tjæner som bestemmelsesord og bevirker derved, at et følgende tillægsord sættes i den bestemte form:

1) t i l l æ g s f a l d, f.eks. *busets tag* (= taget på huset), *træets grønne top*, *kerigens ubeldige udfald*, *hans ældste søn*, *ingens virkelige mening*. (Mikkelsen 1911: 193, § 69)

I følgende tilfælde er tillægfsald ikke bestemmelsesord a) når det betegner beskaffenhed, undertiden også indhold [...] hvorfor et tillægsord i så fald regelmæssigt ikke sættes i bestemt form, f.eks. *under 55 graders nordlig bredde*, *et års simpelt fængsel*, [...] *et Øieblik's alvorlig Bekymring* (Goldschmidt) [...] (§ 69 Anm. 2, s.194).

Med termen ”bestemmelsesord” mener Mikkelsen ’definit determinativ’ og ikke bare ’determinativ’. Det er derfor tillægfsaldets defnithed der er forklaringen på adjektivets bestemthedsform i bestemmergenitiverne. Han konstaterer endvidere:

Det samme ord kan forbindes med to forskellige tillægfsald, når det sidste af dem betegner størrelse, stof eller klasse, f.eks. *min braders fjorten dages ferie*, *natternes tyve graders kulde*; (§ 61 Anm. 2, s. 165).

I sin fremstilling af kvantumsgenitivernes semantik kalder Mikkelsen den relevante begrebskategori ’beskaffenhed’. Den omfatter nogle genitiver ud over dem jeg betegner som ’kvantumsgenitiver’. Hans begrebsbaserede systematisering af kategorien er meget detaljeret og danner udgangspunkt for min behandling af kvantumsgenitivernes semantik i afsnit 4. Han beskriver kategorien således:

6) b e s k a f f e n h e d (*genetivus qualitatis*), i hvilket tilfælde benævnelsen på den ting sættes i tillægsfald, der betegner en beskaffenhed ved den ting, det andet navneord benævner; tillægsfaldet betegner:

- a) størrelse: alder, omfang, mål, vægt, grad eller værdi, f. eks. *et to års barn, en fem værelers lejlighed, en tre ugers ferie, et års tid, et øjeblikks hvile, en mils vej, ti fods længde, et halvtredsindstyve pundts lod, fem graders kulde, et ti ores frimærke, en krones penge;*
- b) stof, f. eks. *et gyldenladers betræk, en fløjls vinterkåbe, en bomulds morgenkjole, et merskums cigarrør;*
- c) klasse, f. eks. *første klasses varer, et tredje persons henvisningsord;*
- d) i enkelte forbindelser det, hvormed noget sammenlignes, f. eks. *nogle skarns mennesker, en fandens eller satans eller pokkers karl, en fandens larm, en pokkers slid;*
- e) i nogle forbindelser det, hvorved en person udmærker sig, f. eks. *en handlingens mand [...]* (Mikkelsen 1911: 162, § 61).

Hans kategori 'beskaffenhed' omtales desuden i forbindelse med de personlige pronominer; jf. følgende vigtige observation, som ikke findes i senere fremstillinger af dansk grammatik:

Tillægsfald af de personlige henvisningsord såvel som *min, din, sin, vor og jer* betegner de fleste af de samme sammenhængsforhold, som navneordenes tillægsfald betegner¹ [...] b) Derimod betegner disse former og ord aldrig en beskaffenhed [...] (Mikkelsen 1911: 257).

2.1.1 Diskussion af Kristian Mikkelsens analyse. I dette afsnit diskuterer jeg Mikkelsens begrebsklassifikation, særligt underklasserne b) til e), for at se om der kan findes syntaktiske argumenter for at holde dem adskilt fra klassen a), som er den klasse jeg omtaler som "kvantumsgenitiver". De argumenter jeg fremfører i diskussionen, gives ikke hos Mikkelsen. Han fokuserer på de begrebsmæssige karakteristika af underklasserne uden at redegøre for deres indbyrdes syntaktiske forskelle.

---

1 Her refererer Mikkelsen til begrebskategorierne i bestemmergenitivens semantik: Ejendomsforhold, Besiddelse, Sammenhøren, Grundledsforhold, og Genstandsledsforhold og disses talrige underkategorier. Se også om Mikkelsens tillægsfald i Jensen (2014), som vedrører bestemmergenitiverne.

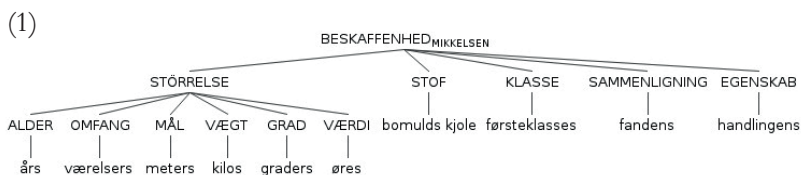
Klasse b) "Stof", fx *bomulds kjole*. Et eksempel som *bomulds kjole* må betragtes som et sammensat substantiv hvis dele ikke fungerer som syntaktisk adskillelige enheder, jf. at det ikke er muligt at indsætte et adjektiv foran *kjole*: **en bomulds skøn/skønne kjole*; sammenlign med følgende eksempler der tilhører henholdsvis klasse a) og klasse c): *et ti ores grønt frimærke*, *en første classes veltillavet middag*, hvor en sådan indsætning er mulig. Trykforholdene antyder også at vi har med sammensætninger at gøre, idet *bomuldskjole* har stærktryk på førsteleddet og tryktab på andetleddet, hvilket er typisk for komposita, jf. *en 'års,tid vs. et 'års 'tid*, hvor sidstnævnte er en kvantumsgenitiv.

Klasse c) "Klasse", fx *første classes varer*. Disse genitivsformer adskiller sig fra kvantumsgenitiverne ved at nogle (ikke alle) kan optræde prædikativt, fx *Maden var første classes*; ... *at kendskabet til Platons originaltekster stort set var andenhånds*. Kvantumsgenitiverne har ikke denne mulighed, jf. **Fiskestangen var to meters*.

Klasse d) "Sammenligning", fx *en fandens larm*. Formerne *satans*, *pokkers* osv. kan anvendes som gradsadverbialer i fx *en fandens lang kamp*, *et pokkers ubeldigt sammentræf*. Dette kan kvantumsgenitiverne ikke, jf. **en to meters lang fiskestang overfor en to meter lang fiskestang*. Disse Sammenlignings-genitiver kan desuden optræde prædikativt i bestemte sammenhænge som *Det var satans/pokkers/fandens*.

Klasse e) "Det, hvorved en person udmærker sig", fx *en handlingens mand*. I GDS (2011: 449) omtalt som "den attributive genitiv". GDS siger at der er tale om en rent adjektivisk genitiv som står på beskriverpladsen i nominalhypotagmer og som altid refererer generisk. Det er jeg enig i.

Mikkelsens klassifikation forekommer velgennemtænkt, og der er gode grunde, ikke alene begrebsmæssigt, men også syntaktisk, til at holde hans underklasse "Størrelse" adskilt fra de øvrige. Grafisk fremstillet tilbyder Mikkelsen altså følgende klassifikation:

Jeg vender tilbage til denne klassifikation i afsnit 4.2.

2.2 Paul Diderichsens analyse

I afsnittet om Trykkets Plads skriver Diderichsen bl.a.:

I Tryktabsshelheder, hvor det midterste Led ikke indgår i normal Tryktabsforbindelse med noget af de to Yderled, har man Hovedtryk på første og sidste Led: *et* 'to 'Maaneders 'Barn | *et* 'ti 'Øres 'Frimærke | *en* 'sød 'lille 'Pige | *de* 'hellige 'tre 'Konger (1946: 145).

Og dette udbygges senere i hans omtale af kvantumsgenitiverne:

Genitivisk Størrelses- eller Værdibestemmelse med Tryktab findes i enkelte staaende Udtryk for omtrentlige Størrelser² *en* Krones Penge | *en* Uges (Maanedes [...]) Tid | [...] I en Størrelsesangivelse bestaaende af Talord + Genitiv mister Genitiven som regel sit Tryk: 'to 'Minutters 'Stilhed | *et* 'fem 'Øres 'Frimærke | *et* 'to 'Aars 'Barn | *et* 'tre E,tagers 'Hus | *en* 'første 'Klasses 'Præstation | *en* 'tredje 'Rangs 'Forfatter. Her indgaar den tryksvage Genitiv i syntetisk Forbindelse med Talordet, der ofte mister Stød på samme Maade som trykstærke Førsteled i Sætningsbygninger, hvorfor Leddene ikke sjælden sammenskrives: *et* 'fem,øres 'Frimærke | *et* 'ene,tages 'Hus. [...] (1946: 242).

Mængdeudtryk spiller en væsentlig rolle i analysen af kvantumsgenitiverne. Derfor er det vigtigt at bemærke den syntaktiske og topologiske analyse som Diderichsen foreslår (s. 241):

Mængdehelheder er syntetiske Helheder, som bestaar af et Mængdeled, der staar forrest og normalt har Tryktab, og et Artsled, der staar sidst og altid har Fuldttryk. Som regel kan baade Mængdeledet og Artsledet indtræde for Helheden *Jeg drak et Glas (i) Vand [...]* og man kan derfor ikke afgøre hvilket Led der er overordnet og hvilket der er underordnet.

---

2 Bemærk at *penge* semantisk bliver fuldstændigt neutraliseret, jf. følgende korpuseksempler: *Men de usandsynligt lange, hvide porrer fra Tyrkiet er der godt købt i - 3-4 kr. for en meters penge; en samling alfabetisk ordnede erindringer og miniesays på et par siders penge; De havde sagt at det ville tage en tre dages penge.*

Artsleddet kan have trykstærke Bestemmelser, der skiller det fra Mængdeleddet: *et Glas dejlig nymalket Gedemælk* | *et Parti fine amerikanske Cigaretter*. Mængdeleddet er som regel et Substantiv, hvortil der knyttes et Pronomen eller et Tælord. Pronomenet (Tælordet) maa snarest opfattes som Bestemmerled (§ 91) til Helheden opfattet som Genstandskerne *to (Pund Smør)* | *tre (Divisioner Pansertropper)* | *nogle (Draaber Citronsaft)*. (s. 241)

Meget vigtigt for den topologiske analyse noterer Diderichsen desuden:

”Som Bestemmerled opfattes Tal- og Mængdeangivelser: *de syv smaa Dværg* | *trede gennemsete Udgave* | *faa Mennesker* | *megen (meget) Sovn ...*” (s. 226)

Dette læser jeg som at *de syv*, *trede*, *faa* og *megen* hos Diderichsen står i topologiens bestemmerfelt. Denne opfattelse overtages af Hansen og Heltoft, se diskussionen i afsnit 2.3.1 nedenfor.

2.3 Erik Hansen og Lars Heltofts analyse

Tre punkter i GDS' karakteristik af genitiven og de possessive pronomener er særlig vigtige.

For det første opfattes genitivs-*s* i GDS som en enklitisk postposition (s. 436). Dette synspunkt er der stærke argumenter for hvad angår bestemmergenitiverne (se Jespersen 1934 og Jensen 1985: 101-103), og når Hansen og Heltoft taler generelt om genitiv, tyder det på at de kun har bestemmergenitiverne i tankerne. Dette er tydeligt s. 276, § 45.1b, hvor de skriver: ”Ethvert nominal kan - uafhængigt af hvilket materiale det er bygget op af - sættes i genitiv med morfemet -*s*” og kun giver bestemmergenitivskonstruktioner som eksempler. Men man kan selvfølgelig ikke herfra slutte at genitivs-*s*'s syntaktiske status er den samme i kvantumgenitiver og bestemmergenitiver. Faktisk er der data der viser at dette er forkert. I kvantumgenitiver som *et to motorers fly* og *tre kilometers vandring* kan -*s* ikke adskilles fra *motorer* og *kilometer*. Man kan altså ikke lave konstruktioner som **et [to-motorer med røde vinger]-s fly* eller **tre [kilometer med rygsæk]-s vandring*, som man kan ved bestemmergenitiver. Dette viser at kvantumgenitivs-*s* har helt andre syntaktiske egenskaber end bestemmergenitivs-*s*.

For det andet hedder det i GDS: ”Genitiv [...] omdefinerer et nominal fra nominal funktion til ikke-nominal funktion (adledsfunktion eller prædikativ funktion)” (s. 435, § 2-3), og lidt senere: ”Genitivs funktion i moderne dansk er at gøre et nominal til et adled, specielt til bestemmer i et nominalhypotagme – eller til prædikativ” (s. 443, § 3). Forfatterne taler her om et ”rangklasseskift” fra nominal til ikke-nominal funktion, nemlig til en bestemmerfunktion, og giver som eksempel *kommunens materiel*.

For det tredje lyder deres karakteristik af pronomenerne:

De personlige pronomener *jeg, du* og reflexivet *sig* har ingen genitivform, men de possessive pronomener *min/mit/mine, din/dit/dine, sin/sit/sine* fungerer semantisk og syntaktisk som genitiver.” (s. 444, § 3.1)

Sammenholdt med Mikkelsens præcise karakteristik af de possessive pronomener (jf. afsnit 2.1) er GDS’ analyse slet og ret forkert: De possessive pronomener kan kun antage bestemmergenitivens betydninger. De kan ikke udtrykke beskaffenhed.

GDS analyserer kvantumgenitiverne³ under overskriften ”Genitiv i attributiv funktion”, og de behandles sammen med ”attributiv genitiv”. Deres analyse af kvantumgenitiverne er så kort at den kan citeres *in extenso*:

Hovedfunktionen af genitiv er at være bestemmer, og det er den meronymiske betydning der ligger bag denne funktion.

Der findes dog også anvendelser af genitiv der ikke er meronymiske og derfor heller ikke er bestemmere.

Én type er kvantumsangivelser; de betegner fx tidsrum og omfang:

tre timers ventetid
nogle minutters stilhed
ti kilos overvægt

---

3 GDS har ikke en særlig term for disse genitiver. De henregnes under ”kvantumsangivelser”, som ikke kun dækker genitivkonstruktioner.

At disse genitiver er kvantumsangivelser og ikke bestemmere, fremgår af at de som regel efterfølges af adjektiv i ubestemt form:

mange måneders hårdt arbejde
tre timers ulidelig ventetid
nogle minutters dyb stilhed
ti kilos usexet overvægt
en hel vinters hårdt arbejde
flere års politisk krise
fem sekunders skæbnesvanger tøven

i modsætning til bestemmergenitiven hvis adjektiv har bestemt form:

mange menneskers dygtige arbejde
hans usexede overvægt.

(Hansen og Heltoft 2011: 448, § 3.5).

2.3.1 Diskussion af Hansen og Heltofts analyse. Jeg fokuserer her på to emner i GDS-analysen: meronymi og topologi.

Meronymi er den væsentligste semantiske komponent i GDS-analysen af bestemmergenitivernes semantik. Det er meronymien der afgør at disse genitiver fungerer som bestemmere. Men hvordan meronymi skulle lede til bestemthed er uklart. De lader os forstå (s. 446-47) at der findes meget abstrakte former for meronymi: fx er del-helhedsrelationen i *Danmarks kyster* en mere konkret form for meronymi end i *Oles cykel, jeres mange penge* og *H.C. Andersens eventyr*. Men en forståelse af meronymibegrebet hvor cyklen er en del af Ole, pengene er en del af de tiltalte, og eventyrene er en del af H.C. Andersen, udvander det i en grad så det mister sin forklaringskraft. Manglen på en argumenteret sammenhæng mellem meronymi og bestemthed er uheldig. For når vi ikke har argumenter for den postulerede sammenhæng mellem meronymi og bestemthed i forbindelse med bestemmergenitiverne, så hjælper det ikke at få at vide (jf. citatet) at den fraværende meronymi i kvantumsgenitiverne er selve forklaringen på at adjektivet i *måneders hårdt arbejde* har ubestemt form.

Men endnu vigtigere: Hansen og Heltofts påstand om at kvantums-genitiver er ”anvendelser af genitiv der ikke er meronymiske”, er simpelthen falsk. Tag et autentisk eksempel fra KorpusDk som følgende:

(2) Sonata 3000 V6 GLSi, 4-dørs limousine

De omtalte døre i (2) udgør i en klar og intuitiv forstand dele af limousinen, og et attributivt adjektiv indsat foran kernen *limousine* i denne konstruktion kan kun have ubestemt form:

(3) Sonata 3000 V6 GLSi, 4-dørs grøn/*grønne limousine

Vi må altså konkludere dels at kvantums-genitiver kan udtrykke meronymi, dels at der ikke er nogen nødvendig sammenhæng mellem meronymisk betydning og det attributive adjektivs bestemthedsform. I konstruktioner der udtrykker del-helheds-relationer, kan vi finde både bestemt og ubestemt form af adjektivet.

Herefter vil jeg diskutere GDS’ påstand om at ”disse genitiver er kvantumsangivelser og ikke bestemmere.” GDS’ topologiske analyse af nominalet ses i følgende skema (GDS: 518, § 10):

(4)

Sammenfatter	Bestemmer	Tæller	Beskriver	Kategori	Efterstillede led
Alle	de	fire andre	stjålne	cykler	med gear
Hele	den		utrolige	ståhej	
Hende	den	anden	lille	pige	
Begge	mine	to	tyske	kolleger	

I gennemgangen af de enkelte felter hedder det:

Topologisk set er kvantumsangivelserne bestemmere og altså placeret i samme felt som artikler, demonstrative pronomener og genitiver. Dette kan dog ikke bevises ved maksimaludfyldningsprøve, idet kvantumsangivelser udelukker tællere (s. 527).

I GDS kapitel XV, s. 1618 findes yderligere et skema for nominaler, jf. (5), hvor vi kan se kvantumsangivelserne *noget*, *en spand* osv. anbragt i bestemmerfeltet:

(5)

Sammenfatter	Bestemmer	Beskriver	Kategori	Adverbial
'alle	den lille bys	sønderskudte	huse	
'hele	professorens	efterladte	stovværk	om hovedvandsæg
'samtlige	mine	fjerne	slægtninge	fra Jylland
'begge	hendes	ældre	søstre	
	noget	'godt	te'ater	
	en spand	'koldt	'vand	
	en hel sæk	'rådne	'æbler	
	to kopper	'stærk	'kaffe	
	ti milligram	'dødelig	'gift	

Tilbage til kvantumsgenitiverne: Om en genitiv som *tre timers hårdt arbejde* siger GDS altså på den ene side at ”disse genitiver er kvantumsangivelser og ikke bestemmere” (s. 448), og på den anden at ”Topologisk set er kvantumsangivelserne bestemmere og altså placeret i samme felt som artikler, demonstrative pronomener og genitiver” (s. 527). Deraf følger at GDS’ topologiske analyse af kvantumsgenitiverne må være som vist i de to nederste rækker i tabellen i (6):

(6)

Sammenfatter	Bestemmer	Tæller	Beskriver	Kategori	Adverbial
'alle	den lille bys		sønderskudte	huse	
	noget		'godt	te'ater	
	tre timers		'hårdt	'arbejde	
	de to års		'hårdt	'arbejde	

Det må så videre betyde at analysen af et eksempel som *en hel sæk to øres grønne frimærker* ser ud som i (7):

(7)

Bestemmer	Tæller	Beskriver	Kategori
en hel _o sæk ¹ to øres		¹ grønne	¹ frimærker

Men bemærk dels at dette eksempel frit varierer med en syntaks som i (8), dels at kvantumsgenitiven også kan optræde topologisk efter udfyldt bestemmer- og tællerfelt som i (9):

(8) en hel sæk grønne to øres frimærker

(9) disse fire grønne to øres frimærker

Dette taler for at kvantumsgenitiver ikke står i bestemmerfeltet, men i beskriverfeltet, og for at de topologisk er nærmere beslægtede med de ”attributive genitiver”, fx *et trøstens ord*, end med bestemmergenitiverne. Om attributive genitiver skriver GDS nemlig: ”Sådanne genitiver står på beskriverpladsen i nominalhypotagmet, ikke i bestemmerfeltet som andre genitiver og artikler” (s. 449). Jeg foreslår derfor (10) som den korrekte topologiske analyse af (8) og (9):

(10)

Bestemmer	Tæller	Beskriver	Kategori
en hel sæk		to øres grønne	frimærker
en hel sæk		grønne to øres	frimærker
disse	fire	grønne to øres	frimærker

Argumentationen i dette afsnit rejser begrundet tvivl om Hansen og Heltofts analyse af kvantumsgenitiverne både semantisk og topologisk.

I afsnit 3 og 4 nedenfor udvikles nu mit forslag til syntaktisk og semantisk analyse af disse konstruktioner.

3 KVANTUMSGENITIVERNES SYNTAKS

3.1 Indledning

Jeg forsvarer her følgende hypotese om kvantumsgenitivernes syntaks:⁴

- (11) Kvantumsgenitiver udgør syntaktisk en særlig frasetype der fungerer som attributiv, adjektivisk modifikator⁵

Af denne hypotese følger en række interessante forudsigelser, som underbygges af nedenstående argumentation.

For det første følger det af hypotesen i (11) at kvantumsgenitiverne ikke påvirker omkringstående adjektivfrasers (AP'ers) bestemthedsbøjning som bestemmergenitiver gør. Kvantumsgenitiverne er bestemthedsneutrale og selv genstand for styring, svarende til attributive adjektiver. Selv om kvantumsgenitivens bestemthed ikke realiseres morfologisk, er den ligesom det ubestemte adjektivs bestemthed dikteret af forekomsten af en evt. forudgående artikel. I (12a) og (12b) nedenfor, er det altså artiklen der afgør bestemtheden både for adjektivet og for kvantumsgenitiven: I (12a) er kvantumsgenitiven bestemt mens den i (12b) er ubestemt:

- (12) a. denne 140 kilometers formidable solokørsel
b. en 140 kilometers formidabel solokørsel

Topologisk taler denne analyse for at kvantumsgenitiverne ligesom AP'er står i beskriverfeltet og ikke i bestemmerfeltet, jf. (10) ovenfor.

For det andet tilbyder hypotesen en forklaring på Mikkelsens interessante observation vedrørende de possessive pronominer, nemlig at de deler semantiske egenskaber med bestemmergenitiverne, men absolut ikke med kvantumsgenitiverne! Det skyldes ifølge min hypotese at bestemmergenitiver og kvantumsgenitiver tilhører forskellige syntaktiske kategorier. De possessive pronominer tilhører samme syntaktiske kategori som bestemmergenitiver og er derfor pro-former for disse⁶.

⁴ Grundlaget herfor er lagt i Jensen (2013).

⁵ Kvantumsgenitiverne tilhører ikke kategorien AP da de ikke har et adjektiv som kerne. Kernen i en kvantumsgenitiv er kvantumsgenitivs-, som tilhører kategorien G_Q , se afsnit 3.3.

⁶ I Jensen (1994) og Jensen (2012) tilhører bestemmergenitiver kategorien Genitive Phrase (GP), mens fx Vikner (2014) hævder at der er tale om kategorien Determinativfrase (DP). I

Det er grunden til at *hans* kan erstatte *den lille mands* i bestemmergenitiven *den lille mands høje hat*, mens *hans*, *min*, *sin* osv. ikke kan erstatte kvantumsgenitiver, som tilhører en anden syntaktisk kategori. At de possessive pronominer kan erstatte bestemmergenitiver men ikke kvantumsgenitiver, er et stærkt argument for at bestemmergenitiverne topologisk står i bestemmerfeltet, og et lige så stærkt argument imod at kvantumsgenitiverne står i dette felt.

For det tredje følger det af hypotesen i (11) at kvantumsgenitiver ligesom AP'er kan ophobes. Dette er der empirisk belæg for i eksempler som:

- (13) en tre timers, femten kilometers vandretur
- (14) en tres kvadratmeters, to værelses lejlighed

For det fjerde er det en direkte følge af at kvantumsgenitiverne overlapper med AP'ers distribution, at de ikke kan optræde med adverbialfunktion i AP'er. Derfor er (15) uacceptabel med den analyse der vises i (16)⁷:

- (15) *en to meter-s lang flagstang
- (16) *en [_{AP} [_{GPQ} to meter-s] lang] flagstang

Kvantificerede NP'er med målssubstantiver som kerne kan godt have denne funktion, jf. (17), som har analysen i (18):

- (17) en to meter lang flagstang
- (18) en [_{AP} [_{NP} to meter] lang] flagstang

Til gengæld kan NP'en *to meter* ikke fungere adjektivisk, jf.:

- (19) *en to meter flagstang

– og derfor er rangskiftet ved hjælp af *-s* nødvendigt.

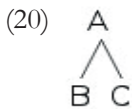
nærværende sammenhæng er det vigtige at kvantumsgenitiverne adskiller sig radikalt fra begge analyser af bestemmergenitiverne.

7 Om parentesnotationen, se afsnit 3.2, fodnote 10.

I det følgende afsnit diskuteres kvantumsgenitivernes syntaktiske struktur på baggrund af ovenstående data og den topologiske analyse i (10).

3.2 Syntaktisk struktur

Som syntaktiske repræsentationer benytter jeg træstrukturer eller ”træer”. Træer er orienterede grafer der består af stier og knuder. I træet i (20) kaldes linjerne ”stier”, og punkterne markeret med A, B og C kaldes ”knuder”:

A er ”moderknude” til B og C. B og C er ”datterknuder” til A. B og C er ”søsterknuder”. Et træ der udelukkende består af en moderknude og dennes datterknuder, kaldes et ”lokalt træ”. Ethvert lokalt træ er defineret af en ”genskrivningsregel”. I genskrivningsreglen skrives moderknudens kategori på venstre side af en genskrivningspil ”→”, og på højre side af pilen skrives kategorien på en eller flere datterknuder. Den genskrivningsregel der definerer det lokale træ i (20), ser derfor ud som i (21):

$$(21) \quad A \rightarrow B C$$

Reglen læses: ”Kategorien A genskrives som kategorien B efterfulgt af kategorien C”.

Udtrykket ”genskrives som” (symboliseret ved pilen) dækker over at der er tale om en del-helhedsrelation mellem datterknuderne og moderknuden: A består af B og C, og B og C er dele af A.⁸

Under hensyn til den empiriske virkelighed som sprogvidenskaben ønsker at beskrive, og hensigtsmæssigheden af mest muligt generelle

---

⁸ NB! Dette har intet at gøre med den meronymi der diskuteres i forbindelse med genitivernes betydning.

teorier, lægges der visse begrænsninger på træstrukturene. To sådanne begrænsende antagelser er ”simpelhed” og ”endocentricitet”.

Den simplest mulige syntaktiske proces er at bringe to kategorier sammen så de tilsammen danner en konstruktion. Derfor antager vi at det største antal datterknuder en moderknode kan have umiddelbart under sig (”direkte dominere”), er to, og derfor lægges den begrænsning ind i teorien at alle lokale træer (højt) er binære, som vist i (20) og reglen i (21).

”Endocentricitet” er betegnelsen for det forhold at alle syntaktiske konstruktioner ifølge teorien er opbygget omkring en leksikalsk kerne, fx et substantiv, et adjektiv eller et ord tilhørende en af de øvrige ordklasser. Endocentriciteten styrer hvordan træstrukturene kan udformes ved at en moderknode ”projiceres” fra sin kerne, dvs. moderknuden arver kernens essentielle kategorienskaber. For substantiver, adjektiver og artikler i dansk gælder det fx at deres moderknuder vil arve deres numerus-, bestemtheds- og genusegenskaber. Det har den konsekvens at træer der udtrykker sprogvidenskabelige analyser, ikke kan se ud som i (20), men må have form som i (22), defineret af regelskemaet⁹ i (23):

(22)

(23) $\text{XP} \rightarrow \text{X C}$

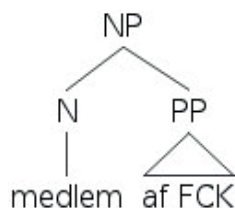
Dette træ siger at X er kerne i frasen XP, XP har arvet de essentielle egenskaber fra X, og C er komplement til X.

Tag som eksempel substantivet *medlem*. Dette ord denoterer en relation mellem et individ (typisk et menneske) som er medlem, og et andet individ som dette medlem er medlem af (fx en klub). Det som man er medlem af, udtrykkes ved hjælp af en præpositionsfrase (PP)

⁹ Et regelskema er defineret ved at indeholde kategorivariable, fx i (23) X, XP og C, mens regler er defineret ved kun at indeholde konstanter som N, A, NP osv.

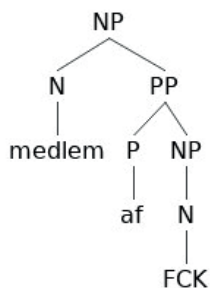
der fungerer som komplement til kernen. Med *medlem* som kerne og af *FCK* som komplement kan vi altså tilskrive den syntaktiske konstruktion *medlem af FCK* følgende struktur:

(24)¹⁰

Da kernen i strukturen er et substantiv, udgør den samlede konstruktion en substantivfrase (NP). Regelskemaet i (23) sikrer at det nødvendigvis må være sådan: Så snart man ved hvilken ordklasse kernen tilhører, ved man også entydigt hvilken frasetype der kan projiceres herfra fordi X' erne i regelskemaet instantieres til samme kategori, i dette tilfælde N. Trekanten i træet i (24) angiver at der er udeladt noget struktur under PP-knuden. Hvad der er udeladt, kan udledes af at moderknuden er en PP. En PP kan kun være projiceret fra en præposition (P). Den skjulte struktur kan derfor udskrives som vist i (25), som også viser at *FCK*, som er et proprium, en særlig underklasse af substantiver, er kerne i en NP:

(25)

10 Træstrukturer er ækvivalente med parentesnotationer: "[_{NP} [_N medlem] [_{PP} af FCK]]" rummer præcis samme information som træstrukturen i (24).

Således bygges komplekse syntaktiske strukturer fra simple lokale træer. Med denne øgede strukturelle kompleksitet har vi fat i noget essentielt i chomskyansk syntaksteori, nemlig at grammatikker bestående af et *endeligt* antal regelskemaer kan beskrive *uendeligt* mange og *uendeligt* komplekse strukturer. Vi kan illustrere dette med attributive adjektiver, hvilket er interessant i denne sammenhæng fordi deres distribution er identisk med kvantumsgeitivernes. NP'en *medlem af FCK* kan udbygges med principielt uendelig mange attributive adjektiver, men vi nøjes her med to, som vist i (26):

(26) nyt, ungt medlem af FCK

De to adjektiver – eller rettere AP'er – *nyt* og *ungt* er løst tilknyttede beskriver-adled. Det vises i træstrukturen ved at de ikke står som søstre til substantivkernen *medlem*. AP'erne tilknyttes ved en syntaktisk proces der kaldes "adjungering". De fungerer som "adjunkter" (dvs. modifier) i modsætning til komplementer, som er betegnelsen for de fast tilknyttede led. Adjungeringen finder sted i forhold moderknuden (også kaldet den "maksimale projektion") og ikke i forhold til kernen. Altså: attributive AP'er knyttes til NP og ikke til kernesubstantivet, jf. reglen¹¹:

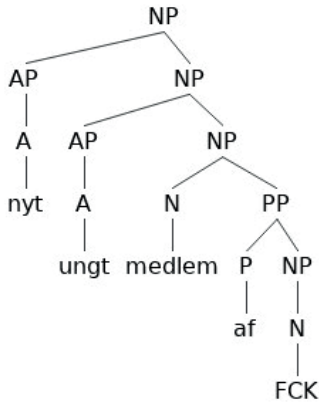
(27) NP → AP NP

Denne regel har den helt særlige egenskab at den er "rekursiv". Dermed kan den beskrive det empiriske faktum at der i dansk principielt kan sættes uendeligt mange adjektiver foran et substantiv. Vi kan derfor tilskrive den syntaktiske struktur i (28) til konstruktionen *nyt, ungt medlem af FCK*:

---

11 Eller rettere regelskemaet $XP \rightarrow YP XP$. I forbindelse med kvantumsgeitiverne får vi brug for netop dette rekursive regelskema fordi kvantumsgeitiverne syntaktisk opfører sig som AP'er.

(28)

Hermed har vi skabt forudsætningerne for at kunne opbygge de syntaktiske strukturer for kvantums-genitiverne som efterfølgende skal tjene som skelet for deres semantiske komposition.

3.3 Kvantums-genitivernes syntaktiske struktur

Lidt forenklet udtrykt har en formel grammatik to komponenter: en mængde regelskemaer og et ”leksikon” der indeholder sprogets ord med oplysninger om ordklasse, tal, køn, betydning osv. Beskrivelserne af de enkelte ord kaldes ”leksikonposter” og adskiller sig principielt ikke fra dem man finder i en traditionel ordbog.

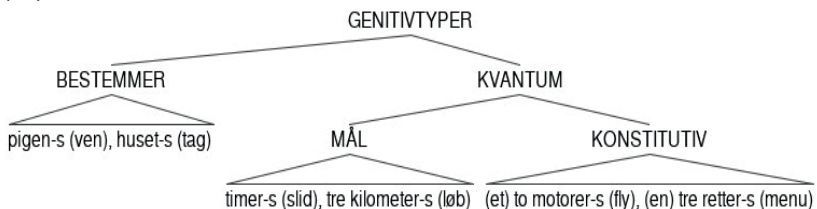
I traditionelle ordbøger vil man ikke finde et opslagsord for genitivs-*s*. Men i den teori jeg fremlægger her, er både det -*s* man finder i bestemmergenitiver som *buset-s tag*, og det -*s* man finder i kvantums-genitiver som *en to retter-s menu*, leksikalske morfemer helt på linje med ord fra andre ordklasser. De tilhører to forskellige ordklasser da de har helt forskellige syntaktiske egenskaber: Bestemmergenitivs-*s* udvirker rangskiftet fra nominal funktion til bestemmerfunktion¹² mens kvantums-genitivs-*s* udvirker rangskiftet af en NP fra nominal funktion til adjektivisk funktion. Desuden følges bestemmergenitiv af

¹² Ideen om -*s* som funktional rangskifter som GDS lancerer ved bestemmergenitiverne (2011: 443, § 3), er en velvalgt term for samspillet mellem det formelle og det funktionelle. Derfor bruger jeg samme term ifm. kvantums-genitiverne, så de to *s*'ers helt forskellige funktioner fremtræder tydeligt.

attributivt adjektiv i bestemt form, mens kvantumsgenitiv følges af adjektiv i ubestemt form. Bestemmergenitivs-*s* er i min analyse eneste medlem af ordklassen G_B , hvor subskriptet $_B$ viser at det er det -*s* der optræder i bestemmergenitiver. Kvantumsgenitivs-*s* er eneste medlem af ordklassen G_Q hvor subskriptet $_Q$ (for Quantity) markerer at der er tale om kvantumsgenitivs-*s*, som projiceres til en frase af typen GP_Q , hvis distribution overlapper med attributive AP'ers, jf. hypotesen i (11)¹³.

Yderst betydningsfuldt for forståelsen af de to typer af kvantumsgenitiver som denne artikel behandler, er desuden skellet mellem to underklasser af tællelige substantiver som jeg kalder hhv. ”målssubstantiver” og ”konstitutivsubstantiver”. Til klassen af målssubstantiver, som betegnes N_M (hvor M står for Measure eller Mål), hører fx *meter*, *liter*, *kilo*, *watt*. Til konstitutivsubstantiverne, som betegnes N_C , hører fx *motor*, *(mad)ret*, *værelse*, *etage*. Subskriptet $_c$ i N_C henviser til den qualia-rolle i Pustejovskys generative leksikonteori som kaldes den konstitutive rolle, og som dækker del-helhedsrelationerne (se den mere indgående behandling af substantivklasserne i afsnit 4.2 nedenfor). Det er på baggrund af skellet mellem de to forskellige genitivs-*s*’er og skellet mellem de to underklasser af tællelige substantiver at vi får følgende klassifikation af de forskellige genitivkonstruktionstyper:

(29)

Forskellen mellem de to substantivklasser N_M og N_C har ingen betydning for måls- og konstitutivgenitivernes syntaktiske struktur. Den er helt ens for de to typer. (Til gengæld er forskellen mellem de to sub-

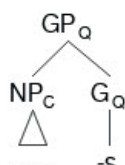
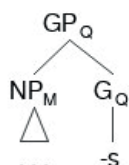
13 Om kategorien G og kategorien D, som ses hos generativister ifm. bestemmergenitiverne, se Jensen (2012) og Vikner (2014).

stantivklasser afgørende for de forskellige semantiske fortolkninger af kvantumgenitivverne). Diskussionen om genitivernes syntaktiske struktur foregår derfor på kvantum-niveauet i (29).

Kvantumgenitivernes syntaktiske struktur er ifølge min hypotese:

(30) a. Målsgenitiv

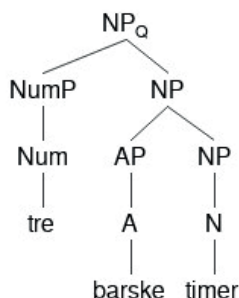
b. Konstitutivgenitiv

En kvantumgenitivskonstruktion GP_Q har et $-s$ af ordklassen G_Q som kerne. Dette $-s$ tager som komplement en foranstående kvantificeret NP der har enten et målssubstantiv eller et konstitutivsubstantiv som kerne. En målsgenitiv er altså en kvantumgenitiv der har et målssubstantiv som kerne i den kvantificerede komplement-NP, mens en konstitutivgenitiv er en kvantumgenitiv der har et konstitutivsubstantiv som kerne i den kvantificerede komplement-NP.

Den indre struktur i en kvantificeret NP (NP_Q) er opbygget således at N-kernen kan præmodifieres af kvantorer, talord og adjektivfraser, fx *tre barske timer*.

(31)

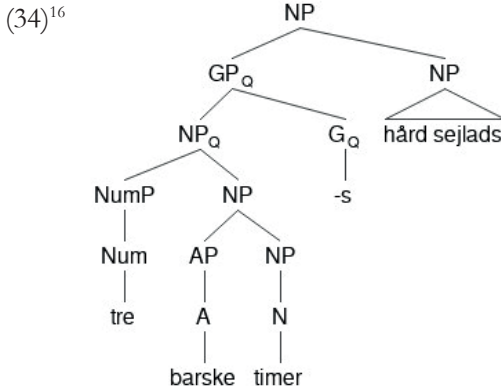
I denne NP_Q-struktur er flere adjunkter til NP indlejret under hinanden. Der er opbygget en rekursiv struktur internt i NP_Q i kraft af reglerne i (32)¹⁴:

- (32) a. NP → NumP NP
 b. NP → AP NP

Det følger af disse regler at vi i NP_Q både kan have en ophobning af talord og af adjektivfraser, fx:

- (33) de [_{Talord} to-tre-fire] [_{AP'er} søde beskidte] unger på legepladsen¹⁵

Da kvantums-genitiver som GP_Q i (30a) og (30b) distributionelt opfører sig som AP'er, indgår de i samme slags struktur som AP'en *barske* gør i træet i (31). Dvs. en GP_Q-konstituent står som adjungeret søster til en NP. Strukturen for en kvantums-genitiv som *tre barske timer-s*, hvor den kvantificerede NP_Q *tre barske timer* er komplement til *-s*, ser derfor ud som vist i (34) nedenfor:

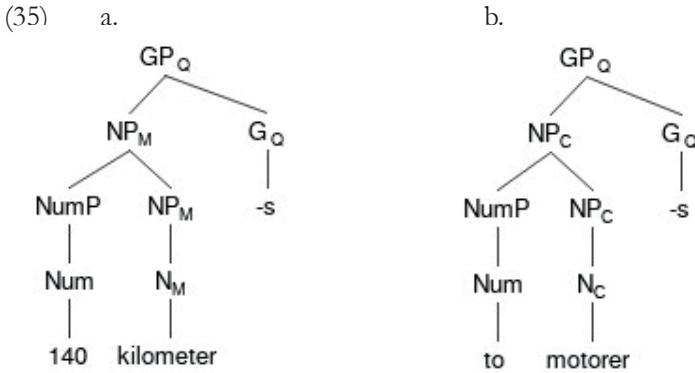

14 Begge regler i (32) er instantieringer af regelskemaet $XP \rightarrow YP XP$. I begge regler er X instantieret til N; Y er i regel (32a) instantieret til Num og i regel (32b) til A.

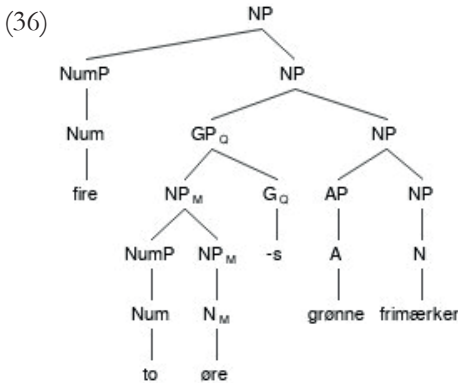
15 Dette eksempel er konstrueret. Et autentisk eksempel på ophobede NumP'er er: Og ifølge direktøren [...] skal man således foretage partshøringen inden for få uger. ”Jeg har sagt to-tre-fire uger,” siger han. (Politiken, 1. sektion p.1, 24.6.2017). Sådanne ophobninger af talord denotere et interval med uskarp afgrænsning.

16 Atter er det det rekursive regelskema $XP \rightarrow YP XP$ der er i anvendelse i det øverste lokale træ i (34). I dette tilfælde er YP blot instantieret til GP_Q, dvs kategorien for kvantums-genitivs-s-konstruktioner.

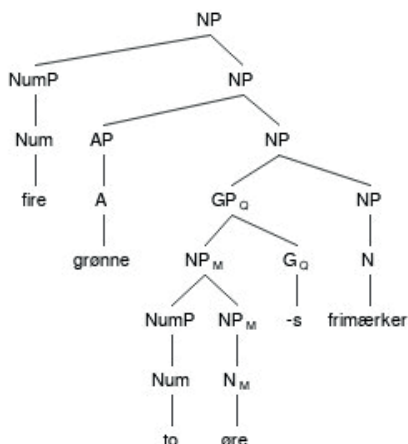
Som nævnt er den syntaktiske struktur i konstitutivgenitiver og måls- genitiver ens. Eneste forskel er at kernen i den NP som *-s* tager som komplement, tilhører to forskellige semantiske underklasser af tælle- lige substantiver. I målsgenitiverne er kernen i NP'en medlem af klas- sen N_M mens kernen i konstitutivgenitiverne tilhører ordklassen N_C . En målsgenitiv som *140 kilometer-s* har derfor den syntaktiske struktur vist i (35a) mens en konstitutivgenitiv som *(et) to motorer-s fly* har samme struktur, men med N_C -kernen *motorer* som vist i (35b):

Hermed har jeg afsluttet behandlingen af kvantumsgenitivernes syn- taktiske struktur og vist hvorledes teorien gør rede for alle data frem- lagt i afsnit 3.1. Tilbage står at illustrere hvordan det følger af teorien at både rækkefølgen *fire to øres grønne frimærker* og rækkefølgen *fire grønne to øres frimærker* er grammatikalske, jf. den topologiske analyse i (10). Strukturerne i (36) og (37) benytter atter udelukkende regelskemaet $XP \rightarrow YP XP$ til at løse det topologiske problem:

(37)

4 KVANTUMSGENITIVERNES SEMANTIK

4.1 Semantisk analyse

I dette afsnit analyserer jeg kvantumsgenitivernes semantik. Den teoretiske ramme er formel og leksikalsk semantik. Dette indebærer følgende to centrale antagelser:

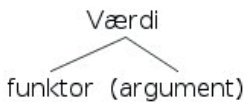
- 1) Der gives ingen semantik for deklarativsætninger uden sandhedsbetingelser
- 2) Kompositionalitet er det grundlæggende princip i opbygningen af betydningen af komplekse sproglige konstruktioner

Ved ”sandhedsbetingelser” forstås de betingelser der skal være opfyldt for at en sætning er sand. For at sætningen *Bos mor bestilte en to retters menu* kan være sand, skal det i den situation vi taler om, være tilfældet at det individ som står i mor-relation til individet Bo på det fortidige tidspunkt som sætningen refererer til, bestilte en menu der bestod af to retter. I denne artikel undersøger jeg m.a.o. hvordan kvantumsgenitiver som *en to meters fiskestang* og *en to retters menu* bidrager til sandhedsbetingelserne for de sætninger de optræder i.

”Kompositionalitetsprincippet” siger at et komplekst sprogligt udtryks betydning er en funktion af betydningen af udtrykkets dele og af

betydningen af de anvendte syntaksregler. Sætningers sandhedsbetingelser konstrueres altså ved bid for bid at sammensætte de betydninger der kommer fra sætningens ord og fraser, og fra de syntaksregler ifølge hvilke fraserne og sætningerne er opbygget. Den semantiske komposition finder sted på basis af en eksplicit formuleret syntaktisk struktur hvor hver konstituent i syntakstræet semantisk tolkes som enten funktor eller argument i en funktion $f(a)$. Resultatet af at applicere f på a er en værdi. Grafisk illustreret ser det således ud:

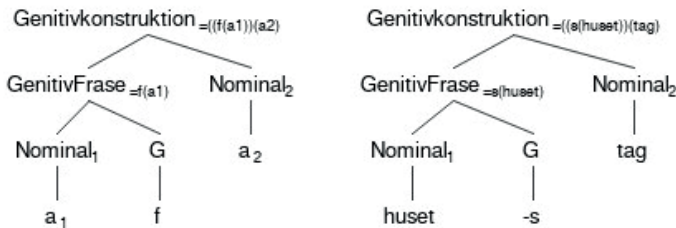
(38)

Dette stiller store krav til præcisionen i den beskrivelse der gives af et syntagmes betydning. Ofte er det en stor udfordring præcist at sige hvorfra en specifik del af syntagmets betydning kommer, altså at besvare spørgsmål som: ”Hvilken del af den samlede betydning bidrager hvert enkelt morfem med, og hvilken del af den samlede betydning bidrager hver enkelt syntaksregel der har været anvendt, med?”

For at repræsentere en genitivs semantik skal vi altså for hver eneste konstituent i den syntaktiske struktur afgøre om den er funktor eller argument. Schematisk fremstillet forløber den semantiske komposition i en genitivkonstruktion som *huset-s* tag bestående af to nominaler og genitiv-*s* i meget grove og abstrakte træk således:¹⁷

(39)

17 Jeg benytter en bestemmergenitiv som eksempel fordi deres syntaktiske struktur er enklere at illustrere kompositionsprincippet på end kvantums genitivernes.

I (39) er genitivs-*s* altså en funktion f der tager a_1 (Nominal₁) som argument. Resultatet af at applicere f på a_1 , dvs. $f(a_1)$, er GenitivFrasens betydning. Værdien $f(a_1)$ er en ny funktion der appliceres på a_2 (Nominal₂), og resultatet heraf er den samlede genitivskonstruktions betydning: $[[f(a_1)](a_2)]$. Til højre ses hvorledes det ser ud på det konkrete eksempel *huset-s tag*. Funktionerne udtrykkes ved hjælp af λ -udtryk (lambda-udtryk), som ofte er meget komplicerede¹⁸. Denne artikel viser derfor ikke derivationen af kvantumsgenitivernes betydning. I stedet bruger jeg logik-inspirerede parafraser for at lede læseren igennem hvordan den semantiske komposition foregår i hvert enkelt trin og nøjes med at give de endelige logiske betydningsrepræsentationer.

I næste afsnit behandles den semantiske distinktion mellem måls- substantiver og konstitutivsubstantiver for at kunne afgøre hvordan det semantiske indhold i leksikonposterne for disse substantiver kan repræsenteres.

4.2 Kvantumsgenitivernes to vigtigste semantiske underklasser

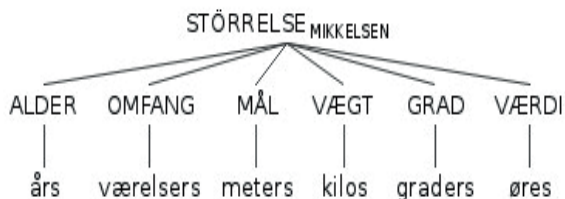
Ligesom der er gode syntaktiske grunde til at holde måls- og konstitutivgenitiver sammen som undertyper af kvantumsgenitiv, er der også gode semantiske grunde til at henregne dem til samme overtype. Begge typer bidrager nemlig til den samlede genitivs betydning med en kvantumsfortolkning. Ved målssubstantiverne tilskrives en talværdi til en parameter der er leksikalsk fastlagt for det enkelte substantiv, fx *Længde*, *Rumfang*, *Vægt*, *Effekt* osv. I *en to meter-s fiskestang* angiver *to* således længden af fiskestangen i meter. Ved konstitutivsubstantiverne tilskrives der en værdi som angiver antallet af "del"-referenter som konstitutivsubstantivet refererer til: I *en to retter-s menu* angiver *to* således det antal af retter som udgør delene i den helhed der refereres til af *menu*. Konstitutivgenitivernes semantiske komposition er altså mere kompliceret end målsgenitivernes fordi der både indgår en meronymisk relation til det helhedsbetegnende substantiv, fx *menu*, og en angivelse af antallet af dele i del-helheds-relationen.

Lad os herefter se på målssubstantivernes og konstitutivsubstantivernes forskellige betydninger og den leksikalsk-semantiske analyse som ligger bag klassifikationen af genitivtyperne i (29). Mit udgangs-

¹⁸ Se for bestemmergenitiverne fx Vikner & Jensen (2002) og Jensen & Vikner (2011).

punkt er Mikkelsens begrebskategori Størrelse (sml. klassifikationen i (1) ovenfor):

(40)

Jeg foreslår en revision af denne begrebskategori for at kunne adskille kvantumsgenitivernes to vigtigste undertyper af semantiske fortolkninger: På den ene side en mængdefortolkning og på den anden side en kombination af mængdefortolkning og del-helhedsfortolkning. Dette forarbejde baner vejen for at skelne målssubstantiver fra konstitutivsubstantiver og dermed for at kunne foreslå en betydningsbeskrivelse af de enkelte substantiver som kan bidrage til den kompositionelle semantiske analyse af kvantumsgenitiverne.

Del-helhedsfortolkningen er repræsenteret i Mikkelsens underklasse Omfang, mens den "rene" mængdefortolkning ses i de øvrige underklasser. Jeg vil på denne baggrund foreslå en klassifikation af disse substantiver som følgende:

(41) SUBSTANTIVER DER BETEGNER MÅLEENHEDER (ORDKLASSEN N_M)

Tid: *sekunder, minutter, timer, dage, nætter, uger, år, somre, ...*

Rum (længde, areal, rumfang): *meter, kvadratmeter, kubikmeter, liter, ...*

Vægt: *kilo, gram, pund, ...*

Værdi: *kroner, øre, ...*

Grad: *grader, fahrenheit, kelvin, ...*

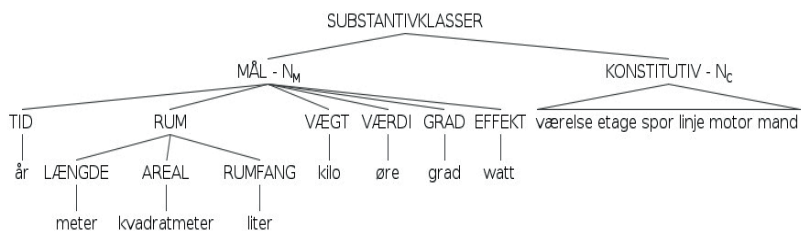
Effekt: *watt, kilowatt, ...*

(42) SUBSTANTIVER DER BETEGNER DELE I EN KONSTITUTIV RELATION
(ORDKLASSEN N_c)

en to *etager*-s ejendom
 en tre *trin*-s fremadrettet strategi
 et fire *fag*-s vindue
 en seksten *kommuner*-s hovedstad
 en fire *spor*-s motorvej
 et to *motorer*-s fly
 et fire *mand*-s sjak
 en tres *linjer*-s leder i Politiken
 en to *retter*-s menu

Min substantivklassifikation kan grafisk præsenteres således:¹⁹

(43)

I forhold til Mikkelsens begrebsklasser i (40) er den vigtigste forskel distinktionen mellem de egentlige målssubstantiver *meter*, *år*, *øre* osv., og konstitutivsubstantiverne *værelse*, *etage*, *motor* osv. Af mindre ændringer i forhold til Mikkelsen skal nævnes Tid, hvor Mikkelsen har en særlig kategori til Alder. Denne ændring giver anledning til en forskel i analyser: Hos Mikkelsen tilhører *to timer-s arbejde* klassen Mål mens *et to år-s barn* tilhører klassen Alder. I min analyse vil de tilhøre samme underklasse af målsgenitiverne, nemlig Tid. Mikkelsens klasse Mål foreslår jeg erstattet af klassen Rum, som dækker underklasserne Længde, Areal og Rumfang. Mikkelsens klasse Klasse er taget ud da den lejlighedsvis har muligheder for prædikativkonstruktion, hvilket ikke gælder målsgenitiverne. Endelig har jeg tilføjet klassen Effekt.

¹⁹ Se også diskussionen i forbindelse med klassifikationen i (56) nedenfor.

Det er tidligere påvist at Pustejovskys qualia-struktur giver et væsentligt bidrag til forståelsen af bestemmergenitivernes semantik (Jensen & Vikner 1994, Vikner & Jensen 2002). Qualia-strukturen tillader at en begrænset, veldefineret mængde af omverdensviden indgår i den leksikalske beskrivelse af substantiverne. Dette beror på en antagelse om at den samlede viden vi har om de enkelte substantivers betydning, omfatter viden om hvilke relationer de genstande substantiverne refererer til, typisk indgår i. Det er denne viden Pustejovsky foreslår organiseret i fire såkaldte qualia-roller:

(44) QUALIA-STRUKTURENS ROLLER

FORMAL: That which distinguishes the object within a larger domain

AGENTIVE: Factors involved in the object's origin or "bringing it about"

CONSTITUTIVE: The relation between an object and its constituent parts or between an object and what that object is logically part of

TELIC: The object's purpose and function. (Pustejovsky 1995: 76, 85-86, 98.)

Indlæmmelsen af denne slags viden i den leksikalske beskrivelse af et hvert substantiv har naturligvis enorm betydning for muligheden for at forklare betydningsforhold i en kompositionel semantik hvor man hele tiden spørger "Hvor præcis kommer den og den del af et komplekst udtryks samlede betydning fra?" Ikke mindst i forbindelse med genitiver spiller dette en central rolle fordi deres betydning involverer relationer som ikke udtrykkes eksplicit. De relevante relationer kan nu i mange tilfælde hentes fra de nominaler der indgår i genitivkonstruktionerne. Det er derfor det er så vigtigt at få afklaret substantivernes semantik så detaljeret som muligt, som jeg – godt hjulpet af Mikkelsen – har forsøgt i det foregående.

Bemærk især den konstitutive rolle. Denne vedrører del-helhedsrelationen, både i rækkefølgen *helhed - del*, som vi ser i bestemmergenitiverne, fx *huset-s tag*, hvor *huset* denoterer helheden og *tag* delen, og i rækkefølgen *del - helhed*, som vi finder i konstitutivgenitiverne, fx *to retter-s menu*, hvor *retter* denoterer delen og *menu* helheden. Denne for-

skel i relationens retning er tydelig i de to genitivtypers helt forskellige syntaks i dansk.

Nedenfor diskuteres mere detaljeret (fremdeles uformelt) måls- og konstitutivgenitivernes semantiske komposition.

4.3 Målsgenitivernes semantiske komposition

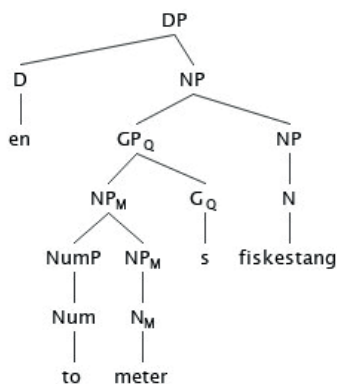
Betydningen af et nominal som (45) kan parafraseres som i (46):

(45) en to meter-s fiskestang

(46) (Der er tale om) et individ x således at x har egenskaben længde i meter på 2 og x har egenskaben fiskestang

Den semantiske komposition af denne betydning foregår på grundlag af den syntaktiske struktur i (47):

(47)

Uformelt forklaret sker det ved at betydningen af målssubstantivet *meter* først kombineres med betydningen af talordet *to*. Dermed fås betydningen af den øverste NP_M, dvs. den del af parafrasen der omfatter 'et individ x således at x har egenskaben længde i meter på 2'. At *to meter* udtrykker en egenskab, kan fx ses ved at denne konstruktion kan optræde som subjektsprædikat, en typisk grammatisk funktion for egenskabsdenoterede konstruktioner: *Fiskestangen er to meter*.

Konstituenten GP_Q , hvor den øverste NP_M står som søster til G_Q , er det kritiske punkt hvor *-s* skal levere sit betydningsbidrag. Dette bidrag består i at *-s* muliggør at egenskaben 'længde i meter på 2' kan kombineres med egenskaben 'fiskestang' fra konstruktionens kerne-substantiv. Syntaktisk er det netop her at NP_M 'en *to meter* rangskiftes fra at have nominal til at få adjektivisk funktion. Dermed dannes GP_Q -konstruktionen *to meter-s*, som i kraft af sine adjektiviske egenskaber nu kan kombineres semantisk med betydningen af substantivet *fiskestang*. Dette sker i den adjungerede struktur hvor GP_Q står som søster til substantivet *fiskestang*'s moder-NP. Resultatet ses i parafrasen i (46), hvor den logiske konjunktion 'og' forbinder 'x har egenskaben længde i meter på 2' og 'x har egenskaben fiskestang'.

Sidste trin i derivationen er kombinationen af NP'en *to meter-s fiskestang* med den ubestemte artikel *en*²⁰, hvis semantiske bidrag forankrer konstruktionen referentielt. Det sker ved at den ubestemte artikel introducerer en eksistenskvantor der binder variabelen x . Hermed har vi den endelige semantiske repræsentation af *en to meter-s fiskestang*, nemlig (48), præcist svarende til parafrasen i (46):

$$(48) \lambda P[\exists x(\text{længde\_i\_meter}'(x) = 2 \wedge \text{fiskestang}'(x) \wedge P(x))]^{21}$$

Eksemplet *en to meter-s fiskestang* rummer en talkvantor, men der kan også indgå indefinitte (generaliserede) kvantorer, jf. *mange kilometer-s vandring*, *få ore-s forskel* osv. Min analyse af sådanne udtryk er den samme som for talkvantonen i eksemplet ovenfor. Kompositionsemantisk volder disse kvantorer altså ikke principielle problemer.

Det gør til gengæld eksempler som følgende:

20 Artiklen *en* analyseres her som en kerne af klassen D(eterminativ), der tager en NP som komplement, og som projiceres til en determinativfrase DP. Om DP-analysen se fx Abney (1987), Delsing (1993), og Carnie (2007). DP-analysen henregner ofte bestemmergenitivs-*s* til kategorien D med kernesubstantivets moder-NP som efterfølgende komplement. Analysen forekommer mig problematisk, jf. Jensen (2012). Vikner (2014) forsvare DP-analysen.

21 Prædikatsvariabelen P i denne formel giver plads til den semantiske repræsentation af et prædikat der har *en to meter-s fiskestang* som subjekt, fx *knække* i sætningen *En to meter-s fiskestang knække*, der ville få repræsentationen $\exists x(\text{længde\_i\_meter}'(x) = 2 \wedge \text{fiskestang}'(x) \wedge \text{knække}'(x))$.

- (49) (Han faldt sammen efter) timers vandring
 (50) (Hun udmålte skudafstanden med) millimeters nøjagtighed

Her har vi ikke udtrykkelig kvantifikation i målsgenitiven, men alligevel fås konsekvent en kvantorfortolkning af typen ”et uspecificeret relativt lille/stort antal”, dels afhængigt af hvilken måleenhed (*timer*, *millimeter*, osv.) der kvantificeres over, dels afhængigt af ytringskonteksten. I (49) får vi typisk en fortolkning som ”et uspecificeret, relativt stort antal timer”, mens (50) typisk giver fortolkningen ”et uspecificeret, relativt lille antal millimeter”.

For at forstå hvordan denne betydning kan fremkomme og forklares inden for min teori, er det nødvendigt at se nærmere på den leksikalske beskrivelse af målssubstantiverne, fx *meter*. Ifølge Den Danske Ordbog er *meter* en ”grundlæggende betegnelse for længde”. Det kan i en forenklet leksikonpost for *meter* gengives således:

(51) ***meter***

Betydning: længde_i_meter'(x_{entitet}) = Talværdi

– hvor prædikatet *længde_i_meter'* udtrykker en relation mellem en entitet *x* der har en længde, og et punkt på en skala. Dette punkt er i (45) en præcis talværdi der kommer fra talordet *to*, som modificerer substantivet *meter*. Men når vi fortolker eksempler uden eksplicit kvantor som (49) og (50), sker der antagelig det at målssubstantivernes semantiske krav om at få tildelt talværdi eller en kvantor er så stærkt at hvis det ikke opfyldes, så fås en tilnærmet, underspecificeret defaultfortolkning som ”et uspecificeret relativt lille/stort antal”.

I målsgenitiver som (49) og (50) er der desuden en fonologisk refleks af den manglende kvantor idet målsgenitiven får tryk i modsætning til målsgenitiver med eksplicit kvantor (jf. gennemgangen af Diderichsen 1946 i afsnit 2.2 ovenfor). Sammenlign trykmønstrene i (49) og (52):

- (49) (Hun faldt sammen) efter 'timers 'vandring
 (52) (Hun faldt sammen) efter 'to_o timers 'vandring

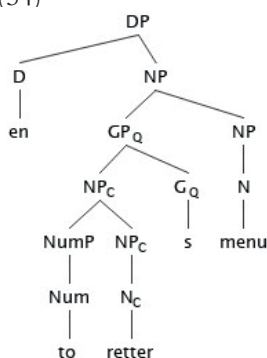
Det er endvidere vigtigt at bemærke at konstitutivgenitiverne aldrig kan forekomme i sådanne konstruktioner, jf. **en 'retters 'menu*, **et mo'torers 'fly*.

4.4 Konstitutivgenitivernes semantiske komposition.

En prototypisk konstitutivgenitiv ses i (53) med den syntaktiske struktur i (54):

(53) en to retter-s menu

(54)

Som nævnt er kompositionen af konstitutivgenitiverne mere kompliceret end ved målsgenitiverne. De involverer begge kvantifikation i NP-komplementet til -s, fx i (53) hvor der netop er to retter. Men konstitutivgenitiverne er særlige ved at der består en del-helheds-relation mellem NP-referenten i konstitutivgenitiven (*retter*) og substantivkernen i den NP konstitutivgenitiven lægger sig til (*menu*), dvs. de to retter udgør en del af menuen.

At konstitutivgenitiverne udtrykker meronymi bringer dem på uhyre interessant vis i berøring med bestemmergenitiverne, der har meronymi som en af deres vigtigste semantiske fortolkningsmuligheder²²,

22 "Semantiske fortolkningsmuligheder" betegner de fortolkningsmuligheder en given genitivkonstruktion har uden at fortolkeren har adgang til specifik omverdensviden om de individer der nævnes i konstruktionen, og de relationer der måtte findes mellem dem. "Semantiske fortolkningsmuligheder" står i modsætning til "pragmatiske fortolkningsmuligheder" af genitivkonstruktionen, hvoraf der altid principielt kan være uendelig mange; jf. Vikner & Jensen

jf. eksempler som: *buseds tag*, *bogens sider*, *Anes arm*, *ordets bogstaver*, *mængdens tal*, osv. Vikner og Jensen (2002) foreslog en semantisk analyse af bestemmergenitiver inden for rammerne af generativ leksikoteori. De påviste at særligt den agentive og den konstitutive qualia-rolle er relevante for fortolkningen af bestemmergenitiver. For beskrivelsen af kvantumsgenitiverne er det imidlertid kun den konstitutive rolle der er relevant. Deraf netop mit forslag om at benævne denne underklasse af kvantumsgenitiverne ”konstitutivgenitiver”.

Når man sammenligner en bestemmergenitiv som *huset-s tag* med en konstitutivgenitiv som *en to retter-s menu*, springer det straks i øjnene at mens bestemmergenitiverne har det helhedsdenoterende substantiv som en del af genitiven (altså *huset i huset-s tag*) så forholder det sig omvendt i konstitutivgenitiverne hvor det er det del-denoterende substantiv (altså *retter i en to retter-s menu*) der indgår i genitiven. Det følger heraf at kompositionen af betydningerne i bestemmergenitiver og konstitutivgenitiver ikke kan være den samme, og det bestyrker atter hypotesen om at de to genitivs-’er i hhv. bestemmer- og kvantumsgenitiver ikke kan være samme leksem.

Vi vender os nu mod konstitutivgenitivernes semantiske komposition med udgangspunkt i (54). Som vi så det med målsgenitiverne ovenfor, starter kompositionen også i (54) nedefra i træet med de semantiske bidrag fra talordet *to* og substantivet *retter* og fortsætter så opad i træet indtil vi har komponeret den samlede konstitutivgenitivs betydning. Denne betydning kan parafraseres således:

- (55) (Der er tale om) et individ *x* således at *x* er en menu således at *x* står i helhedsrelation til et antal individer *y* således at *y* udgør del(e) af denne helhed således at *y* har egenskaben *ret* og således at antallet af *y* er 2

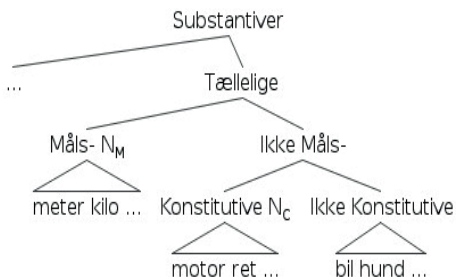
Da den syntaktiske struktur i alle kvantumsgenitiver er den samme, må de forskelle der er mellem parafrasen af målsgenitiven i (46) og parafrasen af konstitutivgenitiven i (55), stamme fra de leksikalske elementer der optræder i hhv. *en to meters fiskestang* og *en to retters menu*. En af disse forskelle er at der optræder et *antal*-prædikat i parafrasen i (55)

(2002) og Jensen & Vikner (2004).

som ikke ses i parafrasen af målsgenitiven i (46). Årsagen hertil skal antagelig findes i den groft skitserede substantivklassifikation i (56), som viser at både målssubstantiverne (N_M) og konstitutivsubstantiverne (N_C) er underklasser af tællelige substantiver:

(56)

Men det fremgår heraf også at ikke alle tællelige substantiver tilhører en af disse to klasser. Således er hverken *bil* eller *hund* medlem af N_M eller N_C . Imidlertid synes *bil* og *hund* at være nærmere beslægtet semantisk med *ret* og *motor* end med *meter* fordi de denoterer fysiske entiteter. På den anden side har målssubstantiverne i modsætning til Ikke-Målssubstantiverne et iboende semantisk kvantifikationskrav som vist i leksikonposten for *meter* i (51). Det er ved dette iboende kvantifikationskrav jeg forklarer forskellen i acceptabilitet mellem parrene i (57) og (58) på den ene side og parret i (59) på den anden:

- (57) a. mandens to hunde
b. mandens hunde

- (58) a. menuens to retter
b. menuens retter

- (59) a. fiskestangens to meter
b. *fiskestangens meter

Eksemplet i (59.b) bliver uacceptabelt fordi kvantifikationskravet fra *meter* ikke er opfyldt. Derimod er der ikke et tilsvarende kvantifikations-

krav fra *hund* og *ret*, og derfor er både (57.b) og (58.b) acceptable. Det er altså denne forskel mellem de tællelige substantivers underklasser der skaber forskellen i de to parafraser, således at to meter parafraseres som ”... x har egenskaben længde i meter på 2”, og *to retter* parafraseres som ”... y har egenskaben *ret* og *antallet* af y er 2”.

Men hvordan kommer den meronymiske fortolkning af konstitutiv-genitiver stand? Det oplagte svar er at meronymien i *en to retters menu* må komme fra leksikonposterne for *ret* og *menu*, jf. hhv. (60) og (61):

(60) ***ret***

Qualiastruktur | *Konstitutiv rolle*: del_af **menu'**

(61) ***menu***

Qualiastruktur | *Konstitutiv rolle*: bestå_af **retter'**

Mit forslag er derfor at den meronymiske fortolkning fremkommer ved et tæk af forlignelighed mellem relationerne ”del_af” og ”bestå_af”²³ i qualia-strukturerne for *ret* og *menu*. Deres forlignelighed består i at de er hinandens inverse relation, og dermed er meronymien etableret og eksemplet semantisk velformet. Denne forlignelighedshypotese understøttes af den lave acceptabilitet vi ser i eksempler som (62) og (63):

(62) #en tre hunds bil

(63) #et to timers fjernsyn

– hvor vi kun kan fremkalde en meronymisk fortolkning pragmatisk, dvs. afhængigt af kendskab til en bestemt ytringskontekst.

Hermed er vi med (64) nået frem til den semantiske repræsentation for *en to retter-s menu*, nøje svarende til parafrasen i (55):

---

23 Det semantiske prædikat ’bestå_af’ som jeg benytter her, skal ikke tages helt bogstaveligt. Dets funktion her er udelukkende at betegne den meronymiske del af helhedstermens semantik. Dette fungerer uproblematisk med et substantiv som *menu*, der stort set er defineret udtømmende ved at bestå af retter. Men ved fx *et to motorer-s fly* bliver det utilstrækkeligt da fly selvfølgelig består af meget andet end motorer.

$$(64) \quad \lambda P[\exists x,y [\text{menu}'(x) \wedge \text{ret}'(y) \wedge \text{antal}'(y) = 2 \wedge \text{best\AA}_af'(y)(x) \wedge \text{del\_af}'(x)(y) \wedge P(x)]]$$

5 KONKLUSION

Jeg har præsenteret en sammenhængende, empirisk funderet teori om de danske kvantumsgenitivens syntaks og semantik. Særligt har jeg diskuteret og inddraget Mikkelsens ’beskaffenhedsgenitiv’. I en kritik af Hansen og Heltofts semantiske og topologiske analyse af kvantumsgenitiverne har jeg vist at deres påstand om at disse er ikke-meronymiske og topologisk set bestemmere, ikke kan opretholdes. Min teori retter op på denne analyse ved at argumentere for at kvantumsgenitiver har to undertyper, målsgenitiver og konstitutivgenitiver. De to genitivtyper er baseret på en klassifikation af substantivernes semantik bygget på en revision af Mikkelsens begrebsklasse ’størrelse’. Begge genitivtyperne følges af ubestemt form af en eventuel attributiv adjektivfrase, og de er syntaktisk strukturelt ækvivalente. De overlapper distributionelt med attributive adjektivfraser og kan ikke stå prædikativt. Ligesom adjektivfraser fungerer de som adjunkter i NP-strukturen og kan stakkes rekursivt. Jeg har vist hvordan den syntaktiske struktur danner basis for den semantiske komposition af såvel måls- som konstitutivgenitiverne. Mens målsgenitiverne alene er mængdeangivelser, forener konstitutivgenitiverne mængdeangivelse og meronymi. Herved er konstitutivgenitiverne semantisk overlappende med bestemmergenitiver, som også har del-helhedsfortolkningen som en af deres centrale betydningsmuligheder (fx *menuens hovedret*). Men hvor bestemmergenitiverne har det helhedsdenoterende nominal som en del af genitivskonstruktionen, er det i konstitutivgenitiverne det del-denoterende nominal der optræder i genitivskonstruktionen (*en to retters menu*). Alle disse data er dækket af den fremlagte integrerede teori.

TAK

Jeg vil gerne rette en varm tak til Tanya Karoli Christensen for timers diskussioner af to tidligere versioner af artiklen. Såvel indholds- som fremstillingsmæssigt har hendes konstruktive mod- og medspil været uvurderlige.

Per Anker Jensen

Department of Management, Society and Communication

Copenhagen Business School

paj.msc@cbs.dk

LITTERATUR

- Abney, S. 1987. *The English noun phrase in its sentential aspect*. Ph.d.-afhandling. Massachusetts Institute of Technology.
- Bach, E. 1989. *Informal lectures on formal semantics*. Albany: SUNY Press.
- Cann, R. 1993. *Formal semantics: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carnie, A. 2007. *Syntax. A generative introduction*. Oxford: Blackwell.
- Chierchia, G. & S. McConnell-Ginet 1991. *Meaning and grammar. An introduction to semantics*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Delsing, L.-O. 1993. *The internal structure of noun phrases in the Scandinavian languages: A comparative study*. Lund: University of Lund.
- Den Danske Ordbog*. (DDO) <http://ordnet.dk/>
- Diderichsen, P. 1946. *Elementar Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Gazdar, G. 1987. Generative grammar. J. Lyons, R. Coates, M. Deuchar & G. Gazdar (red.), *New Horizons in Linguistics 2*, 122-151. London: Penguin Books.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011 (GDS). *Grammatik over det danske sprog*, bind 1-3. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heim, I. & A. Kratzer. 1998. *Semantics in generative grammar*. Oxford: Blackwell.
- Jensen, P.A. 1985. *Principper for grammatisk analyse*. København: Arnold Busck.
- Jensen, P.A. 1994. Genitive phrases in Danish. Michael Herslund (red.), *Noun Phrase Structures, Copenhagen Studies in Language 17*, 47-92. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Jensen, P.A. 2012. Genitiv-syntaks: Er *s* et D eller et G? *Ny Forskning i Grammatik 19*. 105-128.
- Jensen, P.A. 2013. Danske kvantumgenitivens position i DP-strukturen. *Ny Forskning i Grammatik 20*. 163-181.
- Jensen, P.A. 2014. Mikkelsens tillægssald i et generativt perspektiv. O. Togeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.), *Problemer og perspektiver i dansk syntax - med Kristian Mikkelsen som anledning*, 163-181. Odense: Universitets-jubilæets danske Samfund.
- Jensen, P.A. & C. Vikner. 1994. Lexical knowledge and the semantic analysis of Danish genitive constructions. S.L. Hansen & H. Wegener (red.), *Topics in knowledge-based NLP systems*, 37-55. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

- Jensen, P.A. & C. Vikner. 2004. The English prenominal genitive and lexical semantics. Ji-yung Kim, Y.A. Lander & B.H. Partee (red.), *Possessives and beyond: Semantics and syntax*, 29, 2-27. Amherst, MA: GLSA Publications.
- Jensen, P.A. & C. Vikner. 2011. On type coercion in compositional and lexical semantics. M. Kanazawa, A. Kornai, M. Kracht & H. Seki (red.), *Mathematics of language* (MOL 12), 108–125. Heidelberg: Springer. DOI: 10.1007/978-3-642-23211-4_7.
- Jespersen, O. 1934. Gruppegenitiv på Dansk. *Studier tilegnede Verner Dablerup*. 1–7. Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus. I hovedkommission: C.A. Reitzels Forlag.
- KorpusDk*. <http://ordnet.dk/korpusdk/>
- Mikkelsen, K. 1911. *Danske ordafjningslære*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Montague, R. 1974. *Formal philosophy: Selected papers of Richard Montague*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Portner, P. 2005. *Fundamentals of formal semantics*. Oxford: Blackwell.
- Pustejovsky, J. 1991. The generative lexicon. *Computational Linguistics* 17(4). 409–441. DOI: 10.2307/415891.
- Pustejovsky, J. 1995. *The generative lexicon*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Vikner, C. & P.A. Jensen. 2002. A semantic analysis of the English genitive. Interaction of lexical and formal semantics. *Studia Linguistica* 56(2). 191–226. DOI: 10.1111/1467-9582.00092.
- Vikner, S. 2014. Possessorens status inden for nominalgruppen. *Ny Forskning i Grammatik* 21. 193–211.

Formale lingvistiske teorier

SUSANNE ANNIKKI KRISTENSEN

ABSTRACT

Denne artikel opstiller ikke i første omgang et modsætningsforhold mellem en *formel/formal* og en *funktionel* sprogbeskrivelse, som lingvister ellers ynder. Derimod opstilles et modsætningsforhold mellem det *deskriptive* og det *formale*, og det forudsættes, at de generative og (en del af) de funktionelle sprogbeskrivelser har grund i formale teorier. Dernæst behandles fire internationalt etablerede teorier, nemlig Chomskys generativisme, Lexical-Functional Grammar og Functional Grammar, suppleret med teoretiske tanker fra Functional Syntax, med særlig henblik på teoriernes syn på transitivitet. Målet er at afklare, hvad der er af forskelle og ligheder mellem de generative og funktionelle teorier om syntaks.

EMNEORD: syntaks; funktionel grammatik; formel grammatik; generativisme; Lexical-functional Grammar; Functional Grammar.

1 INDLEDNING¹

De fleste lingvister betegner sig selv som enten formelle eller funktionelle lingvister. Også i lingvistiske opslagsværker ses termerne *formal/formel* og *funktionel* ofte som modsætninger. Termen *formal/formel* defineres fx på følgende måde:

1. Pertaining to grammatical forms, as opposed to the meaning or functions of those forms. In this sense, 'formal' contrasts with functional.

---

1 Jeg skylder Torben Andersen, Aalborg Universitet, min anonyme fagfællebedømmer samt NyS-redaktionen en stor tak for konstruktive kommentarer til min artikel. Uden jeres hjælp ville artiklen se meget anderledes ud. Hvad der måtte være tilbage at kritisere, står alene for min regning. Dele af artiklen er skrevet på baggrund af min ph.d.-afhandling (Kristensen 2005). Afsnittet om Chomskys generativisme er en omformuleret og revideret udgave af kapitel 2 i afhandlingen, og afsnittet om Lexical-Functional Grammar er en revideret udgave af kapitel 3.

2. (of a grammar) Completely explicit; leaving nothing to be filled in by the reader. (Trask 1992: 106)
1. Based on form rather than meaning.
  2. Developed as a mathematical system. (Matthews 1997: 132-133)

På dansk har vi mulighed for at benytte to forskellige oversættelser af den engelske term ”formal”, hvilket gør det muligt at skelne mellem den engelske terms to betydninger. For det første kan vi bruge begrebet *formel* om en sprogbeskrivelse, der har fokus på den sproglige form (jf. den første betydning), og for det andet kan vi anvende termen *formal* om det eksplicite, abstrakte system af symboler eller grundbegreber, der kan bruges til at beskrive fx sprog (jf. den anden betydning). Vi kan altså skelne mellem et formalt system og en formel sprogbeskrivelse, og sidstnævnte står i modsætning til en funktionel beskrivelse.

Hvis vi i de samme opslagsværker slår termen ”functional” op, vil vi se, at termen kun bliver defineret i det ene værk:

1. Pertaining to the communicative and social aspects of language use.
2. Pertaining to the grammatical purposes served by constituents, rather than to their form. [...]. 'Functional' in this sense contrasts with formal.
3. Pertaining to semantic roles and/or to grammatical relations. (Trask 1992: 110)

Det andet opslagsværk definerer derimod begreberne ”functional grammar”, der er en teori af Simon Dik (jf. nedenfor), ”functional linguistics” og ”functional syntax”. Om ”functional linguistics” hedder det i det andet opslagsværk:

Label adopted by various schools of linguistics who wish to emphasize the attention given to their theories to the functions of language in general, or to those of specific features in particular textual or other contexts. (Matthews 1997: 138-139)

Af opslagsværkerne fremgår det altså, at der er væsentlige forskelle mellem en formel og en funktionel beskrivelse af sprog. Den formelle beskrivelse har fokus på sproglig form, mens den funktionelle har fo-

kus på kommunikative og sociale aspekter ved sprogbrug. Det er dog denne artikels mål at påpege, at der også er en meget væsentlig lighed mellem de funktionelle og formelle beskrivelser, nemlig at de begge kan have baggrund i en formal teori.

For at forklare artiklens syn på lighederne mellem de funktionelle og formelle sprogbeskrivelser skal vi omkring endnu to termer, nemlig deskriptiv og formal grammatik, idet "descriptive grammar comprehensively includes facts whereas formal grammar is exclusively directed at the underlying system" (Stuurman 1996: 76). Den deskriptive grammatik, som tit ses i skolegrammatikker,² er sprogspecifikt orienteret mod at beskrive og benævne direkte observerbare fænomener. Målet med de deskriptive grammatikker er ikke at besvare teoretiske spørgsmål i stil med "hvordan er det muligt i det hele taget at tilegne sig et sprog", og "hvordan kan man beskrive en sprogbrugers sprogproduktion". Ej heller er målet at forklare eller forudsige sproglige fænomener, der ligger udenfor det direkte observerbare. Beskrivelsen går alene ud på at registrere de sproglige fænomener, som de forekommer i det specifikke sprog på et givet tidspunkt.

Den formale grammatik vil derimod beskrive og forklare et ikke direkte observerbart underliggende sprogsystem, hvorfor en formalt defineret teori må opstilles:

A scientific theory is an attempt to bind together in a systematic fashion the knowledge that one has of some particular aspect of the world of experience. The aim is to achieve some form of understanding, where this is usually cashed out as explanatory power and predictive fertility. The traditional analysis, going back to the Greeks and most recently championed by such logical empiricists as Carl Hempel and Ernest Nagel, sees theories as 'hypothetico-deductive systems', meaning that one has sets of laws bound together through the fact that, from a few high-powered axioms or hypotheses, everything else can be shown to follow as a deductive consequence. Explanation therefore is a matter of showing how things happened because of the laws of the theory. Prediction is a matter of showing how things will happen in accordance with the laws of the theory. (Honderich 2005: 1746)

---

2 At skolegrammatikkerne så ofte bruges præsriptivt for at lære eleverne at skrive korrekt osv., er en helt anden sag.

Den formale teori er abstrakt, sammenhængende, modsigelsesfri og opbygget af mere eller mindre eksplicitte aksiomer (eller symboler), der skal gøre det muligt at forklare og evt. forudsige fænomener. Matematik er således en formal teori. I sprogbeskrivelsen skal beskrivelsen af de specifikke sproglige udtryk bruges til at be- eller afkræfte teoriens gyldighed, og teorien kan siden bruges som forklaringsramme for de specifikke sproglige udtryk.

I den moderne forskningstradition bliver to lingvistiske tilgange ofte set som modsætninger, nemlig generativisme og funktionalisme. Modsætningen er meningsfuld, hvis sammenligningen gælder fx Noam Chomsky og Paul Hopper. Chomsky er generativist og formalist, idet han har udgangspunkt i en formal teori og et ønske om at beskrive sprogs underliggende system (jf. nedenfor). Hopper er derimod deskriptivist, idet han indenfor rammen af Emergent Grammar helt afviser tanken om et underliggende sprogsystem (Hopper 1987: 148). Med så forskellige udgangspunkter er en sammenligning (og et samarbejde) mellem Chomsky og Hopper ikke realiserbar. Der er derimod andre funktionelle teorier på markedet, som fint lader sig sammenligne med de generative, idet de også har et ønske om at beskrive det underliggende sprogsystem, og dermed har de den formale teori som sit udgangspunkt. Artiklen vil sammenligne grundtankerne i tre teorier, nemlig Chomskys generativisme, Lexical-Functional Grammar og Functional Grammar, og hvor det er formålstjenstligt, inddrages også teoretiske tanker fra Functional Syntax. I stedet for kun at fokusere på forskellene mellem teorierne, som mange lingvister ellers er tilbøjelige til, fokuserer denne artikel i lige så høj grad på lighederne.

2 GENERATIVISME

En generativ teori er en (matematisk) præcist defineret model af sprog, der kan forudsige velformede sætninger – og kun dem (Chomsky 1965) – og som kan forklare ugrammatiske sætninger som et brud på de grammatiske principper i den generative teori. I Chomsky (1957), ser vi en opdeling i *kompetence* (sprogbrugerens ubevidste grammatiske viden) og *performans* (anvendelsen af denne viden), og hovedfokus ligger på kompetence. Dertil kommer hypotesen om eksistensen af et

medfødt underliggende sprogsystem, hos Chomsky kaldet sprogevnens ("the language faculty", jf. Chomsky 1995: 167), der bygger på universalgrammatiske principper og parametre. Med universalgrammatik menes grammatiske principper, som går på tværs af i princippet alle sprog. Sprogevnens antages således at være et sprogsystem, som alle mennesker uanset modersmål er født med.

2.1 Chomskys generativisme

Grundtankerne hos Chomsky er, at sprog skal betragtes som et organ (Chomsky 2000: 4), der kan "vokse" som andre organer, og at evnen til at tilegne sig sprog er en medfødt og artsbestemt egenskab hos mennesket (Chomsky 2000: 3, 78). Sprogevnens gør mennesket i stand til at tilegne sig et hvilket som helst modersmåls grammatik, idet den arbejder ud fra en række principper³ og parametre⁴ i et forløb, der går fra det universelle initiale stadium ved barnets fødsel til det fuldt udviklede eller udvoksede sprogspecifikke stadium. At have et sprog betyder i Chomskys forstand at have en mental komponent, der kan danne strukturelle beskrivelser, dvs. mentale repræsentationer af sproglige udtryk, der siden kan manifesteres verbalt eller skriftligt som output. Det er lingvistens opgave at afklare forholdet mellem de to stadier.

Sprogevnens er indlejret i det kognitive system, og den kan overordnet opdeles i et mentalt leksikon og et komputationssystem (dvs. syntaks). Komputationssystemet (Chomsky 2000: 78) sørger for, at leksikonets informationer bliver tilgængelige for performanssystemerne (dvs. taleorganerne, hukommelsessystemerne osv., der gør sprogproduktion og -fortolkning mulig) ved at trække informationerne ud af leksikonet og sammensætte disse til strukturelle beskrivelser, som vha. performanssystemet manifesteres i sproglige udtryk (Chomsky 2000: 27).

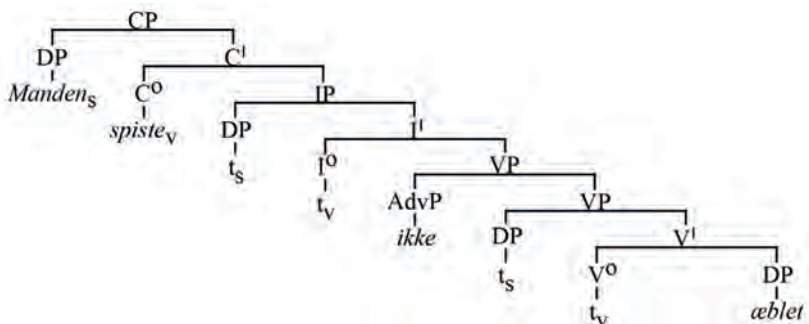
For at kunne beskrive sprogevnens ikke direkte observerbare initiale stadium må man studere det sproglige "output", dvs. det tilegnede

3 Et universelt princip kunne være, at en frase i X-bar-systemet (jf. nedenfor) altid skal have et hoved (Platzack 1998: 31). Et hoved er så at sige kerneordet i frasen; i en VP (for Verb Phrase) er hovedet et verbum (med symbolet Vⁿ), og i en NP (for Noun Phrase) er hovedet et substantiv (med symbolet Nⁿ).

4 Et parameter kunne fx være placeringen af objektet enten før eller efter verbet. Under sprog-tilegnelsen skal barnet i en ubevidst proces og ud fra et relativt begrænset empirisk materiale (der tilmed kan indeholde fejl) afgøre objektets placering i det kommende modersmål – hvis objektet placeres efter verbet, skal muligheden for placering før verbet udraderes.

sprog, og på den måde fungerer beskrivelsen af sproglige fænomener som en beskrivelse af og en forklaring på sprogens arbejde. Det sproglige output beskrives vha. en træstruktur af binære par, kaldet X-bar-systemet (Platzack 1998), der er en formal repræsentation af komputationssystemets arbejde. X-bar-systemet er her vist med den aktive eksempelsætning *manden spiste ikke æblet*.

FIGUR 1. BESKRIVELSE VHA. X-BAR-SYSTEMET

De leksikalske størrelser er blevet trukket ud af leksikonet, forsynet med leksikalske kategorier (fx V for Verb) og bundet sammen i knudepunkter, kaldet projektioner (som fx V' for Verb-bar) og maksimalprojektioner (som fx VP for Verb Phrase). Den nederste maksimalprojektioner er at betragte som en universel grundstruktur, hvor subjektet, objektet og det finitte verbum i første omgang optræder, før de evt. flytter længere op i strukturen. De leksikalske størrelser rummer informationer om forskellige grammatiske egenskaber ("features"), og disse træk bliver siden tiltrukket af funktionelle projektioner som fx CP (for Complementizer Phrase) og IP (for Inflexional Phrase) med tilsvarende grammatiske egenskaber mhp. tjekning. Verbet *spiste* har fx en finithedsegenskab, som det får tjekket i CP, og en tempusegenskab, som det får tjekket i IP. Når de leksikalske størrelser flytter højere op i strukturen, efterlader de sig spor (t for "trace"). Spor er tomme kategorier (Radford 1997: 273), der her for nemheds skyld er forsynet med et grammatisk symbol (fx s for subjekt), for at det er muligt at følge flytningerne. Med en tom kategori menes, at der på den pågældende plads i træstrukturen ikke optræder et synligt leksikalsk element, men

den tomme kategori er en art ”skygge” eller en kopi af det leksikalske element og rummer samme grammatiske egenskaber (Radford 1997: 111). Tjekning går ud på at afgøre, om sætningen er grammatisk korrekt eller ej, dvs. om konstruktionen er velformet, idet målet for den generative teori er at forudsige velformede sætninger (jf. ovenfor).

Hos Chomsky er grammatik og sprogbrugerens fornemmelse for grammatisk velformethed i fokus, og det grammatiske system betragtes som autonomt (Chomsky 1977: 37-44). Autonomitesen betyder, at det ifølge Chomsky ikke er nødvendigt at inddrage andre (autonome) systemer i beskrivelsen af de grammatiske strukturer. Semantik og pragmatik kan altså udelades, når det skal afgøres, om Chomskys vel nok mest kendte eksempelsætning ”colorless green ideas sleep furiously” er grammatisk korrekt (dvs. velformet) eller ej. En sætnings grammatikalitet afgøres således ikke af, om den er semantisk meningsfuld (Chomsky 1998: 138), eller om den er passende i forhold til en sproglig kontekst, men grammatikaliteten afgøres alene vha. grammatik, idet: ”any search for a semantically based definition of ”grammaticalness” will be futile” (Chomsky 1957: 15). Det betyder ikke, at semantik slet ikke har nogen plads hos Chomsky – argumentstruktur og semantiske roller (hos Chomsky kaldet ”theta-roller”) spiller en væsentlig rolle for etableringen af en VP i X-bar-systemet, men det er ikke det samme som at sige, at grammatikalitet og velformethed er bundet op på semantik eller pragmatik.

Sammenfattende kan det om Chomskys generativisme siges, at det er en formal teori om grammatik, idet dens mål er at beskrive den ikke direkte observerbare sprogbevne, der bygger på universalgrammatiske principper og parametre. En generativ sprogbeskrivelse er derfor en systembeskrivelse, idet beskrivelsen af de sproglige data skal bruges til at beskrive sprogbevnen. De sproglige data behøver ikke at være natur-sproglige data i en diskursiv sammenhæng, men teoretikerens konstruerede, kontekstfrie eksempler anses for velegnede data, idet teoretikeren kan trække på sin egen fornemmelse for dataenes velformethed. Hos Chomsky er syntaks autonomt idet andre autonome systemer ikke er nødvendige for beskrivelsen af de grammatiske strukturers velformethed.

2.2 *Lexical-Functional Grammar*

Selvom begrebet *funktional* indgår i navnet, er LFG en generativ teori, der som Chomsky tager udgangspunkt i antagelsen om en universalgrammatik, ligesom målet for beskrivelsen er sprogbrugerens kompetence og ikke dennes performans (Kaplan og Bresnan 1995: 29). Ligesom hos Chomsky tjener beskrivelsen af de sproglige data til at beskrive det underliggende sprogsystem, og i LFG sker beskrivelsen gennem en model bestående af tre dimensioner: argumentstruktur (a-struktur), konstituentstruktur (c-struktur) og funktionel struktur (f-struktur). De tre dimensioner arbejder parallelt (Neidle 1996: 224), men f-strukturen fungerer som et bindeled mellem de to andre strukturer, og dermed som en funktion i matematisk forstand (jf. nedenfor), samtidig med at f-strukturen repræsenterer de grammatiske funktioner i en sætning – begrebet funktion/funktional har altså en dobbeltbetydning i LFG (Kaplan og Bresnan 1995: 37).

Bresnan karakteriserer a-strukturen som en grænseflade mellem en prædikators semantik og syntaks, idet:

Argument structure encodes lexical information about the number of arguments, their syntactic type, and their hierarchical organization necessary for the mapping to syntactic structure. It is therefore fundamentally a lexical syntactic construct, not a semantic one. (Bresnan 2001: 304)

A-strukturens udgangspunkt er en prædikator, fx et verbum, og de til verbet knyttede semantiske roller. Til en prædikator som fx *spise* er der knyttet to semantiske roller:

(1) 'spise' <agent, patient>

De semantiske roller i a-strukturen skal siden kobles sammen med de grammatiske funktioner (dvs. ledfunktioner som subjekt, objekt osv.) i f-strukturen, hvorved der sker mapping fra a-strukturen til f-strukturen (Bresnan 2001: 302). Mappingproceduren sker ved, at den mest prominente semantiske rolle mappes over på subjektet. Det antages således, at de semantiske roller udtrykker et prominenshierarki (læses fra venstre mod højre):

- (2) agent > beneficiary > experiencer/goal > instrument > patient/
theme > locative (Bresnan 2001: 307)

Ved prominens forstås: “Role prominence is explained by Schachter (1977: 282) as belonging to the NP whose referent the speaker views as “being at the center of events.”” (Findlay 2016: 261). I hierarkiet i (2) er agenten den rolle, som er mest central for begivenhederne, mens lokationen er mindst central.

Også blandt de grammatiske funktioner i f-strukturen er der et prominenshierarki, baseret på markerethed:

- (3) SUBJ > OBJ > OBJ_θ > OBL_θ (Bresnan 2001: 309)⁵

Subjektet er den mest umarkerede og prominente funktion, mens den oblikke funktion er den mest markerede og ikke-prominente funktion.

Ved mappingproceduren mellem a- og f-struktur bliver den mest prominente semantiske rolle relateret til den mest prominente grammatiske funktion, der er tilgængelig. I en aktiv konstruktion som *manden spiste æblet*, gælder det derfor, at agenten bliver relateret til subjektet, som altid skal forekomme i sætningen (jf. ”general principle of completeness”, se nedenfor), og patienten bliver relateret til objektet. Var konstruktionen derimod passiv som *Æblet blev spist* (*spise* <patient>), ville mappingproceduren sikre, at patientrollen blev knyttet til subjektet, mens agentrollen ofte ikke udtrykkes eller udtrykkes med en præpositionsforbindelse (fx *af manden*). Bemærk, at de forskellige mappingprocedurer mellem aktive og passive konstruktioner sker som følge af, at *spise* lagres på to forskellige måder i leksikonet – i en aktiv og en passiv variant. I LFG er forskellen mellem aktiv og passiv ikke et transformationsspørgsmål som hos Chomsky, men derimod en forskel i leksikalsk lagring og deraf følgende forskellig mapping til de grammatiske funktioner (Falk 2001: 93ff.).

C-strukturen minder om Chomskys X-bar-system, men der er dog et par væsentlige teoretiske forskelle. For det første skal LFG’s træstruk-

---

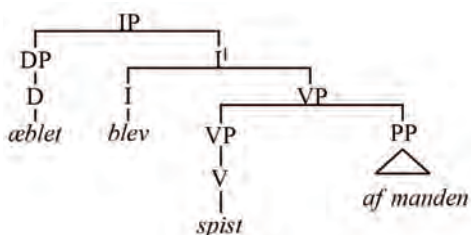
5 De grammatiske funktioner udgøres af subjektet (SUBJ), objektet (OBJ), det indirekte objekt (OBJ_θ) og den oblikke funktion (OBL_θ), som i dansk fx ses ved en præpositionsforbindelse (fx *Peter gav gaven til Pia*).

turer overholde økonomiprincippet (Bresnan 2001: 91), der medfører, at LFG for en stor del forkaster tomme kategorier, og dermed beskriver c-strukturen udelukkende ”synlige” syntaktiske aspekter. For det andet er c-strukturen helt igennem sprogspecifik uden nogen form for universel grundstruktur, hvorfra noget skal flyttes gennem transformationer.

Beskrivelsen af c-strukturen i *Æblet blev spist af manden* ville se ud som følger:

FIGUR 2. C-STRUKTUR-REPRÆSENTATION I LFG

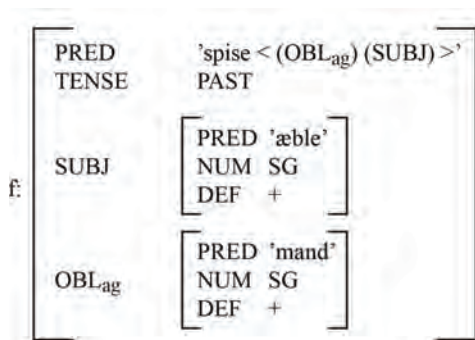
Vi ser nogle klare lighedspunkter i forhold til den generative træstruktur, men den mest synlige forskel er, at der ikke foregår flytninger, der medfører tomme kategorier i LFG’s træstruktur.

Informationerne fra a- og c-strukturen skal mappes ind i f-strukturen, der for det første antages at være universel, og for det andet at være en funktion i matematisk forstand. I f-strukturen kombineres attributter med værdier. Attributterne er inddelt i sproglige træk og grammatiske funktioner. Trækkene udgøres af elementer som NUM(ber for tal), DEF(iteness for bestemthed) og TENSE (tempus), mens de grammatiske funktioner udgøres af argumentfunktioner som SUBJ og OBJ osv. og ikke-argumentfunktioner som ADJ(unct), FOKUS og TOPIC (Falk 2001: 57-58). TOPIC og FOCUS vedrører grammatikaliseret informationsstruktur, idet TOPIC udtrykker gammel information, mens FOCUS udtrykker ny. Når mapping-proceduren fra a- og c-strukturerne ind i f-strukturen har fundet sted, består f-strukturen af en række attributter, der hver er blevet kombineret med en værdi (jf. nedenfor).

I f-strukturen bliver der stillet en række krav om velformethed, hvoraf ”uniqueness conditions” (Bresnan 2001: 47) og ”general principle

of completeness” (Bresnan 2001: 21) er de væsentligste. Ved ”uniqueness conditions” er kravet, at en attribut kun kan kombineres med en enkelt værdi, men to attributter kan godt have samme værdi, hvilket ses ved nominalfraser, hvor hovedet og komplementet kan tilskrives samme værdi.⁶ Ved ”general principle of completeness” skal det sikres, at verbalet får opfyldt sit krav om, at der som et minimum er et element, der kan udfylde SUBJ-funktionen. Hvis disse krav ikke er opfyldt, betragtes konstruktionen som ufuldkommen (Falk 2001: 61). Efter at mappingproceduren er færdig, vil f-strukturen for vores konstruktionen se ud som følger:

FIGUR 3. F-STRUKTUR-REPRÆSENTATION I LFG

Fra a-strukturen kommer informationer om det leksikalske element *spise* og om elementets interne argumentrelationer, der gennem mappingproceduren er blevet koblet sammen med f-strukturens grammatiske funktioner. Fra c-strukturen kommer informationerne om konstituentrelationer samt fx den rigide ordstilling i dansk. Den samlede f-struktur markerer altså, at der i konstruktionen indgår en prædikator, der står i præteritum, og som kan have to argumentfunktioner – et subjekt og en oblik med den tematiske rolle agent. Både subjekt og oblik udtrykker morfologisk bestemthed (markeret ved DEF +) og singularis (markeret ved NUM SG).

6 Et tydeligt eksempel herpå kan findes i svensk, hvor der som bekendt er dobbelt bestemmelse: *den boken*, idet både artiklen og substantivet udtrykker bestemthed. I f-strukturen ville både artiklen og substantivet altså have værdien + ved DEF.

LFG viser sig at være en generativ teori, der ligesom Chomskys teori arbejder ud for tesen om universalgrammatik. Også i LFG er der fokus på kompetence fremfor performans, idet beskrivelsen af de konstruerede sproglige data betragtes som systembeskrivelser. I modsætning til Chomskys teori består LFG af tre sproglige dimensioner, a-, c- og f-struktur, der arbejder autonomt, men f-strukturen kommer samtidig til at fungere som et bindeled mellem a- og c-strukturerne, idet informationerne fra a- og c-strukturen skal mappes ind i f-strukturen for fortolkning. I f-strukturen stilles der endvidere en række krav om velformethed, ligesom vi så krav om velformethed hos Chomsky.

3 FUNKTIONALISME

Den funktionelle tilgang udgøres af en noget broget gruppe af teorier med mange forskellige syn på, hvad den funktionelle sprogbeskrivelse skal beskæftige sig med og hvordan. De teoretiske udgangspunkter strækker sig fra de deskriptivt orienterede teorier, der ikke anerkender et underliggende sprogsystem (jf. nedenfor), til formale teorier, der accepterer universalgrammatik, men som ikke accepterer syntaksens autonomi (Newmeyer 2010: 302). Johanna Nichols laver en overordnet karakteristik af de funktionelle tilgange:

[Functional grammar] analyzes grammatical structure, as do formal and structural grammar, but it also analyzes the entire communicative situation: the purpose of the speech event, its participants, its discourse context. Functionalists maintain that the communicative situation motivates, constraints, explains, or otherwise determines grammatical structure, and that a structural or formal approach is not merely limited to an artificially restricted data base, but is inadequate even as a structural account. (Nichols 1984: 97)

For en funktionalist gælder det altså, at de kommunikative situationer determinerer sprogbrugernes grammatiske strukturer, og at sprogbrug kommer i fokus. Det får konsekvenser for funktionalistens arbejde:

Functionalist work, then, is not addressed to formulating grammar-internal principles characterizing the well- or ill-formedness of a set of sentences. Instead,

a generalization about grammatical patterning might be attributed to the most orderly or efficient means of conveying information, the desirability of foregrounding or backgrounding events in the discourse, the speaker's desire for economy, the hearer's demand for clarity, or cognitive propensities not specific to language, such as a general preference for iconic over arbitrary representations, and so on. (Newmeyer 1998: 10-11)

For at skabe klarhed og struktur over de mange forskellige funktionelle tilgange, inddeler Johanna Nichols (1984: 102ff.) teorierne i tre grupper: konservative funktionalister, moderate funktionalister og ekstreme funktionalister; en inddeling, der også genfindes hos Van Valin (2001: 329ff.).

3.1 Kunos funktionalisme

Konservative funktionalister har som mål blot at tilføje funktionelle principper til sproglige analyser, som fx kunne være Chomskys generative analyser, idet der i princippet ikke er konflikt mellem de generative og konservativt funktionelle beskrivelser (Kuno 1987: 1), heller ikke hvad angår målet om at beskrive kompetence fremfor performans. Susumu Kuno repræsenterer gruppen af konservative funktionalister, og indenfor rammen af *Functional Syntax* arbejder Kuno med en konstruktions acceptabilitet. Eksempler på acceptabilitetens anvendelighed ses i forholdet mellem aktive og passive konstruktioner:

- (4) a. *Peter slog Yrsa*
b. *Peter slog sin kone*
c. *Yrsa blev slået af Peter*
d. *Yrsa blev slået af sin mand*

For Kuno handler forholdet mellem aktiv og passiv om synsvinkler og empati.⁷ Et subjekt udgør synsvinklen, hvorfra en situation ses. (4a) kan derfor karakteriseres som en objektiv beskrivelse af en situation, hvor synsvinklen ligger hos subjektet, *Peter*, mens (4b) ses fra Peters

---

7 Hos Kuno defineres empati således: "Empathy is the speaker's identification, with varying degrees (ranging from degree 0 to 1), with a person who participates in the event that he describes in a sentence" (Kuno og Kaburaki 1977: 628).

synsvinkel og med empati for Peter, idet Yrsa beskrives som Peters kone snarere end at blive benævnt ved sit eget navn (Kuno og Kaburaki 1977: 627ff.). I (4c), der er en passiv konstruktion, er synsvinklen placeret hos *Yrsa*, og i (4d) er også empatien placeret hos *Yrsa*, fordi Peter bliver beskrevet som *Yrsas mand*. En konstruktion som

(5) *så slog Yrsas mand sin kone*

er derimod ifølge Kuno og Kaburaki (1977: 639) grammatisk korrekt, men pragmatisk uacceptabel, fordi den bryder med ”The Ban on Conflicting Empathy Foci”, der siger: ”A single sentence cannot contain logical conflict in empathy relationships” (Kuno og Kaburaki 1977: 632). Synsvinklen er placeret hos Yrsas mand (dvs. Peter), der er subjekt, og derfor burde empatien også være hos Peter, men empatien er placeret hos Yrsa, fordi Peter benævnes som Yrsas mand. Dermed opstår der en konflikt mellem synsvinklen og størrelsen, for hvem taleren har empati. Kuno accepterer altså den formale teoris principper om, at målet for sprogbeskrivelsen er det underliggende sprogsystem, og samtidig accepteres et generativt begreb som grammatisk velformethed. Kuno tilføjer dog med det pragmatiske begreb acceptabilitet en funktionel dimension til sin sprogbeskrivelse.

3.2 Hoppers funktionalisme

Ekstreme funktionalister som Paul Hopper afviser for en stor del tanken om struktur og syntaktiske begrænsninger, idet grammatiske regler alene baseres på funktion (Nichols 1984: 103). I *Emergent Grammar* er grammatik noget, der ”dukker op”, når sprog bruges, og som ikke eksisterer a priori i sprogbrugerens hjerne; herved står Hopper i kontrast til generativisternes syn på universalgrammatikken. Hopper har diskurs som sit omdrejningspunkt,⁸ og diskurs lader sig ikke analysere alene ved grammatiske regler/begrænsninger eller på forhånd fastlagte syntaktiske kategorier (Hopper 1987: 141). Syntaks betragtes som se-

8 Når diskurs og sprogbrug er omdrejningspunktet for teoridannelsen, giver det næsten sig selv, at de sproglige data ikke kan udgøres af analytikerens kontekstfrie og konstruerede sætninger, men de må derimod udgøres af naturlige sætninger i en kontekst (Hopper 1988: 120). Herved adskiller de ekstreme funktionalister sig fra generativisterne, som fint kan acceptere analytikerens egne eksempler som data.

kundært i forhold til diskurs (Hopper 1988: 121), idet syntaks ikke kan ses uafhængig af konteksten; igen et punkt, som især Chomsky ville være uenig i (jf. afsnit 2.1.). Hopper forudsætter således, at de sproglige former konstituerer diskursen, og at diskursen lægger begrænsninger på, hvilke sproglige former der kan forekomme. Set i forhold til den tidligere behandlede distinktion mellem en deskriptiv og en formal sprogbeskrivelse, må Hopper siges at være deskriptivt orienteret; en karakteristik, der især kommer i stand pga. Hoppers afvisning af eksistensen af en underliggende sproglig struktur.

3.3 *Functional Grammar*

Simon Dik er moderat funktionalist, og han sætter sig som mål at opstille en universel model over en sprogbrugers produktion og fortolkning af sproglige udtryk (Dik 1989a: 1). For Dik er det væsentligt, at sprog altid bruges i en kontekst (Dik 1989a: 5), og derfor kan det sproglige udtryk aldrig beskrives uafhængigt af eller isoleret fra hverken konteksten eller sprogbrugerne. Heraf følger, at sprogsystemet ikke kan være autonomt:

The language system, therefore, is not considered as an autonomous set of rules and principles, the uses of which can only be considered in a secondary phase; rather it is assumed that the rules and principles composing the language system can only be adequately understood when they are analyzed in terms of conditions of use. (Dik 1991: 247)

Dette grundsyn får konsekvenser for den sproglige model, idet den nødvendigvis må involvere både grammatik, semantik og pragmatik (jf. nedenfor).

Dik antager i sin teoridannelse, at en sætning består af en abstrakt og underliggende struktur, som manifesteres i et sprogligt udtryk gennem en række udtryksregler:

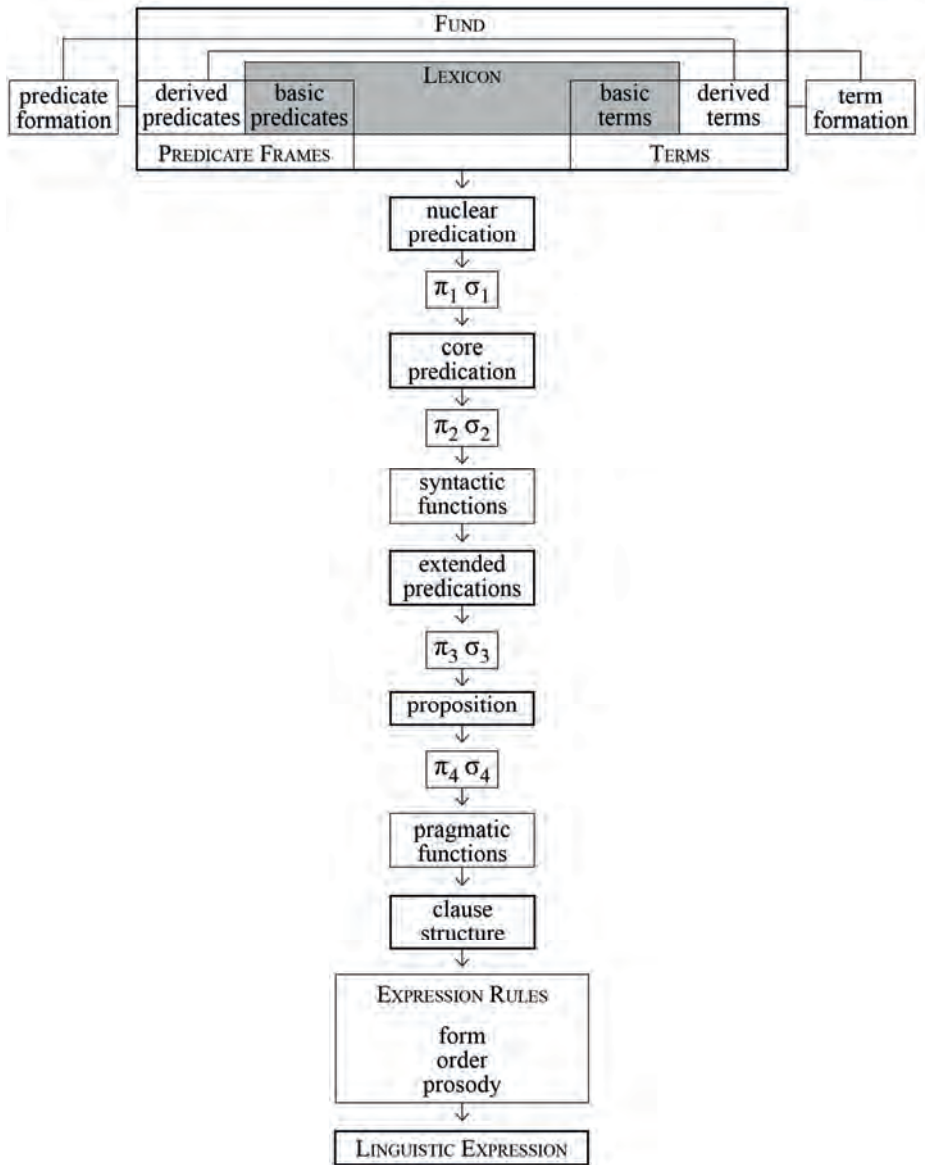
[W]e assume that each clause must be described in terms of an abstract underlying clause structure, which is mapped onto the actual form of the corresponding linguistic expression by a system of expression rules, which determine the form, the order, and the intonation pattern of the constituents of the underlying clause structure. (Dik 1989a: 49)

Den abstrakte underliggende struktur er at betragte som en lagstruktur eller en kinesisk æske bestående af fem sproglige niveauer, nemlig "Clause", "Proposition", "Extended Predication", "Core Predication" og "Nuclear Predication" (Dik 1989a: 50; jf. figur 4). På hvert af disse niveauer er der et sæt af operatører (symbol: π), der udtrykker grammatiske informationer, og satellitter (symbol: σ), der udtrykkes vha. leksikalske elementer, ofte adverbelle udtryk (Dik 1989a: 51). Dannelsen af den underliggende struktur repræsenteres via FG-modellen over sprogbrugerens produktion og fortolkning af et sprogligt udtryk (Dik 1989a: 60).

Som en illustration af modellens opbygning tages der i det følgende udgangspunkt i beskrivelsen af konstruktionen *Ifølge bogen spiste manden æblet*:

- (6) Decl E: X: Past e: spise [V] (manden_N)_{AgSubj} (æblet_N)_{GoObj} (ifølge bogen)

FIGUR 4: SIMON DIKS FG-MODEL

Fra fundamentet ('Fund') hentes en prædikatsramme (her verbalet *spise*) med oplysninger om prædikatets bøjninger, ordklasse, kvantitative og kvalitative valens, og prædikatsrammen kombineres med de to påkrævede termer, der har fået tilskrevet argumentfunktioner. Derved opstår nuklearprædikationen, hvor det sproglige udtryks handlings- eller begivenhedsramme ("State of Affairs", SoA) fastsættes, markeret ved e_i i analysen. Der er tale om en SoA af typen Accomplishment. For Accomplishment gælder følgende semantiske egenskaber: [+dyn], [+con] og [+tel]. Egenskaben [+dyn] fordrer en eller anden form for forandring eller indre dynamik, idet: "This dynamism may consist in a recurrent pattern of change all through the duration of the SoA, or in a change from some initial SoA into some different final SoA" (Dik 1989a: 107). Egenskaben [+ dyn] står i modsætning til [-dyn], hvor ingen forandring eller dynamik er tilfældet, hvilket fx ses i konstruktioner af typen: *solen er gul* og *Peter lå i sin seng*. Egenskab [+con] vedrører det første arguments mulighed for kontrol, hvilket må være tilfældet i vores konstruktion, idet Peter kan vælge, om han vil spise æblet eller ej. Sidst men ikke mindst angiver [+tel], at SoA har et naturligt slutpunkt, nemlig at æblet er blevet spist.

Dernæst klarlægges aspektuelle forhold ved SoA, hvorved kerneprædikationen opstår, og for vores konstruktion gælder det, at der er tale om en afsluttet handling.⁹ I kerneprædikationen afklares den sproglige strukturs syntaktiske funktioner, der hos Dik vedrører de forskellige perspektiver, fra hvilke en SoA kan præsenteres (Dik 1989a: 26). Dik opererer ligesom LFG med hierarkier i forbindelse med de syntaktiske funktioner, og subjektet betragtes også her som mere prominent end objektet (Dik 1989a: 37), hvorfor der altid skal forekomme et subjekt i det sproglige udtryk. Subjektet repræsenterer det primære udsigtspunkt eller perspektiv i konstruktionen, hvilket kan eksemplificeres gennem forskellen mellem aktive og passive konstruktioner:

- 7) a) *manden spiste æblet*
 b) *æblet blev spist af manden*

⁹ For at udtrykke den uafsluttede handling måtte der tilføjes satellitter som fx *sad og* eller *stod og*:
Ifølge bogen sad manden og spiste æblet.

I den aktive konstruktion i (7a) er *manden* perspektivet, ud fra hvilket SoA ses, og *manden* er derfor subjekt (og Agent), mens SoA ses fra *ablets* perspektiv i (7b), hvorfor *ablet* er subjektet (og Goal). Der er en grundlæggende forskel på de syntaktiske og semantiske funktioner. De semantiske funktioner præciserer aktanternes rolle i SoA, mens de syntaktiske funktioner markerer aktanten, fra hvis synspunkt SoA ses, og derfor må de syntaktiske funktioner ses som en ekstra information til de semantiske funktioner.

I den udvidede prædikation placeres SoA i forhold til (ydre) 'temporale, spatiale og kognitive koordinater' (Dik 1989a: 65). I vores konstruktion er der tale om præteritum, der placerer SoA i et fortidigt tidspunkt ift. taletidspunktet, markeret ved PAST i analysen.

I propositionen undersøges de grammatiske og leksikalske tegn på afsenderens subjektive vurdering af eller holdning til (u)sikkerheden om sandhedsværdien af sit sproglige udtryk. I vores konstruktion forekommer adverbialet *ifølge bogen*, der præciserer, hvorfra afsenderen har sin viden – oplysningerne kommer fra en bog, og propositions troværdighed må derfor bero på, om den omtalte bogs forfatter er en troværdig kilde. Symbolet for propositionen er X_i i analysen.

Når propositionen er bygget, kan den kombineres med illukutionære operatører (π_4) og satellitter (σ_4), hvorved den sproglige struktur etableres som talehandling. Dik henter inspiration til denne del af teoribygningen hos Austin (1962) og Searle (1969), idet han dog ønsker at undersøge, hvordan talehandlinger er kodet i det sproglige udtryk (Dik 1989b: 231). De illokutionære operatører udgøres af tre forskellige (universelle) typer af sætningskonstruktioner, nemlig deklarativer, interrogative og imperative sætninger. For vores konstruktion gælder det, at der er tale om en deklarativ sætning med symbolet E_3 , hvorved forstås: "S wishes A to add the content of the linguistic expression to his pragmatic information" (Dik 1989b: 239).

Med etableringen af den sproglige struktur som en talehandling, antages det sproglige udtryks underliggende struktur at være færdigbygget. Derefter skal en række udtryksregler ("expression rules") anvendes i henhold til det specifikke sprogs grammatiske, syntaktiske og prosodiske forhold for at etablere den sproglige struktur som et sprogligt

udtryk. Her spiller et sprogligt udtryk acceptabilitet i en sproglig kontekst ind, og især to termer er væsentlige, nemlig TOPIC og FOCUS:

Topicality concerns the status of those entities "about" which information is to be provided or requested in the discourse. The topicality dimension concerns the participants in the event structure of the discourse, the "player" in the play staged in the communicative interaction. Focality attaches to those pieces of information which are the most important or salient with respect to the modifications which S[peaker] wishes to effect in P_n , and with respect to the further development of the discourse. The focality dimension concerns the "action" of the play. (Dik 1989a: 312)

Topic vedrører altså emnet for diskursen, og Fokus vedrører den (nye) information, som afsenderen finder mest interessant eller væsentlig for modtageren (jf. nedenfor), idet afsenderen ønsker at ændre eller udvide modtagerens viden på taletidspunktet (P_n). Afsenderen kan sprogligt indkode sine forventninger til modtagerens pragmatiske viden, herunder om afsenderen forventer, at TOPIC er NewTop (dvs. ny for modtageren og ny i konteksten) eller GivTop (dvs. tidligere har været introduceret, jf. Dik 1989a: 213). Dette kan fx finde sted vha. bestemt-hed, idet et nominal i ubestemt form anvendes ved NewTop, mens bestemt form anvendes ved GivTop. I vores konstruktion er der tale om bestemte former ved både *manden* og *ablet*, hvilket indikerer, at den fiktive afsender forventer, at begge størrelser er kendte for modtageren og har været brugt tidligere i konteksten.

Ved Focus er der tale om ny information (Dik 1989a: 326), dvs. information, som afsenderen ikke forventer, at modtageren kender til i forvejen, og som afsenderen finder særlig relevant eller væsentlig for modtageren. Afsenderen kan sprogligt indkode Fokus gennem bl.a. prosodi, særlig ordstilling og sætningskløvnings. Eftersom vores konstruktion er skriftsproglig (og uden en kontekst), kan vi ikke afgøre, om der er særlige prosodiske forhold, der gør sig gældende. Der er heller ikke tale om en særlig ordstilling eller en sætningskløvning, hvorfor vores konstruktion ikke kan beskrives vha. den pragmatiske funktion Focus.

Ved inddragelsen af de pragmatiske funktioner viser FG sig at være andet og mere end blot en teori om grammatik – FG er lige så meget

en kommunikationsmodel som en grammatisk model. Forudsætningen for at kunne sige noget meningsfuldt om de pragmatiske funktioner er, at man kan arbejde med større tekststykker, hvor man kan undersøge, hvad der er fx ny og gammel information, hvordan ny information introduceres i konteksten, hvordan referencen til et givent emne opretholdes i hele teksten osv. Af dette følger, at FG-beskrivelser bedst lader sig realisere, hvis de sproglige data udgøres af sammenhængende natursproglige tekststykker, hvor konteksten er kendt. Herved adskiller Diks teori sig fra de generative teorier, der gerne analyserer sætninger, som er konstrueret for at demonstrere et syntaktisk fænomen.

4 SAMMENLIGNING

Efter at jeg har præsenteret Chomskys generativisme, LFG og FG samt tanker om transitivitet i Functional Syntax, kan vi nu se på forskelle og ligheder mellem teorierne:

FIGUR 4: SAMMENLIGNING AF KERNEBEGREBER

Chomsky	LFG	Kuno	Dik
Medfødt sprog-evne og universal-grammatik	Universalgrammatik men ingen medfødt sprog-evne	Universel informationsstruktur	Universel model over sprogbrugeren
Kompetence fremfor performans	Kompetence fremfor performans	Kompetence fremfor performans	Kompetence kan ikke adskilles fra performans
Velformethed	Velformethed	Acceptabilitet	Acceptabilitet
Sprogbeskrivelser er systembeskrivelser	Sprogbeskrivelser er systembeskrivelser	Sprogbeskrivelser er systembeskrivelser	Sprogbeskrivelser er systembeskrivelser
Syntaks er autonom	De sproglige dimensioner er autonome	Arbejder ikke med autonomi	Syntaks er ikke autonom
Konstruerede sproglige data	Konstruerede sproglige data	Konstruerede sproglige data	Sproglige data i diskursiv sammenhæng
Teoriinterne kriterier	Teoriinterne kriterier	Teorieksterne kriterier	Teorieksterne kriterier

Som tidligere nævnt må alle teorierne betragtes som formale, idet de har som mål at beskrive sprogs underliggende system, ligesom sprogbeskrivelserne kommer til at fungere som systembeskrivelser. Dertil kommer, at alle teorierne er enige om, at noget ved sprog er universelt – de er dog ikke enige om, hvad det er. Derudover er der også en del punkter, hvor teorierne umiddelbart er uenige.

For Chomsky gælder det, at der eksisterer en universel og medfødt sprogevn, som er en del af en sprogbrugers kompetence. Det er X-bar-systemets opgave at beskrive det sproglige output, ligesom X-bar-systemet kan forklare ugrammatiske sætninger som et brud på teoriens grammatiske principper. X-bar-systemet beskriver et sprogligt udtryk grammatiske strukturer, og kun dem, idet autonomitesen forudsætter, at velformethed kan beskrives grammatisk uden skelen til hverken semantik, pragmatik eller for den sags skyld den diskursive sammenhæng. Derfor er det heller ikke nødvendigt at beskrive natursproglige data i en diskursiv sammenhæng, men teoretikerens konstruerede, kontekstfrie eksempler er tilstrækkelige ved teoridannelsen og ved beskrivelsen af den underliggende sproglige struktur. Dertil kommer, at Chomsky har teoriinterne kriterier (Van Valin og LaPollas (1997: 7)) for sin teoridannelse. De syntaktiske fænomener i Chomskys teori bliver alene defineret, beskrevet og forklaret vha. syntaktiske termer. Vi ser fx, at subjektet og objektet defineres ved deres indplacering i X-bar-systemet, mens der i definitionen intet nævnes om semantiske roller:

The specifier of IP is the subject of IP; the nominal complement of VP is the object of VP. (Chomsky 1995: 55)

Her står Chomsky i modsætning til Dik, som fx definerer subjektet som perspektivet, fra hvilket en SoA præsenteres. Dertil kommer, at Chomskys tjekningsprocedurer har grammatik og grammatisk velformethed som fokus, mens en konstruktions kommunikative acceptabilitet i en sproglig kontekst er udenfor Chomskys interesseområde.

LFG arbejder ligesom Chomsky (og Kuno) med universalitet og sprogbrugers kompetence fremfor performans. I LFG er det dog f-strukturens abstrakte grammatiske aspekter, som er universel, mens c-strukturen, der svarer til Chomskys X-bar-system, er sprogspecifik.

Beskrivelsen af de sproglige data tjener også i LFG til at beskrive og forklare universalgrammatikken, og modellen kan bruges til at afgøre en konstruktions manglende velformethed som brud på modellens regler. De tre sproglige dimensioner, a-, c- og f-strukturen, arbejder parallelt og dermed autonomt, og kun mappingprocedurerne kan relatere data fra en dimension til en anden. Det betyder, at en abstrakt grammatisk størrelse som SUBJ ikke defineres vha. hverken semantik eller pragmatik, som fx Dik gør. De semantiske informationer bliver mappet over på SUBJ, men de definerer ikke SUBJ. Deraf følger, at LFG ligesom Chomsky, men i modsætning til Kuno og Dik, har teoriinterne kriterier i teoridannelsen. I lighed med Dik, men i modsætning til Chomsky, involverer LFG både semantik og pragmatik i beskrivelsen af de konstruerede sproglige data; i f-strukturen finder vi fx oplysninger om både semantiske roller og grammatikaliseret informationsstruktur. Dertil kommer, at LFG i lighed med Kuno og Dik ikke arbejder med en medfødt sprogejvne, som Chomsky gør.

Eftersom Kuno ikke ser sig selv som i konflikt med Chomsky, er mange af Chomskys karakteristiske træk at finde hos Kuno. Ligesom Chomsky har Kuno fokus på kompetence snarere end performans, og de sproglige beskrivelser af de konstruerede eksempler kommer til at fungere som systembeskrivelser. Der er dog også forskelle. Kuno afviser ikke direkte, at syntaks kan være autonom, men hans fokus er et andet. I modsætning til Chomsky opererer Kuno ikke med universalgrammatik men derimod med universelle diskursbegrænsninger af typen: "Pecking Order of Deletion Principle: Delete less important information first, and more important information last" (Kuno 1995: 209). Set fra Kunos perspektiv er informationsstruktur determinerende for syntaksen, idet informationsstruktur og pragmatiske funktioner kan være afgørende for, hvilke syntaktiske kategorier der kan forekomme i en given konstruktion, ligesom de kan være afgørende for en sætnings acceptabilitet i en kontekst; et synspunkt, som deles af Dik. Som vi så i behandlingen af forholdet mellem aktiv og passiv (afsnit 3.1), er synsvinkel og empati afgørende for, om en konstruktion bedømmes som acceptabel eller ej; synsvinklen og empatien skal ligge det samme sted, ellers er konstruktionen uacceptabel. Med inddragelsen af pragmatiske elementer som empati og informationsstruktur som forklaringsramme

for den sproglige beskrivelse viser Functional Syntax sig som en teori, der i lighed med Dik også trækker på teoriernes kriterier i modsætning til generativisterne, som kun har teoriinterne kriterier.

Dik opstiller en universel kommunikationsmodel, der integrerer grammatik, semantik og pragmatik, idet FG-modellen er opbygget som en kinesisk æske, hvor et underordnet niveau er integreret i et overordnet, med pragmatik og pragmatiske funktioner som øverste niveau. Det betyder flere afgørende brud i forhold til Chomsky. For det første kan grammatik aldrig ses uafhængigt af semantik eller pragmatik, hvorfor syntaks heller ikke kan være autonom, og det betyder samtidig, at performans ikke kan adskilles fra kompetence (Dik 1991:247). Når Dik har pragmatik i fokus, skal de sproglige data naturligt nok indgå i en diskursiv sammenhæng for at være velegnede som data, og ved dataenes beskrivelse lægger Dik større vægt på acceptabilitet end på velformethed, idet konteksten er afgørende for, hvilke sproglige former der er acceptable; et syn han deler med Kuno. Af det store fokus på pragmatik følger, at Dik ligesom Kuno også har teoriernes kriterier for sin teoridannelse. Vi ser det fx ved definitionen af subjektet, der ikke trækker på teoriinterne kriterier som fx placering i en træstruktur; subjektet defineres derimod som perspektivet, fra hvilket en SoA præsenteres – dermed involverer Dik semantik i definitionen af de syntaktiske kategorier.

Det ser umiddelbart ud til, at der mellem teorierne er flere forskelle end ligheder. Hvis vi dog ser forskellene efter i sømmene, viser det sig, at i hvert fald nogle af dem snarere må betragtes som et udslag af forskellige forskningsmæssige interesseområder end egentlige teoretiske forskelle. Yderpunkterne går fra en tilslutning til universalgrammatik til en afvisning af universalgrammatik, fra fokus på velformethed til fokus på acceptabilitet, fra synet på syntaks som autonom til en afvisning af samme, fra accept af konstruerede data til krav om diskursive data, og fra teoriinterne til teoriernes kriterier.

Forskellen i synet på grammatik som autonom eller ej bunder formentlig i høj grad i, hvor langt man ønsker at gå i sin beskrivelse af sprog. Chomsky går ind for, at vi for en stor del kan nøjes med at beskrive et sprog grammatisk – fordi hans interesseområde er grammatik og grammatiske strukturers velformethed. Dik er derimod mere inte-

resseret i kommunikation, hvorved Dik kan siges at gå længere i beskrivelsen af sprog, end Chomsky gør – og med det interesseområde må Dik selvfølgelig involvere mere end blot grammatik i beskrivelsen. Der er formentlig ingen generativister, som vil benægte, at sprog bruges til kommunikation, men kommunikation er bare ikke en del af generativisternes interesseområde. Derfor ser vi en forskel, der mestendels bunder i spørgsmålet om, hvad og hvor meget vi skal beskrive ved sprog.

Når funktionalisterne stræber efter at beskrive kommunikation og derved sprogbrug i en kontekst, må de sproglige data nødvendigvis være af diskursiv karakter, således at den sproglige kontekst kan behandles. Generativisterne accepterer derimod teoretikerens konstruerede data, eftersom deres mål (kun) er at lave beskrivelser af grammatiske strukturer. En sådan beskrivelse kræver ikke (nødvendigvis) større natursproglige tekstmængder, eftersom generativisterne ikke har noget ønske om at beskrive sprogs pragmatiske funktioner. Igen er det altså de forskellige interesseområder, som afstedkommer forskelle mellem teorierne.

I forlængelse af ovenstående er spørgsmålet om fokus på velformethed vs. acceptabilitet også et spørgsmål om forskellige interesseområder. Ingen vil vel benægte, at en sætning kan være grammatisk korrekt, men uacceptabel i konteksten – sætningen *Halley's komet blev opdaget af Edmond Halley* kan derfor være det grammatisk korrekte svar på spørgsmålet *hvad er klokken?*, men i konteksten er svaret helt ved siden af. Ingen generativist vil benægte svarets manglende relevans, men det ligger bare ikke indenfor generativistens interesseområde at behandle sprogbrug (eller performans). På den anden side vil en funktionalist vel heller ikke benægte, at en sætning som *bogen åblet manden ifølge spiste* ikke er grammatisk korrekt eller velformet, og at det vil være overordentligt svært at finde en kontekst, hvor sætningen ville være acceptabel.

Sammenfattende kan det altså siges, at der mellem de to tilgange er mange ligheder og forskelle. Nogle af disse forskelle synes hovedsageligt at være forårsaget af forskellige forskningsmæssige interesseområder. Chomsky ønsker at beskrive sprogs grammatiske struktur – og på baggrund heraf mener han sig i stand til at sige noget om den medfødte sprogegne. Han afviser ikke sprogs kommunikative funktion, men han interesserer sig blot ikke for det i sin teoridannelse. Dik vil derimod beskrive sprogs kommunikative funktion, og på den måde går Dik et

skridt videre i den sproglige beskrivelse, end Chomsky gør. Forskellene i interesseområderne medfører, at teorierne vil og gør noget forskelligt, men de er dog alle kendetegnet ved at være formale teorier og dermed ved at ville beskrive sprogs underliggende strukturer.

5 KONKLUSION

Denne artikel har behandlet forholdet mellem to generative og to funktionelle teorier. På trods af forskelle i teoridannelserne har artiklen vist, at begge tilgangene er formale teorier. Det betyder, at teorierne har en del tanker til fælles, nemlig ønsket om at beskrive sprogs underliggende system, at noget ved sprog er universelt samt synet på sprogbeskrivelsen som systembeskrivelser. Dermed står de behandlede teorier i kontrast til fx Hopper, der her må karakteriseres som deskriptivist. De mest iøjnefaldende forskelle ses mellem Chomsky og Dik, og forskellene synes at have grund i forskellige interesseområder, dvs. i hvor langt man ønsker at gå i sin beskrivelse af sprog. Teorierne går fra en tilslutning til universalgrammatik til en afvisning af universalgrammatik, fra fokus på velformethed til fokus på acceptabilitet, fra en accept af konstruerede data til krav om diskursive data, fra teoriinterne til teorieksterne kriterier osv. Hvis man alene sammenligner de to teorier, vil man nok mene, at de funktionelle og generative teoretikere aldrig ville kunne mødes eller blive enige om noget som helst. På den anden side kan man sige, at der ikke er uoverstigelige teoretiske forskelle mellem Chomsky og LFG, mellem LFG og Kuno eller mellem Kuno og Dik. En Chomsky-tilhænger ville derfor formentlig kunne etablere et meningsfuldt samarbejde med en LFG- eller Kuno-tilhænger – naboteorierne synes i hvert fald at have en del teoretisk tanker til fælles. Hvis artiklens præmisser accepteres, er det forfatterens ydmyge håb, at der vil opstå mange flere samarbejder mellem lingvister af forskellig teoretisk observans, end vi ser i dag.

Susanne Annikki Kristensen
Institut for Kommunikation
Aalborg Universitet
annikki@hum.aau.dk

LITTERATUR

- Austin, J.L. 1962. *How to do things with words*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bresnan, J. 2001. *Lexical-functional syntax*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Chomsky, N. 1957. *Syntactic structures*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Chomsky, N. 1965. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: The M.I.T. Press.
- Chomsky, N. 1977. *Essays on form and interpretation*. Amsterdam: North-Holland.
- Chomsky, N. 1995. *The minimalist program*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Chomsky, N. 1998. *On language*. New York: The New Press.
- Chomsky, N. 2000. *New horizons in the study of language and mind*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511811937>.
- Dik, S.C. 1989a. *The theory of functional grammar. Part 1: The structure of the clause*. 2. udg., 1997, K. Hengeveld (red.). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dik, S.C. 1989b. *The theory of functional grammar. Part 2: Complex and derived constructions*. 2. udg., 1997, K. Hengeveld (red.). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dik, S.C. 1991. Functional grammar. F. Droste & J. Joseph (red.), *Linguistic theory and grammatical description*, 247-274. Amsterdam: John Benjamins.
- Falk, Y.N. 2001. *Lexical-functional grammar. An introduction to parallel constraint-based syntax*. Stanford: CSLI Publications.
- Findlay, J.Y. 2016. The prepositional passive in lexical functional grammar. D. Arnold m.fl. (red.), *Proceedings of the joint 2016 conference on Head-driven Phrase Structure Grammar and Lexical Functional Grammar, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland*, 255–275. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Honderich, T. 2005. *The Oxford companion to philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Hopper, P. 1987. Emergent Grammar. J. Aske m.fl. (red.), *Proceedings of the thirteenth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 139-157. Berkeley, California: Berkeley Linguistics Society. <https://doi.org/10.3765/bls.v13i0.1834>.
- Hopper, P. 1988. Emergent Grammar and the a priori grammar postulate. D. Tannen (red.), *Linguistics in context: Connecting observation and understanding*, 117-134. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.
- Kaplan, R.M. & J. Bresnan. 1995. Lexical-functional grammar: A formal system for grammatical representation. M. Dalrymple m.fl. (red.), *Formal issues in lexical-functional grammar*, 29-131. Stanford, CA: Center for the Study of Language and Information.
- Kristensen, S.A. 2005. *Syntagmatiske strukturer. Frasestrukturelle beskrivelser af adverbelle udtryk i dansk og finsk*. Ph.d.-afhandling. Aalborg Universitet.

- Kuno, S. 1987. *Functional syntax: anaphora, discourse, and empathy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuno, S. 1995. Null elements in parallel structures in Japanese. R. Mazuka & N. Nagai (red.), *Japanese sentence processing*, 209-233. Broadway: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Kuno, S. & E. Kaburaki. 1977. Empathy and syntax. *Linguistic Inquiry* 8(7). 627-672.
- Matthews, P.H. 1997. *The concise Oxford dictionary of linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Neidle, C. 1996. Lexical functional grammar. K. Brown & J. Miller (red.), *Concise encyclopedia of syntactic theories*. Oxford: Elsevier. Tilgæt via: <http://www.bu.edu/asllrp/neidle-lfg.pdf>, 26.04.17.
- Newmeyer, F.J. 1998. *Language form and language function*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Newmeyer, F.J. 2010. Formalism and functionalism in linguistics. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science* 1(3). 301-307. <https://doi.org/10.1002/wcs.6>.
- Nichols, J. 1984. Functional theories of grammar. *Annual Review of Anthropology* 13. 97-117. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.13.100184.000525>.
- Platzack, C. 1998. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion til modern generativ grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Radford, A. 1997. *Syntax: A minimalist introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139166898>.
- Schachter, P. 1977. Reference related and role related properties of subjects. P. Cole & J.M. Sadock (red.), *Syntax and semantics 8: Grammatical relations*, 491-518. New York, NY: Academic Press.
- Searle, J. 1969. *Speech act; an essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173438>
- Stuurman, F. 1996. Descriptive grammar and formal grammar. E.K. Brown & J.E. Miller (red.), *Concise encyclopedia of syntactic theories*, 75-80. Oxford: Elsevier Science.
- Trask, R.L. 1992. *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. London: Routledge.
- Valin, R.D. van & R.J. LaPolla. 1997. *Syntax. Structure, meaning and function*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139166799>.
- Valin, R.D. van. 2001. Functional linguistics. M. Aronoff & J. Rees-Miller (red.), *The handbook of linguistics*, 319-336. Oxford: Blackwell Publishing.

Formel og funktionel grammatik

OLE TOGEBY

ABSTRACT

I denne artikel sammenlignes formelle, generative grammatikeres med funktionelle grammatikeres behandling af forholdet mellem form og mening på sprogets forskellige niveauer: lyd og grafer, morfemer og ord, sætninger, ytring af tekster og sproglige handlinger. Beskrivelsesapparatet for ledsætningsordstilling på dansk hos de generative grammatikere Platzack, Hrafnbjargarson, og Ken Christensen, og hos de funktionelle grammatikere Diderichsen, Hansen og Heltoft, og Togeby diskuteres, og det konstateres at metasproget og notationssystemerne på trods af store forskelle ikke er uforenelige, men at notationssystemerne i den formelle grammatik bedst sikrer konsistens og modsigelsesfrihed. Metoderne for falsifikation af teorierne sammenlignes, og det konstateres at den funktionelle metode giver mulighed for mere raffinerede falsifikationsprocedurer end den generative grammatiks acceptabilitetstests. Som erkendelsesinteresse har den generative grammatik først og fremmest at finde den universelle grammatik som angiveligt udgør det biologiske grundlag (generativitet og rekursivitet) for sprogudøvelsen, mens den funktionelle grammatik søger at finde hvad der i evolutionen og historien har adskilt mennesket fra menneskeaberne, nemlig sprog der hviler på socialitet, tillid og kultur. Til sidst vises det hvorledes erkendelsesinteressen i hhv. biologi og socialitet har givet forskellige resultater i beskrivelsen af konstruktionsændringen fra *Det fortryder mig* til *Jeg fortryder det* på dansk. Det konkluderes at de to lingvistiske skoler med fordel kan arbejde sammen om beskrivelser i detaljen.

EMNEORD: grammatik, generativ grammatik, funktionel grammatik, grammatisk notation

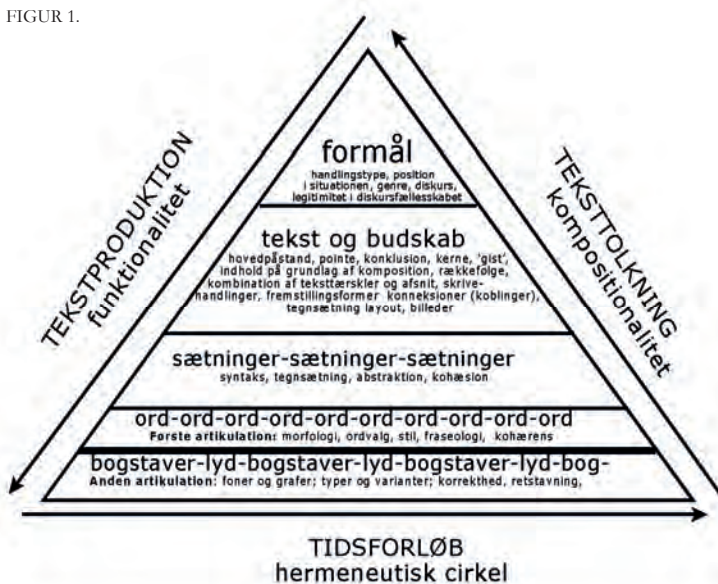
SPROGETS NIVEAUER

Der er i Danmark to dominerende paradigmer for beskrivelse af sproglig grammatik: det generative paradigme og det funktionelle paradigme. Den umiddelbare forskel ligger i om man beskriver en sproglig tekst generativt nedefra og op, dvs. hvorledes rækkefølgen af de mindste forrelementer

genereres så de udtrykker den samlede mening, eller funktionelt oppefra og ned, dvs. hvorledes et overordnet formål realiseres i rækkefølgen af ytrede forlemener i en konkret tekst. Når folk bruger sprog til at dele tanker med hinanden, sker det givetvis begge veje samtidig i det der er blevet kaldt den hermeneutiske cirkel. I denne artikel skal det undersøges hvilke fordele og ulemper der er ved de to beskrivelsesmåder.

Det at forbinde former og mening (enten oppefra og ned eller nedefra og op) involverer som vist i figur 1 for sprogbrugerne en række lag og dertil knyttede indlærte regelsystemer: lydlaget med sproglyd og bogstaver som alene har adskillende funktion; ordlaget med leksikalske morfemer der har konceptuel mening; syntakslaget med grammatiske morfemer og ordstilling i sætninger som har propositionel eller logisk mening; tekstlaget hvor flere sætninger er sat sammen til en helhed med nogle informationer i baggrunden og et informationelt fokuseret budskab i forgrunden, og handlingslaget med sociale handlinger og formål. Lagene svarer til de underdiscipliner som har udviklet sig i sprogvidenskab: fonetik, leksikalsk semantik, morfologi, syntaks og logik, tekstlingvistik med relevanstæori, og pragmatik med talehandlingslære.

FIGUR 1.

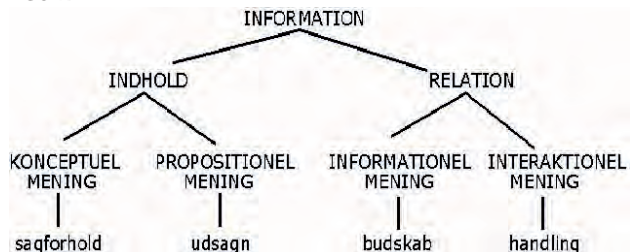
De to grammatiske skoler har vidt forskellige betegnelser for niveauerne: Generativisterne kalder således lagene over lyd- og bogstavlaget for hhv. *VP (Verb Phrase)*, *IP (Inflectional Phrase)* og *CP (Complementiser Phrase)* eller hhv. *Thematic Form*, *Grammatical Form* og *Discourse Form* (Platzack 1998), mens funktionalisterne kalder dem for *experiential metafunction*, *logical metafunction*, *textual metafunction*, *interpersonal metafunction* (Halliday 1994) eller *state of affairs*, *possible fact*, *speech act* (Dik 1989).

Det er ikke helt klart i hvor høj grad parterne mener det samme med deres forskellige betegnelser, men de identificerer de samme niveauer i en sproglig ytring, selv om de anskuer dem fra forskellige synsvinkler og opfatter dem forskelligt. Det er disse forskelle denne artikel handler om.

Det er påfaldende at de formelle grammatikere opfatter niveauerne som niveauer af former, mens funktionalisterne opfatter dem som niveauer af funktion eller mening. Det ser ud som om to parter vil bore en tunnel gennem et bjerg ved at begynde fra hver sin side, og man kan så håbe på at de mødes på midten. Niveauerne er naturligvis niveauer af form i og med at ord er dele af sætninger, som er dele af tekster, som er dele af handlinger. Men niveauerne er også niveauer af funktion eller mening, og de kan kaldes hhv. konceptuel mening om sagforhold i den fremstillede situation, propositionel mening der har sandhedsværdi som udsagn om verden, informationel mening om budskabets relevans for teksttolkerne og interaktionel mening om hvilken handling ytringen skal tælle som.

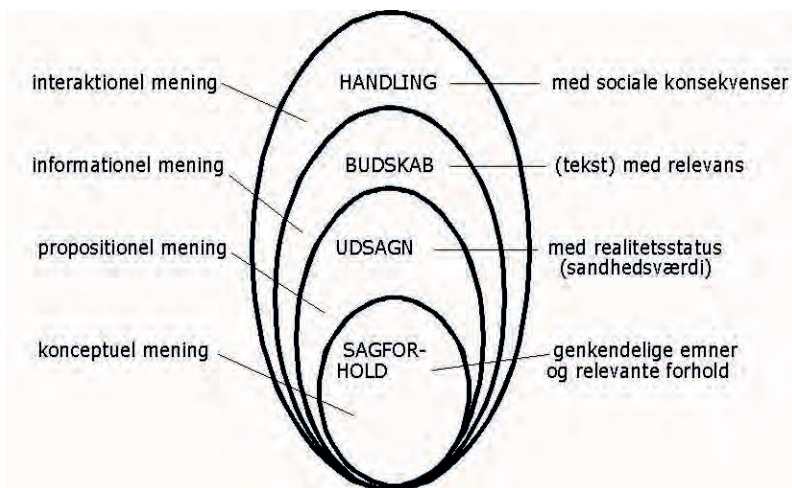
Alle fire typer af mening er aspekter af den mening som sprogbrugerne tillægger de sproglige former i vellykket kommunikation. Det kan illustreres ved følgende diagram hvor konceptuel mening og propositionel mening efter Watzlawick (1968) beskrives som information om indholdet, dvs. om den fremstillede situation, mens informationel mening og interaktionel mening er information om relationerne i den retoriske situation:

FIGUR 2.

Det væsentlige i denne sammenhæng er, som fremstillet i Togeby (2003), at den ene type mening er af logisk højere orden end den anden og dermed metakommunikation i forhold til den anden, som i en løgmodel.

FIGUR 3.

Konklusionen er at det netop er tegnrelationen der konstituerer de fire niveauer, og at der derfor på alle fire niveauer er både form og funktion, for det er forbindelsen mellem dem der konstituerer det sproglige tegn som et tegn. Men skolerne adskiller sig fra hinanden ved hvorledes de beskriver de fire niveauer og især relationerne mellem de fire niveauer.

BESKRIVELSESPARATET - NOTATIONEN

En umiddelbart iøjnefaldende forskel på de to skoler er beskrivelsesapparatet, dvs. terminologien, metasproget, notationssystemerne og de metaforer der bliver brugt. Her skal der gives eksempler på notationssystemerne for ledsætningsordstilling i eksempler hentet fra nordiske funktionalister og generativister.

Diderichsen

Diderichsen beskriver forskellen på bisætninger og hovedsætninger dels ved hjælp af parentesnotation, og dels ved sætningsskemaer. Parentesnotationen angiver den hierarkisk struktur af de umiddelbare bestanddele, og skemaerne angiver ordstillingen, topologien (Diderichsen 1957: 186).

FIGUR 4.

k
 Bisætningsskema: k (a (s a v (V S A)))
 s

Forbinderfelt	Neksusfelt			Indholdsfelt			
	under- ordn. konj	subj.	neksus- adv.	finit	hjelpe- infin	fuld- infin	obj 1-2, præd
<i>at</i>	<i>han</i>	<i>sikkert</i> <i>ikke</i> <i>alligevel</i>	<i>kunne</i>	<i>få</i>	<i>sagt</i>	<i>hende</i> <i>besked</i>	<i>i tide</i>
<i>hvem</i>	<i>der</i>	<i>ellers</i>	<i>ville</i>		<i>komme</i>		

S

Hovedsætningsskema: **k (v s a (V S A))**

A

Forbin- der-felt	Fund. felt	Neksusfelt			Indholdsfelt			
		konj.	funda- ment	finit	sub- jekt	nek- susadv.	hjælpe- infinit	fuld- infinit
<i>og</i>	<i>så</i>	<i>kunne</i>	<i>han</i>	<i>sikkert ikke alligevel</i>	<i>få</i>	<i>sagt</i>	<i>hende besked</i>	<i>i tide</i>
<i>og</i>	<i>han</i>	<i>kunne</i>		<i>så ikke</i>	<i>få</i>	<i>sagt</i>	<i>det</i>	<i>i tide</i>

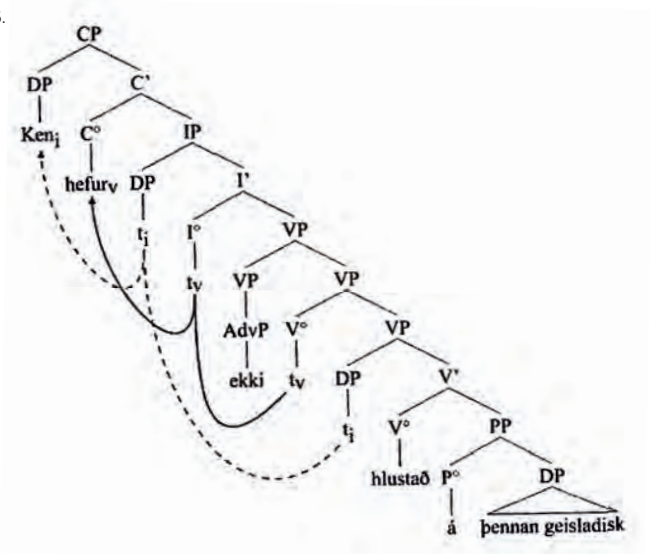
For skemaerne gælder at der kan være tomme pladser fordi et materiale ikke kan stå på en plads der er reserveret til materiale af anden kategori; skemaet angiver således stadig den indbyrdes rækkefølge af de led der faktisk er til stede i sætningen, og at de led de tomme pladser er reserveret til, enten slet ikke er udtrykt, eller står på et andet sted. Fx står subjektet *han* i sætningen *og han kunne så ikke få sagt det i tide* på fundamentpladsen, selv om der i skemaet er reserveret subjektpladsen til det i neksusfeltet. Derved markerer ordstillingen den funktion eller mening som ordet har udover at være subjekt for det finitte verbum. Efter Diderichsen er der flere muligheder: at *han* er det sætningen er om, at *han* anaforisk genoptager noget fra det foregående, eller at *han* er emfatisk (Diderichsen 1957: 192). Af disse tre muligheder er det nok (vi har jo ikke sammenhængen) den anden funktion der er signaleret med ordstillingen i dette eksempel. Subjektet er ikke placeret i neksusfeltet (hvor det grammatiske subjekt hører hjemme), men i fundamentfeltet hvor det viser den tekstuelle funktion at genoptage noget fra det foregående.

Hrafnbjargarson

Den generative grammatik bruger frasestrukturtræer og flytninger af elementer fra en gren til en anden, som det kan ses på dette eksempel fra Hrafnbjargarson (2004: 24). Det er en analyse af den islandske sætning

Ken hefur ekki hlustað á þennan geisladisk 'Ken har ikke lyttet til denne CD'.

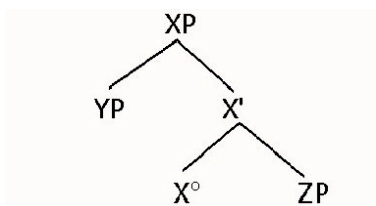
FIGUR 5.

Frasestrukturanalyse af *Ken hefur ekki hlustað á þennan geisladisk*.

Dette er en frasestrukturnotation med træer med knuder der deler sig, således at grafen både angiver rækkefølgen af ordene og konstituentstrukturen, dvs. hierarkiet af meningen med de umiddelbare bestanddele. Denne syntaktiske struktur følger (i modsætning til parentesnotationen) også det princip at knuder kun må dele sig i to (og ikke i tre eller fire), og at den leksikalske størrelse X° indgår i en struktur med et komplement (søsterknuden ZP), en projektion (moderknuden X' , som er den der hedder X-bar), en specifikator (møsterknuden YP) og en maksimalprojektion (bedstemoderknuden XP) (Platzack 1998: 41ff).

FIGUR 6.

Om dette er en egenskab ved alle sprog eller en egenskab ved notationen, er ikke helt til at sige. Generativisterne påstår selv det første, dvs. at alle frasestrukturer er X-bar-strukturer, som vist i figur 6, men notationen er en forudsætning for at generativisterne kan formulere en vigtig regel om flytning, der kaldes *C-command*, og som omtales nedenfor. Spørgsmålet er nu: Afspejler X-bar-systemet en egenskab ved sproget, eller er det kun C-command der gør det? Med andre ord: Kunne man formulere C-command uden X-bar-systemet? Og findes der ikke tredelte strukturer i sproget, eller skal tredelte strukturer blot noteres ved træer der er todelte?

Flytningerne angiver, som de tomme pladser i Diderichsens sætnings-skema, at ordene ikke står hvor de skulle i den hierarkiske struktur, og at deres faktiske placering angiver yderligere meningselementer. Når subjektet *Ken* ikke står på sin strukturelle plads (som t_i i VP), skyldes det at det ikke blot er semantisk argument for prædikatet i VP, men også som grammatisk subjekt danner sætning (neksusforbindelse) sammen med det tidsbøjede verbum (som t_i) i IP, og desuden udgør ytringens fokus i CP. Flytningerne (som i diagrammet er angivet ved røvballegardinpilene) angiver således meningen med ordstillingen – forudsat at vi kender reglerne for tegningen af grafer, og forudsat at alle sætninger har den angivne struktur. Pointen er at ordstillingen angiver at *Ken* ikke blot har konceptuel mening men også propositionel og informationel mening. Sådanne diagrammer angiver altså både ordstilling og funktionen eller meningen med denne ordstilling.

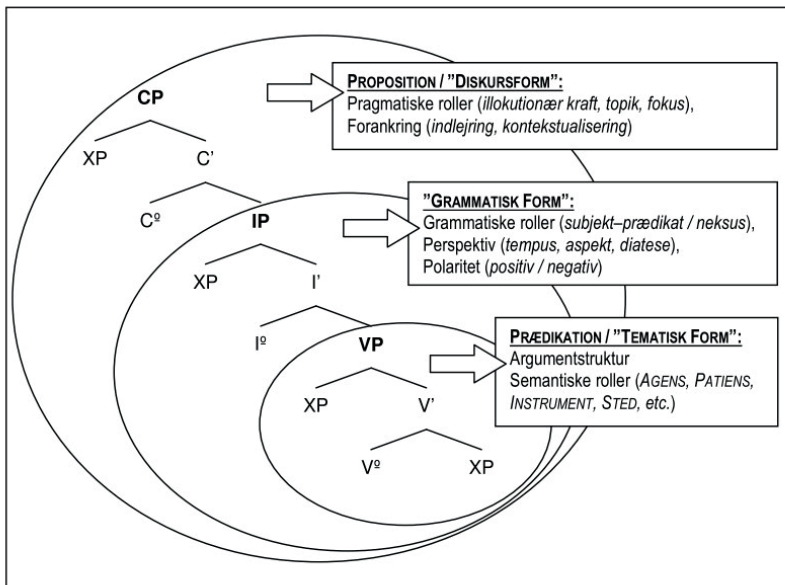
Man kan nu bemærke at sætningens struktur er højere end sætningens form er lang. Diagrammet viser altså at ordenes indbyrdes placering angiver hvilken betydning sætningen har på både konceptuelt (VP), propositionelt (IP) og informationelt (CP) niveau, at meningen ikke

blot fremkommer som summen af meningen med delene, men også som meningen med måden de er kombineret på. De generative træer med røvballegardiner forudsætter princippet om kompositionalitet. Den dekreterede struktur (CP-IP-VP) er således en teoretisk påstand om meningsniveauer. Denne teoretiske model tillader så formulering af meget generelle lovmæssigheder i sproget, som fx C-command som bruges til at beskrive hvilke flytninger af leksikalske størrelser der overhovedet kan forekomme, nemlig kun nedefra og op og kun til en plads der er mosterknude til en formoderknude i træet. Denne abstrakte regel hævdes så at gælde generelt for alle sprog.

Ken Christensen

Formalisterne i Chomskys generative grammatik har ændret sig gennem tiden, hvad pladsen dog ikke tillader en dokumentation af, men for øjeblikket er state of the art som fremstillet af Ken Ramshøj Christensen (2009) i følgende diagram.

FIGUR 7

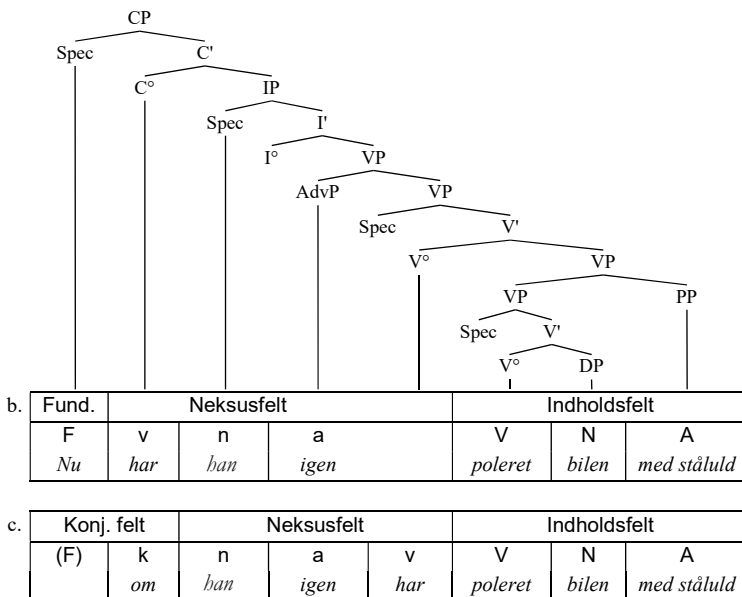

Figur 7: De tre syntaktiske domæner, CP, IP og VP, og deres betydning eller funktion. Det faktum at den samme konstituent *x* kan være AGENS i VP, Subjekt i IP og Topik eller Fokus i CP, er det der redegøres for med begrebet "flytning". Konstituenten *x* udtales i spec-CP, mens pladserne associeret med rollen som subjekt, spec-IP, rollen som Agens, spec-VP, er udfyldt af fonologisk "tomme", abstrakte elementer der er forbundet med *x* i spec-CP. De tre positioner (de tre tilfælde af XP i figuren) indgår i en såkaldt kæde, hvor *x* er antecedent og de andre spor, og hvor de tre elementer deler samme reference.

Trædiagrammet med lagene pragmatisk CP, grammatisk IP og semantisk VP viser ikke blot niveauer i en formel struktur som kan genereres af en genskrivningsgrammatik, men typer af mening, sådan som det også er fremstillet i Tøgebys løgmodel (hvor der dog også skelnes mellem det informationelle og det interaktionelle lag i toppen).

Man kan således hævde at notationsformalisterne og graferne i både den generative og den funktionelle grammatik har til formål at gøre rede for hvorledes ordenes rækkefølge angiver forskellige lag af meningen med en yttret sætning bestemt ved samspejlet mellem deres strukturelle plads i hierarkiet og ordstillingen. Det er også blevet påvist overbevisende af Bjerre et al. (2008: 146) at de to typer af grammatik er ækvivalente på dette område:

FIGUR 8

Man ser at både ledsætningen *Nu har han igen poleret bilen med ståluld* og ledsætningen *om han igen har poleret bilen med ståluld* analyseres både strukturelt og topologisk af begge grammatikker. Der er forskel på hvilken status de to grafer tildeler verbet *har*; i begge sætningsskemaerne er *har* finit verbum i neksusfeltet, men i trædiagrammet er ledsætningens *har* finit verbum i VP, mens *har* i ledsætningen er finit verbum i CP, dvs. at det har fået tillagt både grammatisk og pragmatisk mening - hvad ledsætningens *har* ikke har. Skemaerne viser ikke denne betydningsforskel fordi man så at sige skal vide det inden man "sætter sætningen i sætningsskema", man skal nemlig vide om det er en ledsætning eller en ledsætning man analyserer. Det skal også bemærkes at C° i CP i ledsætningen udfyldes med *har*, men i ledsætningen med *om*. Denne plads i den hierarkiske struktur er således ikke reserveret et bestemt materiale, men den syntaktiske funktion at markere pragmatiske forhold.

Hansen og Heltoft

Funktionalisterne Hansen og Heltoft (2011: 319f) anvender både dependenstræer og sætningsskemaer, og de opretholder i topologien to skemaer, det neutrale skema og det deklaratve skema med et ekstra fundamentfelt, men har revideret dem i forhold til Diderichsen på en måde som svarer til den generative grammatiks trædiagrammer.

FIGUR 9. DET NEUTRALE SKEMA

	Kernefelt							Lokaliseringfelt
M	subjekt		Indholdsfelt					
K	S	SA	Vf	Vi ...	DO	P	MV	FV/FA
<i>bvis</i>	<i>de</i>	<i>først</i>	<i>har</i>	<i>sendt</i>	<i>det</i>	<i>ud</i>		<i>i går</i>
<i>mon</i>	<i>brevene</i>	<i>så</i>	<i>er</i>	<i>blevet</i>				
				<i>destrueret</i>				
<i>at</i>	<i>det</i>	<i>ikke</i>	<i>var</i>		<i>rigtigt</i>		<i>af hende</i>	<i>dengang</i>

FIGUR 10. DET DEKLARATIVE SKEMA

Modalfelt		Kernefelt				Lokaliseringsfelt		
F	M	subjekt		Indholdsfelt				
X	Vf	S	SA	Vi	DO	P	MV	FV/FA
<i>De</i>	<i>vil</i>		<i>nok</i>	<i>slå</i>	<i>ham</i>	<i>ihjel</i>		<i>straks</i>
	<i>Blev</i>	<i>hun</i>	<i>bidt</i>				<i>i benet?</i>	
<i>Det</i>	<i>har</i>	<i>hun</i>	<i>ikke</i>	<i>syet</i>				<i>selv</i>
<i>at arbejde</i>	<i>gider</i>	<i>han</i>	<i>ikke</i>					

Forkortelser: DO = direkte objekt, F = fundamentfelt, FA = frit adverbial, FV = frit valensled, K = konjunktion, M = modalplads, MV = middelbart valensled, S = subjekt, SA = sætningsadverbial, Vf = finit verbal, Vi = infinitivum, P = prædikat, X enhver type led.

Som i trædiagrammet kan pladsen til venstre for subjektsplassen (M svarende til C° i CP) udfyldes af det finite verbum i det deklarativiske skema og af underordningskonjunktioner i det neutrale skema. Pointen er den samme: Verbets placering angiver dets funktion som deklareret propositionel modalitet eller blot som konceptuelt indhold, og både finite verber og konjunktioner kan have modal funktion. Som heuristisk eller pædagogisk instrument er der dog det problem at man skal vide hvilket skema man skal bruge, før man begynder analysen; man kan ikke bruge skemaet til at finde ud af hvad leddene i en given sætning betyder - hvad man med lidt god vilje kan med trædiagrammet.

Hansen og Heltoft anvender også dependenstræer (som ser helt anderledes ud end frasestrukturtræer) og beskriver lovmæssigheder knyttet til prædikaternes orientering og koeficiens, men om disse forskellige lag i beskrivelsen altid er modsigelsesfrie kan man ikke være sikker på, for der laves ingen generaliseringer der svarer til den generative grammatiks c-kommando.

Togeby

Togeby (2003) opretholder Diderichsens funktionalistiske inddeling i tre felter under betegnelserne: konceptuelt omsagnsfelt, propositionelt udsigelsesfelt og tekstuel fundamentfelt, men således at der kun anvendes et skema til både helsætninger og ledsætninger (Togeby 2003: 97ff).

FIGUR 11

F || v - [k\ - s] - /y || [a\ - V] R - M || A

Fundamentfelt F	Udsigelsesfelt			Omsagnsfelt					Uds.-adv. A	
	v	k\<	s	/y	a\<	V	R1	M		R2
<i>bun</i>	<i>sov</i>			<i>altid</i>						
		<i>fordi</i>	<i>bun</i>		<i>altid</i>	<i>sov</i>				
<i>ham</i>	<i>kendte</i>		<i>han</i>							
		<i>fordi</i>	<i>han</i>			<i>kendte</i>	<i>ham</i>			
<i>fordi</i>										
<i>ham</i>	<i>kendte</i>		<i>han</i>							

Forkortelser: y = ytringsadverbial, R = syntaktisk rolleled. X\Y angiver at X forudsætter til højre, og X/Y angiver at Y forudsætter til venstre.

Der er her den ekstra formelle restriktion at nogle led kun kan optræde hvis et nabolede er til stede, markeret med en brøkstreg således at det led der forudsætter det andet, er under brøkstregen, mens det led der er forudsat, står over brøkstregen, enten til højre eller til venstre; underordningskonjunktioner, k, kræver at der kommer et subjekt, s, umiddelbart efter: k\s.

Denne notation indgår i formelle kategorielle grammatikker, som, i modsætning til de generative, beskriver de syntaktiske relationer i sætningen gennem kategorisering af de leksikalske størrelser (Steedman 1996). Ordet *altid* kan både høre til kategorien ytringsadverbial (/y), som defineres som det der sammen med et finit verbal til venstre udgør et finit verbal, og til kategorien udsigelsesadverbial (a\<), som defineres som det der sammen med et verbum med neutral realitetsstatus (V, enten finit i ledsætninger, eller infinit i helsætninger) til højre udgør et verbum med neutral realitetsstatus (Togeby 2003: 98ff).

Man kan se at *altid* står på /y-pladsen i helsætningen og på a\<-pladsen i ledsætningen. Det er en notation for at ordet har forskellig funktion og mening i de to eksempler. Man kan også bemærke at sætninger med underordningskonjunktion og ledsætningsordstilling ikke kan udnytte pladserne F, v og y. Er sætningens første ord *fordi*, som står på k-plad-

sen (hvis der er et subjekt umiddelbart derefter), kan adverbialet ikke udnytte y-pladsen eftersom lille v-pladsen ikke er udfyldt med et finit verbum. Store V-pladsen kan kun fyldes med infinitte verber i helsætninger, men skal fyldes med både finitte og infitte verber i ledsætninger. Dermed markeres det at finitte verber i ledsætningsordstilling ikke har selvstændig sandhedsværdi. Hvis man efter ytringen af sætninger spørger til sandhedsværdien af ytringen, kan man kun spørge til verber der står på lille v-pladsen, ikke til dem der står på store V-pladsen.

A: - *Hun så at han kom.*

B: - *Gjorde hun?*

men ikke:

B: - *Gjorde han?*

Ledsætningsordstilling er således efter den danske skriftsprogsnorm et formelement med meningen 'udeklareret sandhedsværdi', dvs. med konceptuel mening, men uden propositionel mening. I talesproget har ledsætningsordstilling ikke samme tydelige mening især på grund af den hyppige brug med dækket direkte tale hvor ledsætninger har ledsætningsordstilling: *Hun sagde at ham kendte hun.*

Der findes nemlig sætninger der er led i andre sætninger, men som har ordstilling som i helsætninger: *Og så sagde Dirch at ham kendte han, for det var hans morbror.* Man kan se at *kendte* står på v-pladsen, og derfor har selvstændig propositionel mening med sandhedsværdi. Men det er netop det der er meningen med det som i litteraturen kaldes dækket direkte tale; her udsiges sætningen både af den der ytrer hele sætningen, og af den der ytrer den refererede sætning, dvs. både af mig og af Dirch Passer (Togeby 2014: 194ff). Grammatikken forklarer meningen med ledsætningsordstilling i ledsætninger.

Notationsystemets kvalitet

Når man skal sammenligne flere videnskabelige teorier og beskrivelser af det samme genstandsområde, fx af ledsætningsordstillingen i det danske sprog, kan man gå ud fra Hjelmlevs såkaldte empiriprincip:

Beskrivelsen skal være modsigelsesfri, udtømmende og den simplest mulige. Kravet om modsigelsesfrihed er overordnet kravet om udtømmende beskrivelse. Kravet om udtømmende beskrivelse er overordnet kravet om simpelhed. Vi vover at benævne dette princip empiriprincippet. (Hjelmslev 1966: 12).

Den generative grammatik sikrer, i og med den er formaliseret, at den også er modsigelsesfri. Hvis regelsystemet ikke er konsistent, vil det ikke kun generere acceptable sætninger. Det kan man ikke være sikker på gælder de funktionelle grammatikker, hvor en sætning beskrives ved flere forskellige notationer og grafer, som man ikke kan være sikker på er forenelige. Eventuelle modsigelser kamoufleres af forskellige beskrivelsesapparater.

Om beskrivelserne er udtømmende, kan man ikke afgøre så længe forskellige beskrivelser afgrænser genstanden for deres beskrivelser på forskellig måde og definerer centrale begreber som *grammatisk regel*, *acceptabilitet* og *type* og *variant* forskelligt (herom senere). Og om den ene beskrivelse er simple end den anden, kan være meget svært at afgøre, for forskellene kan enten skyldes at metasprog, notationssystemer og grafer ikke er hensigtsmæssige, at den ene ikke beskriver præcis det samme som den anden, eller at der i en teori er gjort unødvendige teoretiske antagelser. Det er kun det sidste man – med Hjelmslev – kan opfatte som egentlig simpelhed.

De umiddelbart meget iøjnefaldende forskelle på de formelle og funktionelle grammatikere, nemlig metasprog, terminologi, notationsform og grafer, synes i virkeligheden ikke at være reelle forskelle. Det samme udsagn om strukturen i sætningernes form og formens funktion kan udtrykkes i begge notationsformer. Grammatikere fra de forskellige skoler kan derfor godt arbejde sammen om detaljer i den grammatiske beskrivelse, men det kræver et stort arbejde at oversætte et teoretisk udsagn fra den ene notationsform til den anden, og det er ikke klart for alle om de er enige eller uenige om en beskrivelse. Men alt i alt er det kun formaliserede beskrivelsesapparater som den generative grammatiks der kan sikre modsigelsesfrihed.

METODE OG FALSIFIKATION

På området for falsifikation er forholdene anderledes. Formelle grammatikere benytter især acceptabilitetstests, mens funktionelle grammatikere på grundlag af reglerne skal kunne redegøre for meningen med enhver faktisk forekommende sætningskonstruktion. Det som de generative grammatikere opfatter som to parametriske varianter af den samme principielle konstruktion, opfatter funktionelle grammatikere som to forskellige konstruktioner med forskellig mening. Der er således forskel på den metode grammatikerne bruger til at finde og analysere data, og til at falsificere (og dermed indirekte verificere eller sandsynliggøre) deres teorier og analyser.

På lyd- og bogstavniveauet accepterer begge skoler en metode der viser om forskelle (i formen) gør en forskel (i indholdet) (jf. Batesons definition på information som de forskelle der gør en forskel (1970)): Hvis man udskifter et *s* med et *l* foran et *o* eller *y*, skifter ordet betydning: *so* - *lo*, *sy* - *ly*, og man kan derved se at *s* og *l* er bogstaver (og fonemer) på dansk. Denne test er det der i den danske tradition hedder kommutationsprøven: Forskelle i form giver forskelle i funktion og indhold når man opfatter og forstår sproget, og forskelle i tanke eller indhold giver forskelle i form når man producerer sprog. Om dette er formelle og funktionelle grammatikere enige, omend de ser det fra hver sin side.

Formerne kan dog have varianter, fx kan man på skrift kende forskel på lille *s* og stort *S* og antika-*s* og kursiv-*s*, og derudover *s* i forskellige skriftsnit, fx i Verdana og Times new Roman:

s S og **s S s S**

Disse forskelle gør ingen forskel og er derfor varianter af de samme typer. Eksemplerne er forskellige grafer der alle opfattes som det samme grafem. I sprogvidenskaben skelner man således mellem typer, *grafemer*, og eksemplarer, *grafer*, som kan være grafemvarianter (allografer) af det samme grafem. Typerne er dem der skal beskrives i grammatikken, og varianterne skal der ses bort fra i grammatikken; varianterne, allofonerne og allograferne, kan dog så tages op som typerne i andre discipliner, fx sociolingvistik og layout. Eksemplarerne er empiriske

data, mens typerne er normerede sociale kendsgerninger og dermed en del af teorien. Det er nu således at der både er typer og varianter på alle fire sproglige niveauer.

På morfem- og ordniveauet skal den samme udskiftning i formen give den samme forskel i indholdet: *hun spis-er - hun spis-te, hun ramm-er - hun ram-te*. Deraf ser man at *-er* og *-te* er morfemer der betyder hhv. 'nutid' og 'fortid'. Men man ser også at nogle forskelle ikke gør en forskel, for også *-r* kan betyde 'nutid': *det ske-r - det ske-te*. Indholdet 'nutid' kan således udtrykkes ved to forskellige former: *-er* og *-r*. Og de to morfemvarianter *ram-* og *ramm-* hører til samme type selv om de er forskellige kæder af grafemer. Det er forskelle i den fonetiske kombinatorik (om der står et *e-* i ordstammen eller ej) der gør at 'nutid' kan have to forskellige former. På dette niveau er skolerne enige om at varianterne har samme betydning. Men varianter kan også afhænge af det overliggende niveau, fx når ordene *udsagnsord* og *verbum* har samme betydning, men forskellig stilvalør, som hører til niveauer over ordlaget. Er det så præcis samme betydning?

På sætningsniveauet, som er grammatikernes hjemmebane, er der hos formelle og funktionelle grammatikere forskellige procedurer til at finde sætningstyperne blandt sætningsvarianterne. Det kriterium som især er brugt i den generative grammatik, er acceptabilitetstesten. Den går ud på at sprogbrugere skal bedømme om en given form udgør en (grammatisk) acceptabel dansk sætning:

- a. *Voksne brune bjørne sover længe.*
- b. *Længe bjørne brune sover voksne.*
- c. *Farveløse grønne ideer sover vildt*

Sætning a. er fuldt acceptabel, b. er helt uacceptabel, mens c. (som er Chomskys eksempel) er grammatisk acceptabel, men semantisk uacceptabel. Her betragtes sætninger altså som en enhed der enten følger normeringen i samfundet (hvad funktionalisterne lægger vægt på), eller som kan produceres af den menneskelige hjerne med dens biologiske ydeevne (hvad generativisterne hævder), eller som kan genereres af en formel grammatik der (i princippet) kan køre på en computer (hvad der i praksis er generativisternes metode, for de undersøger ikke hjerneproces-

serne). Grammatiske fejl opfattes som uautoriserede varianter på det underliggende niveau, fx r-drop *Det genere ham - Det generer ham*, eller på det overliggende niveau, fx reflexive pronominer: *Han tog hans hat og gik hans vej - Han tog sin hat og gik sin vej*.

Et andet kriterium er om to sætninger betyder det samme, dvs. har den samme sandhedsværdi. Et kendt eksempel (også fra den generative grammatik) er aktive og passive sætninger som opfattes som sætningsvarianter af hinanden. *Hun skriver ikke brevet om = Brevet skrives ikke om af hende = Brevet bliver ikke skrevet om af hende*. Her opfattes en sætning som en logisk enhed der har en sandhedsværdi, dvs. om indholdet korresponderer med forholdene i verden som den er et udsagn om. De tre sætninger (transformationer): den aktive sætning, sætningen med *s*-passiv og sætningen med *blive*-passiv, opfattes af generativisterne som sætningsvarianter fordi de har den samme dybdestruktur, en struktur som er det der definerer meningen. Her opfatter funktionalisterne det netop som deres opgave at beskrive at sætningerne faktisk har forskellig mening, og at forklare at de forskellige meninger er systematisk relateret til de formelle forskelle.

Et tredje kriterium er om en given sætning faktisk er blevet produceret og faktisk forstået af sprogbrugere i en given sammenhæng. Det er den filologiske metode hvor man samler eksempler og (i princippet) analyserer alle de relevante eksempler for hvad de betyder. Man kan også samle dem i store korpusser og sammenfatte deres betydninger i ordbøger og grammatikker som er mere nuancerede end de formelle, men som ikke kan garantere konsistens.

Acceptabilitetstesten er i sig selv ikke tilstrækkelig som metode til at sandsynliggøre grammatisk struktur. Det skal her vises ved to eksempler. Verbet *tænke* kræver af sit objekt at det hører til meningstypen en tanke, fx i form af et sætningsudsagn: *Hun tænkte at han ikke kom*. Men når man så støder på en filmtitel der hedder: *Manden der tænkte ting*, må man tolke sætningen metaforisk og forstå at han havde den evne at når han, som Gud, tænkte på en ting, så fik denne ting også eksistens i verden. Det er ganske vist, så vidt vi ved, usandt, men sætningen er blevet brugt, og den giver mening selv om den overtræder eksisterende regler - lige som *Farveløse grønne ideer sover vildt*. Forklaringen er at verbet *tænke*, når det tager en at-sætning som objekt, har den betydning

af tænkeren skaber tanken (at-sætningen). Det er altså meningen med den syntaktisk definerede konstruktion antageverbum + objekt (Togeby 2003: §214).

Generativisterne beskriver således *Manden der tænkte ting* som grammatisk acceptabel, men semantisk uacceptabel, og de giver derfor ikke nogen yderligere forklaring. Funktionalisterne derimod har til opgave at forklare hvad denne faktisk forekommende sætning betyder, og hvordan meningen er en konsekvens af de leksikalsk-semantiske regler – som er skitseret ovenfor. Generativisterne opretholder total adskillelse af de formelt beskrivbare syntaktiske regler og de ikke umiddelbart synlige semantiske regler, mens funktionalisterne opfatter syntaks og semantik som et sammenhængende regelsystem som beskriver hvorledes form får mening. Begrebet grammatisk metafor er derfor en vigtig del af beskrivelsen.

De to omtalte passivformer: *s*-passiv og *blive*-passiv, er ikke nødvendigvis formvarianter af samme mening, hvad man kan se af følgende kommutationsprøve, som er skarpere end simpel acceptabilitet: *Det skal vises - Det skal blive vist*. Den første er en ordre, det andet et løfte. Det er altså ikke to varianter af den samme sætningskonstruktion, men to forskellige konstruktioner som netop er udviklet på dansk for at man kan udtrykke denne betydningsforskel.

Der er også typer og varianter på tekstens og handlingens niveau, men da grammatikere har afgrænset deres genstandsområde ved sætningsgrænsen, vil disse varianter kun blive beskrevet i grammatikken for så vidt de kommer til udtryk i en enkelt sætning, fx: *Ham kender jeg = Jeg kender ham* og *Vil du (gerne) komme her? ≠ Vil du (straks) komme her!*

ERKENDELSESINTERESSER

For (især strukturalistiske) grammatikere er det sprogets regelsystem der står i centrum for interessen, ikke anvendelsen af reglerne. Sprogets system kalder de formelle grammatikere for *competence* (i modsætning til *performance*), mens funktionalisterne kalder det *la langue* (efter Saussure), eller *sprogbygningen* (efter Hjelmslev). Alene dette valg af terminologi åbenbarer forskellige erkendelsesinteresser.

Generativisterne opfatter sprogets indre struktur som i grunden biologisk; grammatikken beskriver ikke den ydre struktur i faktisk ytrede sætninger, men den ubevidste viden og evne som ethvert menneskeligt individ nødvendigvis må have for at kunne bruge sproget. Af disse færdigheder er nogle medfødte og andre tillærte i individets barndom, men de er i alle tilfælde biologiske og ikke socialt eller historisk bestemt. Det er så den universelle medfødte indre grammatik generativisterne ønsker at beskrive.

Funktionalisterne interesserer sig især for de strukturer som i et givet sprog er fælles for sprogbrugerne i sprogsamfundet, og mere for de regler der er indlærte, dvs. styret af sociale normer, end for de regler der er medfødte. Funktionalister må selvfølgelig også antage at sprogevn er medfødt (siden ingen andre dyr har sprog af samme kompleksitet som det menneskelige sprog), men interessen gælder hvilken funktion sprogets regler har for at sproglig kommunikation virker i et historisk betinget socialt fællesskab, ikke for hvad det biologiske grundlag er for at vi har den.

Et af argumenterne for den medfødte sprogevn er det generativisternes kalder *poverty of stimulus* (Chomsky 1988): det faktum at børn kan lære regler for strukturen i korrekte og acceptable sætninger selv om det de hører, er yderst fattigt og ofte med ufuldendte og ukorrekte sætninger. Dette argument er dog selv baseret på en temmelig fattig (behavioristisk?) opfattelse af indlæring, hvor der kun ses på barnets tilegnelse af former, men ikke på at barnet bruger formerne som et middel til i det hele taget at skabe mening, og til at indgå i det sociale fællesskab. Det er det der driver indlæringen, ikke en betingning, dvs. ydre belønning ved reaktion på stimuli, det er det menneskelige behov for mening. Mening kan man få selv om formen er korrumpet. Fx kan man godt få mening med *Farveløse ideer sover vildt*, nemlig som en metafor for noget som sproget ikke har ord for. Stimuli er altså ikke fattige, men altid rige for den der søger mening.

For at sandsynliggøre tesen om den medfødte competence må man, ironisk nok, nødvendigvis undersøge performance, dvs. hvordan brugen af sprogets strukturer overhovedet kan foregå i kommunikation. Og her kan alle parter blive enige om at sproglig performance forudsætter enden til at udføre to typer af mentale processer, nemlig generative og rekursive processer. Om der er andre universalier i den indre grammatik, fx C-command, er derimod tvivlsomt og kræver en større undersøgelse.

Men generative og rekursive processer forudsættes også for mange andre motoriske processer og målrationelle handlinger, fx at gå og at spille bold; de er ikke særlige for beherskelsen af sproglige regler. Rekursivitet er ikke et særligt sprogligt fænomen selv om det er en forudsætning for at sprog kan have de strukturer de har. Men hvis der findes særlige grammatiske gener hos mennesket, har generativisterne et problem med at forklare hvorledes sprogspecifikke egenskaber kan være blevet selekteret som de mest "fittede" når der ikke var noget sprog de skulle fungere i.

Funktionalisterne er mere interesseret i at undersøge hvordan sprogevnens igennem evolutionen og historien kunne udvikle sig fra den tid da menneskene skilte sig ud fra aberne (hvis biologi jo også fuldt ud behersker generative og rekursive processer). Hvad er det særligt menneskelige som gør at vi har et sprog som aberne ikke har?

Tomasello (2014) foreslår at det der er det særligt menneskelige, og som er forudsætningen for sprogevnens, ikke er grammatik, men socialitet: evnen til fælles opmærksomhed, intentionsaflysning, fælles mål, tillid, kollektiv intentionelitet og akkumulering af kultur gennem opdragelse af afkommet. Evolutionshistorisk kan det så antages at have fundet sted for 400.000 år siden hvor mennesket havde den evolutionære fordel at de bl.a. på grundlag af sprog kunne samarbejde på måder andre aber ikke kunne, og derved overleve i kampen for tilværelsen.

Det skal ikke her diskuteres om sprogteorier på denne måde er gode argumenter i forbindelse med hhv. biologi og evolution. Men man kan lægge mærke til at der ikke på forhånd er nogen modstrid mellem at undersøge det biologiske grundlag for sprog og den evolutionære udvikling af sprog. Det er derfor godt kan betragte de to skolers grammatiske teorier som forsøg på at bore en tunnel fra hver sin side og håbe at man mødes på midten. Men det ser ud som om de formelle og de funktionelle grammatikere, på grund af deres forskellige erkendelsesinteresser, både lægger snittet mellem meningsfulde typer og forskelsløse varianter forskelligt og derpå drager forskellige konklusioner af de samme data for hvad der er universelt, og hvad der er historisk i sprog.

Det fortryder dig

Som et eksempel på hvorledes erkendelsesinteressen kommer til at styre den videnskabelige undersøgelse og beskrivelse af et emne, kan man tage verbet *fortryde* som det blev brugt i 1843. Der er i Søren Kierkegaards *Forførelers Dagbog* (1962) fire eksempler på det divalente verbum *fortryde*. De to af dem er konstrueret lige som *argre* således at sagen (den neutrale semantiske rolle, thetarollen tema, E-rollen) er grammatisk subjekt, og personen (experierer, dativen, H-rollen) er grammatisk objekt :

Det ærgrer/fortryder mig at jeg besøgte hende.

Mit besøg hos hende ærgrer/fortryder mig.

De to andre er konstrueret lige som *angre* med personen som subjekt og sagen som objekt:

Jeg ærgrer/fortryder at jeg besøgte hende.

Jeg ærgrer/fortryder mit besøg hos hende.

Begge konstruktioner var brugbare på Kierkegaards tid, mens konstruktionen med sagen som subjekt er helt ubrugelig i dag. Der er altså i midten af 1800-tallet sket en sproghistorisk udvikling der er parallel til den udvikling der (antagelig i 1400-tallet) er sket med verbet *drømme*, som kunne konstrueres med personen i oblik kasus: *Drømte mig en drøm i nat*, mens vi i dag kun kan sige *Jeg drømte en drøm i nat*.

Gunnar Hrafnbjargarson (2004) har fremsat den teori at disse sproghistoriske udviklinger for konstruktioner om personers bevidsthedsreaktioner i de nordiske sprog og engelsk kan beskrives således at der først var en sprogtilstand med konstruktioner med subjekt i dativ og objekt i nominativ, 1: *mig_{dat} drømte en drøm_{nom}*, så konstruktioner med dat og akkusativ, 2: *mig_{dat} drømte en drøm_{akk}*, og til sidst konstruktioner med nominativ og akkusativ, 3: *jeg_{nom} drømte en drøm_{akk}*.

Pladsen tillader ikke diskussion af teorien om dativiske subjekter, og det er da også kun overgangen fra sprogtrin 2 til 3 der er relevante for *fortryde*-eksemplerne. Men det er væsentligt at den generative grammatik opfatter syntaksen (med vægt på beskrivelsen af konstruktionernes

form) som et autonomt maskineri der, fordi det er biologisk funderet, kører uafhængigt af formernes mening og dens funktion i samfundet. Om overgangen fra 2. til 3. konkluderer Hrafnbjargarson følgende:

I have argued that the change cannot have been due to a structural reanalysis because there have been no changes in the semantics from Old English to Modern English. Rather there has been a reanalysis in the case assignment of verbs in DAT-NOM constructions. To begin with, these verbs lost their ability to assign nominative to the object and later, the same verbs lost the ability to assign dative to the subject. (Hrafnbjargarson 2004: 75)

Den afgørende præmis i denne argumentation er at de tre typer af konstruktioner har den samme semantik, altså at *Drømte mig en drøm i nat* og *Jeg drømte en drøm i nat* har samme betydning.

Denne påstand kan imidlertid betvivles, ikke på grundlag af acceptabilitetstests, men med en filologisk analyse. De indianere der laver drømmefangere der ligner en ketsjer med hul i midten, mener antagelig at trådnettet vil fange de gode drømme mens de onde drømme passerer gennem hullet når man hænger drømmefangeren over sin seng. Det kan således opfattes som en del af meningen med *Drømte mig en drøm i nat* at drømmene er derude og kommer ind i bevidstheden og ændrer den. Det er på denne måde vi også opfatter meningen *Det argrer mig at det skal være sådan*; forholdene er ude i verden, og personen reagerer med tanker og følelser på det.

Den der derimod siger: *Jeg drømte en drøm i nat*, må forestille sig at drømmen er noget som er privat for personen, nemlig resultatet af processer i hjernen, på samme måde som *Jeg angrrer at jeg gjorde det* opfattes som en bevidsthedsproces som ikke forårsages af noget ydre, men som kun handler om noget indre.

Det er nu påstanden her at Kierkegaard ikke vakler mellem to forskellige sætningsstrukturer med samme mening, men at han mener to forskellige ting med dem: *Det fortryder mig* og *Jeg fortryder det*. Forførerens Dagbog er dagbogsoptegnelser og breve skrevet af Johannes om hvilke tanker han gør sig i den periode hvor han planlægger og gennemfører at forføre Cordelia, som er den brevene og nogle af optegnelserne er adresseret til.

Det faldt mig ind, maaskee hører hun til herude paa Landet, maaskee har Familien Sommerværelser. Jeg var allerede ifærd med at **fortryde** mit Besøg, af Frygt for, at hun skulde vende om og jeg tabe hende af Sigte, ja dette, at hun blev synlig paa Broens yderste Spidse var ligesom et Tegn paa, at hun forsvandt for mig – da hun viste sig nærved. (Kierkegaard 1962: 309)

Ikke **fortryder** jeg hvad Tid Cordelia koster mig, skjøndt hun koster mig megen. (Kierkegaard 1962: 352)

- Altsaa i Stormgaden boer De. De neier koldt og flygtigt for mig. Har jeg fortjent det, jeg der hjalp Dem ud af den hele Ubehagelighed? Det **fortryder** Dem, De vender tilbage, takker mig for min Artighed, rækker mig Deres Haand – hvorfor blegner De? Er min Stemme ikke uforandret, min Holdning den samme, mit Øie ligesaa stille og roligt? (Kierkegaard 1962: 296)

Hun er stolt og har tillige ingen egentlig Forestilling om det Erotiske. Medens hun nu vel i aandelig Henseende til en vis Grad bøier sig for mig, saa lod det sig tænke, at hun, naar det Erotiske begynder at gjøre sig gjeldende, kunde faae i Sinde at vende sin Stolthed mod mig. Efter Alt hvad jeg kan iagttage, er hun raadvild om Qvindens egentlige Betydning. Derfor var det let at reise hendes Stolthed mod Edvard. Denne Stolthed var imidlertid aldeles excentrisk, fordi hun ingen Forestilling havde om Elskov. Faaer hun denne, saa faaer hun sin sande Stolthed; men en Rest af hiin excentriske kunde let slaae sig til. Det var da tænkeligt, at hun vilde vende sig mod mig. Skjøndt det ikke vil **fortryde** hende, at have givet sit Samtykke til Forlovelsen, saa vil hun dog let see, at jeg fik det for temmelig godt Kjøb; hun vil see, at Begyndelsen fra hendes Side ikke er rigtigt gjort. Gaaer dette op for hende, saa vil hun vove at byde mig Spidsen. Saaledes skal det være. Da faaer jeg mig forvisset om, hvor dybt hun er bevæget (Kierkegaard 1962: 353)

Det er - i Johannes' sprog - Johannes der fortryder på samme måde som han angrer, mens det er Cordelia som det fortryder på samme måde som det ærgrer hende. Det er næppe tilfældigt. Det viser at Johannes opfatter sig selv som bevidst og viljestyret, mens han opfatter Cordelia som ubevidst og impulsstyret. *Fortryde* betyder altså noget forskelligt efter hvordan det er konstrueret.

I den sproghistoriske udvikling har en række verber på forskellige tidspunkter gennemgået den samme udvikling hvorunder den oblique kasus (oprindelig dativ) er blevet nominativ, og det andet rolleled er en *at*-sætning der bliver direkte eller middelbart objekt (Togeby 2015).

1. drømte mig at - jeg drømte at
2. det mangler mig - jeg mangler det
3. det fortryder mig at - jeg fortryder at
4. det synes mig at - jeg synes at
5. det lykkes mig at - jeg lykkes med at

Mens 1. er sket for fem-seks hundrede år siden, er 2. og 3. sket for et par hundrede år siden, 4. for 100 år siden, og 5. er ved at ske lige nu; bedsteforældre siger *det lykkes mig*, og børnebørn siger *jeg lykkes med*. Det er ikke blot en omanalyse af kasustilskrivningen, men en ændring i sprogbrugernes verdensopfattelse. Børnene tror mere på at de er deres egen lykkes smed, end bedsteforældrene, som føler sig i tilfældets vold. Valget af konstruktion er blot et symptom på dette. Den sproghistoriske udvikling af konstruktioner med verber om bevidste reaktioner, som er gået fra at have sagen i nominativ og personen i dativ til at have personen i nominativ og sagen i akkusativ, synes at afspejle en generel udvikling til mere individualisme, en udvikling der er kommet til udtryk gennem skiftet i konstruktionstype på forskellige semantiske områder gennem 800 år.

KONKLUSION

Ud fra en analyse af udvalgte formelle og funktionelle grammatikers metasprog og notationssystemer, specielt dem til beskrivelse af ledsætningsordstilling i dansk, kan det konkluderes at generative konstituenttræer med flytninger angivet med pile er ækvivalente med topologiske skemaer med tomme pladser, men at træerne er mere konsistente end skemaerne, der nemlig må angive den detaljerede konstituentstruktur og dependensstrukturen med andre notationssystemer end skemaerne. Derved er modsigelsesfriheden korrumpet. De to grammatikskolers beskrivelser kan altså sammenlignes, og ved afvigende beskrivelser

kan man i princippet diskutere hvilken beskrivelse der er bedst. Men det kræver meget energikrævende oversættelse, som der ikke findes så mange eksempler på i litteraturen. Forskellen på notationssystemerne kan også hænge sammen med om de opfattes som kun deskriptive, eller også eksplanative, hvad træerne siges at være, eller også heuristiske, hvad en udformning af skemaerne siges at være.

Skolerne anvender for det meste forskellige falsifikationsprocedurer: Den generative skole har betonet acceptabilitetstesten i sammenhæng med forestillingen om at competence er et biologisk fænomen lokaliseret i den enkelte sprogbruger, mens (visse) funktionalistister fremhæver den historisk-filologiske metode, hvorefter forekommende eksemplers mening analyseres i deres helhed, dvs. både syntaktisk, semantisk og pragmatisk og i deres historiske situerethed. I denne sammenhæng spiller stil, sprogfejl og metaforer en rolle som kun kan forklares hvis man opfatter la langue som et samfundsmæssigt fænomen (som fungerer på grundlag af individernes biologiske evner). Denne forskel i om perspektivet er biologisk eller samfundsmæssigt, gør at skolerne kan sætte grænsen mellem type og variant forskelligt – med forskellige beskrivelser som resultat. Skolerne undersøger ganske simpelt ikke helt de samme fænomener.

Som erkendelsesinteresse har den generative grammatik først og fremmest at finde den universelle grammatik som udgør det biologiske grundlag for sprogudøvelsen (som i det mindste omfatter generativitet og rekursivitet), mens den funktionelle grammatik søger at finde hvad der i evolutionen og historien har adskilt mennesket fra menneskeaberne (nemlig at sprog hviler på socialitet, tillid og kultur). Til sidst er det vist hvorledes erkendelsesinteressen i hhv. biologi og socialitet har givet forskellige resultater i beskrivelsen af konstruktionsændringen i midten af 1800-tallet fra *Det fortryder mig* til *Jeg fortryder det* på dansk.

Dette eksempel illustrerer hvorledes erkendelsesinteressen påvirker forskningsprocessen således at generativisterne i søgningen efter den universelle medfødte grammatik opfatter to måder at konstruere det samme verbum på som sætningsvarianter der har samme mening, men som er styret af mekanikken i en autonom biologisk funderet syntaks. I denne er, efter den anvendte optimalitetsteori, reglerne for opbygningen af konstruktionstyper ordnet i forskellig rækkefølge på forskel-

lige sprog uafhængigt af meningen (Hrafnbjargarson 2004), hvad der forklarer hvorfor islandsk og dansk har forskellig grammatik for sætninger med “samme” mening, selv om sprogene har samme historiske udgangspunkt.

En funktional grammatiker søger derimod efter hvilke meningsforskelle der er mellem to forskellige måder at konstruere de samme verber på, for at belyse hvorledes sproget gennem (evolutionen og) historien har været middel for sprogbrugerne til bedre overlevelse i de skiftende omgivelser, i dette tilfælde til at differentiere opfattelsen af mentale reaktioner på ydre omstændigheder så de svarer til virkeligheden. Skiftet i konstruktion følger en skiftende verdensopfattelse.

Hovedkonklusionen må være at de lingvistiske skoler med fordel kan arbejde sammen og på metodisk vis prøve at falsificere hinandens resultater sådan som videnskab bør bedrives.

Ole Togeby

Institut for Kommunikation og Kultur

Aarhus Universitet

norot@cc.au.dk

LITTERATUR

- Bateson, G. 1970. Form, substance and difference. G. Bateson 1972, *Steps to an ecology of mind*. London: Paladin
- Bjerre, T. m.fl. 2008. Points of convergence between functional and formal approaches to syntactic analysis. *Working papers in Scandinavian syntax* 82. 131-166.
- Chomsky, N. 1988. *Language and problems of knowledge*. Cambridge Mass.: MIT Press.
- Christensen, K. 2009. Hjernebark og syntaktiske træer. *Tidsskrift for Sprogforskning* 7(1). DOI: 10.7146/tfs.v7i1.2733.
- Diderichsen, P. (1946) 1957. *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Dik, S. 1989. *The theory of functional grammar*. Dordrecht: Foris Publications.
- Halliday, M. 1994. *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog I-III*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hjelmslev, L. (1943) 1966. *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag
- Hrafnbjargarson, G. 2004. *Oblique subjects and stylistic fronting in the history of Scandinavian and English. The role of IP-spec*. Ph.d.-afhandling. Århus Universitet. DOI: 10.7282/T3DV1HRW.
- Kierkegaard, S. 1962. *Samlede værker bind 2, Enten Eller: 8. Forførerens Dagbog*. København: Gyldendal.
- Platzack, C. 1998. *Svenskans inre grammatik - det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Steedman, M. 1996. *A very short introduction to CCG**. www.inf.ed.ac.uk. (25. maj, 2017).
- Togeb, O. 2003. *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag
- Togeb, O. 2014. *Bland blot genererne - ikke tekstarterne*. København: Samfundslitteratur.
- Togeb, O. 2015. En drøm om ideologisk valens. D. Duncker m.fl. (red), *Rette ord. Festskrift til Sabine Kirchmeier-Andersen i anledning af 60-årsdagen*. Dansk Sprognævns skrifter 46: Dansk Sprognævn.
- Tomasello, M. 2014. *A natural history of human thinking*. Cambridge, MA: Harvard University Press. DOI: 10.4159/9780674726369.
- Watzlawick, P., J. Beavin & D. Jackson. 1968. *Pragmatics of human communication. A study of interactional patterns, pathologies and paradoxes*. London: Faber and Faber.

En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur

STEN VIKNER & HENRIK JØRGENSEN

ABSTRACT

Diderichsen (1946: 186) foreslår to sætningsskemaer til analyse af sætningsstrukturen i dansk. I Diderichsens (1946) hovedsætningsskema består en dansk hovedsætning af tre felter som igen består af tilsammen syv pladser. I den generative struktur som vi her vil gå ind for, er der langt flere underinddelinger end der er felter og pladser hos Diderichsen (1946). En anden forskel er at der er mere asymmetri i den generative analyse: Diderichsen (1946) har mange konstituentter på samme niveau hvorimod den generative analyse grundlæggende opererer med binære strukturer. Vi vil vise hvorledes det større analytiske apparat tillader interessante generaliseringer og forudsigelser i den generative analyse som ikke er mulige i et sætningsskema. Udover disse forskelle vil vi også beskæftige os med tre paralleller mellem de to tilgange, nemlig Diderichsens skelnen mellem topologi og syntaks, Diderichsens tre overordnede felter og hvad de svarer til i den generative analyse, og endelig også ideen om flytning af konstituentter i sætningsstrukturen. En del af vores konklusion vil være at alle syntaktikere/grammatikere burde være parat til at tage både de generative og de funktionelle tilgange alvorligt. Selvom tonen nogle gange kan være lidt polemisk, har de forskellige tilgange så meget til fælles at de uden ret stort besvær kan lære en del af hinandens resultater og erkendelser.

EMNEORD: funktionel sætningsanalyse, generativ sætningsanalyse, sætningsskema, træstrukturer, konstituent, c-kommando

INDLEDNING: GENERATIVE TRÆER OG DIDERICHSENS FELTER

I denne artikel vil vi diskutere forholdet mellem en funktionel og en formel tilgang til dansk sætningsstruktur gennem en sammenligning af Paul Diderichsens sætningskema¹ med en generativ analyse. Vi vil illustrere at Diderichsens analyse har store fordele, men at den generative grammatik tilbyder yderligere en række fordele.

Selv om Paul Diderichsens analyse ikke uden videre kan betragtes som en funktionel analyse, vil vi dog hævde at hans opfattelse af syntaksen rummer klart funktionelle aspekter, sml. afsnit 1.1 nedenfor. Vores synspunkt på modsætningen mellem funktionel og formel sprogbeskrivelse er – meget firkantet sagt – at der er tale om en pseudomodsætning hvis man holder sig til det rent deskriptive plan; som vi skal vise, er en væsentlig del af forskellene rene notationsforskelle. Både den formelle og den funktionelle tilgang er bestemt af de generelle vilkår for en videnskabelig tilgang. Sproget befinder sig inde i kybernetikkens sorte boks, dvs. en mekanisme som vi som forskere ikke har direkte adgang til, og begge tilgange er derfor nødt til at betjene sig af manipulationer i input og output for at kunne se hvad der foregår inde i boksen. Det medfører at begge tilgange er afhængige af klassiske strukturalistiske testmetoder (fx kommutationsprøven) for at kunne udforske genstanden. Der hvor den funktionelle og den formelle tilgang for alvor går hver sin vej, handler det i virkeligheden ikke om selve den konkrete beskrivelse af sproglige forhold, men om det synspunkt man anlægger på sproget. I den funktionelle tilgang vil man – meget forenklet – gerne se sproget som bestemt af tilpasningen til den kommunikative funktion, mens man i den formelle tilgang lægger mere vægt på at se sproget og sprogevnens som determineret af den menneskelige hjerne og dennes begrænsninger.

Lad os nu gå over til de mere konkrete aspekter af forskellene mellem de to tilgange. Diderichsen (1946: 186) foreslår to sætningske-

---

1 I denne artikel forholder vi os først og fremmest til Diderichsens (1946) egen analyse, idet vi mener at der er en lang række analyser af dansk der ikke blot har deres udspring i men også kan repræsenteres af Diderichsen (1946). Sådanne analyser inkluderer følgende (som der dog også bliver refereret direkte til forskellige steder nedenfor): Becker-Christensen (2010), Blom (2006), Hansen (1977), Hansen & Heltoft (2011), Jørgensen (2000), Lundskaar-Nielsen et al. (2010) og Tøgeby (2003).

maer, som senere også er blevet anvendt af mange andre, til dels i modificeret form. Ifølge Diderichsens (1946) hovedsætningsskema består en dansk hovedsætning af tre felter som igen består af tilsammen syv pladser, jf. (1b-c). I en generativ struktur er der langt flere underinddelinger, se (1)a, end der er felter og pladser hos Diderichsen (1946), se (1)b-c, og vi vil forsøge at vise at dette er en fordel snarere end det modsatte, idet vi mener der er brug for flere og andre underinddelinger (eller flere og andre felter og pladser) end dem Diderichsens analyse (og hans efterfølgeres analyser) kan tilbyde. Et eksempel kan være at kun den generative analyse har en underinddeling som indeholder hovedverbet plus objektet plus det slutstillede adverbial (hovedverbets VP: *Jeg har altid gerne villet kunne snakke ordentligt tysk uden at lave fejl*), hvorimod Diderichsen har en underinddeling som indeholder alle infinitte verber (**V**-pladsen: *Jeg har altid gerne villet kunne snakke ordentligt tysk uden at lave fejl*). Vi vil vise i afsnit 2.1 og 2.2 hvorledes dette leder til forskellige forudsigelser i forhold til de strukturtests som er alment anerkendt inden for begge slags tilgange.

En anden forskel er at der er mere asymmetri i den generative analyse: Diderichsen (1946) har mange konstituentter på samme niveau, jf. at både subjektet og objektet befinder sig på 3. niveau under sætningsniveauet (1. sætningen - 2. felterne - 3. pladserne). Den generative analyse har derimod meget få konstituentter der er på helt samme niveau, fx vil subjektet næsten altid være langt højere oppe i strukturen end objektet (fx 3. niveau under sætningsniveauet vs. 11. niveau under sætningsniveauet) (jf. *Peter* og *bilen* i analysen i (1)). Denne asymmetri benyttes i den generative grammatik til at beskrive en lang række relationer mellem konstituentter, fx forholdet mellem negationen og negative polaritetselementer, mellem antecedenten og et koreferentielt personligt pronomen, eller mellem antecedenten og et reflektivt pronomen. I den slags forhold er det den lodrette dimension der muliggør et effektivt og økonomisk beskrivelsesapparat, den såkaldte "c-command" (se nedenfor). Det er formentlig meget sværere at formulere denne type af strukturelle betingelser i et sætningsskema. Vi behandler denne forskel i afsnit 2.3.

Endnu en forskel er at den generative tilgang bruger den samme struktur til at analysere både hoved- og bisætninger, hvorimod Dide-

richsen (1946: 186) har to forskellige strukturer (sætningskemaer). Den behandles nedenfor i afsnit 2.4.

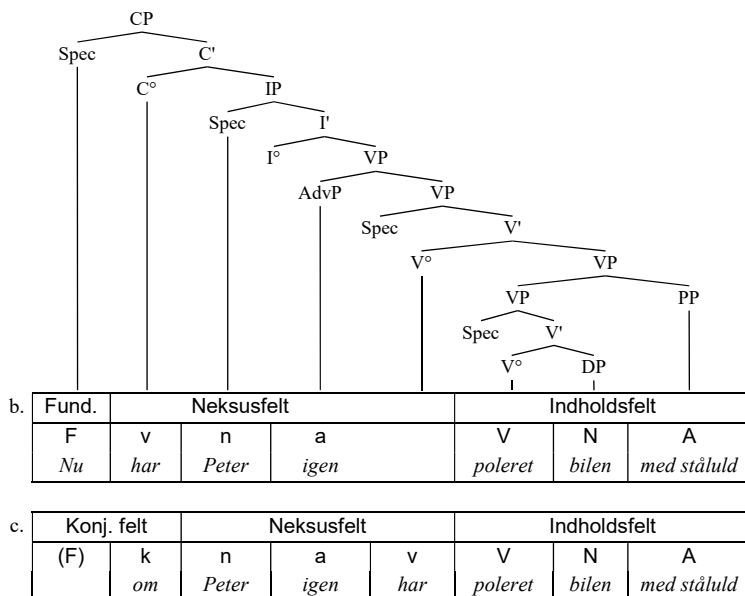
Ud over disse forskelle vil vi også diskutere nogle paralleller mellem de to tilgange, nemlig Diderichsens tre overordnede felter og hvad de svarer til i den generative analyse (afsnit 3.1), Diderichsens skelen mellem topologi og syntaks (afsnit 3.2), og endelig også ideen om at konstituenten kan flytte fra et sted i sætningsstrukturen til et andet (afsnit 3.3). Inden vi går i gang med det ovenfor skitserede program, vil vi begynde med at diskutere den måske allermest synlige forskel mellem de to tilgange. Ved en gennemgang af den nyere syntaktiske forskning kunne det nemlig se ud som om følgende forskel mellem forskellige tilgange til sætningens struktur må være helt central:

- *træ-analyser*, som fx dem der anvendes bl.a. i den generative lingvistik (fx Chomsky 1986 og mange andre), se (1)a.
- *felt-analyser*, som fx de to *sætningskemaer* i Diderichsen (1946, 1964) og mange andre eller som den *topologiske Modell* i Drach (1937) og mange andre, se (1)b,c.

Vi vil imidlertid hævde at forskellen mellem træ-analyser og felt-analyser ikke udgør en særlig væsentlig forskel mellem de to tilgange. Der er tværtimod kun tale om en notationsforskel.

Én måde at analysere dansk sætningsstruktur er altså den generative *træstruktur* i (1)a (se også afsnit 1.2 nedenfor). En anden måde er Diderichsens (1946: 186) *sætningskemaer*, som i (1)b for hovedsætninger og i (1)c for bisætninger (se også Bjerre et al. 2008 og afsnit 1.1 nedenfor).

(1) a.

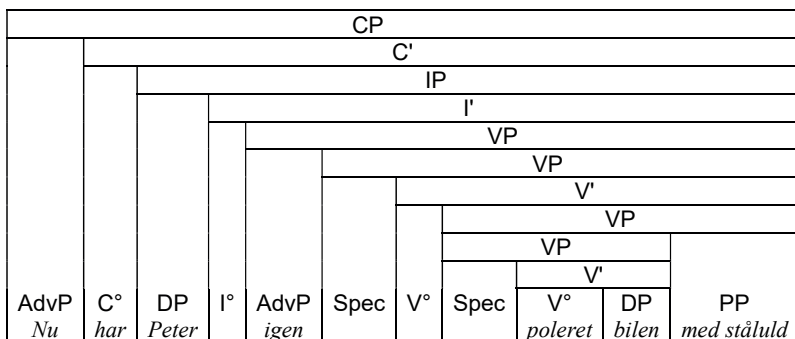
Forskellen er bl.a. i hvor høj grad de forskellige konstituent² i sætningen ses som dele af andre konstituent² ("æsker inden i andre æsker") eller som følgende efter andre konstituent² ("perler på en snor"). Som man kan se i (1)a-c, er dette ikke et *enten-eller* spørgsmål, idet der i begge tilgange er konstituent² der forekommer ved siden af andre konstituent², og idet der i begge tilgange er konstituent² der forekommer inden i andre konstituent²: Selv for analyser som Diderichsen (1946) eller Drach (1937) står nogle konstituent² inden i andre konstituent²

2 Vi anvender *konstituent* i ordets generelle betydning "bestanddel", dvs. en af de dele som noget består af (jf. Retskrivningsordbogen 2012 og Den Danske Ordbog 2003-05). Denne anvendelse findes ikke kun inden for generativ lingvistik, men også i den funktionelle lingvistik, fx Bache & Davidsen-Nielsen (1997: 20), Preisler (1997: 19), Givón (2001: 110), Hengeveld & Mackenzie (2008: 16) og Matthiessen & al. (2010: 76), og den går helt tilbage til den tidlige strukturalisme, se Bloomfield (1933: 160-161). Ikke kun i sætningsskemaerne men også i den generative analyse er der forskel mellem en konstituent og den plads hvor konstituenten står. CP-spec (altså den venstre datter af CP, se fx (1)a) er således en position, helt svarende til fundamentfeltet, og i denne position kan der stå forskellige typer konstituent², fx en adverbialfrase (*Nu har Peter igen poleret bilen med stålhuld*) eller en præpositionalfrase (*Uden tvivl har Peter igen poleret bilen med stålhuld*) eller en bisætning (*Selvom vi havde frarådet det, har Peter igen poleret bilen med stålhuld*).

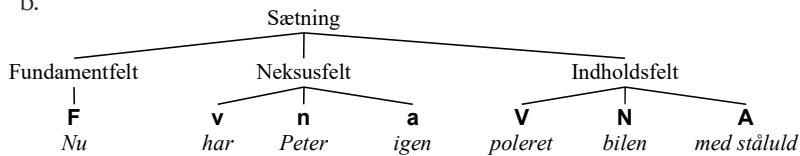
(fx er objektet en del af indholdsfeltet i analysen af dansk og en del af centralfeltet i analysen af tysk); og også for den generative analyse følger nogle konstituer efter andre (fx følger objektet efter hovedverbet i analysen af dansk).

Den forskel at de to analyser deler en dansk sætning op i helt forskellige bestanddele (fx IP vs. neksusfelt), er en væsentlig forskel, hvori- mod valget af hvordan disse to forskellige opdelinger typisk illustreres (træ- vs. feltanalyse), ikke er en væsentlig forskel men blot en notationsforskel. At det kun drejer sig om en notationsforskel, kan illustreres af at en generativ træstruktur som den i (1)a kan formuleres som en feltstruktur, som vist i (2)a, ligesom en sætningsskemaanalyse som den i (1)b kan formuleres som en træstruktur, som vist i (2)b,³ uden noget tab af information.

(2) a.

b.

3 (2)b findes tilsvarende hos Brandt (1974: 72).

Det at (1)a og (2)a indeholder helt den samme information, og at (1)b og (2)b også indeholder helt den samme information, viser klart at forskellen mellem træanalyse og feltanalyse kun er en notationsforskel og *ikke* en central forskel mellem den generative analyse og Diderichsen (1946).

Helt central er derimod den forskel at der er mange flere konstituentter der er inden i andre konstituentter, i den generative analyse end der er i sætningsskemaerne. Dette giver sig udtryk i at både Diderichsen-sætningsskemaerne i (1)b,c og Diderichsen-træstrukturen i (2)b er langt fladere end de tilsvarende generative træstrukturer og feltstrukturer i (1)a og (2)a. Grunden er bl.a. at den generative analyse ikke tillader mere end binær forgrening (*binary branching*), dvs. hver knude i træstrukturen eller hvert felt i feltstrukturen må højst deles op i to knuder/felter på niveauet nedenunder.

Før vi kommer til forskellene og parallellerne mellem de to analyser, vil vi kort se lidt nærmere på de to tilgange. Hvad Diderichsens sætningsskema angår, er spørgsmålet om denne analyse kan betragtes som en del af en funktionel tilgang til syntaks, og angående den generative analyse ser vi nærmere på nogle af grundantagelserne.

1.1 Diderichsen som funktionel lingvist

Her er spørgsmålet som sagt hvorvidt sætningsskemaet hos Paul Diderichsen (1936, 1941, 1946, 1964) kan betragtes som en del af en funktionel tilgang til syntaks. Selv om Diderichsens analyse uden tvivl er den der hyppigst anvendes af funktionelle lingvister i Danmark og Skandinavien, kunne den ved første blik snarere se ud til at være en strukturalistisk analyse. Der ligger et paradoks i at Diderichsen, som påvist af Carol Henriksen (1986), arbejdede med syntaks ud fra de strukturelle principper der blev oparbejdet i 1930'erne. Hos datidens systemtænkere blev sætningens struktur generelt opfattet som et ususfænomen, altså ikke en regulær genstand for lingvistisk undersøgelse (se Hjelmlev 1972: 57). Diderichsen har været klar over at hans syntaktiske interesse lå i margenen af tidens strukturelle tænkning; hans motivationer, som Carol Henriksen citerer, er derfor ofte funktionelt orienterede, uanset at der mangler en teoretisk funktionel ramme.

Grundlæggende hviler analysen hos Diderichsen på en række antagelser af hvad sætninger gør i en tekst, dvs. en typisk funktionel analyse. Her er der især to aspekter af Diderichsens analyse der placerer den som en del af den funktionelle tilgang. Den ene er hans fortolkning af overfladestrengen som et middel til at indføre diskurselementer, hvilket udtrykkes i opdelingen af sætningen i felter, hvis navne understreger deres funktion i diskursen: *fundamentfeltet*, *nexusfeltet* og *indholdsfeltet*. Disse illustrerer fordelingen af kontekstuelle funktioner i sætningen, med gammel information først og ny information til sidst i sætningen. Den moderne fortolkning af Diderichsens analyse som funktionel kan ses i følgende citat og udsnit fra Heltoft (1992: 18): "In Danish topological tradition (Paul Diderichsen's sentence frame) the three main functions of word order correspond by and large to the tripartition of the main clause into so-called fields".

(3)

Functional interpretation of Diderichsen's sentence frame

anaphors, theme, focus	reality	grammatical functions / semantic content
fundamental field	actuality (or nexus) field	content field

Det andet aspekt af Diderichsens analyse der sikrer affiniteten til en funktionel tilgang, er hans forståelse af hovedsætningen som talehandling. Selv om Diderichsen ikke lod det få nogen direkte indflydelse på hvordan han udformer den konkrete sætningsbeskrivelse, er der i Diderichsen (1939) nedlagt en forståelse af hovedsætningen som svarer til forståelsen af performativen hos Austin (1984). Selvsagt er det ikke Austins talehandlingsbegreb som Diderichsen refererer til, men derimod det ækvivalente fænomenologiske begreb "Setzung" ('sættelse', 'hævdelse'), som Diderichsen havde hentet fra Husserl-traditionen.⁴ Han når frem til dette begreb gennem en kritik af den grammatiske traditions omgang med modsætningen mellem indikativ og konjunktiv. I traditionen er disse to grammatiske begreber ofte koblet med spørgsmålet om realitet (angivet ved indikativ) overfor hypotese (angivet ved

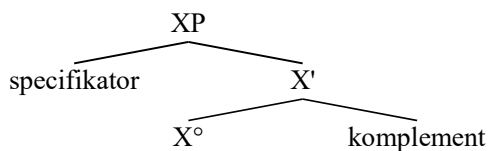
⁴ Diderichsen (1939: 37) nævner Ernst Heller og A. Pfänder som sine kilder; hvad angår Austin, er Husserl-eleven Adolph Reinach ofte blevet nævnt som en inspirationskilde for ham.

konjunktiv). Her skærer Diderichsen igennem og gør opmærksom på at det afgørende ikke er hvilket forhold sætningen står i til virkeligheden, men derimod om indholdet gøres gældende som aktuelt og relevant i situationen, samt om indholdet bliver forpligtende for den videre udvikling af fremstillingen. Han skriver: "(...) ved at fremsætte et Indhold i Indikativ giver man et Tankeprodukt (der har sin selvstændige "irreale" Existens uafhængigt af den reale skabende psykiske Proces) en "forbindende", "forpligtende" Karakter; man konstituerer det i Udsagnet indeholdte Tankekompleks ("Gedankengebilde") som grundlæggende Fixum for en udtrykt (ell. blot mulig) videre Tankebygning, og udelukker saaledes Gyldigheden af en bestemt Række af Domme eller Antagelser, der strider mod den først "satte"." (Diderichsen 1966: 37). Bemærk at to af de vigtigste pointer ved Austins talehandlingsteori er inkluderet: ytringen skal have en effekt i konteksten, og ytringen kan ikke vurderes ud fra et sandt/falsk-perspektiv; se Austin (1984).⁵

1.2 Den generative analyse

I den version af den generative analyse som vi her fremlægger, har alle syntaktiske konstituenten den samme grundstruktur, som i (4), ofte kaldet "X-bar-struktur":

(4)

5 Som sagt blev denne diskussion for Diderichsen henvist til at gælde modalitetskategorien. Dens relevans for syntaksen tog Diderichsen derimod aldrig op, og selve observationen er blevet stående i en artikel hvis titel næppe tiltrækker mange interesserede læsere. Ikke desto mindre er det netop her vi finder Diderichsens måske mest afgørende tilnærmelse til en funktionel sprogteori; men det skal villigt indrømmes at han ikke gjorde det særlig let at hente denne pointe frem. Samtænkningen af en Diderichsen-inspireret syntaksbeskrivelse med talehandlingsteorien er gennemført i Heltoft (1992) og i Christensen (2007: 101-102), og den er også et bærende element i Hansen & Heltoft (2011: 53-64, 1677-1708).

Der er tre såkaldte projektniveauer i (4):

(5)

XP = frase (= syntagme) / den maksimale projektion af X
 X' = X-bar / den intermediære projektion af X
 X^o = Kerne / den minimale projektion af X
 (dvs. et ord eller en endnu mindre
 enhed)

Det at XP og X' er projektioner af X, udtrykker at disse konstituentter er bygget op omkring X^o, således at fx [_{pp} på en tallerken] er bygget op omkring [_{p^o} på].

X i (4) og (5) kan stå for en af de følgende kategorier:

(1)

Leksikalske kategorier (ordklasser)		Grammatiske ⁶ kategorier	
N	(substantiv)	C	("complementiser = underordnende konjunktion)
V	(verbum)		
P	(præposition)	I	(inflektion)
Adj	(adjektiv)	D	(determiner) ⁷
Adv	(adverbium)	m.v.	

En kerne er altid kerne i sin egen frase (dens egen maksimale projektion), og alle maksimale projektioner har en kerne (dvs. alle fraser ses som endocentriske). Inden i en frase er der også plads til to andre fraser, nemlig i specifikatorpositionen og i komplementpositionen.

Placeringen af specifikatorpositionen bliver ofte set som invariabel, dvs. den er altid den venstre datter af den pågældende frase. Rækkefølgen mellem kerne og komplement kan derimod variere, alt afhængig

6 I den generative litteratur betegnes disse grammatiske kategorier som 'functional categories'.

7 En determiner som *den* bliver her set som kernen (D^o) i en determinerfrase (DP) *den blå bil*. Komplementet til D^o er NP'en *blå bil*, og kernen (N^o) af denne NP er *bil*.

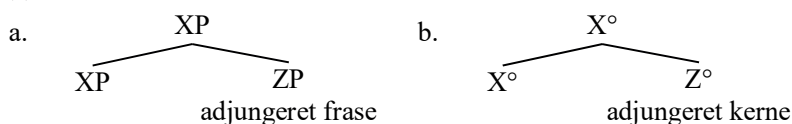
af det enkelte sprog (jf. positionen af objektet *bil/ Auto* efter verbet på dansk, som i (1), men før verbet på tysk, som i (10)).

Både kerner og fraser (minimale og maksimale projektioner) kan flytte opad i strukturen. Kerner kan kun flytte til andre kernepositioner, og fraser kan kun flytte til andre frasepositioner. X-bar-konstituenten (intermediære projektioner) kan ikke flytte. Typiske forskelle på en bisætning og en hovedsætning på dansk er netop at der i hovedsætningen er sket flytning af både en kerne (det finitte verbum flytter til C°/V) og en frase (en frase, fx subjekt eller objekt, flytter til CP-spec/**F**; jf. (1)).

Både kerner og fraser kan adjungeres til andre konstituenten, dog således at kerner kun kan adjungeres til andre kerner, og fraser kun kan adjungeres til andre fraser. X-bar-konstituenten (intermediære projektioner) kan ikke adjungeres.

Adjunktion ser ud som følger, hvor den adjungerede konstituent, ZP/Z°, kan adjungeres enten til højre (som vist) eller til venstre for den XP/X° som den modificerer:

(6)

I (7) ser vi et eksempel på adjunktion, idet PP'en *i Lystrup* er højre-adjungeret til VP'en *købe en brugt bil* (dvs. *i Lystrup* svarer til ZP og *købe en brugt bil* svarer til den nederste XP i (6)a). (7)a indeholder således to VP'er: En VP der indeholder *købe en brugt bil* men ikke *i Lystrup*, og som kan foranstilles, som vist i (7)b; såvel som en VP der indeholder både *købe en brugt bil* og *i Lystrup*, og som også kan foranstilles, som vist i (7)c:

(7)

- Thomas ville aldrig [_{VP} [_{VP} købe en brugt bil] i Lystrup].
- [_{VP} Købe en brugt bil] ville Thomas aldrig gøre i Lystrup.
- [_{VP} Købe en brugt bil i Lystrup] ville Thomas aldrig gøre.

I den noget forenkledede generative analyse anvendt her er strukturen den samme for både hovedsætninger og bisætninger (jf. (1)a og (2)a ovenfor og afsnit 3.1 nedenfor), nemlig:

(8)
En sætning er en **CP**,
komplementet til dens kerne (= C°) er en **IP**,
komplementet til dennes kerne (= I°) er en **VP**.⁸

Det at en kerne (fx I° eller V°) i den generative analyse kan være søster til en maksimal projektion (fx VP eller DP), se (1)a og (2)a, er en klar forskel fra sætningsskemaerne hvor et felt kun kan være søster til et andet felt, og en plads kun kan være søster til en anden plads, se (1)b og (2)b.

2 FIRE FORSKELLE MELLEM DE TO TILGANGE

I dette afsnit vil vi behandle fire forskelle mellem Diderichsens sætningsskemaer og den generative analyse og prøve at vurdere hvilken teori der har den største relevans for arbejdet med syntaks.

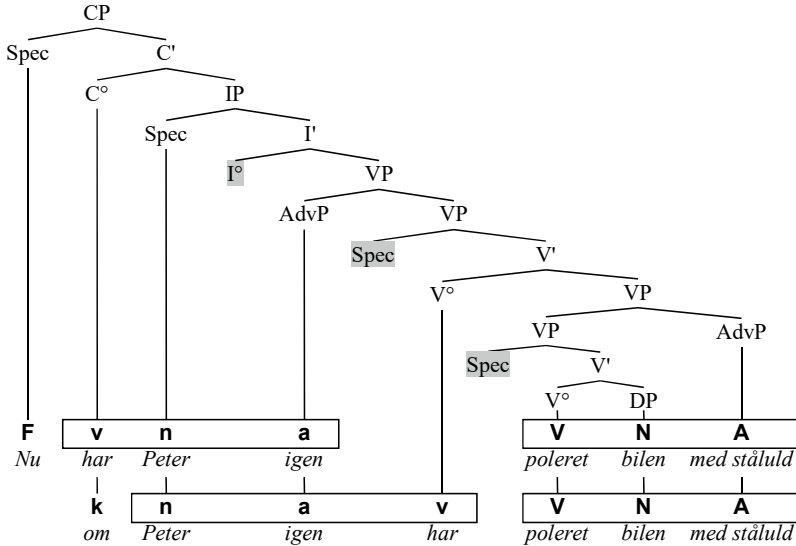
2.1 *Antallet af pladser*

Den generative analyse i (1)a indeholder to pladser mere end Diderichsen-analyserne i (1)b-c: VP-spec (søsteren til Vⁿ) og I°. (1) gentages i (9) i lidt forenklet form.

---

⁸ Som det vil fremgå af (35), er de tre kategorier CP, IP og VP direkte oversættelige til begreber der også er relevante for den funktionelle lingvistik.

(9)

VP-spec antages at være subjektets basisposition, selvom subjektet altid flytter til IP-spec (se fx McCloskey 1997).

I° modsvarer aldrig en selvstændig konstituent på dansk (og på engelsk udfyldes den kun af finitte hjælpeverber og det finitte hovedverbum *be*), hvorimod **I°** på islandsk og på fransk kan indeholde alle typer af finitte verber (se fx Vikner 1995: 137-140, 1999, hvor det foreslås at det kun er på sprog med en righoldig verbalflexion at **I°** kan indeholde det finitte verbum).

Den generative analyse kan således bruges til at sige noget principielt om forskellene mellem forskellige sprog,⁹ hvorimod forskellige sprog simpelthen har brug for forskellige analyser set fra et Diderichsen-synspunkt – to strukturer (sætningsskemaer) for dansk, norsk og svensk, se (1)b-c/(9), to andre for gammeldansk og islandsk, se Diderichsen (1941: 89), og en helt anden struktur fx for tysk, se (10)b-c nedenfor – uden at analysen giver nogen principiel forklaring på hvorfor

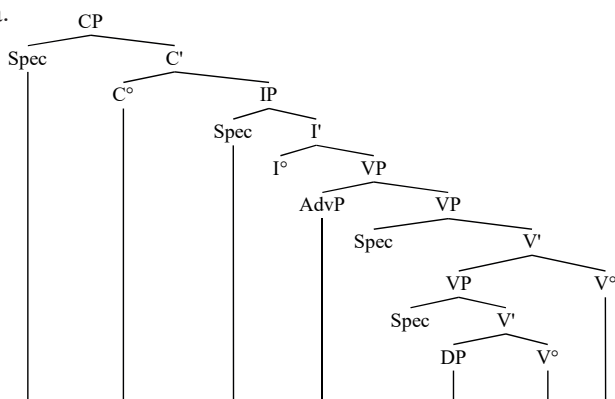
⁹ I dette tilfælde består det "principielle" i forslaget om at det at have et verbalparadigme med mange forskellige fleksionsendelser går hånd i hånd med det at **I°** kan indeholde det finitte hovedverbum: Islandsk og fransk har begge dele, dansk og engelsk har ingen af delene.

dansk ikke følger den islandske struktur, eller hvorfor islandsk ikke følger den danske struktur.

Især det at den generative analyse siger noget principielt om strukturforskellene mellem dansk og islandsk, er vigtigt idet man dermed også kan sige noget om den historiske udvikling af dansk, i dette tilfælde noget om hvordan dansk før så ud (som islandsk), hvordan det nu ser ud (som i (1)/(9)), og hvorfor der er sket en ændring.¹⁰

For flere detaljer og referencer angående feltanalysen af tysk, (10) b-c, se Wöllstein-Leisten et al. (1997: 53-75) eller en nyere udgave af *Duden*-grammatikken (fx Eisenberg et al. 2006: 879).

(10) a.

	Vorfeld	Linke Satzklammer	Mittelfeld			Rechte Satzklammer	Nachfeld
b.	Vielleicht	hat	Peter	nie	ein Auto	poliert.	
	Måske	har	Peter	aldrig	en bil	poleret	
c.		ob	Peter	nie	ein Auto	poliert	hat.
		om	Peter	aldrig	en bil	poleret	har

forfelt	venstre sætningsparentes	centralfelt	højre sætningsparentes	slutfelt

På den anden side har Diderichsens analyse(r) af dansk og også den tilsvarende af tysk i (10)b-c (i modsætning til den generative analyse) den umiddelbare fordel at de ikke opererer med nogen pladser som aldrig kan findes udfyldt.

¹⁰ Ændringen af placeringen af det finite hovedverbum i danske bisætninger (dvs. fra I° til V°) kan dermed forbindes med forenklingen af det verbale fleksionssystem (se fx Vikner 1999)

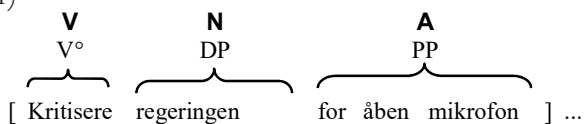
2.2 Antallet af konstituent

Der er som nævnt flere konstituent/bestanddele/underinddelinger i den generative analyse, (1)a, end der er i Diderichsen (1946), (1)b-c. Færre eller flere konstituent er selvfølgelig ikke godt eller dårligt i sig selv. Det centrale er for det første at alle de konstituent som man kan påvise eksistensen af, også repræsenteres som konstituent i analysen, og for det andet at de forskellige konstituent ikke strider mod hinanden.

Her skal det understreges at også Diderichsen (1946) er interesseret i konstituentstruktur, fx det at kunne teste om en række af ord udgør en konstituent eller ej. Dette fremgår tydeligt af Diderichsen (1946: 163, 166), hvor det der dér kaldes "fundamentprøven" (dvs. om en række af ord kan flytte til fundamentfeltet/CP-spec), bruges til at vise at *hjem til Ribe* udgør en konstituent i *Han rejste ikke hjem til Ribe*, hvorimod *hjem i går* ikke udgør en konstituent i *Han rejste ikke hjem i går*.

Vi vil her anvende to slags argumenter for at betragte en række af ord som en konstituent: Den ovennævnte flytning til fundamentfeltet/CP-spec og substitution med et pronomen (her med efterfølgende flytning til fundamentfeltet/CP-spec). [ ] afgrænser den pågældende konstituent, og ___ viser hvor den er flyttet fra. Linjerne over (11) angiver først Diderichsens analyse (**V** ...) og dernæst den generative analyse (**V**^o ...). Det kan således vises at en VP som *inkluderer* et slutstillet adverbial, er en konstituent (og den svarer til indholdsfeltet i Diderichsen (1946) forudsat at der kun er ét infinit verbum):¹¹

(11)

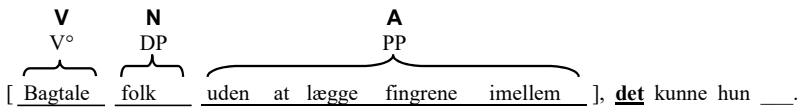
... ville departementschefen under ingen omstændigheder ____.

(V+N+A = indholdsfeltet) (V^o+DP+PP = VP)

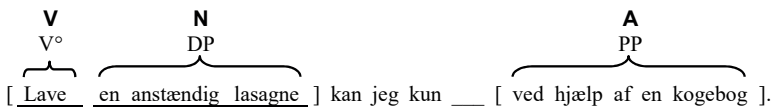
¹¹ Analysen i (11) er parallel til Diderichsens (1946: 166) analyse af *Sende børnene hjem turde han ikke*. Vi har udskiftet Diderichsens eksempel for at komme uden om de vanskeligheder der opstår efter at *hjem* i kraft af at være forbundet med verbet gennem tryktab ikke kan analyseres som et klassisk **A**-adverbial, se Thomsen (2002), Hansen og Heltoft (2011: 1599-1606), Petersen (2015).

I den generative analyse er et slutstillet adverbial adjungeret til VP, hvilket betyder at der både er en VP der også indeholder det slutstillede adverbial (som det fremgår af (11) og (12) ovenfor), og en VP der ikke indeholder det slutstillede adverbial (som det fremgår af (13) og (14) nedenfor). Sidstnævnte, en VP der ikke omfatter det slutstillede adverbial, udgør ikke en konstituent i Diderichsens (1946) analyse, som derfor ikke umiddelbart forudsiger følgende data:

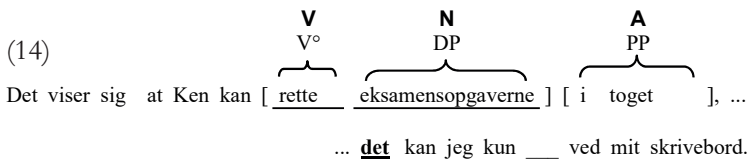
(12)

(13)

(14)

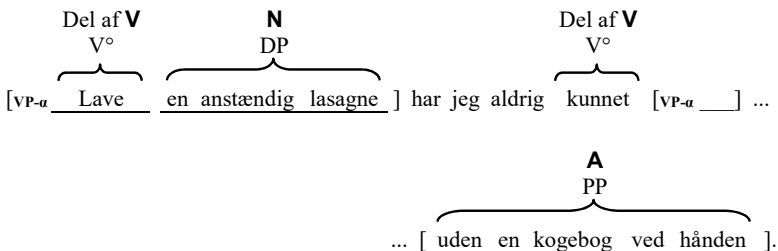
Vi mener altså at (13) og (14) er problematiske for Diderichsens (1946) analyse på følgende måde: På den ene side opdeler analysen sætningen i bestemte bestanddele, inklusive (indholdet af) indholdsfeltet, dvs. *rette eksamensopgaverne i toget* i (14), og (indholdet af) de tre pladser **V**, dvs. *rette*, **N**, dvs. *eksamensopgaverne*, og **A**, dvs. *i toget*. På den anden side kan det ved hjælp af flytning til fundamentfeltet/CP-spec (den test som også anvendes i Diderichsen 1946: 163) påvises at *rette eksamensopgaverne* udgør en konstituent, selvom den altså ikke er en af de bestanddele som Diderichsens (1946) analyse deler sætningen op i.

Lad os gå videre til et andet sæt eksempler, denne gang eksempler med mere end et infinit verbum. Som vist fx i (1)a er der i den generative analyse en VP for hvert verbum, således at en sætning med tre verber også må indeholde tre VP'er, hvor to af dem så har et infinit verbum som kerne. I sådan en sætning vil den række af ord der i den generative analyse udgør den VP der har hovedverbet som kerne, ikke udgøre en konstituent i Diderichsen (1946), idet alle infinitte verber her deler én plads, **V**.

Det kan imidlertid vises at denne generative VP er en konstituent, idet den kan flyttes til fundamentfeltet/CP-spec, (15) og (18), og den kan substitueres af *det*, (16) og (19). Der er to forskellige VP'er der er relevante her: Den ene VP, som har hovedverbet som kerne, omfatter kun hovedverbet og dets objekt (**VP- α** i (17)), og den anden VP, som også har hovedverbet som kerne, omfatter ikke blot hovedverbet og dets objekt men også det slutstillede adverbial (**VP- β** i (17)).

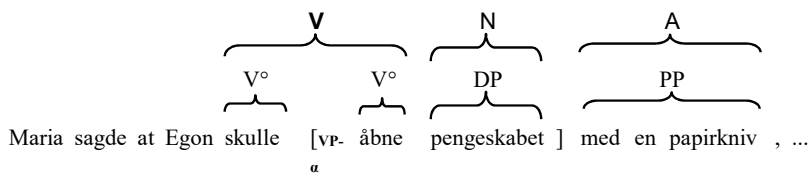
VP- α , som kun omfatter hovedverbet og objektet, kan flyttes, (15), og substitueres af *det*, (16), hvilket efter vores mening udgør et problem for Diderichsens (1946) analyse: På den ene side opdeler denne analyse sætningen i bestemte bestanddele, inklusive (indholdet af) pladsen **V**, dvs. *kunnet lave* i (15). På den anden side kan det ved hjælp af flytning til fundamentfeltet/CP-spec påvises at *lave en anstændig lasagne* udgør en konstituent (den vi kalder VP- α), selvom denne altså strider mod de bestanddele (pladser) som Diderichsens (1946) analyse deler sætningen op i.

(15)

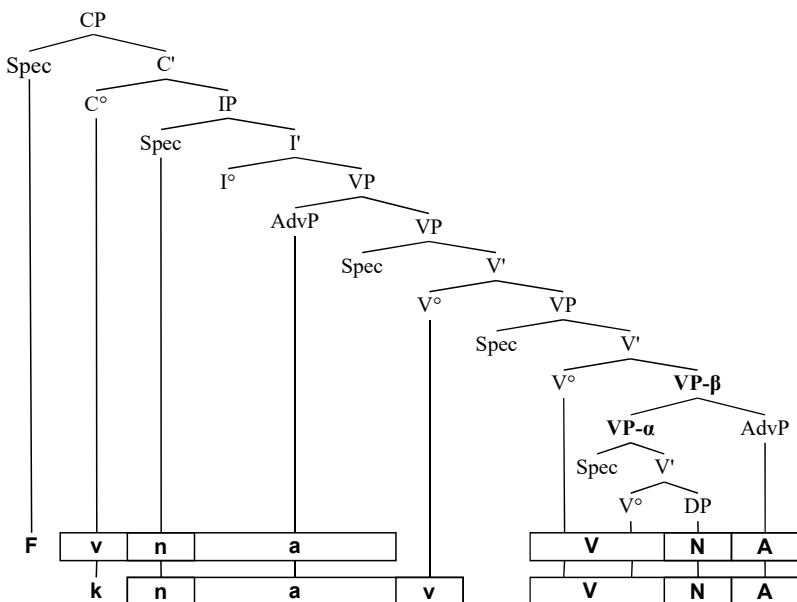

(16)

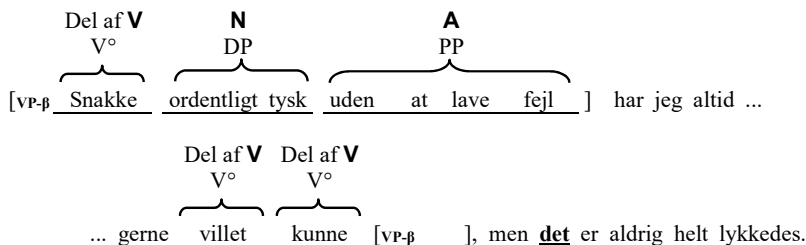
... men **det** sagde han at han kun kunne [vp- α] med rigtigt værktøj.

(17)

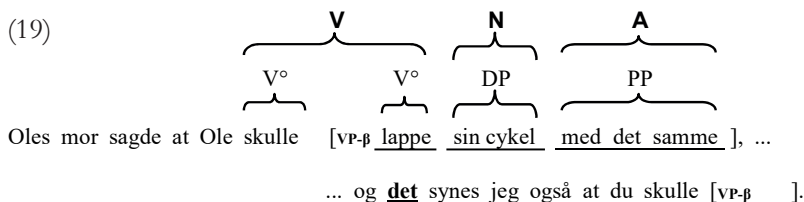

Også VP- β (hovedverbum, objekt og slutstillet adverbial), kan både flyttes, (18), og substitueres af *det*, (18) og (19):

(18)

(19)

Som i (15)-(16) er de understregede rækker af ord i (18)-(19) klare tilfælde af modstridende grænser for bestanddele/konstituenten: På den ene side har Diderichsens (1946) analyse en bestanddel af sætningen som er pladsen **V**, som i (18) udgøres af *villet kunne snakke*. På den anden side kan det påvises ved hjælp af flytning til fundamentfeltet/CP-spec, som Diderichsen (1946: 166, 192) i øvrigt selv observerer, at der er en bestanddel, nemlig den vi her kalder VP-β, som i (18) udgøres af *snakke ordentlig tysk uden at lave fejl*. Det at verbalformen *snakke* således i en Diderichsen-analyse må opfattes som en del af to forskellige bestanddele af sætningen, burde efter vores mening være ligeså umuligt som at en bestemt person befinder sig i to forskellige byer samtidig.

Selvom danske sætninger således opdeles i langt flere bestanddele i den generative analyse, (1)a, end i Diderichsens (1946) analyse, (1)b-c, er dette en fordel og ikke en ulempe, fordi det medfører at den generative analyses opdeling er kompatibel med langt flere af de konstituenten hvis eksistens kan påvises, end Diderichsens (1946) analyse er.

Helt parallelle argumenter bliver ofte fremført i forbindelse med den tyske feltanalyse, (10)b-c: Der findes nemlig konstituenten (også i (20)

drejer det sig om en VP, *sein eigenes Auto polieren*) som består af en del af et felt og en del af et andet felt.

(20)

Vorfeld	Linke Satzklammer	Mittelfeld	Rechte Satzklammer	Nachfeld
Sein eigenes Auto polieren <i>Sin egen bil polere</i>	wird <i>vil</i>	Peter wohl nie _____ <i>Peter vel aldrig</i>	_____ müssen. <i>skulle</i>	

På den ene side må det indrømmes at begge analyser indfører konstituentter som ikke umiddelbart ser ud til at kunne påvises ved hjælp af konstituenttests (fx C' i den generative analyse eller neksusfeltet i Diderichsen 1946). På den anden side har vi ovenfor søgt at vise at de to analyser **ikke** står lige med hensyn til at kunne redegøre for de konstituentter som **kan** påvises ved hjælp af konstituenttests: Adskillige af de konstituentter hvis eksistens kan påvises, går på tværs af den opdeling af dansk sætningsstruktur som foretages i Diderichsens (1946) analyse. Derimod er der ingen konflikter mellem de konstituentter hvis eksistens kan påvises, og den opdeling af dansk sætningsstruktur som foretages i den generative analyse.

2.3 Asymmetri: C-kommando og pronominal koreference

Som nævnt i indledningen er både Diderichsen-sætningskemaerne i (1)b og Diderichsen-træstrukturen i (2)b langt *fladere* end de tilsvarende generative træstrukturer og feltstrukturer i (1)a og (2)a. Grunden er bl.a. at den generative analyse ikke tillader mere end *binær forgrening* (*binary branching*), dvs. hver knude i træstrukturen eller hvert felt i feltstrukturen må højst deles op i to knuder/felter på niveauet nedenunder. En af konsekvenserne er at der er mere asymmetri i den generative analyse: Det er meget få konstituentter der er på samme niveau, og det er det

der udnyttes i definitionen af den relation der kaldes *C-kommando*, som er en vigtig bestanddel af mange forskellige generaliseringer angående fx negative polaritetslementer (Vikner 2013), refleksive pronominer (Vikner 1985), og det der skal vises her, pronominal koreference.

Hvis man betragter en forskel som (21)a,b, hvor de understregede konstituenten skal betragtes som koreferentielle, kunne det se ud som om det der er i vejen med (21)a, er at et pronomen, *de*, ikke må gå forud for den DP, *Anna og Bo*, som pronominet er koreferent med.

- (21) a. *Jeg tror ikke at de vidste at Anna og Bo var blevet fotograferet.
b. Jeg tror ikke at Anna og Bo vidste at de var blevet fotograferet.

At dette ikke er en tilfredsstillende regel fremgår af (22)a,b, hvor *de* kan både gå forud for og følge efter *Anna og Bo*:

- (22) a. Uden at de vidste det, var Anna og Bo blevet fotograferet
b. Uden at Anna og Bo vidste det, var de blevet fotograferet

Vi har altså brug for et andet bud på noget der bliver overtrådt i (21)a, og det skal være noget der hverken bliver overtrådt i (21)b eller i (22) a,b. Dermed kan det ikke være en præcedens-relation, der jo bliver overtrådt ikke alene i (21)a men også i (22)a.

I stedet vil vi argumentere for at den relevante relation mellem en ikke-pronominal nominalgruppe og et pronomen er mere kompliceret, som i (23):

(23)

En ikke-pronominal DP må ikke være en del af søsterkonstituenten til et koreferentielt pronomen.

Denne relation (at være en del af søsterkonstituenten til noget) er det den generative lingvistik kalder *C-kommando*:

(24)

C-kommando: X c-kommanderer Y hvis og kun hvis a. alle konstituenten der indeholder X, også indeholder Y, b. hverken X eller Y indeholder den anden.

Denne definition kan også formuleres på andre måder, og her er to alternativer:

- Hvis Y er en del af søsterkonstituenten til X, så vil X c-kommandere Y,
ELLER
- Hvis man kan komme fra X til Y i træet ved at klatre et trin op og derefter klatre nedad resten af vejen, så vil X c-kommandere Y.

Reglen om koreference i (23) svarer nu helt til

(25)

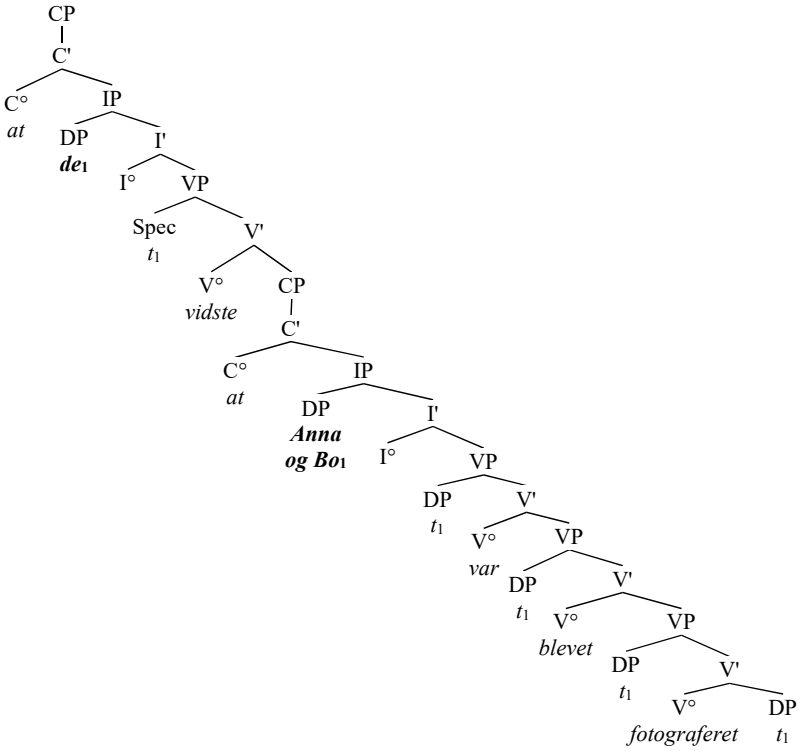
En ikke-pronominal DP må ikke c-kommanderes af et koreferentielt pronomen.

(= princip C i Chomskys bindingsteori, Chomsky 1981: 188.)

I (26), som er strukturen for (21)a, c-kommanderer *de* således *Anna og Bo*, idet *Anna og Bo* er en del af søsterkonstituenten til *de*. Det vil sige at (26) viser hvorledes (21)a overtræder koreferencereglen i (23)/(25), hvilket igen korrekt forudsiger at det ikke er muligt at have koreference mellem *de* og *Anna og Bo* i (21)a.

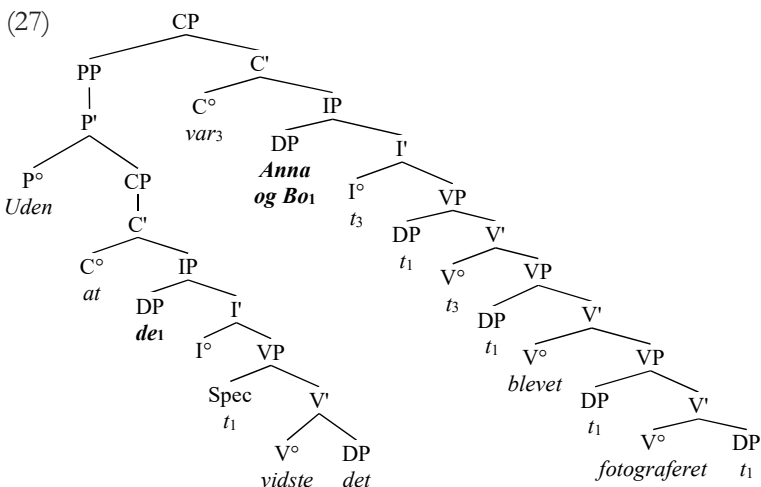
Hvis derimod man bytter om på *de* og *Anna og Bo* i (26), så bliver koreferencereglen i (23)/(25) ikke overtrådt, hvilket igen korrekt forudsiger at det er muligt at have koreference mellem *de* og *Anna og Bo* i (21)b.

(26) *Jeg tror ikke...

Hvis vi nu ser på (27), som er strukturen for (22)a, så kan vi se at selvom *de* går forud for *Anna og Bo*, så bliver *Anna og Bo* ikke c-kommanderet af *de*, idet *Anna og Bo* ikke er en del af søsterkonstituenten til *de*. Det vil sige at (27) viser at (22)a ikke overtræder koreferencereglen i (23)/(25), hvilket igen korrekt forudsiger at det er muligt at have koreference mellem *de* og *Anna og Bo* i (22)a.

Hertil kommer at selvom man bytter om på *de* og *Anna og Bo* i (27), så bliver koreferencereglen i (23)/(25) stadig ikke overtrådt, hvilket igen korrekt forudsiger at det også er muligt at have koreference mellem *de* og *Anna og Bo* i (22)b.

Denne type analyse forudsætter en grundlæggende asymmetri mellem fx subjekt og objekt, hvilket som sagt er tilfældet i de generative strukturer i (1)a og (2)a, men ikke i Diderichsens sætningsskemaer i (1)b og (2)b.

2.4 To sætningsskemaer vs. én generativ struktur

Diderichsen (1946) selv relaterer ikke hovedsætningsskemaet og bisætningsskemaet direkte til hinanden, hvilket man inden for Diderichsen-traditionen har søgt at råde bod på sidenhen. Det første egentlige forsøg på at etablere hvilke pladser i det ene skema der svarer til hvilke pladser i det andet skema, er Hansen (1977: 73), se (32) nedenfor. Den kobling af de to skemaer som vi (og fx Heltoft 1986: 108 og Hansen & Heltoft 2011: 328-330) foretrækker, kommer oprindeligt fra Platzack (1985: 71, fodnote 5), se (34) nedenfor.

De forskellige forsøg på at koble de to sætningsskemaer direkte til hinanden kan deles op i tre grupper, hvis man deler dem op efter hvorledes de behandler forskellene mellem neksusfeltet i hovedsætningsskemaet og det i bisætningsskemaet. (De pladser/felter i hovedsætningerne i (28)-(34) der afviger fra bisætningerne, er farvet grå.)

I den første gruppe er alle pladser i neksusfeltet i hovedsætningen forskellige fra bisætningen:

(28) Allan et al.
(1995: 498)

k	n	a		v	V	N	A	bisætning
k	F	v	n	a	V	N	A	hovedsætning

Her svarer **v** i hovedsætningen til **a** i bisætningen, og **a** i hovedsætningen svarer til **v** i bisætningen. Udover at **v** og **a** bytter plads, svarer subjektspositionen **n** i hovedsætningen til fundamentfeltet i bisætningen.

(29) Lundskær-Nielsen et al.
(2010: 584)¹²

k		n	a	v	V	N	A	bisætning
k	F	v	n	a	V	N	A	hovedsætning

Her er der en total ombytning af de tre pladser i neksusfeltet: **v-n-a** i hovedsætningen bliver til **n-a-v** i bisætningen.

I den anden gruppe svarer **v-pladsen** i hovedsætningen til **v-pladsen** i bisætningen:

(30) Becker-Christensen
(2010: 82)

k	n	a	v		V	N	A	bisætning
	F		v	n+a	V	N	A	hovedsætning

Prisen for at holde **v** konstant i hovedsætningen og i bisætningen er at både **n** og **a** så skal være på forskellige pladser. Hertil kommer den asymmetri at **n** og **a** er på to forskellige pladser i bisætningen, mens de deler en plads i hovedsætningen.

I den tredje gruppe er både **n-** og **a-pladserne** de samme i hoved- og bisætningen:

(31) Togeby
(2003: 98-102)

			k	n	a	v	V	N	A	bisætning
k	F	v		n	a		V	N	A	hovedsætning

(32) Hansen
(1977: 73)

k	k			n	a	v	V	N	A	bisætning
k		F	v	n	a		V	N	A	hovedsætning

¹² Lundskær-Nielsen et al. (2010) er den reviderede udgave af Allan et al. (1995).

I (31) og (32) svarer **v** (det finite verbum) i hovedsætningen ikke til **k** (den underordnende konjunktion) i bisætningen, selv om alle 12 eksempler der illustrerer det "totale" sætningsskema i Togeby (2003: 102) enten har **v** tom og **k** udfyldt, eller **v** udfyldt og **k** tom (se også Vikner 2007: 471-474).

I de sidste to analyser i den tredje gruppe, (33) og (34), svarer **v** (det finite verbum) i hovedsætningen til **k** (den underordnende konjunktion) i bisætningen. Forskellen er at i Jørgensen (2000: 70) er der en plads (**k**) i bisætningen der svarer til to pladser (**F** og **v**) i hovedsætningen:

(33) Jørgensen (2000: 70)

	k	n	a	v	V	N	A	bisætning
	F	v	n	a		V	N	A

(34) Platzack (1985: 71, fn 5), Heltoft (1986: 108), Hansen & Heltoft (2011: 328-330)

(F)	k	n	a	v	V	N	A	bisætning
F	v	n	a		V	N	A	hovedsætning

Det at man inden for både den generative forskning og den Diderichsen-baserede forskning har forsøgt at aflede hovedsætningsanalysen og bisætningsanalysen fra en og samme analyse, viser at det ikke nødvendigvis er centralt at Diderichsen (1946) har to sætningsskemaer der er uafhængige af hinanden. Dermed er denne forskel mellem de to tilgange formentlig heller ikke særlig central, i modsætning til de forskelle vi behandlede i afsnit 2.1, 2.2 og 2.3.

3 TRE PARALLELLER MELLEM DE TO TILGANGE

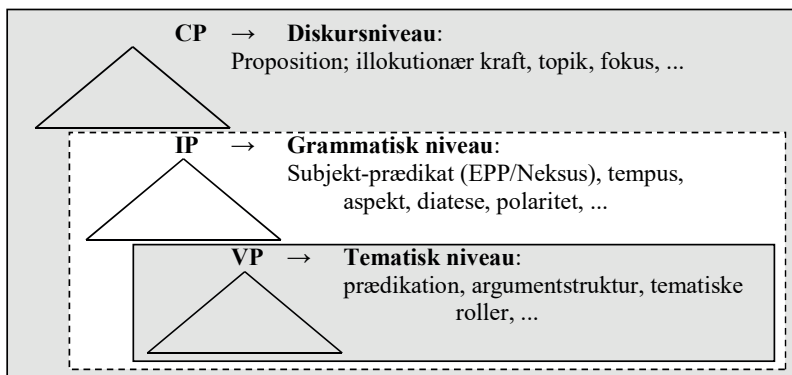
3.1 De tre overordnede felter i Diderichsen (1946) og hvad de svarer til

Det første eksempel på konvergens mellem de to analyser vedrører de tre overordnede felter i Diderichsen (1946) og hvad de svarer til i den generative analyse. De centrale konstituenten på sætningsniveauet i den generative analyse, dvs. CP, IP og VP, kan nemlig ses som parallelle med de domæner der ofte antages i de funktionelle analyser der byg-

ger på Diderichsen (1946), se fx Tøgeby (2003: 9, 327n), Harder (2005: 106) og Hansen & Heltoft (2011: 145-8).

(35), som er fra Christensen (2005: 30), viser at en parallel lagdelt struktur også findes i den generative analyse, se også fx Platzack (2010: 84) og van Gelderen (2014: 65).

(35)

Ved første øjekast kunne denne konvergens mellem funktional grammatik og generativ syntaks se ud til ikke at inkludere Diderichsen (1946): Hvor hvert niveau i (35) indeholder det næste niveau nedenunder, er felterne i Diderichsen (1946) separate konstituenten der ikke omfatter hinanden, jf. fx (1)b ovenfor og Diderichsen (1946: 161-162). Dette er dog formentlig ikke et problem, af de to følgende grunde.

En grund er at nogle af de analyser der bygger på Diderichsen (1946), antager at i hvert fald nogle af felterne er dele af andre felter. I Hansen & Heltoft (2011: 329) er fx indholdsfeltet en del af kernefeltet. Noget tilsvarende gør sig gældende hos Tøgeby (2003: 268) og Blom (2006: 43), og faktisk også hos Diderichsen (1946: 186), hvor parentesstrukturen ovenfor tabellen ser ud som følger:

(36) **Hovedsætning: k ($\begin{matrix} S \\ A \end{matrix} (v s a (V S A))$)**

Den anden grund er at selv om Diderichsens felter ikke omfatter andre felter, så er generaliseringerne parallelle i alle tre tilgange: Den generative opfattelse af hvad der sker på IP-niveauet (som også omfatter VP'en, (35)) er helt parallel til Diderichsens opfattelse af hvad der sker i neksusfeltet, også selv om indholdsfeltet ikke er en del af neksusfeltet, se (1)b-c:

(37)

Fundamentfeltet	Orientering mod sætningens kontekst, diskursrelevante elementer
Neksusfeltet	Snitflade mellem kommunikation og indhold, fx polaritet, aspekt
Indholdsfeltet	Organisering af indholdet: aktanter, frie led

(baseret på Diderichsen 1941: 35; Tøgeby 2003: 50-51; Harder 2005)

Dette skyldes at Diderichsens (1946) neksusfelt omfatter de elementer i den generative analyse som er del af IP men ikke af VP.

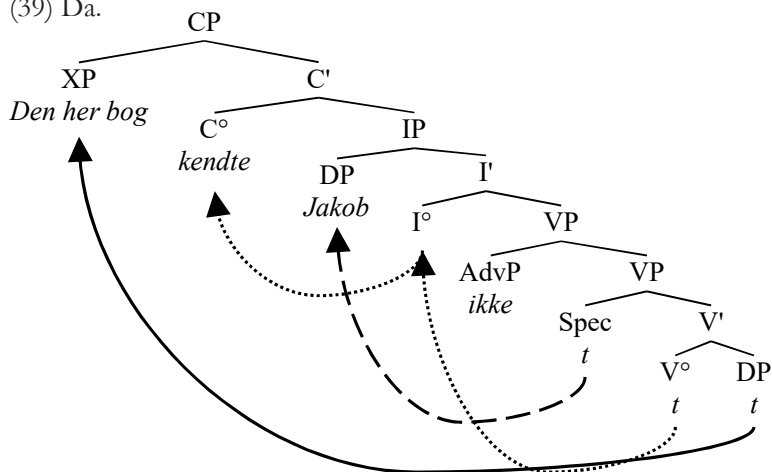
3.2 *Topologi vs. syntaks*

Den generative analyse kunne måske se ud til ikke at indeholde en distinktion der svarer til Diderichsens to niveauer ”topologi” og ”syntaks”, som Heltoft (1986: 121) beskriver som følger: ”**topologisk analyse** (Hvor står hvilke konstituenten?) og **syntaktisk analyse** (Hvilke konstituenten kan en sætning bestå af og hvordan kan de kombineres?)”.

I den generative analyse vil både den ”topologiske analyse” og den ”syntaktiske analyse” være en del af syntaksen. Ikke desto mindre kan man foretage parallelle distinktioner ved hjælp af flytningsmekanismen. En flyttet konstituent efterlader et spor (og flere end et hvis det flytter i flere skridt). Et eksempel som (38) bliver således analyseret som i (39):

(38) Da. Den her bog kendte Jakob ikke

(39) Da.

Den her bog er i CP-spec (Diderichsens topologi: Det står i fundamentfeltet, **F**), og det har efterladt et spor på komplementspladsen til *kendte* (Diderichsens syntaks: Det er objektet for *kendte*).

Man kan derfor sige at Diderichsens distinktion mellem "topologi" og "syntaks" svarer til forskellen mellem udgangspositionen og landingspositionen i den generative analyse.

3.3 Flytninger og spor

Som vist i (39) kan konstituerer flytte rundt i sætningen i den generative analyse. Det er værd at understrege at det samme er tilfældet i Diderichsen (1946), som det fremgår af følgende diskussion af præpositionstranding og "pied piping" i Diderichsen (1946: 228):

Man kan lægge Genstanden selv til Grund for Udsagnet (som "Genstandsfundament"), og Konjunktionalet bliver da adskilt fra Ledstammen og henstaar paa sin Plads i Indholdsfeltet: *Mig tænkte du vel ikke paa? | Hans sidste Digte er der ikke meget ved.* Eller man kan gaa ud fra en Situation og flytter da Konjunktionalet med: *I den lille By var der stort Røre.*

Hansen (1977: 55) nævner "opflytning til fundamentfeltet" og giver eksempler (1977: 61, 75) med flyttede konstituerer hvor den "normale placering" er vist med "( )", svarende til et spor i den generative analyse:

(41) Da. a. Vinden fører ( ) med sig langt ud over havet
en duft af hø og nyslåede enge.

b. Den bemærkning lod jeg bare som om jeg ikke havde hørt
( ).

Lundskær-Nielsen et al. (2010: 597, 601) nævner også flytninger indenfor sætningen, og Jørgensen (2000: 69) bruger betegnelsen ”fremrykning” både til fundamentfeltet og af det finitte verbum i hovedsætninger.

4 KONKLUSION

Vores mål med denne artikel¹³ var at illustrere både hvor meget den generative analyse og Diderichsen (1946) har til fælles, og hvad præcist der skiller dem ad:

▶ tre forskelle:	antallet af pladser (2.1), antallet af konstituentter (2.2), asymmetri (2.3),
▶ en pseudo-forskel:	de to sætningsskemaer vs. én generativ struktur (2.4),
▶ tre parallelter:	de overordnede felter/CP-IP-VP (3.1), topologi og syntaks (3.2), og syntaktiske flytninger (3.3).

Mere overordnet er det tydeligt at den generative analyse ikke er skræddersyet til dansk i modsætning til Diderichsen (1946), og derfor har den generative analyse brug for mere "maskineri". Til gengæld har den generative analyse dermed noget principielt at sige om forskellene mel-

13 Tak til Tavs Bjerre, Ken Ramshøj Christensen, Eva Engels, Inger Schoonderbeek Hansen, Lars Heltoft, Torben Juel Jensen, Johannes Kizach, Stephan Müller, Jan Heegård Petersen, Ole Tøgeby, Carl Vikner, Johanna Wood, Bjarne Ørsnes og en anonym fagfællebedømmer, og til publikum ved *Third international workshop on Germanic languages*, Freie Universität Berlin, marts 2012, ved *Workshop on the Similarities and Differences between Clauses and Nominals*, Aarhus, december 2012, ved MUDS 15, Aarhus, oktober 2014, og ikke mindst til de studerende i vores kurser om dansk, engelsk og komparativ syntaks. Denne forskning var en del af to forskningsprojekter ved Aarhus Universitet, finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation: *Objektpositioner – komparativ syntaks i et tværeteoretisk perspektiv* og *Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper – sammenlignende syntaks på tværs af teoretiske tilgange*.

lem sprog. Hertil kommer at adskillige af de konstituenters hvis eksistens kan påvises, som sagt strider mod den opdeling af dansk sætningsstruktur som foretages i Diderichsens (1946) analyse, hvorimod der ikke er nogen konflikter mellem de konstituenters hvis eksistens kan påvises, og den opdeling af dansk sætningsstruktur som foretages i den generative analyse.

Det er dog også værd at betone at der er mange paralleller mellem tilgangene.

Konklusionen må være at alle syntaktikere burde være parat til at tage både de generative og de funktionelle tilgange alvorligt. Selvom tonen nogle gange kan være lidt polemisk, har de forskellige tilgange meget til fælles, hvilket også betyder at de kan lære noget af hinandens resultater og erkendelser. Dette betyder bestemt ikke at man skal ignorere forskellene mellem tilgangene. I sidste ende vil de forskellige tilgange aldrig blive (helt) enige, og det er nok også fint nok, for som Popper siger:

Since the method of science is that of critical discussion, it is of great importance that the theories discussed should be tenaciously defended. For only in this way can we learn their real power. And only if criticism meets resistance can we learn the full force of a critical argument. (Popper 1994: 93-94)

Sten Vikner
Institut for Kommunikation og Kultur
Aarhus Universitet
sten.vikner@cc.au.dk

Henrik Jørgensen
Institut for Kommunikation og Kultur
Aarhus Universitet
norhj@cc.au.dk

LITTERATUR

- Allan, R., P. Holmes & T. Lunds-kær-Nielsen. 1995. *Danish, a comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Austin, J.L. 1984 [1962]. *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press
- Bache, C. & N. Davidsen-Nielsen. 1997. *Mastering English grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter. DOI: 10.1515/9783110803181.
- Becker-Christensen, C. 2010. *Dansk syntaks*. København: Samfundslitteratur.
- Bjerre, T., E. Engels, H. Jørgensen & S. Vikner. 2008. Points of convergence between functional and formal approaches to syntactic analysis. *Working papers in Scandinavian syntax* 82. 131-166. www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/bjer08a.pdf. Tilgået 9. december 2016.
- Blom, J. 2006. *Feltanalyse og topologisk rektion*. Speciale, Syddansk Universitet.
- Bloomfield, L., 1970 [1933]. *Language*. London: George Allen and Unwin.
- Brandt, P.Aa. 1974. *Tegn, sætning, subjekt*. Grenå: GMT.
- Chomsky, N. 1981. *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, N. 1986. *Barriers*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Christensen, K.R. 2005. *Interfaces: Negation – Syntax – Brain*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet. www.hum.au.dk/engelsk/engkr/Papers/krc-phd.pdf. Tilgået 9. december 2016.
- Christensen, T.K. 2007. *Hyperparadigmer: en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitet.
- Den Danske Ordbog*. 2003-05). København: Det danske Sprog og Litteraturselskab. <http://ordnet.dk/ddo>. Tilgået 9. december 2016.
- Diderichsen, P. 1936. Prolegomena til en metodisk dansk Syntax. *Forhandlinger paa det ottende nordiske Filologmøde i København 1935*, 41-46..
- Diderichsen, P. 1939. Realitet som grammatisk Kategori. *Nysvenska Studier* 19. 69-91.
- Diderichsen, P. 1941. *Sætningsbygningen i Skaanske Lov*. København: Munksgaard.
- Diderichsen, P. 1946. *Elementar dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, P. 1964. Sætningsleddene og deres stilling – tredive år efter. *Danica, Studier i dansk sprog til Aage Hansen 3. september 1964*, 105-119.
- Diderichsen, P. 1966. *Helhed og struktur*. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Dik, S.C. 1997. *The theory of functional grammar, Part 1: The structure of the clause*. Berlin: Mouton de Gruyter. DOI: 10.1515/9783110218367.
- Drach, E. 1937. *Grundgedanken der deutschen Satzlehre*. Frankfurt: Moritz Diesterweg
- Eisenberg, P., J. Peters, P. Gallmann, C. Fabricius-Hansen, D. Nübling, I. Barz, T. A.

- Fritz, R. Fiehler, 2006: *Duden – Die Grammatik, vol. 4*, 7. udgave. Mannheim: Bibliographisches Institut.
- Gelderen, E. van. 2014. *Clause structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Givón, T. 2001. *Syntax, an introduction*. Volume 1. Amsterdam: Benjamins.
- Hansen, E. 1977. *Damonernes port. Støttmateriale til undervisningen i nydansk grammatik*. København: Hans Reitzel.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Harder, P. 2005. Lagdelt sætningsstruktur. Engberg-Pedersen, E., M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft, M. Herslund & L. Falster Jakobsen. 2005 (red.), *Dansk funktionel lingvistik – en helbedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. <http://lingvistkredsen.ku.dk/pdf/df/DFL-bog.pdf>. Tilgæet 14. august 2017.
- Heltoft, L. 1986. Topologi og syntaks. En revision af Paul Diderichsens sætningsskema. L. Heltoft & J.E. Andersen (red.), *Sætningsskemaet og dets stilling – 50 år efter, Nydanske studier og almen kommunikationsteori, NjS 16/17*, 105-130. DOI: 10.7146/nys.v16i16-17.13345.
- Heltoft, L. 1992. The topology of verb second and SVO-languages – a study in the sign functions of word order. *Copenhagen studies in language* 15. 13-64.
- Hengeveld, K. & J. Lachlan Mackenzie. 2008. *Functional discourse grammar: a typologically-based theory of language structure*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199278107.001.0001.
- Henriksen, C. 1986. Sætningselementene og deres stilling – nogle år før – og flere år efter. L. Heltoft & J.E. Andersen (red.), *Sætningsskemaet og dets stilling – 50 år efter, Nydanske studier og almen kommunikationsteori, NjS 16/17*, 210-228. DOI: 10.7146/nys.v16i16-17.13351.
- Hjelmslev, L. 1972. *Sprogssystem og sprogforandring*. Travaux du cercle linguistique de Copenhagen XV. København: Nordisk Sprog- og kulturforlag.
- Jørgensen, H. 2000. *Indføring i dansk syntaks*, Aarhus Universitet, www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/joer00b.pdf. Tilgæet 9. december 2016.
- Lundskær-Nielsen, T. & P. Holmes. 2010. *Danish, a comprehensive grammar*. London: Routledge.
- McCloskey, J. 1997. Subjecthood and subject positions. L. Haegeman (red.), *Elements of grammar*. Dordrecht: Kluwer, 197-235. DOI: 10.1007/978-94-011-5420-8_5.
- Matthiessen, C.M.I., K. Teruya & M. Lam. 2010. *Key terms in systemic functional linguistics*. London: Continuum.

- Petersen, K.T. 2015. *Udviklingen af inkorporation fra gammel-dansk til moderne dansk – fra umarkerede kasusformer til markeret artikelloshed og enhedstryk*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.
- Platzack, C. 1985. A survey of generative analyses of the verb second phenomenon in Germanic. *Nordic journal of linguistics* 8(1) 49-73. DOI: 10.1017/S0332586500001256.
- Platzack, C. 2010. *Den fantastiske grammatiken*. Stockholm: Norstedts.
- Popper, K. 1994. *The myth of the framework*. London: Routledge.
- Preisler, B. 1997. *Handbook of English grammar on functional principles*, 2. udg. Aarhus: Aarhus University Press.
- Retskrivningsordbogen*. 2012. 4. udgave. København: Dansk Sprognævn. www.dsn.dk/ro. Tilgæet 9. december 2016.
- Thomsen, O.N. 2002. Complex predicate formation and incorporation. Towards a typology. O.N. Thomsen & M. Herslund (red.), *Complex predicates and incorporation. A functional perspective*. Travaux du cercle linguistique de Copenhague XXXII, 120-174. København: C.A. Reitzel.
- Tøgeby, O. 2003. *Fungerer denne sætning? – Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.
- Vikner, S. 1985. Parameters of binder and of binding category in Danish. *Working papers in Scandinavian syntax* 23. www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn85a.pdf. Tilgæet 9. december 2016.
- Vikner, S. 1995. *Verb movement and expletive subjects in the Germanic languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Vikner, S. 1999. V^o-til-I^o flytning og personfleksion i alle tempora. *Islensket mál* 19. 81-128. www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn99b.pdf. Tilgæet 9. december 2016.
- Vikner, S. 2007. Teoretisk og komparativ syntaks. H. Jørgensen & P. Widell (red.), *Det bedre argument – Festskrift til Ole Tøgeby*, 7. marts 2007, 469-480. Aarhus: Wessel & Huitfeldt. www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn07a.pdf. Tilgæet 09.12.2016.
- Vikner, S. 2013. C-kommando, koreference og negative polaritetselementer i dansk. I.S. Hansen, T.T. Hougaard & P. Widell (red.), *MUDS 14 - 14. mode om udforskningen af dansk sprog*, 467-484. www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn13a.pdf. Tilgæet 09.12.2016.
- Wöllstein-Leisten, A., A. Heilmann, P. Stepan & S. Vikner. 1997. *Deutsche Satzstruktur*. Tübingen: Stauffenburg.

Ordet fanger. Retslingvistik i en dansk kontekst.

TANYA KAROLI CHRISTENSEN

ABSTRACT

Denne artikel introducerer til feltet retslingvistik, eller mere specifikt til det del-felt som beskæftiger sig med analyser af sprogligt bevismateriale i kriminalsager. Kriminalretslingvistikkens historie og anvendelsesområder opridses, og der gives eksempler på danske sager hvortil sprogforskere har bidraget med ekspertudtalelser. Med udgangspunkt i en autentisk dansk trusselssag illustreres en række mulige analysegreb der kan være relevante i efterforskning og bevisførelse, men med et klart fokus på nærsproglige analyser. Hovedvægten ligger på en introduktion til den helt centrale opgavetype, ophavsanalysen (eng.: *authorship analysis*), som sammenligner en eller flere inkriminerende tekster med tekster der er skrevet af mistænkte i sagen. Formålet er at undersøge om der er sproglige, ortografiske og formateringsmæssige træk som går igen i begge sæt tekster, og derved kan støtte en hypotese om at de har fælles ophav.

EMNEORD: anvendt lingvistik; ophavsanalyse; profilering; kriminalret; civilret

1 ORDET FANGER

I slutningen af februar måned 2014 modtog et sjællandsk posthus godt 100 breve adresseret til beboere på en vej i et ghettoiseret område af byen. Ingen af brevene var forsynet med porto, men der stod skrevet i hånden på hver konvolut at ”afsender betaler portoen”. Alene det var nok til at stoppe forsendelserne i posten, men da man så nærmere på brevene, blev det klart at der næppe var tale om den egentlige afsender, og at samtlige breve skulle overleveres til politiet med henblik på nærmere undersøgelser. Brevene var enslydende og begyndte med

følgende lidet charmerende udsagn (afvigelser fra dansk retstavning er bevaret, her og i de følgende eksempler):

- (1) Hvorfor tager i ikke hjem til jeres hjemland og synder og bedrager der som I ALLE gør her i Danmark?

I er alle en flok dumme svin som ikke bør nasse på det Danske samfund mere!

Derudover var brevene forsynet med nogle religiøst (og æstetisk) anstødelige håndtegninger (de involverer to personer, et svin, dyresex og ordene FATHER, YOU og MOTHER placeret ved pile der peger hen på motiverne).

Disse breve indgik efterfølgende i et sagskompleks hvor en 58-årig mand stod anklaget for at have fremsendt trusler direkte eller indirekte rettet mod tre forskellige personer (de ovennævnte breve klassificeres her som indirekte da de ikke er sendt til pågældende offer selv, men udsendt i hans navn). Da byretten afsagde dom i december 2015, lagde den 'supplerende vægt' (specialanklager Søren Martin Jensen, pers. komm.) på en retslingvistisk analyse som var blevet indhentet i sagen, og som tillod retten at 'lægge til grund' at de i alt 19 trusselsbreve var skrevet af én og samme person.

Datamaterialet og analyserne af det giver mulighed for at illustrere flere aspekter af hvordan sprogvidenskaben kan anvendes i kriminalsager, og jeg vil derfor vende tilbage til det senere i denne artikel. Først vil jeg dog placere sådanne kriminaltekniske analyser som en del af det større retslingvistiske felt ved at betragte det som et tilfælde af anvendt lingvistik.

Dernæst opridser jeg (kriminal)retslingvistikkens relativt korte historie, og supplerer med et overblik over de forskelligartede sager der har været på dansk grund. Med udgangspunkt i ovennævnte trusselsag præsenterer jeg nogle mulige anvendelser af lingvistikken til efterforskning og bevisførelse, med fokus på ophavsanalysen som den væsentligste og mest udbredte.

2 RETSLINGVISTIK SOM ANVENDT DISCIPLIN

Retslingvistikken er et meget bredt felt som i princippet dækker alle tilfælde hvor sprog og lov mødes. Det gælder alt fra studier af genren lovsprog over bestræbelsen på at gøre juridisk kommunikation lettere forståelig til deskriptive undersøgelser af sproglig interaktion i politiafhøringer og retssager. Og så gælder det den noget nyere, anvendte tilgang hvor sprogligt bevismateriale i kriminal- og civilsager underkastes lingvistiske analyser.

Både for dansk og engelsk diskuteres det til stadighed hvilken betegnelse der er den mest dækkende for såvel det samlede felt som for det man foretager sig inden for den anvendte del. På engelsk er termen *forensic linguistics* blevet brugt om begge dele gennem mange år, men det er blevet mødt med en del kritik. Kritikken går på at begrebet *forensic* i andre sammenhænge henviser til kriminalteknik og derfor ikke indfanger bredden i det overordnede felt. Mange er derfor gået over til at bruge *Language and the Law* som overbegreb for de mange deldiscipliner i feltet og reservere termen *forensic* til analyser af sprogligt bevismateriale (jf. det navneskifte som tidsskriftet *Forensic Linguistics* undergik i 2003 så det nu hedder *International Journal of Speech, Language and the Law*. Ikke desto mindre bruges også termen *forensic linguistics* jævnligt som overbegreb, fordi den tydeligvis vækker genklang hos folk, og nu er ganske veletableret i offentligheden (jf. The International Association of Forensic Linguists (<http://iafl.org/>) og undervisningsbøger som Olsson & Luchjenbroers 2014 og Coulthard, Johnson & Wright 2017).

I en dansk kontekst er *retslingvistik* på én gang det mest anvendelige overbegreb for det brede felt *og* for den smallere, kriminaltekniske del heraf. Den referentielle bredde skyldes at ordet *ret* både kan referere til lovgivning og til domstole, og hverken udskiller det kriminal- eller det civilretlige felt. Og herhjemme har betegnelsen været brugt i denne brede betydning i længere tid, jf. Retslingvistisk Netværk (RELIN): <http://jura.ku.dk/reline/dansk>. Årsagen til at betegnelsen samtidig er den mest naturlige for den kriminaltekniske del, er at vi i Danmark har tradition for at omtale netop kriminaltekniske analyser med forleddet *rets-*; fx foretages DNA-analyser af blodprøver på Retsmedicinsk Institut: <http://retsmedicin.ku.dk>.

Det er derfor særlig vigtigt inden for retslingvistikken at man præciserer hvilken del af feltet man beskæftiger sig med. I forlængelse heraf vil jeg understrege at den følgende oversigt over retslingvistikken historie handler om det delfelt der har at gøre med sprogligt bevismateriale. Som afsnittets titel antyder, handler det i denne artikel kun om kriminalretlige sager, selvom jeg er enig med bl.a. professor Roger Shuy i at anvendelsesområdet også omfatter civilret (for mere om civilretlige sager kan jeg henvise til Shuy 2008 og på dansk grund til Schack 2008 og Jarvad 2014; se også fodnote 2). Ligeledes kommer jeg kun sporadisk ind på fonetiske analyser, som ligger uden for mit ekspertområde. Men det skal bemærkes at rets- eller kriminalfonetikken faktisk er ganske veletableret over det meste af verden, hvilket bevidnes af at den internationale organisation af retsfonetikere, IAFPA, har eksisteret siden 1991 med årlige konferencer og egne etiske retningslinjer (<http://www.iafpa.net>).

3 (KRIMINAL)RETSLINGVISTIKKENS HISTORIE OG ANVENDELSESOMRÅDER

Den nu pensionerede, svenske professor i lingvistik Jan Svartvik er anerkendt som den mand der opfandt udtrykket *forensic linguistics* om sin analyse af *The Evans Statements* (Svartvik 1968). Timothy John Evans blev i 1950 dømt til døden for mordet på sin hustru og lille datter. En afgørende del af bevismaterialet bestod i Evans' nedskrevne tilståelse. Mange år senere kunne Svartvik så sandsynliggøre at Evans næppe selv havde forfattet de mest belastende dele af tilståelsen. Blandt de sproglige træk Svartvik fandt afvigende i disse dele af teksten, var en tendens til at placere tidsadverbialer efter subjektet frem for den mere udbredte, omvendte rækkefølge, dvs. i stedet for den mest almindelige struktur *Then I ...*, indeholdt de inkriminerende afsnit strukturen *I then ...*. Dette træk er siden blevet identificeret med såkaldt 'police speak' (politijargon, kunne man kalde det), og interessant nok fundet på tværs af britisk og amerikansk engelsk (jf. Coulthard 2000 og Leonard, Ford & Christensen 2017).

Svartviks analyse banede vej for anvendelsen af sprogvidenskabelige metoder i efterforskning og til bevisførelse på såvel anklager- som

forsvarersiden. Den sproglige analyse af Evans' påståede tilståelse vedrørte spørgsmålet om hvem der var ophavsmand til teksten. Sådanne undersøgelser kaldes på engelsk *authorship analysis*, og har været kendt i litterære sammenhænge helt siden Antikken (Love 2002: 15), mens mere systematiske, som regel kvantitative, metoder kendes i hvert fald fra midten af 1800-tallet (Holmes 1998).

I en dansk kontekst hører Brøndum-Nielsens disputats *Sproglig forfatterbestemmelse* (1914) til de tidligste der gør brug af en systematisk, sproglig analyse til at afklare om der er samme eller forskellige forfattere eller oversættere bag en eller flere tekster:

Hensigten med nærværende studier er ad sproglig vej at forsøge en forfatterbestemmelse m.h.t. to sprogmindesmærker fra det 16. årh.s. begyndelse: Christiern IIs Ny Testamente 1524 (»Hans Mikkelsens Ny Testamente«) og De tre ældste danske Skuespil (»Christiern Hansen's Komedier«). (Brøndum-Nielsen 1914: i)

Brøndum-Nielsen konkluderer at en undersøgelse der baseres på en registrering af *ortografi, lyd- og bøjningsformer* giver det sikreste og mest objektive resultat, men at den med fordel kan suppleres af en mere stilistisk analyse der fokuserer på ordvalg og 'forfattervaner' (1914: 136).

I en retslingvistisk sammenhæng vil jeg foreslå betegnelsen *ophavsanalyse* i stedet for forfatterbestemmelse. Årsagen er dels at det jævnligt er et spørgsmål om to eller flere tekster har samme ophav (forstået som samme skribent), dels at det i en juridisk kontekst ikke er sprogforskerens opgave at udpege en bestemt person som ansvarlig for de inkriminerende tekster, men blot at analysere de sproglige overensstemmelser mellem disse tekster og tekster skrevet af en eller flere mistænkte. Jeg vender tilbage til de metodiske aspekter af ophavsanalyser i afsnit 6.1.

En anden måde at anvende lingvistiske analyser i efterforskningsarbejde er ikke lige så veletableret for skriftsprogsdata som for lydlig data. Det drejer sig om profilering af talere eller skribenter ud fra sproglige variable som er relateret til deres demografiske baggrund eller (for de lydlig data) deres fysik. Hvis man har lydoptagelser af en ukendt person, kan en fonetisk analyse således bidrage til at placere taleren geografisk, aldersmæssigt og kønsmæssigt, ligesom forskel-

lige fysiske lidelser der påvirker udtalen, kan udpeges (Jessen 2008). Den geografiske placering knytter sig til dialektale træk i talestrømmen, mens alder og køn kan estimeres på baggrund af bl.a. tonehøjde (pitch) fordi stemmelæbernes vibration korrelerer med talerens højde og drøjde (Coulthard, Johnson et al. 2017: 137). I Danmark tilbydes professionelle retsfonetiske analyser af firmaet *Kriminalfonetik* ved Mette Hjortshøj Sørensen (<http://kriminalfonetik.dk>), ligesom forskere på Københavns Universitet på mere sporadisk basis er blevet bedt om erklæringer i forskellige sager (se eksempler i afsnit 4).

Sproglig-demografisk profilering kan også foretages på skriftligt materiale, igen afhængigt af materialets omfang og kvalitet. I en dansk kontekst er det svært at forestille sig mange dialektale træk overført på skriftsproget, men en sproglig analyse kan bl.a. bidrage til en vurdering af skribentens uddannelsesniveau, jobtype og alder, og om skribenten har en anden sproglig baggrund end dansk. I sådanne analyser indgår både ordvalg, syntaktisk struktur, tekstopbygning, ortografi, tegnsætning og afvigende former (fx stavfejl eller bevidste stilistiske virkemidler såsom markering af forlænget udtale ved en ophobning af vokaler). Det tyske forbundskriminalpoliti, *Bundeskriminalamt* (BKA), iværksætter rutinemæssigt sådanne sproglig-demografiske profileringer i sager med ukendte gerningsmænd. BKA's procedurer er ISO-certificerede hvilket bl.a. indebærer en standardiseret protokol for annotering af sproglige træk (Ehrhardt 2013, 2016).

Også forsvarssiden i kriminalsager kan have stor nytte af sprogvidenskabelige analyser. Her kan det bl.a. dreje sig om at forsøge at få en sag afvist på grund af procedurefejl (fx i forhold til om en afhørt er blevet korrekt informeret om sine rettigheder; jf. Cotterill 2000 og Berk-Seligson 2002), eller om at argumentere for at sprogligt bevismateriale i sagen er misforstået eller forkert udlagt af anklagemyndigheden (fx om tiltalte faktisk accepterede bestikkelse (Shuy 2013), eller om der var tale om en reel tilståelse; jf. Coulthard, Johnson & Wright 2017: 167-168, 185-188; Leonard, Ford & Christensen 2017: 892-894).

I disse år er der inden for retslingvistiske kredse stor opmærksomhed om de problemstillinger der opstår i minoritetstalendes møde med retssystemet, både i asylsager (se fx Eades 2005; Verrips 2011 og Patrick 2012) og i tolkede afhøringer hos politiet og i retten (Berk-

Seligson 1999; Nakane 2011). Som det gælder for mange sociolingvister, har også retslingvister ofte et ideal om at hjælpe sårbare grupper og forbedre deres retstilstand, og der er blandt andet blevet udformet retningslinjer for formidling af tiltaltes rettigheder på en måde der i videst muligt omfang tager hensyn til andetsprogstales sproglige kompetencer¹.

Som nævnt er det endnu ikke specielt udbredt at inddrage sproglig ekspertise i danske kriminal- og civilsager. I næste afsnit giver jeg en kortfattet oversigt over nogle af de danske sager der trods alt har været, inden jeg vender tilbage til den trusselssag som kort blev introduceret i starten af artiklen².

4 DANSKE SAGER

Det er de færreste danske sager som er afrapporteret i videnskabelige artikler, og det er derfor umuligt at give en fuldstændig oversigt over sager som danske sprogforskere har været involveret i, ligesom flere af sagerne kun kan gengives løseligt. Den første sag jeg nævner herunder, er undtagelsen der bekræfter reglen idet den diskuteres i en NyS-artikel fra 1973 i et bind under temaet *Sprogbehandlinger*.

4.1 Kriminelle sprogbehandlinger

Denne tidligste retslingvistiske sag på dansk grund er især interessant fordi den hører til de relativt sjældne sager hvor spørgsmålet drejer sig om hvorvidt der overhovedet blev foretaget en kriminel sprogbehandling. Det drejer sig om Peter Harms Larsens (1973) diskussion af hvorvidt to venstreorienterede aktivister havde ”tilskyndet offentligt til forbrydelse” ved at forfatte en artikel til tidsskriftet *politisk revy* nr. 148, udgivet den 15. maj 1970. Herunder citeres centrale passager fra

---

1 Se retningslinjerne her: <http://www.aal.org/?page=CommunicationRights>.

2 Jeg forbigår også her civilsager hvoraf de hyppigste har drejet sig enten om afklaring af kontraktformuleringer (som Dansk Sprognævn løbende får henvendelser om, jf. Jarvad 2014) eller om varemærkesager hvor et beskyttet varemærke kan blive beskyttet mod andres brug af lignende mærker (tænk fx på sagen om *Jensens Fiskebus*, som blev indstævnet af *Jensens Bøfhus* og måtte ændre navn) eller registrering af et nyt varemærke kan blive forhindret fordi det er almindeligt brugt i dansk allerede (man kan fx ikke få registreret varemærket *Isvaffel* om en is fordi det skal kunne anvendes om lignende produkter fra andre producenter, eller om ens egne, hjemmelavede isvafler; se også Schack 2008).

nævnte artikel så læseren selv kan danne sig et indtryk af hvad sagen drejede sig om:

- (2) Men hvad der er vigtigst er, at vi fandt ud af at der findes langt mere effektfulde metoder til at vise sin solidaritet med det andet Amerika og de kæmpende indokinesiske folk: at ødelægge de institutioner og firmaer der er inddraget i krigen på fjendens side [herefter opremses en række firmaer; TKC].
- (3) Vi fandt ud af ved denne demonstration, at det ikke længere går at være forsvarsløse: Vi må kunne forsvare os mod angreb. Vi ønsker nemlig ikke krig mod politiet, vi ønsker at forsvare os mod dets brutalitet.
- (4) Men den første forudsætning er at vi organiserer aktionerne for at opnå større effekt og det forudsætter at vi organiserer os. Den anden og meget vigtige forudsætning er at intensivere vor oplysningsvirksomhed for at forklare ansatte på disse virksomheder og folk i øvrigt formålet med disse aktioner.
(citeret fra Larsen 1973: 7 med mine understregninger)

I sin analyse fremdrager Larsen såvel semantiske som pragmatiske forhold. Ordet *tilskynde* er i sig selv tvetydigt og kan kort sagt betyde enten 'motivere til' eller 'opfordre til'. Som Larsen argumenterer for, kan det kun være den eksplicite opfordring til forbrydelse der er strafbar i juridisk forstand, da man kan motivere folk til at gøre noget uden at man har det til hensigt (Larsen 1973: 17-18). I den pragmatiske del af analysen bygger Larsen på vellykkethedsbetingelserne for en direktiv (Searle 1969). Herunder ligger den såkaldte oprigtighedsbetingelse, som tilsiger at afsender faktisk skal ønske at modtager udfører den handling som direktiven drejer sig om (her altså at tilskynde andre til at begå en forbrydelse). Her kommer Larsen ind på en afgørende problemstilling som går igen i de fleste sager der omhandler potentielt kriminelle sproghandlinger, nemlig hvilken *intention* afsenderen har med sin ytring. Og her er problemet at folks bevidsthedstilstand er "utilgængelig for direkte empiriske undersøgelser: det er i virkeligheden kun afsenderen selv der endeligt kan afgøre spørgsmålet" (Larsen 1973: 19; se også Solan & Tiersma 2010: 199-204 (om intentioner bag trusler) og Shuy

2015: 287-88 (om adgangen til andres intentioner)). Jeg henviser i øvrigt til Larsens glimrende artikel for en mere udfoldet diskussion af sagen.

4.2 Retsfonetiske sager

Som antydnet i afsnit 3, er retsfonetiske analyser relativt veletablerede internationalt set. Herhjemme er det også primært i sager med lydligt bevismateriale at politiet har henvendt sig til sprogforskere for ekspertudtalelser. I det følgende bygger jeg på oplysninger fra tidligere og nuværende ansatte tilknyttet Lingvistisk Laboratorium på Københavns Universitet³.

Ofte har det retslingvistiske aspekt af sagerne drejet sig om såvel det rent fonetiske (udtrykket), dvs. *hvad bliver der egentlig udtalt*, som det semantisk-pragmatiske (indholdet), dvs. *hvad betyder det i den pågældende kontekst*. For eksempel blev fonetikerne bedt om en udtalelse i sagen mod daværende Hells Angels-præsident Jørn 'Jønke' Nielsen for mordet på lederen af den rivaliserende motorcykelbande Bullshit, Henning Norbert Knudsen ('Makrellen'), tilbage i 1984. En del af bevismaterialet i sagen bestod i lydoptagelser fra Hells Angels' klubhus, og spørgsmålet var om Jønke udtalte at nogen skulle *nakkes* (eller om der snarere blev sagt *nappes*), herunder om det kunne betyde andet end 'at dræbe nogen'.

Den såkaldte *Perle*-sag fra 2009 udløste stor medieomtale af begge aspekter; udtrykket såvel som indholdet: Sagen omhandlede en anholdelse hvorunder en betjent blev beskyldt for at have råbt enten *perker* eller *perle* til anholdte. Politiet fastholdt selv at ytringen lød: "Kan du så fatte det, perle? Kan du fatte det?" Den efterfølgende diskussion i medierne gik dels på hvad *perle* måtte betyde i den pågældende sammenhæng, dels på om det rent fonetisk (auditivt eller akustisk) kunne afgøres om der blev sagt *perker* eller *perle*. Såvel retsakustiker Eddie Bøgh Brixen som nu afdøde professor Jens Normann Jørgensen vurderede at der snarest blev sagt *perke*. Andre politifolk udtalte sig siden om at *perle* er et almindeligt brugt udtryk når danske betjente vil "sætte folk på plads", mens politiledelsen klart frabad sig sådan en sprogbrug. Statsadvokatens rapport forholdt sig i sidste ende til en auditivt baseret

3 Især vil jeg takke lydingeniør Preben Dømler for en oversigt over de sager han selv har bistået i.

analyse foretaget af firmaet DELTA, hvor seks lyttere nåede frem til at der blev sagt *perle*⁴.

Andre sager har haft mere teknisk-akustisk karakter. I en sag fra Frederikshavn i 1990'erne bestod opgaven i at rense en lydoptagelse af et alarmopkald for forstyrrende ”ding”-lyde udsendt automatisk hvert tredje sekund af Alarmcentralen selv. Det pågældende alarmopkald blev foretaget af en mindreårig dreng under et voldsomt opgør mellem hans forældre hvorunder drengens mor stak faderen ihjel med en kniv. Det lykkedes lydingeniøren at rense optagelsen i en grad så de tilknyttede fonetikere kunne bestemme hvad der blev sagt. Derved slap sønnen for at vidne mod sin mor i retten.

4.3 Ophavsanalyser

Selv om ophavsanalyse internationalt set er den hyppigst anvendte kriminallingvistiske metode, er det endnu kun sjældent brugt herhjemme. Der har dog været i hvert fald tre sager af meget forskelligt tilsnit. To af dem omtaler jeg ganske kort, mens jeg vender tilbage til den tredje i flere detaljer i afsnit 6. Den første sag stammer fra 1988-91 og er højst usædvanlig idet bevismaterialet bestod af tekster dannet ud fra pædagogstøttet brug af såkaldte staveplader. Den egentlige kriminalretlige sag er kun sparsomt beskrevet i rapporten *Stavepladeundersøgelse. Kan staveplade anvendes som kommunikationsmiddel for egne, viljesbestemte udsagn* (Københavns Kommune 1991), men den drejer sig i korte træk om at nogle pædagoger havde anmeldt forældre for seksuelle overgreb mod deres handicappede børn uden verbalt sprog. Udsagnene mod forældrene var fremkommet med håndstøttet brug af staveplade⁵, og myndighederne ønskede en undersøgelse af hvorvidt den konkrete brug

---

4 En række forskellige avisartikler repræsenterer de forskellige vinkler i sagen: <http://politiken.dk/indland/art4782918/Demonstrant-Han-kaldte-mig->perker>
<http://politiken.dk/indland/art4783185/Politidirektør-Betjent-sagde-ikke-perker>
<http://politiken.dk/indland/art4783289/Lydekspert-Han-siger->perk>
<http://www.b.dk/danmark/politiet-faar-uventet-opbakning-i-perle-sag>
<http://politiken.dk/indland/art4782602/Politimand-Vi-har-altid-sagt->perle>
<http://jyllands-posten.dk/indland/article4145765.ece>
<http://www.dansk-politi.dk/artikler/2009/november/da-en-perle-blev-til-perker.aspx#WMf6-3ckqL8>

5 En staveplade er et hjælpemiddel til psykisk udviklingshæmmede eller multihandicappede som tillader dem – med støtte fra en pædagog – at pege på bogstaver og tegn på en plade og derved ’stave’ til ord og sætninger.

af staveplade kunne give juridisk holdbare udsagn. De konsulterede forskere greb spørgsmålet an ved at udføre en serie eksperimentelle test med klienter og pædagoger som ikke havde noget med kriminalsagen at gøre.

Der indgik fire forskellige delundersøgelser i rapporten, hvoraf den sproglige delundersøgelse testede om der var signifikant forskel på kommunikationshandicappedes svar når de blev støttet af to forskellige pædagoger. Pædagogernes egne svar på samme sæt af spørgsmål blev også undersøgt for at se hvor stor en indflydelse deres sproglige stil måtte have på patienternes output. Der blev analyseret for forhold som stave- og bøjningsfejl, syntaksbrud, andel af adjektiver i forhold til det samlede antal ord (som udtryk for en teksts stil og nuancerigdom; Københavns Kommune 1991: 11), og andel af subjekter i helsætningers fundamentfelt. Mens det var svært at finde klare eksempler på en individuel sproglig profil hos de undersøgte patienter, var der flere tilfælde hvor pædagogernes profil øvede signifikant indflydelse på outputtet.

Den anden sag er af nyere dato og hører til de lykkeligvis sjældne mordsager herhjemme. Den syriske kvinde Hediga Morad blev meldt savnet den 10. oktober 2015 efter dagen inden at have afleveret sine to børn hos sin eksmand, Khalil Meme. Morad boede på det tidspunkt på et krisecenter og havde tidligere anmeldt sin eksmand for at have truet hende på livet. Trods det at der ikke var fundet noget lig i sagen, dømte et enigt nævningeting i januar 2017 Khalil Meme for drabet på Hediga. Et afgørende bevis i sagen var en sms-besked sendt fra Hedigas telefon samme dag som hun blev meldt savnet. Beskeden var skrevet på arabisk, og ifølge BT's opsummering⁶ indeholdt den bl.a. udsagn der kan oversættes som i (5):

- (5) Det kan godt være, at det vil vare lidt længe, men du skal ikke blive bekymret for mig. Og du skal heller ikke finde mig nu. Når jeg er faldet til ro, så vil jeg ringe til dig af mig selv, og fortælle dig min skat, at jeg har savnet dig

---

⁶ <http://www.bt.dk/krimi/sms-besked-faeldede-eksmand-i-drabssag-uden-lig-nu-cr-dommen-faldet>.

Mellemøstekspert, lektor Helle Lykke Nielsen afgav vidneerklæring i sagen på baggrund af analyser af den påståede afskeds-sms sammenholdt med tidligere sms'er skrevet af hhv. Morad og Meme. Arabisk beskrives ofte som et diglossi-sprog med betydelige forskelle mellem moderne standardarabisk og flere forskellige dialekter, og derfor fokuserede Nielsen i sin analyse på træk der kun udviste svag standardisering, for bedre at kunne finde frem til idiosynkratiske træk hos de to skribenter. Især stavningen af visse partikler og måden de sammen skrives med andre ord på, var distribueret forskelligt i de to sæt sms'er. Sammen med øvrige indicier i sagen vurderede retten at der var ført tilstrækkeligt bevis for at Meme havde myrdet Morad, bortskaffet liget, og skrevet afskeds-sms'en fra hendes telefon.

Der findes eksempler på flere andre kriminalsager hvori danske sprogforskere har vidnet, bl.a. om samtaleanalyser af båndoptagede telefonsamtaler (Femø Nielsen, pers. komm.) og nærsproglige analyser af chatbeskeder⁷. I det følgende vender jeg tilbage til den sjællandske trusselssag som jeg introducerede i indledningen.

5 DE 19 TRUSSELSBREVE

I dette afsnit fremhæver jeg forskellige aspekter af de 19 trusselsbreve for at illustrere forskellige analysemetoder som jævnligt bringes i anvendelse inden for retslingvistikken. Med udgangspunkt i et enkelt af trusselsbrevene giver jeg en introduktion til hvordan trusler kan betragtes som sproghandlinger, og hvordan betingede trusler kan analyseres som argumenter. Samme brev eksemplificerer hvordan en analyse af tekstens forudsætninger kan bidrage til billedet af afsender og modtager i form af de tekstlige størrelser fortæller og adressat, og antyder at en sådan analyse kan bruges direkte i trusselsvurderinger.

Endelig introducerer jeg til det samlede materiales beskaffenhed så det kan fungere som baggrund for udvalgte nedslag i hvilke sproglige og formateringsmæssige træk der indgik i den oprindelige ophavsanalyse af materialet.

---

⁷ http://politiken.dk/kultur/kultur_top/art5624325/Sprogforsker-vidner-for-F%C3%B8rste-gang-i-terrorsag

5.1 Truslen som sproghandling

Som Fraser (1998) forklarer, er det relativt enkelt at definere hvad sproghandlingen 'at true' er, dvs. hvilke vellykkethedsbetingelser den har (jf. Searle 1969), men det er ganske svært at afgøre hvornår netop den sproghandling har fundet sted. Det skyldes at betingelserne opfyldes af kontekstuelle forhold som kan være svære at få adgang til, ikke mindst da de i vidt omfang hviler på afsenders opfattelse af hvad der vil kunne skade modtager. Fraser opsummerer sin definition af truslen som sproghandling på denne måde:

- (6) the speaker must intend to express by way of what is said
1. the intention to personally commit an act (or to see that someone else commits the act);
  2. the belief that the results of that act will affect the addressee in an unfavourable way;
  3. the intention to intimidate the addressee through the awareness of the intention in 1.
- (Fraser 1998: 171)

Det er en pointe hos Fraser at det er afsenders *intention* om at true som er bærende for at sproghandlingen har illokutionær kraft som en trussel. For så vidt som modtager forstår at hensigten var at true, er det en trussel uanset om modtager selv regner handlingens udkomme som ugunstigt eller ej: Hvis en person truer en anden med at medbringe hyacinter næste gang de ses, i den tro at modtageren er stærkt allergisk over for hyacinter, så gør det ingen forskel hvis modtageren faktisk ikke er allergisk over for disse blomster. Hvis modtageren indser at hensigten var at forårsage ubehag, er der tale om en trussel. Til gengæld hører det til sproghandlingens perlokutionære effekter om modtageren føler sig skræmt af truslen, og det er således ikke en definerende del af truslens illokutionære kraft (Fraser 1998: 162).

Et illustrativt eksempel på bredden i hvad der kan fungere truende – og hvordan ko-teksten indvirker på fortolkningen – findes i Tekst nr. 12 (jf. Tabel 1 nedenfor og Bilag 1, hvor den er gengivet i sin helhed, dog uden modtageradresse). Teksten er skrevet med en såkaldt deko-

rativ skrifttype (det minder lidt om en udsmykket håndskrift), og de første linjer lyder således:

- (7) Hej med dig din gamle pædofile stodder!
Vi har ondt af dig da dit liv efter 1. februar vil ændre sig totalt
hvis du ikke betaler hvad du skylder.

Starthilsnen er ikke i sig selv truende, men udgør til gengæld samme kontrast mellem noget imødekommende og noget frastødende som fremkaldes af skrifttypevalget i forhold til brevets overordnede budskab: *Hej med dig* lyder venskabeligt mens *din gamle pædofile stodder* er både nedsættende (*stodder*) og injurierende (*pædofile*).

Den første oversætning i perioden efter starthilsnen (jf. (7) ovenfor) er en ekspressiv sproghandling som ifølge ordvalget tilsyneladende udtrykker bekymring eller omsorg for modtageren (*vi har ondt af dig*), men i konteksten af starthilsnens skældsord givetvis ikke oprigtigt ment. Med reference til Grices samarbejdsprincip kan man analysere det som et åbenlyst brud på kvalitetsmaksimet, som handler om at man ikke bør sige noget der er usandt, eller som man ikke har belæg for (Grice 1975). Perioden fortsætter med en adverbial ledsætning (*da dit liv...*) der angiver årsagen til at man kunne have ondt af modtageren, nemlig en forudsigelse om at hans liv vil undergå en total forandring. Man kan som læser inferere sig til at denne forandring ikke vil være til det bedre når den vil lede til at folk kan have ondt af modtageren.

Det kræver både læsning af resten af teksten og yderligere inferentielle skridt at nå frem til et bud på hvad der skulle føre til denne formentlig uønskede forandring. Ca. midt på siden står der bl.a.:

- (8) du er et svin som har snydt så mange samt den kone du var gift med i 3 uger da du ikke kunne holde dine beskidte fingre fra hendes datter.
Din omverden vil få alt i vide om dig [...]

Man må antage at truslen i sidste ende består i at der vil blive fortalt om nogle moralsk forkastelige forhold som involverer modtager, og at det er disse 'afsløringer' der vil føre til at modtagers liv 'ændrer sig totalt'

(givetvis hentydes der til mulige sociale sanktioner fra hans omgangskreds). Såfremt påstandene om modtagers handlinger er sande, kan det virke som en stærk trussel at få dem afsløret, men selv usande påstande kan naturligvis indebære en vis skade på ry og rygte.

Afsløringerne kan betragtes som en sanktion der iværksættes såfremt modtager ikke opfylder den betingelse der udtrykkes i *hvis*-sætningen (... *hvis du ikke betaler hvad du skylder*). Der er dermed tale om netop en betinget trussel, dvs. en trussel om en sanktion som kun udløses hvis modtager udfører (eller her *ikke* udfører) den handling som betingelsen refererer til. Det leder direkte til muligheden for at analysere denne trussel som et logisk argument.

5.2 Den betingede trussel som argument

Den nævnte trussel kan opstilles i form af det klassiske, syllogistiske *modus tollens*-argument, hvor antecedenten bare er negeret⁸:

$$\begin{array}{ll}
 (9) \quad \neg p \rightarrow q & \text{(Hvis ikke } p, \text{ så } q) \\
 \quad \neg q & \text{(Ikke } q) \\
 \quad \neg \neg p & \text{(} \equiv p \text{) (Derfor } p)
 \end{array}$$

I forsimplet form lyder argumentet fra trusselsbrevet altså:

$$\begin{array}{l}
 (10) \quad \text{Hvis ikke betaling, så livsændring} \\
 \quad \quad \underline{\text{Ikke livsændring}} \\
 \quad \quad \text{Derfor betaling}
 \end{array}$$

Pointen er at modtager (ifølge afsenders fremstilling af sagen) har mulighed for at påvirke udfaldet af den forudsagte sammenhæng: Hvis han ikke ønsker en dramatisk livsændring, kan han udføre den handling som antecedenten refererer til, og dermed (ifølge argumentets struktur) undgå de negative konsekvenser. Som andre steder i logikken er det underforstået at der er tale om en 'alt andet lige'-sammenhæng:

⁸ Det kan også beskrives som en gyldig udgave af det ellers fejlagtige *Ad baculum*-argument, 'argumentation med staven/køllen', der appellerer til afsenders styrke eller magt. Den gyldige udgave kan beskrives således: "Hvis du gør p, vil q ske for dig. Du ønsker ikke at q sker. Derfor må du undlade at gøre q". (se http://rationalwiki.org/wiki/Argumentum_ad_baculum).

Naturligvis kan modtageren blive udsat for stærkt forandrede livsvilkår også selv om han betaler – det kan jo være at der sker et dødsfald i hans nærmeste familie eller lignende uden at det har noget som helst med truslens bagmand at gøre.

Specifikt hvad trusler angår, er det dog mere afgørende at afsender tager ansvar for den kausale sammenhæng (konsekventen er således ikke en *nødvendig* følge af antecedenten). At kausaliteten påhviler afsender, nævnes ikke altid eksplicit, og heller ikke i dette tilfælde. Walton beskriver denne type trussel som fremkommet gennem implikatur, hvilket vil sige at modtager selv må slutte sig til at den indirekte sproghandling ikke er en forudsigtelse, men netop en trussel (Walton 2013: 122-125).

Derudover er det klart at når man har med en afsender at gøre der i forvejen bryder med alle normer for god, ligeværdig kommunikation, kan man selvsagt ikke stole på noget aspekt af den kausale relation: Selv hvis afsender modtager den omtalte betaling, risikerer man at han enten vil kræve mere eller alligevel gennemføre den handling som konsekventen refererer til.

5.3 *Truslens fortæller og adressat*

I forhold til Frasers (1998) beskrivelse af trusler er det påfaldende hvor distanceret afsender forholder sig til den mulige sanktion. Som vist i (8) ovenfor, er den klareste beskrivelse af sanktionens karakter formuleret som en passiv, nemlig få-passiven i *Din omverden vil få alt i vide om dig*. Afsender gør brug af passivens indbyggede mulighed for agensstrygning som udelader reference til hvem der har ansvar for at handlingen vil ske. I dette brev nævnes det aldrig direkte at afsender vil foretage sig noget specifikt, selv om der dog et enkelt sted (noget cirkulært) anføres følgende:

(11) Vi lover dig vi overholder hvad vi har lovet dig.....⁹

For at få et bedre greb om tekstens billede af afsender og modtager kan man gøre brug af en stilistisk analyse. Jeg trækker her på Ole To-

---

⁹ Fortsættelsen af denne sætning er i øvrigt meningsløs givet truslens opfordring til en bestemt handling fra modtagers side (altså pengebetalingen): ”og ingen eller intet kan ændre dette”.

gebys fremstilling af tekstaspekterne fortæller og adressat i *PRAXT* (Togeby 1993: 743-751), men vil også ved denne analyse kun angive nedslagspunkter.

Teksten forudsætter gennemgående et kendskab til 1. afsenders identitet, 2. beløbets størrelse, 3. nogle genstande og personer som omgiver modtager. Det første ses af at afsender aldrig præsenteres som andet end et ikke nærmere specificeret 'vi', og det andet af at beløbet kun omtales med relativsætningen *hvad du skylder*.

Tekstens fortæller fremstår som en der har stærke følelser over for adressaten – og som tidligere nævnt tilsyneladende omsorgsfulde følelser: *vi har ondt af dig*, og senere: *alt andet vil være lidt synd og uudholdeligt for dig*. Imidlertid trækker beskrivelserne af adressaten i modsat retning: *du er et svin* og senere: *du er en tøsedreng*. Denne diskrepans mellem positiv og negativ attitude er allerede omtalt, og resultatet er at fortælleren fremstår som upålidelig. I konteksten af en trussel bidrager det til at gøre budskabet skræmmende, for hvis man ikke kan stole på fortælleren hensigter, hvordan skal man så stille sig til truslen og muligheden for at afværge den?

Hvad adressaten kender til udover afsenders identitet og beløbets størrelse, kan udledes af hvordan nye diskursreferenter introduceres (Togeby 1993: 748; Heltoft & Hansen 2011: 65-66). Substantiver i bestemt form signalerer identificerbarhed, og i en adressatanalyse indebærer det at adressaten allerede kender til disse diskursreferenter. I denne tekst er det følgende¹⁰:

(12) *dit liv; din båd; den gamle [båd]; dine beskidte fingre; hendes datter;
Din omverden; de andre; dit flotte sort betalte rækkehus.*

Det er trivielt at modtageren har et liv og en omverden, men fortæller og adressat deler også kendskab til nogle genstande som er eller har været i modtagers besiddelse (såvel en gammel som en ny båd, og et rækkehus). Derudover antydes en incestuøs sammenhæng mellem

---

¹⁰ Bemærk at jeg ikke medregner udtrykket *din gamle pædofile stodder* til de bestemte former da der ikke er tale om det possessive pronomen, men en form for vokativ form der primært ses i skældsord, men i øvrigt ikke er særlig velbelyst i dansk. Jeg kan henvise til Julien (2016) for en generativ analyse af sådanne "vokative prædikativer". Derudover fraregnes det bestemte udtryk *den kone* fordi det specificeres af den efterfølgende relativsætning *du var gift med i 3 uger*.

modtagers fingre og hans tidligere kones datter ved brugen af adjektivet *beskidte*. Endelig er *de andre* i teksten helt uspecificeret, og det må derfor være en gruppe mennesker som adressat og fortæller sammen kan afgrænse.

Der er langt færre forhold som adressaten ifølge teksten *ikke* kender til i forvejen¹¹:

(13) *3 uger; et valg*

De *3 uger* refererer til den periode modtageren angiveligt var gift med sin daværende kone, og nominalsyntagmet indgår i en bestemmende relativsætning der identificerer hvilken kone det drejer sig om. Derfor er det for adressaten ny information på dette sted, mens det for den egentlige modtager må være kendt information, såfremt det er sandt at han har haft et ægteskab af så kort varighed.

Det *valg* der introduceres (med sætningen *du har fortsat et valg*), må være valget om at betale eller ikke betale, altså den helt centrale betingelse for truslens udførelse. Det er ikke overraskende at det bliver præsenteret som ny information for adressaten.

Uden yderligere adgang til konteksten er det umuligt at vurdere hvor mange af tekstens forudsætninger den egentlige modtager deler. Hvis adressaten og modtageren i store træk falder sammen i denne henseende, vil truslen virke mere skræmmende end hvis de ikke gør. Hvis det fx er rigtigt, som det står i næstsidste afsnit, at modtager *allerede har tudet*, vil det være tegn på at afsender har adgang til relativt private oplysninger om ham.

Skulle der foretages en egentlig trusselsvurdering af dette brev, ville den slags informationer indgå som et væsentligt kriterium for vurderingen af truslens alvorlighedsgrad (se Simons & Tunkel 2013 for yderligere led i trusselsvurderinger).

---

11 Bemærk at jeg her fraregner udtrykkene *et svin* og *en tosedreng* da de optræder som prædikativer (begge i rammen *du er ...*) og derfor ikke introducerer nye diskursreferenter, men blot tilskriver et karakteristikon til modtager.

6 OPHAVSANALYSE: TEKSTERS SPROGLIGE FORSKELLE OG LIGHEDER

Truslerne i den sydsjællandske sag omtalt i indledningen indgik i et sagskompleks mod én formodet gerningsmand som politiet antog var ophavsmanden til alle 19 breve. Det til trods for at brevene på overfladen er temmelig uens, og som nævnt var rettet mod hele tre forskellige ofre. Forskellene på brevene strækker sig fra forskellige modtagere og forskellige afsendernavne over forskellig skrivestil til en variation af skrifttyper. Tabel 1 opgør skematisk de mange forskellige typer modtagere og afsendere samt de indledende ord af hvert brev. Af anonymiseringshensyn er navne og stednavne erstattet med en generisk reference i kapitæler (fx OFFER1). Al øvrig tekst er skrevet som i brevene, inkl. stavfejl. Med det forbehold at en del af brevene ikke er daterede, og jeg derfor har måttet forlade mig på anklageskriftets (muligvis fejlbehæftede) tidsfæstelse, er listen organiseret kronologisk med de ældste breve øverst.

Som sammenligningsmateriale i sagen indgik 12 korte sms-beskeder som tiltalte tidligere var dømt for at have forfattet og sendt til et tidligere offer som ikke er sammenfaldende med nogen af dem fra nærværende anklage. Analysen havde dermed to trin: Dels skulle de 19 nyere breve sammenlignes indbyrdes, dels skulle brevene sammenlignes med sms'erne; i begge tilfælde med det formål at undersøge om de sproglige, ortografiske og formateringsmæssige træk i teksterne kunne støtte en hypotese om at de var skrevet af samme ophavsmand. Inden for rammerne af ophavsanalyser skelner man mellem tekster af 'omstridt' eller *ukendt* ophav (herefter U-tekster, eller blot U) og tekster af *kendt* ophav (herefter K-tekster, eller blot K); de tilsvarende termer på engelsk er hhv. *questioned* (Q) og *known* (K) (McMenamin 2002: 145; Koppel, Schler & Argamon 2009; Leonard, Ford & Christensen 2017: 886).

TABEL 1. TRUSSELSBREVE I SAG FRA KORSØR

#	Indledning	Afsender	Modtager
1	Hvorfor tager i ikke hjem til jeres hjemland...	OFFER1	BEBOERE PÅ LOKAL VEJ
2	Dit svin til mand har gennem flere år besøgt mig mange gange...	UKENDT KVINDENAVERN	OFFER1'S Hustru
3	Du skylder penge og det haster! Dette er ingen trussel – det er et løfte...	Mvh. "...mere at være end at syntes...!"	OFFER2
4	HUSK! Oplysninger og rygter om pædofili (Straf. [SAGSNR]) ikke kan slettes eller blive glemmt!!!	INGEN AFSENDER	OFFER2
5	København, den xx. marts 2014. Jeg er advokat i et større advokatkontor med møderet for højesteret, og vil her advare...	Med venlig hilsen Københavnadvokaten	164 PERSONER OG BUTIKKER OPREMSET I INDLEDN.
6	Offentlig henvendelse nr. 1: Dette sendes/afleveres mandag den 17. marts ...	INGEN AFSENDER	OFFER2
7	Jeg er en mindre entreprenør som har udført mange arbejder for OFFER2. Jeg har givet ham en rejning ...	Med hilsen fra xx	SKAT NÆSTVED OG POLITIET
8	Jeg er en mindre entreprenør som har udført mange arbejder for OFFER2. Jeg har givet ham en rejning ... ¹²	Med hilsen fra xx	SKAT NÆSTVED OG POLITIET
9	De 635 udsendes den 22. maj hvis der ikke reageres fra din ven. ...	INGEN AFSENDER	OFFER2'S BEKENDTE
10	Kære medlemmer i JCI, Næstved og ... Jeg skriver til jer for at advare med OFFER2 ...	Med de venligste hilsner fra OFFER2'S BEKENDTE	635 MODTAGERE OPREMSET I INDLEDN.
11	Kære KVINDENAVERN ¹³ Vi talte kort sammen i dag, hvor jeg lige vil beskrive hvad der vil hælde dig ...	De bedste og kærligste hilsner ☺☺☺☺☺	OFFER3
12	<i>Hej med dig din gamle pædofile stodder! Vi har ondt af dig da dit liv efter 1. februar vil ...</i>	INGEN AFSENDER	OFFER3

12 NB! Dette brev er fem linjer længere end det foregående, men er indtil da ordret det samme.

13 Kvindenavnet i starthilsnen er navnet på Offer3's båd.

13	Kære OFFER3svin Det er efter den første februar. Vi ved du har ”snakket” men det hjælper dig IKKE ...	INGEN AFSENDER	OFFER3
14	Som nævnt så skal du blot betale det du skylder og min. med afdrag som oplyst ...	INGEN AFSENDER	OFFER3
15	INDBYDELSE. Kære alle som bor på eller tæt på [GADENAVN POSTNR BY] er alle velkomne til at komme ...	OFFER3	NABOER TIL OFFER3
16	Hej pædofile Første brev var bare for sjov som ingen tager sig af ...	INGEN AFSENDER	OFFER3
17	Hej min svindlerven Husk du bor i nr [husnr.] Hvis dumhed blev belønnet med kontanter ...	INGEN AFSENDER	OFFER3
18	Muhammad Alle i PERKERE rejs hjem og boljeres mor i røven.	OFFER3	Til Familien Kraki el Bussemand ...
19	Dine fine tegninger afsendes mandag til vedlagte liste I første omgang kun til de 15 moskeer ud af 121 ...	Kærlig hilsen din broder.	OFFER3

6.1 Teori og metode bag ophavsanalyser

Formålet med en ophavsanalyse er at undersøge om der er sammenfaldende træk mellem U og K som ikke blot kan tilskrives enten alment dansk, genremæssige konventioner eller særlige praksisfællesskabers rutinemæssige måde at skrive på (som fx inden for en arbejdsplads). I stilistiske ophavsanalyser leder man dels efter **normafvigelsers**, dvs. fx stavemåder der ikke er i overensstemmelse med den relevante (dvs. sammenlignelige) norm eller konvention, dels efter **stilistiske træk** hvor en skribents valg af sproglige udtryk kan indikere fx formalitetsniveau, intern jargon, positiv eller negativ evaluering, m.v.¹⁴. Det svarer til en bred forståelse af hvad der udgør en sociolingvistisk variabel: To

14 Jeg forholder mig i det følgende kun sporadisk til hvad der er blevet kaldt 'stilometriske' (eng.: *stylometry*) ophavsanalyser. De angiver rent kvantitative mål for en teksts variation, og foretages i vore dage datalingvistisk, typisk ved hjælp af maskinlæring; jf. Koppel, Schler & Argamon (2009). Som også anført af Solan (2013) og Coulthard, Johnson & Wright (2017:

eller flere udtryk der kan udfylde samme funktion i den pågældende kontekst (se fx Tagliamonte 2006).

Præmissen for at lave ophavsanalyser er at folk tillægger sig sproglige vaner som vil kunne påvises i deres skriftlige (eller mundtlige) produktion (McMenamin 2002: 27). Tim Grant beskriver de to centrale grundantagelser således:

The first assumption is that there is a sufficient degree of consistency of style within relevant texts by an individual author. The second assumption is that this consistency of style inherent in an author's writings is sufficiently distinctive to discriminate the one author from other relevant authors. (Grant 2012: 473; her citeret fra Coulthard, Johnson & Wright 2017: 157.

Mens det er venteligt at man vil kunne finde de enkelte træk også hos andre skribenter, vil den specifikke konstellation af træk man finder hos én skribent, næppe findes hos andre – under forudsætning af at man enten har fundet frem til træk med sjældnen forekomst i en sammenlignelig befolkningsgruppe eller en meget stor mængde træk (eller begge dele).

Her berører man automatisk begrebet om en *idiolekt*, en individualspecifik sprogbrug der selvsagt vil have et meget stort overlap med sprogbbruget hos andre medlemmer af samme sprogsamfund, men som alligevel antages at være unik for den enkelte sprogbruger (Coulthard 2004). Idiolekter er relativt underudforskede, især for skriftsprog, men der findes til gengæld ganske mange datalingvistiske ophavsanalyser af store datamængder som understøtter at det er muligt at skelne skribenter på baggrund af sproglige og ortografiske træk (se eksempler i oversigtsartiklen Koppel, Schler & Argamon 2009). Det er dog afhængigt af omfanget og kvaliteten af datamaterialet om man kan identificere en tilstrækkelig mængde overensstemmende træk mellem U og K. Her kan stilistiske analyser være heldige at identificere træk på baggrund

---

207), vil en kombination af stilistiske og stilometriske metoder være optimal i de fleste sager, men det er endnu yderst sjældent at det forekommer i praksis, tilsyneladende fordi der ikke eksisterer nogen kriminallingvistiske laboratorier der både har datalingvister og klassiske lingvister ansat.

af et mindre materiale end der kræves for datalingvistiske analyser (jf. Juola 2016)¹⁵.

Der findes for nuværende ingen bredt anerkendte normer for hvor mange træk der er tilstrækkelige, eller hvordan de skal opgøres. En af de mest omtalte er sandsynlighedsforholdet (eng.: *likelihood ratio*) mellem trækkenes forekomst i U og K givet enten 1. den hypotese at de er skrevet af *samme* person, eller 2. den hypotese at de *ikke* er skrevet af samme person. Her forholder man frekvensen af et træk i U til frekvensen af samme træk i K *samt* frekvensen i den generelle befolkning. Forsimplet sagt: Hvis trækket findes at være overhyppigt i både U og K i forhold til almindeligt dansk, er det mere sandsynligt at forfatteren til K også er forfatter til U end at en almindelig gennemsnitsdanske er det (se et eksempel på en sådan beregning i Coulthard, Johnson & Wright 2017: 199)¹⁶.

Som det fremgår, kræver en sådan analyse imidlertid at man har adgang til et relevant referencekorpus. I Danmark er det mest anvendelige korpus KorpusDK med sine 56 mio. løbende ord (og det er særligt anvendeligt pga. de avancerede søgemuligheder der findes under Udvidet søgning og Formel søgning; jf. <http://ordnet.dk/korpusdk/>). Til ophavsanalytiske formål er det dog begrænset af primært at bestå af velredigerede og korrekturlæste tekster, som noveller, romaner og avisartikler. Dermed vil en stor del af de normafvigelser som også er relevante for ophavsanalyser, være rensset bort allerede inden optagelse i korpusset.

Frekvensen af ortografiske afvigelser kan så i stedet estimeres ved hjælp af internetsøgninger (hvor man så dels må sikre sig at søge på alle relevante, sammenlignelige variationer, dels må notere med hvilken søgestreng og på hvilken dato søgningen er foretaget). Til gengæld kan de gængse søgemaskiner ikke bruges til at fremfinde eksempler på tegnsætningsvariation idet de som regel udelader tegnsætning fra

---

15 Patrick Juola rapporterer om en veludviklet software for engelsksproget data der kræver minimum 200 ord for at kunne fungere (2016: 39), men det er både afhængigt af hvilken type ophavsanalyse der skal udføres (er der fx kun én eller mange mulige skribenter der skal sammenlignes), og hvilken datalingvistisk model der anvendes (maskinlæring kræver fx stort materiale som træningsæt), jf. Koppel, Schler & Argamon (2009).

16 En tilsvarende sammenligning med befolkningsdata beskrives for DNA-analyser her: http://retsmedicin.ku.dk/om_instituttet/retsgenetik/Straffesager/til-journalister/.

søgningerne, også selv om man inkluderer fx punktummer eller bindestreger i en søgestreng omkranset af anførselstegn.

Hvad stilistiske træk angår, vil der være mange som slet ikke kan opgøres statistisk fordi der ikke er et klart afgrænset, og dermed endeligt, antal varianter som man kan søge på (det ses alene på enkeltordsniveau: På hvor mange forskellige måder kan man fx omtale en person hvis man inkluderer kaldenavne, kælenavne og skældsord?).

Manglen på en bredt anerkendt metode til at opgøre ophavsanalytiske resultater er en af de alvorligste indvendinger mod ophavsanalyser som sådan, både videnskabeligt og i retten. Videnskabeligt set kan de løbende metodediskussioner (Chaski 2001; Chaski 2007; Butters 2012, Solan 2013) betragtes som et tegn på en begyndende modning af feltet, men det er naturligvis samtidig et symptom på at der er tale om et ret nyt felt. Fra det andet, mere anvendelsesorienterede, perspektiv fremfører erfarne retslingvister jævnligt at der gælder andre krav til afrapportering end dem der findes internt i det videnskabelige fagfællesskab: I sidste ende skal fundene kunne udlægges og forklares for lægmænd i form af dommer og nævninge/jury (jf. Shuy 2006 og Juola 2008: 78-80). Der findes flere eksempler fra udlandet hvor statistisk valide, retslingvistiske analyser er blevet afvist af dommeren med den begrundelse at juryen ikke vil kunne forstå indebyrden af dem (se fx Coulthard, Johnson & Wright 2017: 201).

6.2 Trusselsbrevene: Tematiske træk i U

Når U-teksterne skal sammenlignes indbyrdes, kan man ikke undlade at bemærke et forhold der ikke kræver nogen egentlig sproglig analyse, nemlig det simple faktum at en del af brevene refererer til hinanden indbyrdes. For eksempel omtales udsendelse af en række breve som så findes andre steder i materialet, eller der refereres til samme antal modtagere af sådanne breve, eller et bestemt sagsnummer går igen.

Derudover er der visse tematiske overlap i teksterne som skyldes selve truslernes indhold. For det første fremsættes en del af truslerne som led i pengeafpresning (i syv af brevene), og verber som *betale* og *skyld* er derfor genkommende.

For det andet trues der generelt med at nogle belastende oplysninger om hver af ofrene vil blive afsløret for enten deres omgangskreds (pri-

vat eller professionel) eller for myndighederne: I alle tre ofres tilfælde omtales forskellige (formentlig falske) pædofilisager som ofrene hver især skulle være gerningsmænd bag. Det er det mest udbredte tematiske fællestræk idet det forekommer i 12 ud af de 19 breve. For OFFER1 og OFFER2 gælder det at de fremstilles som racister i kraft af religiøst nedgørende smædebrev udsendt i deres navn (jf. eksempel (1)), mens OFFER2 og OFFER3 begge knyttes til sager om skattesnyd.

Truslerne baserer sig således især på at der vil ske forskellige typer sanktioner ved tredjemand. Det er en mulighed der indgår som en del af Frasers (1998) definition af trusler, gengivet i afsnit 5.1 ovenfor (... *that someone else commits the act*; min understregning). Sanktionerne kan antages primært at have social karakter, som fx udstødelse fra forskellige fællesskaber, mens personvold aldrig omtales.

Sådanne referentielle og tematiske overlap er imidlertid ikke det primære fokus for en ophavsanalyse som bør forholde sig til alle sproglige niveauer. En typisk rapport vil indeholde afsnit der tager stilling til følgende:

- Stil (fx formalitetsgrad)
- Ordvalg og faste udtryk
- Grammatik
- Ortografi
- Tegnsætning
- Formatering¹⁷

Afhængigt af materialets karakter kan nogle af punkterne vise sig overflødige, men det bør så kommenteres i et særskilt afsnit der redegør for materialets omfang og kvalitet.

---

17 Formateringsmæssige træk er ikke i sig selv sproglige, men kan understøtte fortolkningen af teksten – og derudover er der stor variationsrigdom inden for formatering, hvilket er væsentligt for en identifikation af skribenters tekstuelle vaner (fx kan man fremhæve ord på flere forskellige måder: med *kursiv*, med **fed**, med understregning, med VERSALER, eller en **kombination** af flere af disse).

6.3 Trusselsbrevene: Sproglige træk i U

Her gennemgår jeg i relativt kort form eksempler på de træk der viste sig overensstemmende på tværs af U-teksterne. Dernæst forklarer jeg hvordan disse træk relaterede sig til K-teksterne (de 12 truende sms'er som tiltalte tidligere var dømt for at have skrevet).

Stil. Brevene er skrevet i relativt forskelligt stilleje. Nogle er som nævnt racistiske smædebrev udsendt i et af ofrenes navne, andre er mere formelt udformede anmeldelser af påståede ulovligheder, og atter andre er rettet direkte mod et af ofrene med trinvis angivelser af hvordan truslernes sanktioner vil forværres over tid. De forskellige stillejer afspejler i nogen grad de forskellige afsender-/modtagerkonstellationer som fremgår af Tabel 1. For eksempel er smædebrevet i Tekst 1, udsendt i OFFER1's navn til beboere i et socialt belastet boligområde, uformelt og præget af vurderende udsagn, skældsord og direktiver, mens fx Tekst 5, underskrevet af *Københavnadvokaten* (sic) og stilet til en lang række virksomheder og organisationer i lokalområdet, udviser en del kancellistilstræk i ordvalg, syntaks og morfologi¹⁸.

Ordvalg. De mest interessante forekomster er dem der indgår i mindre, lukkede sæt hvor sprogbrugeren kan vælge mellem udtryk der har (omtrent) samme betydning, dvs. hvor der med andre ord er tale om variation mellem funktionelt tilsvarende størrelser. I disse tekster gælder det for det første konjunktionerne *samt* og *og*. Trusselsbrevene har i alt 18 tilfælde af *samt* fordelt på ti tekster, og 84 tilfælde af *og* fordelt på 16 tekster. Hvis man sammenligner det med fordelingen i KorpusDK, viser det sig at brevene udviser en stor overhyppighed af *samt*:

TABEL 2. *SAMT* VS. *OG*

	U	KorpusDK
<i>samt</i>	18	18.867
<i>og</i>	84	1.814.718
samt-andel	17,6 %	1,0 %

18 Ordvalg: *erhverver sig ved, repræsenterede, henvendelse*; komplekse nominalsyntagmer: *advokat i et større advokatkontor i København med moderet for bøjesteret, en 2 års betinget dom*; passiv: *ekskluderes*.

Materialet udviser også en overhyppighed af den dialogiske partikel *blot* i forhold til partiklen *bare* når man sammenligner med fordelingen i KorpusDK:

TABEL 3. *BLOT* VS. *BARE*

	U	KorpusDK
<i>blot</i>	8	19.818
<i>bare</i>	5	37.310
blot-andel	66,7 %	34,7 %

Interessant nok trækker disse to overhyppige varianter i samme retning idet de er mere formelle eller gammeldags end deres ækvivalenter. Den Danske Ordbog noterer at *samt* især bruges i skriftsprog, mens der ikke er nogen lignende noter om *blot*. Til sammenligning kan det nævnes at i Sprogforandringscentrets data over moderne dansk talesprog fra 1980'erne og frem forekommer *blot* kun fem gange, mens *bare* som adverbial tæller over 14.000 forekomster.

Bemærk i denne sammenhæng at *blot* også forekommer i relativt uformelle tekster som Tekst 1 hvor begge dialogiske partikler findes i følgende udgangsreplik:

- (14) Kom bare op til mig, så skal jeg fortælle jer, at I blot skal UD af Danmark NU – det kan ikke gå for langsomt¹⁹.

Tekst 4 er kortfattet og udformet med meget store fontstørrelser, så den ligner et opslag til ophængning. Sprogligt set er denne tekst ligeledes relativt uformel, men også her findes et tilfælde af *blot*:

- (15) Dette **VII** ske ved manglende betaling og det vil blot blive værre og værre !
.....Sådan!!

¹⁹ Læseren vil notere sig sammenblandingen af de konkurrerende udtryk 'det kan ikke gå for hurtigt' og 'det kan kun gå for langsomt'.

Bemærk her forstærkelsen ved gentagelse af samme ord (*værre*). Denne struktur forekommer flere gange på tværs af brevene.

Gentagelsesstrukturer. Flere af teksterne gør brug af den særlige form for forstærkelse hvor et gradsadverbium eller et adjektiv i komparativ gentages, evt. forbundet af *og* (i stilistikken kaldes denne gentagelsesfigur epizeuxis). Eksempler ud over det i (15) tæller (med mine understregninger):

- (16) et meget meget grimt Muhamed-billede; noget rigtig rigtig skidt for dig (Tekst 11)
- (17) bliver ved og ved og ved og ved til alt er betalt; langt langt billigere; mange mange flere breve; meget meget meget slemt (Tekst 14)
- (18) så vil vi blive ved og ved og ved med stærkere og stærkere synspunkter (Tekst 16)

Som det fremgår, er der variation i antallet af gentagelser og i brugen af paratakse med og uden konjunktion, men det at bruge forstærkende gentagelser er et genkommende mønster.

Passiv i trusler. I flere af teksterne formuleres trusler med brug af passiv og agensstrygning, så man undgår eksplicitering af hvem der har ansvaret for udførelse af sanktionen, fx

- (19) [der] vil blive fremsendt anmeldelse til politiet (Tekst 1)
- (20) HUSK! Oplysninger og rygter omkring pædofili ... ikke kan slettes eller blive glemte!!! (Tekst 4)
- (21) [så] bliver der anonymt skrevet til samtlige medlemmer i ... (6 tilfælde) (Tekst 5)
- (22) Dette sendes/afleveres mandag den 17. marts, håber at hører fra dig den 14. (Tekst 6)
- (23) De 635 udsendes den 22. maj hvis der ikke reageres fra din ven (Tekst 9)
- (24) der vil formuleringen være helt klar og beviser vedlægges. (Tekst 16)

Som det allerede er nævnt i afsnit 5.3 ovenfor, er passiven velegnet til netop den form for distanceret fremsættelse af en trussel.

Tegnsætning. I 17 ud af de 19 tekster er der tilfælde af udeladt komma hvor det burde være, men ellers er kommatering i store træk korrekt, fx forekommer der aldrig komma foran *at*-infinitiv. I ti af de 15 tekster der indeholder en modtageradresse, forefindes der unormeret punktum efter adresselinjer (jf. Retskrivningsordbogens §41.2b).

Formatering. Brevene bruger forskellige midler til fremhævelse af ord, men det hyppigste er brug af versaler (store bogstaver), som det allerede fremgår af eksempel (1), (14), (15) og (20). I alt gør otte af brevene brug af denne mulighed for fremhævelse i op til fire gange pr. tekst.

Der er en del andre sproglige træk som kan genfindes i to eller flere af trusselsbrevene som jeg ikke gennemgår her, men de spænder fra ironisk brugte positive adjektiver (fx *flotte*) over afslutningsfraser (fx *Sådan!*) til grammatiske fejltyper (fx præsens-r, atypisk præpositionsbrug og manglende sætningsopdeling).

6.4 Sammenligning af U og K

I denne sag er de K-tekster der blev stillet til rådighed, kvantitativt set mindre velegnede til en sammenligning end man kunne have ønsket. De består som tidligere nævnt af 12 sms'er, og det er generelt relativt kortfattede tekster. Til gengæld er de genre- og sproghandlingsmæssigt sammenlignelige med U-teksterne idet de også har nedgørende og truende indhold.

Herunder opridses i overskriftsform de træk der er overensstemmende med U-teksterne betragtet som helhed:

- Trusselstyper:
  - Sanktion ved tredjemand (rockere, indvandrere)
  - Pengeafpresning
- Overlappende konstruktioner
  - U: *at vi ALDRIG stopper* før der er betalt
  - K: *husk at det kan ikke stoppe* før der er betalt
  - K: *det kan IKKE stoppes uden betaling*
- Religiøst nedgørende indhold (*din lille JØDE; jødekarl; perkersvin*)

- Udeladelse af kommaer (i ti ud af 12 sms-beskeder)
- De dialogiske partikler *blot* vs. *bare* (en af hver)
- Skældsordet *svin* (fem forekomster)
- Forstærkelse ved ordgentagelse (*mere og mere*)

Om brugen af *blot* og *bare* i K må det understreges at tallene er for små til at drage nogen konklusioner idet der findes én forekomst af hver i sms-beskederne.

Som det bemærkes i ovenstående uddrag, benyttes der også versaler til fremhævelse i K. Det er imidlertid ikke fuldstændig sammenligneligt med brugen af versaler i U idet de formateringsmæssige variationsmuligheder ikke er de samme når der skrives på en mobiltelefon: Man kan således hverken bruge fed, kursiv eller understregning²⁰. Derfor kan brugen af versaler i K alene fungere som konstatering af at ophavsmanden til disse tekster også bruger fremhævelse i sine tekster.

6.5 Retslingvistisk erklæring og den endelige dom

Den retslingvistiske erklæring konkluderede at de sproglige mønstre på tværs af U-teksterne bedst kunne forklares ved at de var skrevet af samme ophavsmand, og at det samme gjaldt på tværs af U og K. En mere teknisk formulering af en sådan konklusion kunne lyde²¹:

De sproglige mønstre i U kan bedst forklares som tilfælde af sproglige mønstre fundet i K, dvs. de er hovedsageligt overensstemmende med mønstre fundet i K.

Denne standardformulering er imidlertid knap så velegnet i et tilfælde som nærværende hvor U-teksterne langt oversteg K-teksterne i omfang, og hvor det var et separat spørgsmål om de mange U-tekster

20 En alternativ måde at markere fremhævning på er ved at indsætte en understregning før og efter ordet, som i *_nu_* idet de fleste tekstbehandlingsprogrammer er sat op til automatisk at ændre ord indrammet af understregning til kursiv. Man kan også finde eksempler på indramning af asterisker (*) til samme formål, men begge er relativt sjældne i forhold til brugen af versaler til fremhævelse (Eva Skafté Jensen, pers. komm.).

21 Denne formulering er en oversættelse af en standardformulering udformet af en af de mest veletablerede retslingvistiske konsulenter på dette felt, Robert Leonard Associates; <http://www.robertleonardassociates.com/>).

var indbyrdes overensstemmende. Til gengæld har formuleringen den fordel at den holder sig fra at tilskrive teksterne til samme forfatter, og dermed overlader den slutning til domstolen.

Det er nemlig vigtigt at understrege at ophavsanalyser ikke kan udelukke at en anden person *kunne* have skrevet de pågældende tekster (lidt ligesom fingeraftryksanalyser og DNA-analyser kun med en vis sandsynlighed kan placere en mistænkt på gerningsstedet). Da sprogbrug principielt er uendeligt variabel, er det ikke meningsfuldt på samme måde som ved DNA-analyser at give en numerisk sandsynlighed for om en bestemt forfatter har skrevet en bestemt tekst²². En valid numerisk angivelse måtte som tidligere nævnt også forholde sig til variationen i sprogsamfundet som helhed, og det er en viden som kun er delvis tilgængelig for nuværende, især da der på dansk grund ikke er adgang til et korpus over uredigerede tekster med de normafvigelser der måtte findes i dem. Men med de forbehold som nødvendigvis må tages for datamaterialets beskaffenhed (fx om det er genre-mæssigt sammenligneligt), vil ophavsanalyseres resultater kunne tælle som indicium på om tekster har eller ikke har fælles ophav – og jo flere træk der går igen, jo stærkere et indicium vil det være.

I nærværende sag viser en aktindsigt i dombogen at ophavsanalysen blev brugt som indicium der understøttede anklagemyndighedens udlægning i fem af anklagens forhold. Det er ikke mindst i sager som denne med maskinskrevne tekster at ophavsanalyser kan udgøre et væsentligt supplement til det øvrige bevismateriale idet tiltalte uden videre kan påstå at det ikke var vedkommende selv der brugte computeren, men en anden. Hvis den retslingvistiske undersøgelse understøtter en hypotese om at U og K har fælles ophav, fremstår sådanne påstande selvsagt mindre troværdige end hvis analysen ikke viser nogen sproglige overlap.

---

22 Bemærk at det ser anderledes ud for de datalingvistiske analyser der groft sagt bare forholder sig til hvilket tegn der følger efter et andet i forhold til hvad man statistisk set kunne vente (og forudsigelsen vil så basere sig dels på de mulige tegn, dels på viden om det enkelte sprog eller – ved maskinlæsning – hvad skribenten hidtil har gjort). Til gengæld vil den type analyser have svært ved at indfange niveauer som pragmatik og retorik som også kan være afgørende.

7 ANDRE ANVENDELSER AF LINGVISTIK I KRIMINAL-RETTLIG SAMMENHÆNG

Der er ganske mange andre retlige problemfelter som lingvister kan bidrage til at belyse. Som det kort er omtalt tidligere, har afhøringer allerede tiltrukket sig en del opmærksomhed. I forbindelse med politiafhøringer gælder det dels selve afhørings teknikkerne (Gnisci & Pontecorvo 2004; Haworth 2006; Kassin 2008), dels transformationen af mundtlig afhøring til skriftlig politirapport (Jönsson & Linell 1991; Fisher 1993; Coulthard 2002; Farstad Eriksen 2013). Retssalsinteraktion er også et efterhånden velundersøgt emne hvor man bl.a. har fokuseret på turtagning, spørgsmålsdesign og narrativer (se fx Atkinson & Drew 1979; Komter 1994; Harris 2001; Mortensen & Mortensen 2017).

Retslingvister bliver jævnligt spurgt om de kan afsløre løgne og bedrag ud fra sproglige markører. Det er der meget lidt der tyder på: Forskellige studier finder effekter af markører som personlige pronomen, passiv, negationer og kognitive verber, men der har ikke vist sig nogen markører der holder på tværs af teksttyper og undersøgelsesdesign (se oversigten i Picornell 2013: 21-29). Det bedste bud på at identificere bedrag eller manipulation er at finde inkonsistenser i vidnets eller mistænktens redegørelser, en metode som politiet naturligt nok allerede gør brug af i deres afhøringer.

Blandt de nyere problemstillinger er dem der knytter sig til internetkommunikation og sociale medier. Profilerings vil fx kunne bringes i anvendelse i efterforskning af sager mod pædofile der prøver at lokke børn til sig på nettet ved at udgive sig for selv at være børn. Ophavsanalyser vil være relevante i sager om identitetstyveri hvor en person gerne vil bevise at det ikke er hende eller ham der har skrevet bestemte indlæg på nettet. Mere dybdegående interaktionsanalyser vil kunne afklare nogle af faresignalerne i sager om direktørsvindel ved at fokusere på hvilke sproglige strategier svindlerne benytter sig af i såvel telefonopkald som e-mail til virksomheder for at narre dem til at udlevere fortrolig information om password og lignende, og sidenhed presse betroede medarbejdere til at overføre store summer i påståede hastesager (jf. Tabron 2016)²³.

---

²³ Se fx http://www.idag.dk/article/view/262362/flere_virksomheder_udsættes_for_direktørsvindel,

En stor og væsentlig del af den menneskelige kommunikation foregår med sproget – også den der måske, måske ikke har at gøre med lovovertrædelser. For så vidt som sproglige spor bliver bevaret på en måde så de kan underkastes nærmere undersøgelser, bør retssystemet trække på den ekspertviden som sprogforskere har. Og sprogforskere bør på den anden side bidrage med deres indsigt og vejledning til at beskytte minoriteter og ofre for overgreb i tilfælde hvor den sproglige repræsentation af deres sager tydeligt vil påvirke udfaldet.

Tanya Karoli Christensen
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
tkaroli@hum.ku.dk

<http://nyheder.tv2.dk/krimi/2016-04-14-ny-direktoersvindel-rammer-danmark-saadan-undgaar-du-at-blive-snydt> og
<http://www.business.dk/okonomi/ivaerksaetteren-martin-thorborg-udsat-for-forsog-pa-direktoersvindel>.

BILAG 1. TEKST 12

Hej med dig din gamle pædofile stodder!

Vi har endt af dig da dit liv efter 1. februar vil ændre sig totalt hvis du ikke betaler hvad du skylder.

Sælg din båd og få den gamle tilbage.....så har du råd.....

Vi lover dig vi overholder hvad vi har lovet dig.....og ingen eller intet kan ændre dette du er et svin som har snydt så mange samt den kone du var gift med i 3 uger da du ikke kunne holde dine beskidte fingre fra hendes datter.

Din omverden vil få alt i vide om dig men du har fortsat et valg som du ved og som vi meget kraftigt skal råde dig til at vælge rigtigt alt andet vil være lidt synd og uudholdeligt for dig vi ved jo du er en tøsedreng de andre siger du allerede har tudet.....

Sov godt i dit flotte sort betalte vækkehuis så længe det varer hvis du ikke.....

LITTERATUR

- Atkinson, J.M. & P. Drew. 1979. *Order in court: The organisation of verbal interaction in judicial settings*. London: Macmillan. DOI: 10.1007/978-1-349-04057-5.
- Berk-Seligson, S. 1999. The impact of court interpreting on the coerciveness of leading questions. *Forensic Linguistics* 6. 30-56. DOI: 10.1558/sll.1999.6.1.30.
- Berk-Seligson, S. 2002. The miranda warnings and linguistic coercion: The role of footing in the interrogation of a limited-english-speaking murder suspect. J. Cotterill (red.). *Language in the legal process*, 127-143. London: Palgrave Macmillan UK.
- Brøndum-Nielsen, J. 1914. *Sproglig forfatterbestemmelse: Studier over dansk sprog i det 16. Århundredes begyndelse*. København: Gyldendal.
- Butters, R.R. 2012. Retiring president's closing address: Ethics, best practices, and standards. *Proceedings of the International Association of Forensic linguists' tenth biennial conference* 10. 351-361.
- Chaski, C.E. 2001. Empirical evaluations of language-based author identification techniques. *Forensic linguistics* 8. 1-65. DOI: 10.1558/sll.2001.8.1.1.
- Chaski, C.E. 2007. The keyboard dilemma and authorship identification. *Advances in digital forensics III* 242. 133-146. DOI: 10.1007/978-0-387-73742-3_9.
- Cotterill, J. 2000. Reading the rights: A cautionary tale of comprehension and comprehensibility. *Forensic linguistics* 7(1). 4-25. DOI: 10.1558/sll.2000.7.1.4.
- Coulthard, M. 2000. Whose text is it? On the linguistic investigation of authorship. S. Sarangi & M. Coulthard (red.). *Discourse and social life*, 270-287. London: Longman.
- Coulthard, M. 2002. Whose voice is it? Invented and concealed dialogue in written records of verbal evidence produced by the police. J. Cotterill (red.). *Language in the legal process*, 19-34, Palgrave Macmillan.
- Coulthard, M. 2004. Author identification, idiolect, and linguistic uniqueness. *Applied linguistics* 25(4). 431-447. DOI: 10.1093/applin/25.4.431.
- Coulthard, M., A. Johnson & D. Wright. 2017. *An introduction to forensic linguistics: Language in evidence*. London: Routledge.
- Eades, D. 2005. Applied linguistics and language analysis in asylum seeker cases. *Applied linguistics* 26(4). 503-526. DOI: 10.1093/applin/ami021.
- Ehrhardt, S. 2013. Forensic linguistics accredited: Four years of experiences with ISO 17020 in authorship analysis. *Bridging the gap(s) between language and the law: Proceedings of the 3rd European conference of the International Association of Forensic Linguists*. Porto, Portugal. Faculdade de Letras da Universidade do Porto. 64-75.

- Ehrhardt, S. 2016. Forensic linguistics at the German Bundeskriminalamt. Foredrag ved IV *Jornadas de Lingüística Forense*, Madrid.
- Farstad Eriksen, P.K. 2013. Avhørsrapporten som rekontekstualisering av avhøret. En studie av en simulert avhørs situasjon gjennomført av studenter ved politihøgskolen. *Institutt for språk- og kommunikasjonsstudie*. Trondheim: NTNU. MA.
- Fisher, S.Z. 1993. Just the facts, ma'am: Lying and the omission of exculpatory evidence in police reports. *New England law review* 28(1). 1-62.
- Fraser, B. 1998. Threatening revisited. *Forensic linguistics* 5. 159-173. DOI: 10.1558/sll.1998.5.2.159.
- Gnisci, A. & C. Pontecorvo. 2004. The organization of questions and answers in the thematic phases of hostile examination: Turn-by-turn manipulation of meaning. *Journal of pragmatics* 36(5). 965-995. DOI: 10.1016/j.pragma.2003.10.005.
- Grant, T. 2012. Txt 4n6: Method, consistency, and distinctiveness in the analysis of sms text messages. *Journal of law and policy* 21(2). 467-494.
- Grice, H.P. 1975. Logic and conversation. P. Cole & J.L. Morgan (red.). *Syntax and semantics 3: Speech acts*, 41-58. New York: Academic.
- Harris, S. 2001. Fragmented narratives and multiple tellers: Witness and defendant accounts in trials. *Discourse studies* 3(1). 53-74. DOI:10.1177/1461445601003001003.
- Haworth, K. 2006. The dynamics of power and resistance in police interview discourse. *Discourse & Society* 17(6). 739-759. DOI: 10.1177/0957926506068430.
- Heltoft, L. & E. Hansen. 2011. *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Holmes, D. I. 1998. The evolution of stylometry in humanities scholarship. *Literary and linguistic computing* 13(3). 111-117. DOI: 10.1093/llc/13.3.111.
- Jarvad, P. 2014. Juridisk sprog. *Spørg om sprog, 40 år i Dansk Sprognævn*. 43-59. København, Dansk Sprognævn.
- Jessen, M. 2008. Forensic phonetics. *Language and linguistics compass* 2. 671-711. DOI: 10.1111/j.1749-818X.2008.00066.x.
- Julien, M. 2016. Possessive predicational vocatives in scandinavian. *The journal of comparative Germanic linguistics* 19(2). 75-108. DOI: 10.1007/s10828-016-9081-x.
- Juola, P. 2008. Authorship attribution. *Foundations and trends in information Retrieval* 1(3). 233-334. DOI: 10.1561/1500000005.
- Juola, P. 2016. Did aunt Prunella really write that will? A simple and understandable computational assessment of authorial likelihood. *Proceedings of A workshop on legal text, document, and corpus analytics (LTDCA 2016)*. 37-41.

- Jönsson, L. & P. Linell. 1991. Story generations: From dialogical interviews to written reports in police interrogations. *Text - Interdisciplinary journal for the study of discourse* 11(3). 419-440. DOI: 10.1515/text.1.1991.11.3.419.
- Kassin, L. 2008. Confession evidence: Commonsense myths and misconceptions. *Criminal justice and behavior* 35(10). 1309-1322. DOI: 10.1177/0093854808321557.
- Komter, M.L. 1994. Accusations and defences in courtroom interaction. *Discourse & society* 5(2). 165-187. DOI: 10.1177/0957926594005002002.
- Koppel, M., J. Schler & S. Argamon. 2009. Computational methods in authorship attribution. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 60(1). 9-26. DOI: 10.1002/asi.20961.
- Københavns Kommune. 1991. *Kan "staveplade" anvendes som kommunikationsmiddel for egne, viljesbestemte udsagn? En undersøgelse af stavepladekommunikation mellem klienter med vigtigende psykisk og eventuelt fysisk handicap og deres pædagoger*. København: Københavns Amt.
- Larsen, P.H. 1973. Om "offentligt at tilskynde til forbrydelse". En studie i forholdet mellem sprog, jura og politik. *Nydanske sprogstudier* 5. 5-39. DOI: 10.7146/nys.v5i5.10339.
- Leonard, R.A., J.E.R. Ford & T.K. Christensen. 2017. Forensic linguistics: Applying the science of linguistics to issues of the law. *Hofstra Law Review* 45. 501-517.
- Love, H. 2002. *Attributing authorship: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McMenamin, G.R. 2002. *Forensic linguistics: Advances in forensic stylistics*. New York: CRC Press. DOI: 10.1201/9781420041170.
- Mortensen S. S. & J. Mortensen. 2017. Epistemic stance in courtroom interaction. F. Poggi, A. Capone (red.), *Pragmatics and law. Perspectives in pragmatics, philosophy & psychology* 10. Cham: Springer, 401-437. DOI: 10.1007/978-3-319-44601-1_16.
- Nakane, I. 2011. The role of silence in interpreted police interviews. *Journal of pragmatics* 43(9). 2317-2330. DOI: 10.1016/j.pragma.2010.11.013.
- Olsson, J. & J. Luchjenbroers. 2014. *Forensic linguistics*. London: Bloomsbury Academic Press.
- Patrick, P.L. 2012. Language analysis for determination of origin: Objective evidence for refugee status determination. M.S. Lawrence, M.T. Peter & L.P. Peter (red.), *The Oxford handbook of language and law*, 1-15. Oxford: Oxford University Press.
- Picornell, I. 2013. *Cues to deception in a textual narrative context: Lying in written witness statements*. Ph.d.-afhandling ved School for Languages and Social Sciences. Aston: Aston University.

- Schack, J. 2008. Varemærker i den sproglige rådgivning. *Sprog i Norden* 39(1). 223-229.
- Searle, J.R. 1969. *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9781139173438.
- Shuy, R.W. 2006. *Linguistics in the courtroom: A practical guide*. Oxford: Oxford University Press.
- Shuy, R.W. 2008. *Fighting over words: Language and civil law cases*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195328837.001.0001.
- Shuy, R.W. 2013. *The language of bribery cases*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199945139.001.0001.
- Shuy, R.W. 2015. Discourse analysis in the legal context. D. Schiffrin, D. Tannen & H.E. Hamilton (red.), *The handbook of discourse analysis*, 822-840. Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Shuy, R.W. 2017. Language and Law. M. Aronoff & J. Rees-Miller (red.), *The handbook of linguistics*, 627-641. Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Simons, A. & R. Tunkel. 2013. The assessment of anonymous threatening communications. J.R. Meloy & J. Hoffmann (red.), *International handbook of threat assessment*, 195-213. Oxford: Oxford University Press.
- Solan, L.M. & P.M. Tiersma. 2010. *Speaking of crime: The language of criminal justice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Solan, L.M. 2013. Intuition versus algorithm: The case of forensic authorship attribution. *Brooklyn journal of law and policy* 21(2). 551-576.
- Svartvik, J. 1968. *The Evans statements: A case for forensic linguistics*. Gothenburg: University of Gothenburg.
- Tabron, J. 2016. Linguistic features of phone scams: A qualitative survey. Foredrag ved *11th Annual Symposium on Information Assurance (ASIA '16)*, Albany, New York.
- Tagliamonte, S. 2011. *Variationist sociolinguistics: Change, observation, interpretation*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Togeby, O. 1993. *Praxt. Pragmatisk tekstteori*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Verrips, M. 2011. LADO and the pressure to draw strong conclusions. *International journal of speech, language & the law* 18(1). 131-143. DOI: 10.1558/ijssl.v18i1.131.
- Walton, D. 2013. *Scare tactics: Arguments that appeal to fear and threats*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Er syntaks en flaskehals i forståelsen?

En undersøgelse af syntaksens betydning for børns sætningsforståelse

DITTE GRANDJEAN & MADS POULSEN

ABSTRACT

Denne artikel beskriver to sammenhængende undersøgelser af sætningsforståelse hos 56 børn i femte klasse. I den første testede vi, om visse sætningskonstruktioner var særligt svære for børnene at forstå, når sætningerne blev præsenteret mundtligt og isoleret fra en støttende kontekst. Vi benyttede aktiv- over for passivsætninger (diatase), subjekt- over for objektrelativsætninger og sætninger med præmodificeret nominalled over for sætninger med indskudte relativsætninger. Resultaterne viste, at børnene ved alle tre konstruktionspar havde signifikant sværere ved at besvare spørgsmål, som spurgte til indholdet i de svære sætningskonstruktioner. Børnene var ligeledes gennemsnitligt længere tid om at svare korrekt ved samtlig af de svære konstruktionstyper sammenlignet med ved de lette, dog var denne forskel kun signifikant ved diatase og indskud. I en opfølgende undersøgelse fandt vi, at variationen i børnenes mundtlige sætningsforståelse kunne forklare dele af variationen i deres læseforståelse. Denne samvariation kunne ikke forklares af ordforråd eller hukommelse. Tilsammen peger de to undersøgelser på, at syntaktisk svære sætninger kan udgøre et problem for børn i situationer, hvor de ikke har en kontekst at støtte sig til, samt at disse vanskeligheder hænger sammen med niveauet for deres læseforståelse.

EMNEORD: sætningsforståelse, syntaks, læseforståelse, grammatik, ledstilling

1 INDLEDNING

Sproget skulle gerne hjælpe til at formidle budskaber frem for at stå i vejen for kommunikationen. I den offentlige forvaltning har der siden 1970'erne været opmærksomhed på sproglige træk, som kan gøre det

svært for læseren at forstå indholdet i skriftlig kommunikation. Fx er brug af passiv sætningsform (1) blevet anset for at gøre tekster mindre læsevenlige og mere upersonlige end sætninger med aktiv sætningsform (2) (se fx Poulsen 1976: 57–59; Heltoft og Edelsgaard Andersen 1985: 8; Kyrø 2001: 42; Åndahl og Nonboe Jacobsen 2012: 17).

- (1) Rapporten blev fremlagt af Jørgen¹
- (2) Jørgen fremlagde rapporten

Tilsvarende er sætninger med indskudte relativsætninger, der midlertidigt afbryder deres overordnede sætning (som denne relativsætning), blevet anset for at være sværere at forstå end kortere sætninger uden indskud (Kyrø 2001: 48; Åndahl og Nonboe Jacobsen 2012: 28; Dalby 1983: 379). En række skriveråd har derfor advaret mod brugen af passivsætninger, sætninger med indskud, samt en række andre sætningskonstruktioner. Skriverådene har haft stor gennemslagskraft og optræder i mange skrivevejledninger, ofte i forenklet form. Fx støder man tit på opfordringen om at ”skrive aktivt”. Skriverådene har dog sjældent været baseret på grundigt empirisk belæg. Det har derfor været svært at afgøre, om det rent faktisk har en effekt, når skriverådene følges, dvs. om brugen af visse sætningskonstruktioner frem for andre rent faktisk øger modtagerens sætningsforståelse. For nyligt har to danske undersøgelser af læsning af fagtekster ikke fundet belæg for, at såkaldte svære konstruktioner udgør et problem i forståelsen af tekster (Balling 2013; Ingemansson og Jensen 2015). Dette harmonerer imidlertid ikke med internationale undersøgelser af isoleret sætningsforståelse, hvor fx passivkonstruktioner har vist sig at blive forstået langsommere og mindre præcist end aktivsætninger (Ferreira 2003; Dabrowska og Street 2006; Slobin 1966).

Denne artikel præsenterer først disse undersøgelses modsatrettede resultater i flere detaljer. Vi foreslår dernæst, at svære konstruktioner sjældent har stor betydning for forståelsen af sammenhængende tekster, fordi læserens baggrundsviden og støtte fra konteksten begrænser muligheden for egentlige misforståelser. Det kunne måske give anledning til at konkludere, at man ikke skal bekymre sig om svære kon-

---

1 Eksemplet er lånt fra bogen ”Skriv bedre” af Ebbe Kyrø (2001).

struktioner. Vi argumenterer dog for, at der findes vigtige situationer, hvor børn og voksne afkræves præcis og hurtig forståelse af sætninger med begrænset kontekstuel støtte. Dernæst beskriver vi to sammenhængende undersøgelser af 56 børn fra 5. klasse. I den første testede vi børnenes forståelse af lette over for svære sætningskonstruktioner, når sætningerne blev præsenteret mundtligt og isoleret fra en støttende kontekst. I den anden undersøgte vi, om børnenes forståelse af isolerede sætninger kunne forklare variation i deres læseforståelse ud over ordforråd og hukommelse. Til sidst diskuterer vi vores resultater og deres praktiske implikationer.

1.1 Forståelse af svære konstruktioner i formelle tekster

To danske artikler har for nylig undersøgt, hvorvidt svære sætningskonstruktioner udgør et problem for modtageren (Ingemansson og Jensen 2015; Balling 2013). Begge artikler havde fokus på voksnes læsning af formelle tekster, og begge fandt, at de formodede 'svære' konstruktioner *ikke* udgjorde et problem for modtageren. Ingemansson og Jensen (2015) undersøgte, om forståelsen af tre officielle breve blev forbedret af, at passivsætningerne blev omskrevet til aktivform. Deltagerne i deres undersøgelse var voksne med dansk som modersmål og forskellige uddannelsesmæssige baggrunde. Efter at have læst brevene blev deltagerne bedt om at besvare spørgsmål, der spurgte til indholdet i brevene. Resultaterne viste, at deltagerne med lavere uddannelse havde sværere ved at forstå indholdet. Derimod var der ingen tegn på, at de breve, der indeholdt mange passivsætninger, voldte større forståelsesproblemer for deltagerne end de breve, der indeholdt mange aktivsætninger. Dog blev brevene med passivkonstruktioner oplevet som mere upersonlige.

I en anden undersøgelse målte Balling (2013), hvor lang tid 27 danske gymnasieelever og universitetsstuderende mellem 17 og 23 år brugte på at læse forskellige sætningskonstruktioner. Konstruktionerne var indlejret i længere, formelle tekster. Heller ikke denne undersøgelse fandt belæg for, at de frarådede konstruktioner voldte læserne større problemer, end de anbefalede konstruktioner gjorde. Undersøgelsen målte dog udelukkende deltagerens læsehastighed og ikke deres sætningsforståelse ud fra den antagelse, at tiden, en deltagers blik hvilede

på en sætning, var udtryk for deltagerens vanskeligheder med at forstå sætningen.

1.2. Forståelse af svære sætninger isoleret fra en tekstuel kontekst

Imidlertid findes der en lang række internationale – og enkelte danske – psykolingvistiske studier af isoleret sætningsforståelse, som peger på, at visse sætningskonstruktioner *er* sværere at forstå end andre konstruktioner, idet de forstås både langsommere og mere upræcist end andre konstruktioner, der formidler tilsvarende indhold (fx Ferreira 2003; Slobin 1966; Kristensen m.fl. 2014; Thomsen og Poulsen 2015). Disse undersøgelser har fokuseret på modtagerens forståelse af sætninger, som var isoleret fra en større, tekstuel kontekst.

Fælles for mange svære konstruktioner er, at sætningsopbygningen kan give anledning til at forbytte leddenes rolle i sætningsstrukturen. De tidligere danske undersøgelser, der har fundet en effekt af svære sætninger (Kristensen m.fl. 2014; Thomsen og Poulsen 2015), har fokuseret på sætninger med objekt-verbum-subjekt-ledstilling (OVS) som i (3):

(3) Hende kilder han.

Selvom ledfunktionerne i (3) er tydeligt markeret (her med kasus), så er både børn og voksne tilbøjelige til at forbytte rollerne i denne slags konstruktioner. Årsagen er sandsynligvis, at lyttere forventer den mere hyppige subjekt-verbum-objekt-ledstilling (SVO).

Passivkonstruktionen er et andet eksempel på en sætningskonstruktion, hvor der er anledning til at forbytte de semantiske roller. Det særlige ved passivkonstruktionen er, at de semantiske roller fordeles på sætningsleddene på en anden måde, end man er vant til fra de mere hyppige aktivkonstruktioner. Således skal man knytte patientrollen til objektet i aktivsætningen (4), men til subjektet i passiven (5).

(4) Manden bed hunden

(5) Hunden blev bidt af manden

Selv voksne universitetsstuderende misforstår somme tider sådanne passiver. Fx fandt Ferreira (2003), at amerikanske universitetsstuderende misforstod passiver i op mod 26 % af tilfældene. Misforståelserne opstod især, hvis sætningsbetydningen ikke blev understøttet af delta-gernes baggrundsviden og forestillinger om, hvordan verden normalt fungerer, som (5). Til sammenligning blev tilsvarende implausible aktiver, som (4), misforstået i omkring 1-3 % af tilfældene.

Også andre konstruktioner har vist sig at give anledning til forvirring. Fx har flere engelsksprogede studier (Booth m.fl. 2000; Wells m.fl. 2009) vist, at voksne og børn læser isolerede objektrelativkonstruktioner, som i (6), langsommere end isolerede subjektrelativkonstruktioner, som i (7).

(6) På bænken sidder drengen, som pigen elsker.

(7) På bænken sidder drengen, som elsker pigen

I objektrelativkonstruktioner (6) fungerer relativsætningens korrelat (drengen) som objekt i relativsætningen, hvor den i subjektrelativsætninger (7) fungerer som subjekt. Objektrelativerne er sandsynligvis svære at forstå, fordi de har noget, der svarer til OSV-ledstilling, hvori objektrelativerne har noget, der svarer til den mere gængse SVO-ledstilling. Igen giver ledstillingen altså lejlighed til forvirring, fordi den rigtige tolkning af objektrelativerne strider mod den ledstillingsrækkefølge, man er vant til.

1.3 Hvad skyldes uoverensstemmelsen mellem studier af konstruktioners forståelighed?

Evidens fra international, psykolingvistisk forskning peger altså på, at en række forskellige sætningskonstruktioner, deriblandt passiv og objektrelativ, kan være svære at forstå. Hvorfor har passiver så ikke ført til forståelsesvanskeligheder i danske undersøgelser af læseforståelse? Én forklaring kunne være, at passiver kun giver anledning til misforståelser under visse betingelser. Fx er det mere sandsynligt, at man misforstår reversible sætninger, som i (8), end at man misforstår irreversible sætninger, som i (9).

- (8) Drengen blev skubbet af pigen.
- (9) Tasken blev skubbet af pigen.

Irreversible sætninger er sætninger, hvor konteksten eller modtagerens baggrundsviden hjælper med at fastsætte de korrekte semantiske roller, hvormed sætningsstrukturen i en vis forstand bliver overflødig. Blandt andet viste Slobin (1966), at hvor børn og voksne forstod reversible passiver langsommere end aktiver, så forsvandt forskellen, hvis sætningerne var irreversible. Én af sætningerne fra Ingemansson og Jensens forsøgsmateriale (2015: 157) lød: ”Ved en lokalplans principper forstås planens formålsbestemmelser”. Sætningen er irreversible, da der ikke er nogen plausibel tvivl om, hvorvidt *en lokalplans principper* er agent eller patient for *forstås*, eftersom *planer* i udgangspunktet ikke kan forstå noget. Så vidt vi kan vurdere, har samtlige passivsætninger i Ingemansson og Jensens materiale denne karakter, hvorfor der ikke er plausibel anledning til misforståelser hos modtageren. I stedet vil eventuelle vanskeligheder med forståelsen af passivkonstruktionen formentlig bare føre til, at sætningen forarbejdes lidt langsommere eller ikke aflejrer en klar betydning i læserens hukommelse. Det er usikkert, om Ingemansson og Jensens metode vil kunne afsløre denne slags forståelsesvanskeligheder. I deres undersøgelse blev forståelsestiden desuden ikke målt, og deltagerne kunne frit genlæse både tekst og forståelsesspørgsmål, indtil de følte, at de kunne svare tilfredsstillende. Denne metode vil muligvis ikke kunne opdage forståelsesproblemer, medmindre der er tale om egentlige misforståelser, eller forståelsen helt bryder sammen, så deltagerne opgiver at forstå teksten. De irreversible sætninger i Ingemansson og Jensens materiale gør misforståelser og sammenbrud usandsynlige.

Passivsætningerne i Ballings (2013) undersøgelse var, så vidt vi kan vurdere, også alle irreversible og har derfor formentlig heller ikke givet anledning til egentlige misforståelser. Fx lød én af forsøgssætningerne: ”Ved hvert forsikringsårs afslutning fastsættes en endelig præmie...” (Balling 2013: 20). I undersøgelsen blev læsehastigheden målt, hvilket potentielt kan afsløre subtile forståelsesvanskeligheder, men der blev kun stillet få og meget lette forståelsesspørgsmål, og disse var ikke designet med henblik på at invitere til langsom, dyb læsning (Balling

2013: 7). Det er derfor heller ikke med denne metode klart, at mindre forståelsesproblemer vil vise sig.

Ud fra disse to undersøgelser kan man derfor nok primært konkludere, at passivkonstruktionerne ikke fik den samlede forståelse af teksterne til at bryde helt sammen. Det er dog stadig uklart, om den information, der blev formidlet af passivkonstruktionerne, aflejrede sig effektivt hos læserne, da der enten ikke blev målt reaktionstid, eller fordi spørgsmålene rettede sig mod deltagernes globale tekstforståelse eller var meget lette.

1.4 Den praktiske nytte af at kunne forstå isolerede sætninger

Hvis konteksten understøtter sætningsforståelse og udligner effekten af svære konstruktioner, er det nærliggende at antage, at svære konstruktioner ikke udgør et problem i praksis. Som modtager har man vel altid en eller anden form for kontekst at støtte sig til? Imidlertid findes der en række situationer, hvor modtageren afkræves hurtig og præcis forståelse af isolerede sætninger med ingen eller meget få kontekstuelle ledetråde til rådighed. I den daglige undervisning af elever i folkeskolen kan sætningsforståelse fx tænkes at spille en rolle for elevernes udbytte af undervisningen, fordi såvel mundtlige som skriftlige instruktioner, beskeder og opgaver ofte formuleres i svære sætninger med begrænset tekstuel og situationel kontekst til rådighed. Børn med usikker forståelse af syntaks vil muligvis være særligt udfordrede i at løse opgaver, som er formuleret ved brug af svær syntaks. Konkrete eksempler på opgaver, som er formuleret i svære sætninger, hvor eleverne har begrænset kontekst at støtte sig til, finder man bl.a. i folkeskolens afgangsprøver, eksempelvis opgave 5.4 fra prøven i Matematisk Problemløsning fra maj 2014. Opgaven omhandlede nogle skoleelever, som gerne ville lave deres egen regneopskrift i stil med denne: ”Trin 1) Vælg et tal. Trin 2) Læg 10 til. Trin 3) Gang med 3. Trin 4) Træk det tal, du valgte i linje 1, fra. Trin 5) Divider med 2. Trin 6) Træk 15 fra”. Opgave 5.4 lød:

”Eleverne vil finde på en regneopskrift, der altid ender med et tal, der er 10 større end det tal, de vælger i trin 1. De begynder med at skrive et regneudtryk, der skal vise beregningerne i regneopskriften. Regneudtrykket er $\frac{m \cdot 6}{3} - m + 10$. Du skal vise ved at omskrive, at værdien af regneudtrykket er 10 større end m .”

Opgavens første helsætning indeholder en hovedsætning, to subjektrelativsætninger samt en objektrelativsætning. Den første relativsætning (*der altid ender med et tal*) har første grad, da den knytter sig til objektet i hovedsætningen. Den næste (*der er 10 større end det tal*) har anden grad, da den knytter sig til relativsætningen af første grad. Den tredje relativsætning er en objektrelativsætning (*de vælger i linje 1*), der har tredje grad, da den knytter sig til relativsætningen af anden grad. Objektrelativsætningen er principielt irreversibel, men sætningens abstrakte indhold gør det muligvis svært for eleven at udnytte dette. Eleven skal desuden være i stand til at foretage en hurtig og præcis syntaktisk analyse af de tre relativsætningers sammenhæng med hovedsætningen for at nå at løse denne, og hæftets øvrige opgaver, inden for den maksimale tidsgrænse på 3 timer. Det stiller sandsynligvis store krav til effektiv forarbejdning af syntaksen.

Der findes altså situationer, hvor børn udfordres på deres evne til at uddrage den korrekte betydning af komplekse sætningskonstruktioner med meget begrænset kontekstuel støtte. Tilsvarende findes der en række situationer, hvor voksne udfordres på deres forståelse og processing af svære sætningsstrukturer. Det gælder ikke mindst voksne med begrænset erfaring med dansk syntaks. Fx skal personer, der søger om dansk statsborgerskab og permanent opholdstilladelse i Danmark, bestå en *Indfødsretsprøve* og i visse tilfælde en *Medborgerskabsprøve*. Prøverne er tidsbegrænsede og har til formål at teste ansøgerens kendskab til dansk historie, politik og kultur. Betingelsen for at bestå Indfødsretsprøven er, at ansøgeren besvarer mindst 32 ud af 40 spørgsmål rigtigt inden for 45 minutter, og betingelsen for at bestå Medborgerskabsprøven er, at mindst 20 ud af 25 spørgsmål besvares rigtigt inden for 30 minutter. Her kan upræcis sætningsforståelse og langsom sætningsprocessing altså få betydelige, praktiske konsekvenser for modtageren.

1.5 Sammenhængen mellem sætningsforståelse og tekstforståelse

Vi har i det ovenstående argumenteret for, at niveauet for isoleret sætningsforståelse kan have praktiske konsekvenser for modtageren, samt at både børn og voksne i vigtige situationer afkræves præcis og hurtig forståelse af forskellige svære sætningsstrukturer. Desuden har tidligere studier vist, at forskelle i børns forståelse af isolerede sætninger er

korreleret med deres tekstforståelse (fx Brimo m.fl. 2017; Poulsen og Gravgaard 2016; Silva og Cain 2015). Dette antyder muligheden for, at der for nogle opstår læseforståelsesproblemer, der bunder i begrænset forståelse af den måde, som sætningerne i teksten er konstrueret på. En sådan korrelation er ikke en direkte indikation på en kausal sammenhæng, idet kausaliteten kan gå begge veje, eller korrelationen kan forklares af sammenhænge med noget tredje, fx hukommelse eller ordforråd. Gennem eksperimentdesign og regressionsanalyser er det imidlertid muligt at undersøge og til dels udelukke nogle af de mulige forklaringer på en sammenhæng. Fx fandt Poulsen og Gravgaard (2016), at sammenhængen mellem forståelse af skrevne sætninger og tekster ikke umiddelbart kunne forklares af deltageres afkodning (identifikation og genkendelse af de skrevne ord), ordforråd eller hukommelse. Imidlertid kunne det ikke helt udelukkes, at der var kontrolleret utilstrækkeligt for afkodning, eller at forsøgsdeltagerne havde benyttet særlige strategiske måder at læse på, der fx udnyttede, at deltagerne selv styrede, hvor mange gange de kunne genlæse sætningerne. Vi designede det nuværende forsøg med henblik på at udelukke disse fortolkningsmuligheder. Dels blev sætningsforståelsestesten i nærværende forsøg præsenteret mundtligt for deltagerne, hvorved vi kunne udelukke, at resultatet af testen var påvirket af deltageres afkodningsfærdigheder. Dels hørte deltagerne kun hver sætning én gang, hvorefter de fik maksimalt fem sekunder til svare på et spørgsmål, der spurgte direkte ind til indholdet i testsætningen. Derved minimerede vi sandsynligheden for, at deltageres svar blev påvirket af særligt (in)effektive lyttestrategier, og sikrede os, at deltageres resultater så vidt muligt var udtryk for niveauet for deres umiddelbare sætningsforståelse.

1.6 Forskningsspørgsmål

Der findes eksempler på situationer, hvor modtageren ikke har en kontekst at støtte sig til og derfor i særlig grad er afhængig af et godt kendskab til dansk syntaks på sætningsniveau for at kunne løse bestemte opgaver. Vores mistanke var, at dette især udgør et problem for dem, der har begrænset erfaring med dansk syntaks. Vi ønskede derfor at afdække, om børn har sværere ved at uddrage den korrekte betydning af isolerede sætninger med svære syntaktiske konstruktioner sammen-

lignet med lette syntaktiske konstruktioner. Forskningsspørgsmålet for undersøgelse 1 var: Forstår børn svære sætningskonstruktioner langsommere og mindre præcist end lette sætningskonstruktioner?

Derudover ønskede vi at efterprøve Poulsen og Gravgaards (2016) resultat, at sætningsforståelse korrelerer med tekstforståelse. Forskningsspørgsmålet for undersøgelse 2 var: Er der en sammenhæng mellem børns forståelse af isolerede, mundtlige sætninger og deres læseforståelse, som ikke kan forklares af børnenes hukommelse eller ordforråd? Som opfølgning spurgte vi, om forståelse af *svære* sætningskonstruktioner forklarede yderligere variation i læseforståelse, efter at der var kontrolleret for forståelse af *lette* sætningskonstruktioner. Vi sammenholdt deltageres resultater fra sætningsforståelsestesten i undersøgelse 1 med deres resultater i en læseforståelsestest og kontrollerede statistisk for ordforråd og hukommelse. Til forskel fra Poulsen og Gravgaards (2016) undersøgelse fik deltagerne i den nye sætningsforståelsestest ikke mulighed for at høre sætningerne flere gange, således at strategivalg mht. at genhøre sætninger ikke blev en forstyrrende faktor. Eftersom sætningsforståelsestesten var mundtlig, var det desuden muligt for os at udelukke eventuel påvirkning fra afkodning.

2 METODE

2.1 Design og deltagere

Testningen foregik i marts 2016. Deltagerne var elever fra femte klasse fra henholdsvis Bellahøj Skole i Brønshøj og Præstemoseskolen i Hvidovre. I femte klasse kan man forvente, at de fleste elever er så gode til at læse, at afkodning spiller en mindre rolle for læseforståelsen. Dermed kommer andre sproglige forudsætninger til at spille en større rolle for forskellene mellem elevernes læseforståelsesfærdigheder. Deltagerne blev testet individuelt i mundtlig sætningsforståelse, ekspresivt ordforråd og hukommelse i et mødelokale på den pågældende skole. Læseforståelsestesten blev afholdt som gruppeprøve i elevernes klasselokale. Med hjælp fra klasselærerne blev der indhentet skriftlige tilladelser fra børnenes forældre. I alt 66 børn fik forældrenes accept til at deltage og gennemførte både gruppe- og individuelle test. Ingen havde nogen kendte hørenedsættelser. Ti af deltagerne talte et andet

sprog end dansk med én eller begge deres forældre til hverdag. Disse udgik af de efterfølgende analyser, ligesom i Poulsen og Gravgaard (2016), for at tosprogethed ikke skulle få indvirkning på resultaterne. Det efterlod 56 deltagere, hvoraf 24 var piger og 32 var drenge. Delta-gerne var i gennemsnit 11;11 år gamle (standardafvigelse 3,9 måneder).

2.2 Materialer og fremgangsmåde

2.2.1 *Mundtlig sætningsforståelse.* Til at undersøge deltagernes sætningsforståelse benyttede vi tre forskellige konstruktionspar: aktive over for passive sætninger, sætninger, der indeholdt en subjektrelativsætning over for sætninger, der indeholdt en objektrelativsætning, og sætninger med præmodificeret nominalled over for sætninger, der indeholdt en indskudt relativsætning. Tabel 1 viser eksempler på sætningskonstruktionerne. Motivationen for at inddrage de to førstnævnte konstruktionspar i forsøget er beskrevet i det ovenstående. Det sidste konstruktionspar indgik i materialet, fordi man har mistænkt strukturer, hvor centrale elementer i en oversætning adskilles af ledsætninger, for at være særligt svære at forstå (Dalby 1983: 379; Slobin 1973: 201). I sætningerne med indskud er det kernen i subjektet og verbalet, der er adskilt af en ledsætning. Desuden indgår sætninger med denne slags indskud gerne i et hyppigt brugt materiale til test af børns grammatiske færdigheder, *Test for the Reception of Grammar* (Bishop 2010).

Sætningsmaterialet til testen var revideret fra sætningsforståelsestesten i Poulsen og Gravgaards undersøgelse (2016). Materialet var tilpasset efter følgende principper: Hver testsætning indeholdt et beskrivende adverbialled, fx ”Pigen ser den høje dreng på gaden”. Adverbialledet havde til formål at gøre testsætningerne sværere ved at inkludere flere informationer. Når sætningerne bliver sværere, sænkes sandsynligheden for en lofteffekt, dvs. at stort set alle eleverne svarer rigtigt, og at man dermed ikke kan måle individuelle variationer mellem dem.

TABEL 1. EKSEMPLER PÅ DE MATERIALER, DER INDGIK I SÆTNINGSFORSTÅELSESTESTEN.

Konstruktion	Antal	Betingelse	Testsætning	Testspørgsmål
Aktiv	10	Let	Manden puffer damen i bussen	Hvem puffer?
Passiv	10	Svær	Manden bliver puffet af damen i bussen	
Subj.-relativ	10	Let	I træet klatrer Anna, som jagter Line	Hvem jagter?
Obj.-relativ	10	Svær	I træet klatrer Anna, som Line jagter	
Præmod. nom.	10	Let	Drengen ser den høje pige på gaden	Hvem er høj?
Indskud	10	Svær	Drengen, som ser pigen på gaden, er høj	

Hvert item i sætningsforståelsestesten bestod af en testsætning, et testspørgsmål og to svarmuligheder. For at minimere indflydelsen fra ordforråd bestod valgmulighederne af enkeltord og navne, som vi antog, at børnene havde tilegnet sig inden begyndelsen af 5. klasse. Ingen af sætningerne indeholdt pronominer eller andre kohæsive markører, som krævede, at man skulle danne inferenser for at forstå indholdet i sætningerne. Sætningerne blev indtalt af artiklens førsteforfatter, der taler københavnsk rigsmål.

Sætningsforståelsestesten blev afviklet individuelt med deltagerne ved hjælp af eksperimentsoftwaren E-Prime (Schneider m.fl. 2002) på en bærbar computer. Således kunne vi både registrere deltagerens forståelsespræcision og -hastighed. Der indgik i alt 60 testsætninger i testen, 10 sætninger for hver type sætningskonstruktion. Inden testen gik i gang, fik deltagerne seks sætninger at øve sig på, som repræsenterede hver type sætningskonstruktion. Efter øvesætningerne havde deltagerne mulighed for at stille spørgsmål til testens udformning. De fik ikke at vide, om de havde svaret rigtigt på forsøgssætningerne. Starten på hver testsætning blev markeret med lyden af en klokke. Efter afspilningen af hver testsætning, fulgte et testspørgsmål. Testsætningen kunne for eksempel være ”Pigen ser den høje dreng på gaden”, og testspørgsmålet ”Hvem er høj?”. Derefter kom to skriftlige svarmuligheder frem på skærmen: PIGEN - DRENGEN. Svarmulighedernes placering på skærmen (venstre/højre) stemte overens med den placering, de havde

sætningen (først/sidst) for at mindske forvirring over svarmulighederne. Deltageren svarede ved at trykke på én af to taster på tastaturet. Der blev skiftet jævnlige men uforudsigeligt mellem de forskellige typer sætningskonstruktioner og sværhedsgrader. Sætningerne blev afspillet i samme rækkefølge for alle deltagerne. Der var ikke mulighed for at genhøre sætninger eller for at ombestemme sig, efter at man havde svaret. Hvis en deltager ikke svarede inden for 5 sekunder, udgik opgaven. En deltagers præcisionsscore for opgaven var andelen af korrekt besvarede spørgsmål. Hastighedsscoren var den gennemsnitlige reaktionstid målt i millisekunder fra et spørgsmål blev præsenteret til deltageren havde svaret. Kun reaktionstider fra korrekte svar indgik i scoren. Pålideligheden for præcisionsscorerne målt ved Cronbachs alfa var 0,60 for de lette sætninger og 0,67 for de svære sætninger. Det er i underkanten af tommelfingerreglen om, at pålideligheden helst skal være over 0,70.

2.2.2 *Ordforråd, bukommelse og læseforståelse.* Til at teste ekspresivt *ordforråd* benyttede vi Billedbenævnelsestesten af Gellert og Christensen (2012). Cronbachs alfa var 0,85. Elevernes *bukommelse* blev testet individuelt med delprøven Talspændvidde (forfra) fra CELF-4 (Semel og Wiig 2013). Pålideligheden målt ved korrelationen mellem to halvdele var 0,77 (Spearman-Brown-korrigeret). Elevernes læseforståelse blev testet med cloze-testen LÆS5, der som den eneste test blev afviklet som gruppeprøve (Nielsen m.fl. 2003). Testen består af to læsetekster med indbyggede clozeopgaver. Pålideligheden målt ved korrelationen mellem de to deltest var $r = 0,82$ (Spearman-Brown-korrigeret).

3 RESULTATER

3.1 *Undersøgelse 1: Forstår børn svære sætningskonstruktioner langsommere og mindre præcist end lette sætningskonstruktioner?*

Dataene blev analyseret med statistikprogrammet R version 3.3.2 (R Core Team 2016). Formålet med undersøgelse 1 var at undersøge, om der var forskel på, hvor hurtigt og præcist eleverne forstod aktiv- over for passivsætninger, subjekt- over for objektrelativsætninger og sætninger med præmodificeret nominalled over for sætninger med indskudt

relativsætninger. Vi brugte svarkorrektthed og reaktionstid som mål for, hvor svært deltagerne havde ved at forstå sætningerne. For hver deltager beregnede vi andelen af rigtige besvarelser og den gennemsnitlige reaktionstid for hver af de seks forsøgsbetingelser i sætningsforståelsesopgaven. Reaktionstider fra forkerte besvarelser blev udelukket af analyserne, da det var uklart, hvad de repræsenterede. Deltagere med meget korte og især meget lange reaktionstider kan i visse tilfælde dominere den gennemsnitlige reaktionstid. Derfor blev reaktionstider, der lå +/- 2 standardafvigelser fra en deltagers gennemsnit, reduceret til denne grænseværdi. Tabel 2 viser en opgørelse over gennemsnitlige korrekthedsprocenter og reaktionstider samt standardafvigelser. De er beregnet på baggrund af opsummeringer for de enkelte deltagere. Standardafvigelserne angiver således variationen mellem de enkelte elevs korrekthed og gennemsnitstider. De efterfølgende analyser er lavet med disse elevcentrerede opsummeringer.

TABEL 2. BESKRIVENDE STATISTIK FOR PRÆCISION OG HASTIGHED I SÆTNINGSFORSTÅELSE I HVER BETINGELSE. M = MIDDELVÆRDI, SA = STANDARDAFVIGELSE

	Præcision (andel rigtige)				Reaktionstid (ms.)			
	Let		Svær		Let		Svær	
	M	SA	M	SA	M	SA	M	SA
Aktiv vs. passiv	0,96	0,07	0,80	0,16	1134	381	1390	404
Subjekt- vs. objektrelativ	0,90	0,14	0,84	0,13	1356	486	1407	496
Præmod. nom. vs. indskud	0,87	0,12	0,64	0,21	1350	381	1489	493

Man kan se af tabel 2, at der gennemsnitligt var flere fejl i alle tre svære konstruktioner sammenlignet med de lette udgaver. Samtlige forskelle mellem sætningsparrene viste sig at være signifikante i Wilcoxon signed-rank test for relaterede data; aktiv over for passiv (middelværdi = 0,96 og 0,80), $p < 0,001$; subjekt- over for objektrelativ (middelværdi = 0,90 og 0,84, $p = 0,03$ og præmodificeret nominalled over for indskudt relativsætning (middelværdi = 0,87 og 0,64), $p < 0,001$)². Deltagerne svarede langsommere på forståelsesspørgsmål til alle tre svære kon-

2 Vi brugte en konservativ ikke-parametrisk test, da der var tydelige lofteffekter, der begrænsede variationen på flere af de lette konstruktioner. T-test af reaktionstider ved hvert sætningspar viste det samme mønster.

struktioner sammenlignet med de lettere udgaver. Forskellene viste sig dog kun signifikante for aktiv over for passiv, $t(55) = -6,48, p < 0,001$, og præmodificeret nominalled over for indskudt relativsætning, $t(55) = -3,14, p < 0,001$, mens forskellen på subjekt- og objektrelativsætninger ikke var signifikant, $t(55) = -1,21, p = 0,23$.

3.2 Undersøgelse 2: Sammenhængen mellem børns læseforståelse og deres forståelse af isolerede, mundtlige sætninger

Det andet forskningsspørgsmål omhandlede, hvorvidt der var en sammenhæng mellem børnenes læseforståelse og deres forståelse af isolerede, mundtlige sætninger. Deltagerne i undersøgelse 2 var de samme som i undersøgelse 1. Deres scorer i sætningsforståelsestesten fra undersøgelse 1 blev brugt i en trinvis regressionsanalyse med læseforståelse som afhængig variabel. Ligesom Poulsen og Gravgaard (2016) inddrog vi ordforråd og hukommelse som kontrolvariable for at undersøge, om de kunne forklare en eventuel sammenhæng mellem sætningsforståelse og læseforståelse.

Tabel 3 viser beskrivende statistik for de variable, der indgik i sammenhængsanalyserne. De er opgjort på baggrund af opsummeringer for hver enkelt deltager. Eftersom vi også ønskede at efterprøve, om forståelse af svære sætninger var stærkere relateret til læseforståelse end forståelsen af lette sætninger, beregnede vi til disse analyser elevgennemsnit for lette og svære sætninger på tværs af konstruktionstyperne.

TABEL 3. DESKRIPTIV STATISTIK FOR DE VARIABLE, DER INDGIK I UNDERSØGELSE 2. M = MIDDELVÆRDI, SA = STANDARDAFVIGELSE

	M	SA	Min-max
Læseforståelse (andel rigtige)	0,83	0,14	0,32 - 1
Ordforråd (antal rigtige)	69,04	6,73	52 - 82
Hukommelse (antal rigtige)	8,20	1,53	6 - 12
Lette sætninger - Præcision (andel rigtige)	0,91	0,08	0,7 - 1
Svære sætninger - Præcision (andel rigtige)	0,76	0,12	0,43 - 0,97
Lette sætninger - reaktionstid (ms)	1273	367	713 - 2502
Svære sætninger - reaktionstid (ms)	1423	411	763 - 3030

Læseforståelse, ordforråd og præcision ved lette og svære sætninger havde skæve distributioner. Til de følgende korrelations- og regres-

sionsanalyser normaliserede vi disse distributioner ved at reflektere dem, kvadratrodstransformere dem og tilbagereflektere dem, således at høje scorer svarede til høj forståelsespræcision som på den oprindelige skala. Cifferspændvidde og sætningsforståelseshastighed blev logtransformeret. Det resulterede i mere normalfordelte variable, der alle havde skævheds- og kurtoseværdier under 1. Tabel 4 viser korrelationerne mellem de transformerede variable. Præcisionen i sætningsforståelse for både lette og svære sætninger og ordforråd korrelerede signifikant med læseforståelse (henholdsvis $r = 0,31; 0,29; 0,32$). Deltagere, der svarede mere præcist i sætningsforståelses- og ordforrådstesten, svarede altså generelt også mere præcist i læseforståelsetesten. Sætningsforståelseshastighed korrelerede ikke signifikant med læseforståelse, hvilket tyder på, at reaktionstiden i sætningsforståelsesopgaven ikke måler noget, der er relevant for læseforståelse. Disse reaktionstider vil derfor ikke blive behandlet yderligere. Cifferspændvidde korrelerede signifikant med sætningsforståelsespræcision ($r = 0,43$ og $0,40$ for henholdsvis lette og svære sætninger), men ikke med læseforståelse. Det indikerer, at der er en hukommelseskomponent i den mundtlige sætningsforståelsesopgave, men ikke i væsentligt omfang i læseforståelsesopgaven. Cifferspændvidde kan derfor sandsynligvis ikke forklare sammenhængen mellem sætningsforståelse og læseforståelse. Dette blev bekræftet i nedenstående analyser.

TABEL 4. KORRELATIONSKOEFFICIENTER (r). VÆRDIER OVER 0,26 ER SIGNIFIKANTE PÅ MINDRE END ELLER LIG MED 0,05 NIVEAU

	1	2	3	4	5	6
1 Læseforståelse	-					
2 Ordforråd	0,32	-				
3 Cifferspændvidde	0,09	0,23	-			
4 Lette sætninger - præc.	0,31	0,26	0,43	-		
5 Svære sætninger - præc.	0,29	0,23	0,40	0,46	-	
6 Lette sætninger - RT	0,09	-0,04	-0,05	-0,08	-0,01	-
7 Svære sætninger RT	0,01	0,07	0,06	-0,04	-0,09	0,86

I modsætning til undersøgelsen af Poulsen og Gravgaard (2016), så det ikke ud til, at forståelse af svære sætninger i nærværende forsøg hang stærkere sammen med læseforståelse ($r = 0,29$) end forståelse af lette sætninger ($r = 0,31$). Dette blev bekræftet af en multipel regressionsanalyse med lette og svære sætninger som uafhængige variable og læseforståelse som afhængig variabel. Ingen af de uafhængige variable var signifikante i sig selv ($p > 0,10$), men modellen forklarede 13 % variation i læseforståelse. Da der således ikke var grund til at tro, at lette og svære sætninger målte noget forskelligt, slog vi de to variable sammen ved at tage et gennemsnit af de z-score-transformerede variable med henblik på at styrke pålideligheden af målingen af sætningsforståelsespræcision. Pålideligheden for sætningsforståelsespræcision på tværs af lette og svære sætninger var bedre end for de separate variable (Cronbachs alfa = 0,74 sammenlignet med 0,60 og 0,67). Korrelationen mellem denne sammenslåede variabel og læseforståelse var $r = 0,35$ ($p = 0,01$). Dette samlede sætningsforståelsesmål blev brugt i de følgende analyser.

Endelig undersøgte vi, om ordforråd eller hukommelse kunne forklare sammenhængen mellem sætningsforståelse og læseforståelse. Man kunne fx forestille sig, at det væsentlige i sætningsforståelsetesten var hukommelseselementet, snarere end grammatikforståelseselementet. I så fald burde sætningsforståelse ikke længere korrelere med læseforståelse, hvis man kontrollerede for hukommelse. Tilsvarende med ordforråd.

Tabel 5 viser resultaterne fra en hierarkisk regressionsanalyse med læseforståelse som afhængig variabel. I trin 1 blev der kontrolleret for hukommelse (ciffrspændvidde). I trin 2 tilføjedes kontrol for ordforråd. I trin 3 tilføjedes sætningsforståelsespræcision. Hukommelse korrelerede ganske vist ikke signifikant med læseforståelse, men vi beholdt den i modellen, fordi det var en planlagt kontrol. Ordforråd forklarede 9 % variation i trin 2, og sætningsforståelsespræcision forklarede yderligere 9 % variation i trin 3. Den standardiserede betavægt ($\beta = 0,25$) for ordforråd var kun marginalt signifikant i trin 3. Det tyder på, at sætningsforståelsetesten fanger betydelige dele af den praktisk relevante variation i sprogforståelse. Vi mener ikke, at man skal tillægge nul-resultat for ordforråd for stor betydning pga. den begrænsede

stikprøvestørrelse. Man bør således ikke konkludere, at ordforråd ikke spiller en rolle for læseforståelse. Men under alle omstændigheder var udfaldet af analysen, at der var en sammenhæng mellem sætningsforståelsespræcisionen og læseforståelse, og at denne sammenhæng ikke kunne forklares med, at sætningsforståelsen afhang af hukommelse eller ordforråd.

TABEL 5. HIERARKISK REGRESSIONSANALYSE MED LÆSEFORSTÅELSE SOM AFHÆNGIG VARIABEL. * ANGIVER AT $P < 0,05$

Trin	Variabel	R^2	ΔR^2	β i trin 3
1	Cifferspændvidde	0,01	0,01	-0,13
2	Ordforråd	0,10	0,09*	0,25
3	Sætningsforståelsespræcision	0,19	0,10*	0,41*

Sætningsforståelsestesten indeholdt et lille moment af afkodning, idet svarmulighederne blev formidlet på skrift. Det kan derfor ikke helt udelukkes, at meget svage afkodningsfærdigheder kan have spillet en rolle for testresultatet. To elever svarede under gættesandsynligheden på læseforståelsestesten, hvilket kunne indikere afkodningsvanskeligheder. En tredje elev var ifølge klasselæreren i færd med at blive udredt for ordblindhed. Vi gentog samtlige analyser uden disse tre elever. Det ændrede kun resultaterne minimalt. Derfor har vi præsenteret resultater for alle 56 elever i det ovenstående.

4 DISKUSSION

4.1. Hovedresultater

Resultaterne af vores første undersøgelse viste, at de sætninger, der angiveligt havde svær syntaktisk konstruktion, rent faktisk var sværere for deltagerne at forstå end sætninger med angiveligt let syntaktisk konstruktion. Deltagerne svarede signifikant mindre præcist på spørgsmål, der spurgte til indholdet i passive sætninger, sætninger med indskud og sætninger, der indeholdt en objektrelativsætning. Deltagerne var ligeledes gennemsnitligt længere tid om at svare korrekt ved samtlige af de svære konstruktionstyper sammenlignet med ved de lette. Dog var

denne forskel kun signifikant ved passivsætninger og sætninger med indskud. Undersøgelse 2 viste, at de individuelle forskelle mellem deltagernes sætningsforståelse kunne forklare variation i deres læseforståelse, som ikke kunne forklares af deres ordforråd eller hukommelsesspændvidde.

4.2 Diskussion af resultaterne og deres praktiske implikationer

Resultaterne af undersøgelse 1 viste, at børnene havde sværere ved at uddrage den korrekte betydning af de tre svære konstruktionstyper end af de tre lette. Disse resultater harmonerer med tidligere psykolingvistisk forskning. Men resultaterne passer ikke umiddelbart med de to tidligere danske undersøgelser af sætningsforståelse, som ikke fandt evidens for, at angiveligt svære sætningskonstruktioner skulle begrænse forståelsen af sammenhængende tekster (Balling 2013; Ingemansson og Jensen 2015). En oplagt forklaring på disse modsatrettede resultater er, at deltagerne i nærværende undersøgelse var børn, hvis sprogforståelsesniveau er lavere og muligvis mere sårbart end voksnes. Dog har undersøgelser vist, at også voksne misforstår visse konstruktioner (Ferreira 2003; Kristensen, Engberg-Pedersen og Poulsen 2014). I vores indledning diskuterede vi derfor flere mulige alternative forklaringer på de modsatrettede resultater. Blandt andet, at sætningerne i de tidligere danske forsøg blev præsenteret for deltagerne integreret i en længere tekst, hvorved tekstens helhed kan have hjulpet deltagerne til lettere at uddrage meningen af sætninger, som isoleret set ville have forårsaget forståelsesvanskeligheder. Desuden havde deltagerne i Ingemansson og Jensens forsøg mulighed for at genlæse både spørgsmål og tekster efter behov. Derimod blev sætningerne, som blev brugt i vores forsøg, præsenteret isoleret for deltagerne, og de hørte kun hver sætning én gang. Resultaterne af undersøgelse 1 peger dermed på, at svær syntaks kan begrænse børns umiddelbare forståelse i situationer, hvor de ikke har en tekstuel eller situationel kontekst at støtte sig til.

I undersøgelse 2 efterprøvede vi Poulsen og Gravgaards (2016) resultat og fandt igen, at sætningsforståelse forklarer variation i læseforståelse, som ikke kan forklares af ordforråd eller hukommelsesspændvidde. Dette resultat bekræfter vores mistanke om, at syntaks kan være en flaskehals i nogle børns læseforståelse, dvs. at vanskeligheder med for-

ståelse af tekster hos nogle børn kan stamme fra usikker sætningsforståelse. I modsætning til Poulsen og Gravgaards undersøgelse fandt vi dog ikke, at børnenes forståelse af *svære* konstruktioner kunne forklare variation i deres læseforståelse ud over forståelsen af *lette* konstruktioner. Dette resultat tyder på, at det netop er generel usikker sætningsforståelse snarere end manglende kendskab til specifikke konstruktioner, der udgør flaskehalsen. Til forskel fra nærværende undersøgelse, var der i Poulsen og Gravgaards (2016) undersøgelse kraftig loftseffekt på forståelsen af de lette, skriftlige sætninger, dvs. at de i det store hele sjældent blev misforstået. Lofteffekten førte til en begrænsning af variationen i deltagernes præstationer. Når der således ikke var nævneværdig variation i præcisionen, kunne der dårligt vise sig en statistisk sammenhæng mellem lette sætninger og læseforståelse – derimod var der ikke samme loftseffekt på de svære, skriftlige sætninger, som derfor havde mulighed for at forklare variation i læseforståelse. I nærværende undersøgelse var der ikke samme grad af loftseffekt på forståelsen af lette konstruktioner. Forskellen kan skyldes flere ting. Dels stillede den mundtlige præsentation af testsætningerne formentlig større krav til deltagernes sætningsforståelse, fordi det ikke var muligt at genlæse sætningen, og dels havde vi tilføjet et adverbialled til hver testsætning med netop det formål at gøre testsætningerne sværere ved at inkludere flere informationer.

En mulig fortolkning af resultaterne er, at det er individuelle forskelle i robustheden af ens sætningsforståelse, der er afgørende for læseforståelsen, snarere end kendskabet til særlige konstruktioner. Robustheden viser sig primært, når forståelsen udfordres, fx af svær syntaks eller udfordrende forståelsesbetingelser. Udfordrende betingelser kan fx være det at skulle etablere forståelse uden at have støtte af forhåndsviden, uden en tekstuel eller situationel kontekst til rådighed, eller uden at have mulighed for at læse eller høre sætningen igen. Hvis denne tolkning er rigtig, så skulle man nok forvente mindre sammenhæng mellem sætningsforståelse og læseforståelse hos voksne med stærke sprogkundskaber, medmindre sætningsstrukturerne er tilstrækkeligt komplicerede til at udfordre den større forståelsesrobusthed.

4.3 Undersøgelsens begrænsninger

Det er vigtigt at understrege, at man med undersøgelsens metode ikke kan dokumentere, om der er en *kausal* sammenhæng mellem sætningsforståelse og læseforståelse. Analysen kan således ikke sige noget om, hvorvidt det vil føre til øget læseforståelse at styrke robustheden af børns sætningsforståelse. Vi har delvist udelukket, at sammenhængen kunne skyldes ordforråd eller hukommelse. Men der kan være andre forklaringer på sammenhængen, fx at børn, der læser meget, får bedre sætningsforståelsesfærdigheder, som gør en forskel under forsøgets særlige betingelser. For at etablere årsagssammenhængen er der brug for effektundersøgelser, der kan afklare, om børns læseforståelse forbedres, hvis der tages tiltag til at styrke robustheden af deres sætningsforståelse. Tiltagene kunne enten være at give børnene større erfaring med forskellige typer sætningskonstruktioner eller at mindske kravene til sætningsforståelsen ved at gøre sproget lettere. Ingemansson og Jensen (2015) er et eksempel på, hvordan det sidste kan gøres, men betingelserne i dette studie var muligvis ikke tilstrækkeligt udfordrende til, at man kunne registrere forbedret forståelse, fordi forsøgspersonerne havde mulighed for at genlæse teksterne, og fordi der ikke var reel risiko for at misforstå passivkonstruktionerne.

Selvom metoden i nærværende undersøgelse ikke tillader at konkludere noget om årsagssammenhænge, så tyder resultaterne på, at usikker sætningsforståelse under udfordrende betingelser kan forårsage forståelsesvanskeligheder hos børn. Det kan være relevant i uddannelsessammenhæng. Vi har givet eksempler på, hvordan folkeskoleelever forventes at kunne løse opgaver, som er formuleret ved brug af svær syntaks uden en støttende kontekst til rådighed. Usikker sætningsforståelse kan begrænse børnenes undervisningsudbytte og gøre det sværere for dem at løse bestemte opgaver, ikke mindst når opgaverne er tidsbegrænsede, som det fx er tilfældet ved Folkeskolens Afgangsprøve. Eftersom det danske uddannelsessystem i stadig højere grad vurderer og begrænser elevernes uddannelsesmuligheder ud fra deres præstationer i tidsbegrænsede opgaver, er der grund til at være opmærksom på, hvilke faktorer der potentielt kan påvirke børnenes resultater. Vores undersøgelse tyder på, at sætningsforståelse er en relevant faktor at undersøge yderligere.

5 KONKLUSION

Afslutningsvis er det vigtigt for os at understrege, at selvom resultaterne af vores undersøgelse antyder, at svær syntaks i isolerede sætninger kan være forbundet med forståelsesvanskeligheder hos børn, så er implikationen ikke nødvendigvis, at man bør formulere alle tekster og opgaver til denne målgruppe i sætninger med let syntaks. Det ville begrænse mulighederne for at opbygge robusthed ved de svære sætningsstrukturer, der utvivlsomt findes i tekster, som man vil støde på i voksenlivets læsning. I øvrigt kan svære konstruktioner tjene bestemte kommunikative formål. Fx kan passivkonstruktionen bidrage til at opretholde den ønskede tema/rema-struktur i en tekst (Ekerot 2016: 127–134). Derimod betoner vores resultater vigtigheden af at få undersøgt, hvordan børn, og muligvis voksne i dansktilegnelsesfasen, kan støttes i at udvikle større robusthed i deres sætningsforståelse, så man undgår, at de mange forskellige sætningsstrukturer, der bruges på dansk, kommer til at udgøre en flaskehals i forståelsen.

TAK

Mange tak til elever, forældre og lærere på Bellahøj Skole og Præstemoseskolen for at muliggøre denne artikel. Især stor tak til Jakob Hermansen og Hedda Brønnum Wood.

Ditte Grandjean
Stud.mag. i audiologopædi
Københavns Universitet
dittegra@gmail.com

Mads Poulsen
Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
m.poulsen@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Balling, L. W. 2013. Does good writing mean good reading? An Eye-Tracking Investigation of the effect of writing advice on reading. *Fachsprache* 35(1-2). 2-23.
- Bishop, D. 2010. *Test for reception of grammar (TROG)*, version 2. Dansk udgave. Stockholm: Pearson.
- Booth, J., B. MacWhinney & Y. Harasaki. 2000. Developmental differences in visual and auditory processing of complex sentences. *Child development* 71(4). 981-1003. DOI: 10.1111/1467-8624.00203.
- Brimo, D., K. Apel & T. Fountain. 2017. Examining the contributions of syntactic awareness and syntactic knowledge to reading comprehension. *Journal of research in reading* 40(1). 57-74. DOI: 10.1111/1467-9817.12050.
- Dabrowska, E. & J. Street. 2006. Individual differences in language attainment: Comprehension of passive sentences by native and non-native English speakers. *Language sciences* 28(6). 604-615. DOI: 10.1016/j.langsci.2005.11.014.
- Dalby, M., C. Elbro, M. Jansen & T. Krogh. 1989. *Bogen om læsning 2, set i et udviklingsperspektiv*. København: Munksgaard-Danmarks Pædagogiske Institut.
- Ekerot, L. 2016. *Ordstilling, tempus, bestemtbed, forelæsninger om svensk som andetsprog*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Ferreira, F. 2003. The misinterpretation of noncanonical sentences. *Cognitive psychology* 47(2). 164-203. DOI: 10.1016/S0010-0285(03)00005-7.
- Gellert, A. & R. Vang Christensen. 2012. *Billedbenævnelsestest*. København: Københavns Universitet.
- Heltoft, L. & J. Edelsgaard Andersen. 1985. Passivens pragmatik - kan passiv undværes? Temasystemer i tekster, beskrivelsesniveauer i grammatikken. *Nydanske Sprogstudier* 15.
- Ingemansson, J. M. & T. J. Jensen. 2015. Passiven bør undgås - eller bør den?: En receptionsundersøgelse af passivers indflydelse på forståelse af og holdninger til breve fra en offentlig myndighed. *Nydanske Sprogstudier* 49. 123-165. DOI: 10.7146/nys.v1i49.22906.
- Kristensen, L. B., E. Engberg-Pedersen & M. Poulsen. 2014. Context improves comprehension of fronted objects. *Journal of psycholinguistic research*. 43(2). 125-140. DOI: 10.1080/03740463.2014.990291.
- Kyrø, E. 2001. *Skriv bedre*. København: Høst & Søn.
- Nielsen, J., C. Møller & L. Pøhler. 2000. *LÆS5, et prøvemateriale til beskrivelse og vurdering af børns læsning og læseselvurdering på 5. klassetrin, vejledning* (1. udgave, 1. oplag). København: Dansk Psykologisk Forlag.

- Poulsen, I. 1976. *Skriv bedre, nogle bemærkninger til arbejdet med skriftlig fremstilling*. Landbrugets Informationskontor.
- Poulsen, M. & A.K.D. Gravgaard. 2016. Who did what to whom? The relationship between syntactic aspects of sentence comprehension and text comprehension. *Scientific studies of reading* 20(4). 325–338. 10.1080/10888438.2016.1180695.
- R Development Core Team. 2016. *R: A language and environment for statistical Computing*. Vienna, Austria: The R Foundation for Statistical Computing. Hentet fra <https://www.r-project.org>.
- Schneider, W., A. Eschman & A. Zuccolotto. 2002. *E-Prime user's guide*. Pittsburg: Psychology Software Tools Inc.
- Semel, E. & E.H. Wiig. 2013. *CELF 4, clinical evaluation of language fundamentals* (4.th ed.). Bromma: Pearson Assessment.
- Silva, M. & K. Cain. 2015. The relations between lower and higher level comprehension skills and their role in prediction of early reading comprehension. *Journal of educational psychology* 107. 321-331. DOI: 10.1037/a0037769.
- Slobin, D.I. 1966. Grammatical transformations and sentence comprehension in childhood and adulthood. *Journal of verbal learning and verbal behavior* 5(3). 219-227. DOI: 10.1016/S0022-5371(66)80023-3.
- Slobin, D. I. 1973. Cognitive prerequisites of the development of grammar. C. A. Ferguson & D. I. Slobin (red.), *Studies of child language development*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Thomsen, D.B. & M. Poulsen. 2015. Cue conflicts in context: Interplay between morphosyntax and discourse context in danish preschoolers' semantic role assignment. *Journal of child language* 42(6). 1237-1266. DOI: 10.1017/S0305000914000786
- Wells, J.B., M.H. Christiansen, D.S. Race, D.J. Acheson & M.C. MacDonald. 2009. Experience and sentence processing: Statistical learning and relative clause comprehension. *Cognitive psychology* 58(2). 250-271. DOI: 10.1016/j.cogpsych.2008.08.002.
- Åndahl, E.B. & S. Nonboe Jacobsen. 2012. *Skriv og bliv læst*. 3. udgave. Frederiksberg: Frydenlund.

Argentnadansk: Semantiske, syntaktiske og morfologiske forskelle til rigsdansk

JAN HEEGÅRD PETERSEN & KAROLINE KÜHL

ABSTRACT

Argentnadansk, som det i dag tales af efterkommerne til udvandringen fra Danmark mellem ca. 1890 og 1930, adskiller sig fra rigsdansk grammatisk, leksikalsk og fonologisk. I denne artikel præsenterer vi syv af disse grammatiske og leksikalske særtræk inden for bøjnings- og afledningsmorfologi, leksikologi, semantik, frasik og syntaks. Mere præcist ser vi på leksikalske indlån fra spansk, udvidet brug af *ere*-verbalafledning, semantisk-syntaktisk udvidelse i argentnadanske verbalfraser, forekomsten af subjektløse sætninger og overrepræsentationen af frasen *mere eller mindre*. Mens vi tilskriver disse træk kontakten med det samfundsmæssigt dominerende sprog spansk, mener vi, at den inkonsistens i det argentnadanske genus-system, som vi også inkluderer som argentnadansk særtræk, skyldes en kontaktafhængig udvikling. Analyserne er baseret på et mindre datasæt af 16 talere, men vi har ved behov udvidet med data fra hele Corpus of South American Danish, som er en del af LANCHART-korpusset ved Københavns Universitet. Det overordnede mål med denne artikel er et første skridt på vejen til at beskrive argentnadansk og netop at pege på, om de træk, der adskiller argentnadansk fra rigsdansk, er et resultat af en direkte påvirkning fra spansk. Ud over dette tager vi beskrivelsen af de argentnadanske særtræk som anledning til at diskutere, hvad der skal til for at kunne tilskrive argentnadansk status som varietet.

EMNEORD: argentnadansk, arvesprog, kontaktlingvistik, sprogtab, dansk uden for Danmark

1 INTRODUKTION

Udvandringen fra Danmark til Argentina omkring det sidste århundredskifte efterlod sig et levedygtigt dansk sprogsamfund i Argentina. Af na-

turlige sociologiske og demografiske udviklinger er dette dansktalende sprogsamfund dog hastigt på retur, og der er i dag kun få efterkommere af danske indvandrere i Argentina under 65 år, der stadig bruger dansk i hverdagen. Inden for projektet 'Danske Stemmer i USA og Argentina'¹ har vi i 2014 og 2015 indsamlet data i Argentina til dokumentation af den form for nu uddøende dansk, der har udviklet sig under de særlige samfundsvilkår, som indvandrerne og deres efterkommere har levet under. Nærmere bestemt har vi indsamlet data i hovedstaden Buenos Aires, i Eldorado i den nordlige provins Misiones og på pampaen syd for byen Buenos Aires i den såkaldte 'Danskertrekant' i området mellem byerne Necochea, Tandil og Tres Arroyos (se indsat kort). Optagelserne af argentinidadansk talesprog er siden blevet udskrevet og udgør nu Corpus of South American Danish (CoSAmDa), og de indgår som del af det store danske talesprogs korpus LANCHART ved Københavns Universitet (Kühl m.fl., 2017; Gregersen & Kristiansen 2015).

Kort over det nordlige Argentina med områderne for talerne repræsenteret i CoSAmDa indrammet.

1 Forskningsprojektet 'Danske Stemmer i USA og Argentina' (2014–2018) er finansieret af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal, Carlsbergfondet som *Semper Ardens*-projekt, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab og Nordisk Forskningsinstitut. Vi takker for den økonomiske støtte til projektet.

Denne artikel giver eksempler på nogle af de træk, som adskiller argentinadansk og rigsdansk, eller 'danmarksdansk', dvs. standarddansk eller dialektalt præget dansk, som det har været talt og tales i Danmark. Nogle af de særlige træk, vi kan observere i argentinadansk, kan relateres til et ældre dansk, fx i form af ord, der nu er gået ud af rigsdansk sprogbrug, såsom *tornyster* 'rygsæk', *isskab* 'køleskab' og *skidtspand* 'skraldespand'. Vi kan også observere, at nylige lydforandringer i danmarksdansk ikke har fundet sted i argentinadansk, fx mht. *r*-påvirkning af vokaler i ord som *ret*, *kær*, *dreng* osv. Derudover kan vi observere dialektrester, eller et 'dialektsubstrat', distribueret og blandet med standardsproget på en måde, som minder om regiolektter på dansk grund (jf. Jul Nielsen & Pedersen 1991). Man kan betragte disse træk som fossileringer, idet kontakten mellem de argentinadanske samfund og Danmark er forholdsvis begrænset, og danmarksdanske sprogudviklinger derfor ikke har fundet sted i Argentina.

Fokusset i denne artikel er imidlertid på eksempler på den forandring, som dansk i Argentina har undergået, siden det så at sige flyttede hjemmefra med udvandrerne, og som både kan tilskrives indflydelse fra det omgivende majoritetssprog spansk, men også kan skyldes en tilsyneladende kontaktafhængig sproglig variation. Disse forandringer har naturligvis den samfundsmæssigt relaterede årsag, der ligger i, at argentinadansk er et forholdsvis lille og ikke institutionelt understøttet mindretalssprog.

Foruden disse særpræg er argentinadansk også præget af en stor inter- og intratallervariation; de nævnte træk, fossileringerne så vel som forandringerne, er (tilsyneladende) ikke ensartet distribueret blandt talerne eller grupper af talere. Det er i skrivende stund ikke muligt for os at sige, hvem eller hvilke grupper af talere, der i hvilket omfang har hvilke sproglige træk, hvad enten disse så er spanske, danske dialektrester eller træk fra ældre standarddansk. Dette sætter spørgsmålstejn ved om argentinadansk strukturelt og leksikalsk set kan betegnes som en varietet, ud over det faktum, at det er diatopisk defineret, altså som dansk talt i Argentina. Spørgsmålet om, hvorvidt vi på nuværende tidspunkt kan kalde argentinadansk for en varietet, tager vi op i den afsluttende perspektivering. Det overordnede mål med denne artikel er at foretage et første skridt på vejen til at beskrive argentinadansk

(men se også Hartling (2016) med et casestudie om syntaks samt Glargaard 2005 om bevægelsesverber i argentinadansk) og at pege på, om de træk, der adskiller argentinadansk fra rigsdansk, er et resultat af påvirkningen fra spansk eller en kontaktuafhængig udvikling.

Artiklen er struktureret, som følger: Afsnit 2 beskriver betingelserne for argentinadansk som mindretalssprog, afsnit 3 redegør for datagrundlaget og metoden, afsnit 4 præsenterer syv specifikke argentinadanske træk, og afsnit 5 indeholder en afsluttende konklusion og perspektivering.

2 KENDETEGN VED ARVESPROG

Vores overordnede beskrivelsesramme udgøres af forskningen i på den ene side arvesprog ('heritage languages') (Montrul 2008; Rothman 2009; Maher 1991) og på den anden side den grammatisk orienterede forskning i sprogkontakt (fx Matras 2009 og Johanson 2008). Begge dele er relevante for den type mindretalssprog, som argentinadansk tilhører: Mindretalssprog, som er opstået ved migration og derved er blevet afskåret fra sprogudviklingen i hjemlandet, og som tales af udvandrere og deres efterkommere i et sprogsamfund, hvor et andet (eller flere andre) sprog er dominerende. Et sådant arvesprog defineres ved, at det tilegnes som førstesprog, men på mange måder er udsat for både sprogligt og samfundsmæssigt pres fra majoritetssproget.² Dette giver sig typisk udslag i en begrænsning i antallet og bredden i de kontekster, som mindretalssproget kan bruges i, begrænset eller ikkeeksisterende tilgang til skriftsprog og uddannelse i mindretalssproget og kontaktpåvirkning fra flertalssproget (som er denne artikels fokus). Disse betingelser, som er med til at afgøre talernes sproglige kompetencer og dermed mindretalssprogets overlevelse, gælder også for langt størstedelen af de talere, som indgår i CoSAmDa. Rothmans (2009) meget brugte og grundige definition beskriver betingelserne for arvesprogstaleres sprogudvikling:

---

2 Der er dog undtagelser som fx Pennsylvania Dutch som talt af Old Order Amish i USA, som har så mange talere og eksisterer i et så lukket samfund, at det ikke lader til at være presset af engelsk, men derimod vokser konstant (Louden 2016).

A language qualifies as a heritage language if it is a language spoken at home or otherwise readily available to young children, and crucially this is not the language of the dominant larger (national) society. Like the acquisition of a primary language in monolingual situations and the acquisition of two or more languages in situations of societal bilingualism/multilingualism, the heritage language is acquired on the basis of whatever natural input and whatever in-born linguistic mechanisms are at play in any instance of child language acquisition. Differently, however, there is the possibility that quantitative and qualitative differences in heritage language input and the introduction, the influence of societal majority language, and differences in literacy and formal education can result in what on the surface seems to be ... attrition in adult bilingual knowledge. (Rothman 2009: 156)³

Skiftet til majoritetssproget som stærkeste sprog og majoritetssprogets generelt dominerende rolle i sprogsamfundet fører typisk til en ubalanceret tilstand for arvesprogstalerne. Ikke desto mindre fremhæves det, at arvesprogstalere har fonetisk-fonologiske kompetencer og en grammatisk viden, der overgår L2-lærernes (Maher 1991: 68), netop fordi arvesproget er blevet tilegnet i en tidlig, naturligt forløbende og intensiv proces, inden den såkaldte kritiske periode i sprogtilegnelsesprocessen er gennemgået, dvs. inden puberteten (Montrul 2008: 9–12). Dog vil arvesproget også typisk vise tendenser til simplificering, såsom invariant ledstilling (fx i hovedsætning over for ledsætning), mere parallel hypotakse, reduktion i kompleksitet som fx mindre allomorfi eller en tendens mod analytiske eller perifrastiske konstruktioner frem for syntetiske (Maher 1991: 68). Dette tilskrives ofte den afbrudte indlæring, men det kan også være resultatet af graduelt individuelt sprogtab efter endt sprogtilegnelse pga. majoritetssprogets dominerende rolle eller være en direkte effekt af det pågældende majoritetssprog.

---

3 Med 'attrition', eller 'svækkelse', menes der det, at talere af arvesprog ikke opretholder visse af de fonologiske eller grammatiske distinktioner, som findes i deres arvesprog. Eksempler er sammenfald i kasus- eller i genussystemer i de sprog, der har distinktioner i disse. Se Schmid & de Bot (2008) og Benmamoun m.fl. (2013) for definitioner af 'attrition' i en arvesprogssammenhæng.

I denne artikel viser vi forskellige sproglige træk, som gør argentina-dansk forskelligt fra dansk. Vores udvalg af træk omfatter både nogle, der uden tvivl er en effekt af kontakten med spansk (såsom fx indlån af spanske ord i ellers dansk tale), men også nogle, der snarere må tilskrives den sproglige inkonsistens, sammenlignet med danmarksdansk, som også kendetegner argentinadansk (fx variation i brug af grammatisk genus).

For at kunne afgøre hvordan argentinadansk adskiller sig fra danmarksdansk, har vi brug for at etablere et sammenligningsgrundlag. Ideelt set skulle det være optagelser med forældregenerationen til vores talere – ikke bare af disses danmarksdansk på udvandringstidspunktet, men også af det sprog, de efter mange år i Argentina har givet videre til deres børn, og som kan have været præget af såvel påvirkning fra spansk som af eventuel dialektal udligning i Argentina (standarddansk har pga. afstanden kun haft en meget begrænset ensrettende eller normerende rolle).⁴ Da sådanne optagelser ikke eksisterer, må vi tilnærme os dette mål: Til dels bruger vi beskrivelser af dansk på den tid, hvor udvandringen til Argentina fandt sted (fx Wivel 1901, Mikkelsen 1911, *Ordbog over det danske Sprog* samt de mange tilgængelige dialektbeskrivelser og dialektkort), og til dels bruger vi LANCHART-korpusset af moderne dansk talesprog som sammenligningsgrundlag. Vi mener, at dette er et rimeligt – og i hvert fald veldokumenteret – sammenligningsgrundlag for både dansk grammatik og ordforråd for henholdsvis udvandringstidspunktet og for standarddansk i dag.

3 DATA

Det argentinadanske korpus CoSAMda, som er opbygget af optagelserne i 2014 og 2015, omfatter i september 2017 932.000 'tokens' (dvs. ord, men også alle andre former for ytringer så som udråb, minimal-

---

4 CoSAMda indeholder generelt set kun dialektale træk i meget begrænset omfang, og ikke mere end man kunne forvente af talere af samme generation i Danmark. Vi finder visse især vestdanske dialekt- og regiolekttræk hos nogle af talerne, fx participier på *-en* (*bleven, kommen* m.fl.), lav bagtungevokal i *fiorten* o.l., fravær af blødt d og stød, *j*-udtale af visse af rigsmålets bløde *d*'er og vestdansk prosodi. Vi er derimod ikke stød på træk, der i Danmark i dag nok vil blive betragtet som stærkt dialektale, fx 3-leads-genus, foranstillet bestemt artikel, *æ* *haw* osv., vestjysk eller sjællandsk kortvokalstød, parasitklusil m.m.

respons, selvafbrydelser, latter mm.) Til denne artikel har vi dog som datasæt udvalgt 16 talere, som vi har gennemgået nøje én for én. Sættet består af 11 kvinder og 5 mænd: 4 fra Buenos Aires, 3 fra Eldorado og 9 fra den såkaldte 'Danskertrekanten' på pampaen.

16-taler-sættet er på forskellige måder repræsentativt for CoSAMDas sammensætning: Talerne er født ind i et af de dansk-argentinske samfund som 2. til 4. indvandringsgeneration, dvs. at de er opvokset enten etsproget eller i hvert fald med dansk som det stærkeste sprog indtil skolestart, der er flere kvinder end mænd, og de fleste er ældre end 70 år. Optagelserne er 1–2 timer lange og foretaget som solo- eller gruppeinterview, fx er ægtepar blevet interviewet sammen. Alle informanterne kan tale dansk eller spansk indbyrdes, men det er vores indtryk og bekræftet af informanternes egne udsagn, at spansk nu oftest er det foretrukne indbyrdes sprog, selv mellem ægtefæller.

Talerne er bekendt med hinanden inden for de tre geografiske steder Buenos Aires, Eldorado og Danskertrekanten. I Buenos Aires-talergruppen er KPA og EJS søskende, KPA og BEB er veninder, og GDO er en ret aktiv deltager i det danskargentinske samfund (idræt, musik) og derfor kendt af dem alle. Det danske samfund i Eldorado er i forvejen meget lille (ca. 15 talere i 2014), og derfor kender de alle hinanden. Det danskargentinske samfund på pampaen syd for Buenos Aires er både det talmæssigt største og det geografisk mest spredte, men gruppen er kendetegnet ved et stærkt netværk, hvor mange kender hinanden og har nære forbindelser gennem giftermål. Dette gælder især for generationen 65+, idet gruppen har været ret lukket om sig selv (Agertoft 2005; Møller 2007; Worgall 2010: 50–54, 67–68; Hansen 2016). For den specifikke gruppe, som vi har udvalgt her, gælder det, at NOK og FAK er mor og datter; NOK spiller kort med EHO og IHA. IHA og PHH er søskende, EHO er gift med PHH. AHF og HWJ bor ligesom NOK og FAK i den mindre by Tres Arroyos, som udgør et centrum for oplandet, hvor en stor del af de øvrige optagede danskargentinere bor. SOO og OTB er et ægtepar. OTB, PHH og HWJ har alle arbejdet inden for eller har haft landbrug. De fleste i gruppen deltager i det årlige danskargentinske højskoletræf og er bekendt med hinanden også herfra. Netværksmæssigt set er talerne altså relativt tæt forbundne indbyrdes inden for hvert af de tre steder.

Vores metodiske tilgang har som sagt været en intensiv analyse af de 16 taleres sprogproduktion. Hvor vi har skønnet det givende, har vi suppleret vores analyser med hele CoSAMDa. Om det kun er det lille talersæt eller hele det argentinadanske korpus, der har været grundlag for analyserne, gør vi rede for i de enkelte analyser. Hvor en datadreven sammenligning med danmarksdansk talesprog har været nødvendig, har vi brugt det førnævnte LANCHART-korpus.

4 ARGENTINADANSKE SÆRTRÆK I FORHOLD TIL DANMARKSDANSK

I dette afsnit vil vi se nærmere på forskellige træk, som er karakteristiske for argentinadansk. Vi har bestræbt os på at lade udvalget repræsentere forskellige sproglige analyseniveauer: bøjnings- og afledningsmorfologi, leksikologi, semantik, frasik og syntaks. Vi har desuden lagt vægt på, at trækkene kan observeres hos flere eller mange talere, og at de optræder med en vis hyppighed i hele CoSAMDa. Afsnittene er ikke ensartede i længde og i, hvad man kunne kalde dækningsgrad. Dette afspejler status for det foreløbige arbejde.

Vi lægger ud med et længere afsnit om en kontaktbetinget overrepræsentation af frasen *mere eller mindre*. I de kortere afsnit 4.2–4.3 følger beskrivelser af leksikalsk indflydelse af spansk på argentinadansk. Afsnit 4.4 beskriver med udvidelsen af *ere*-verbalafledningen en morfologisk overførselsproces (‘transfer’) fra spansk til argentinadansk. Afsnit 4.5 beskriver hvad vi identificerer som semantisk afsmitning fra spansk på argentinadanske verber, og afsnit 4.6 dokumenterer forekomsten af subjektløse, ikkeelliptiske sætninger i argentinadansk, som vi vurderer til at være en afsmitning fra spansk, der kun i begrænset omfang kræver et eksplicit subjekt. Vi runder af med afsnit 4.7, som er en længere beskrivelse af inkonsistens i det argentinadanske genussystem, som vi mener er en kontaktuafhængig udvikling.

4.1 Meget mere mere eller mindre: En kontaktbetinget frekvensforandring

Den påvirkning, der beskrives her, kaldes i kontaktlingvistiklitteraturen for frekventiel kopiering (‘*frequential copying*’, Johanson 2008: 66). Dette fænomen rammer i argentinadansk bl.a. frasen *mere eller mindre*

og gør, at frasen optræder overrepræsenteret i forhold til, hvad man ville forvente ud fra en sammenligning med danmarksdansk.

Mere eller mindre tilhører den undertype af danske fokusadverbialer, der betegner noget omtrentligt (Christensen & Christensen 2014: 145). I denne 'approsimative' funktion har *mere eller mindre* synonymer som fx *omtrent*, *næsten*, *cirka*, *omkring*, *tilnærmelsesvist*, *godt*, *godt og vel*. Vi har ikke adgang til information om *mere eller mindres* brug i den form for dansk, der taltes i udvandringstiden, og vi kan derfor ikke udtale os om, hvorvidt en forandring faktisk har fundet sted under påvirkning fra den hyppigt brugte spanske ækvivalent *más o menos*. Men en sammenligning af brugen af *mere eller mindre* i hele CoSAMDa med brugen i moderne standarddansk som repræsenteret i LANCHART-korpusset viser en overrepræsentation af *mere eller mindres* andel af alle optalte approsimative adverbialer i argentinadansk, jf. tabel 1.⁵

TABEL 1. ET UDVALG AF APPROKSIMATIVE ADVERBIALERS FOREKOMST I COSAMDA OG LANCHART

	CoSAMda (653.340 ord)		LANCHART (9.281.051 ord)	
	Antal	%	Antal	%
<i>cirka</i>	32	6	868	18,8
<i>godt og vel</i>	3	0,6	26	0,6
<i>mere eller mindre</i>	103	19,1	236	5,1
<i>næsten</i>	342	63,3	3.691	80,1
<i>omkring</i>	46	8,5	392	8,5
<i>omtrent</i>	4	0,7	43	0,9
I alt	530	100	4.382	100

Optællingen tager ikke højde for de forskellige leksemers eventuelle specifikke syntaktiske eller kollokationelle restriktioner og heller ikke

5 For *omkring* er der kun optalt forekomst, hvor ordet modificerer tidsmæssig periode, alder, tidspunkt og mængde, ikke sted og ikke 'uegentligt', fx *vi skal have en snak omkring grammatik*. *Godt* i betydningen 'omtrent' er ikke inkluderet; der er 1432 forekomster af *godt* i CoSAMDa, hvad der er håndterligt mht. at sortere for 'omtrent'-betydningen, men en tilsvarende sortering af de 33.994 forekomster af *godt* i LANCHART har været et for tidskrævende foretagende til denne fremstilling.

for distribution i forhold til modificerede leds semantik, fx tidspunkt, mængde, klokkeslæt eller periode. Men tallene viser klart, at *mere eller mindre* er betydeligt hyppigere i CoSAmDa end i LANCHART. Og tallene for *cirka* og *næsten* peger på, at det er på disse to adverbialers bekostning, idet begge er noget hyppigere i LANCHART end i CoSAmDa. Dette er et velkendt fænomen i sprogkontakt, hvor ”[t]he use of one linguistic option may increase at the expense of another option“ (Johanson 2008: 74), og med forbehold for, at vi ikke kender til den faktiske sprogbrug i et lidt ældre dansk, mener vi, at det er oplagt at pege på en kalkering af det spanske *más o menos* som årsagen hertil.

Ser vi nærmere på de syntaktiske kontekster som *mere eller mindre* optræder i, får vi yderligere en indikation af spansk påvirkning. Som udgangspunkt optræder *mere eller mindre* i de samme syntaktiske kontekster på danmarksdansk og argentinadansk, dvs. de samme typer ytringer, topologiske positioner og med forskellige typer syntagmer som modificeret led, fx som del af slutadverbial, (1), som efterhængt interjektional, (2), som sætningsadverbial på forventet plads, (3), og som sætningsadverbial på en set med standarddanske øjne uventet plads, (4).

- (1) [jeg] har boet her fra 1972 til mere eller mindre 82 (KPA, CoSAmDa)
- (2) og [jeg] studerede i La Plata atten år mere eller mindre (SEP, CoSAmDa)
- (3) dengang min kone mere eller mindre lærte at tale dansk (EDD, CoSAmDa)
- (4) nu har de jo lukket de der gader mere eller mindre derinde (PFR, LANCHART)

Herudover kan *mere eller mindre* uden videre optræde som eller i en sætningsækvivalent, dvs. som selvstændig ytring men uden subjekt og finit verbal (Becker-Christensen 2011), både i argentinadansk og som her i danmarksdansk:

- (5) Interviewer: var du der længe
- EMD ja to et halvt år mere eller mindre

Men det er ikke sådan, at alle disse syntaktiske funktioner blot forekommer oftere i argentinadansk, og det er heller ikke sådan, at *mere eller mindre* i argentinadansk kan optræde i positioner og funktioner, som ikke ses i danmarksdansk. Det er netop kun som eller i sætningsækvi-

valent (eks. 5), hvor vi kan se en tydelig overrepræsentation af *mere eller mindre* i argentinadansk i forhold til danmarksdansk, som vist i tabel 2; tabellen viser også en svag overrepræsentation af *mere eller mindre* som efterhængt interjektional i forhold til øvrige topologiske placeringer.

TABEL 2. MERE ELLER MINDRES FORDELING SOM SÆTNINGSÆKVIVALENT, EFTERSTILLET INTERJEKTIONAL OG ANDEN SYNTAKTISK POSITION

	Argentina	Danmark
Sætningsækvivalent	20 (15,3 %)	11 (4,6 %)
Efterstillet interjektional	29 (22,1 %)	49 (20,8 %)
Øvrige	82 (65,6 %)	176 (74,6 %)
I alt	131 (100 %)	236 (100 %)

Ser vi nærmere på semantikken i det led som *mere eller mindre* modificerer, får vi et indicium for endnu en forskel mellem argentinadansk og danmarksdansk. I argentinadansk modificeres nemlig i langt højere grad end i danmarksdanske mængdeangivelser, (6), alder, (7), tidspunkter og perioder, (8)-(9). Tabel 3 viser, at denne funktion kun er pauvert repræsenteret i det danmarksdanske korpus.

- (6) *så havde vi de her 800 hektarer mere eller mindre hver* (CCM, CoSAmDa)
 (7) *vi er mere eller mindre på samme alder ikke sandt ikke* (NPN, CoSAmDa)
 (8) *jeg blev opereret d. 8. januar mere eller mindre* (SOO, CoSAmDa)
 (9) *jeg [kom] til Danmark [og] blev et år mere eller mindre* (SEP, CoSAmDa)

TABEL 3. TYPE AF SEMANTIK MODIFICERET AF MERE ELLER MINDRE

	Argentina	Danmark
Mængde, tidspunkt, periode	36 (36,4 %)	3 (1,4 %)
Øvrige	63 (63,6 %)	218 (98,6 %)
I alt	99 (100 %)	221 (100 %)

Der er flere forhold, der kan inddrages i analysen af de syntaktiske, semantiske og pragmatiske aspekter ved brugen af *mere eller mindre* i

argentnadansk, end vi har plads til udfolde her, fx en analyse af den faktiske brug af den spanske parallel *más o menos* i argentinaspansk. Med ovenstående mener vi dog at have påvist en sandsynlig påvirkning fra spansk, der giver sig udslag i dels forøget frekvens i forhold til danmarksdansk (og delvist på bekostning af synonymmer, altså en slags leksikalsk simplificering), dels et udvidet brugsdomæne (som modifikator af mængde- og tidsangivelser).

4.2 Argentinadansk brug af diskursord

I argentinadansk optræder forskellige spanske diskursord med høj frekvens. Termen 'diskursord' betegner her samlet interjektioner, interjektionaler og parentetiske led, som enten kan være ytringer i sig selv eller knytte sig til ytringsemne (fx en sætning) (Hansen & Heltoft: 1113). De spanske diskursord har ikke erstattet de danske i argentinadansk – *nå*, *nå men*, *du ved* og ytringsfinalt *ikke sandt* optræder også – men spanske diskursord såsom *bueno* 'nå, godt, hm', *pero bueno* 'nå men', *a ver* 'lad os (nu) se', *más o menos* 'mere eller mindre' og tøvemarkøren *este* 'den/det' indgår helt umarkeret og med høj frekvens i talernes sprogbrug. Dette ses i alle 16 taleres sprogbrug, og den høje forekomst verificeres let ved søgninger i hele CoSAMDa, som er grundlag for de følgende tal: De spanske udtryk *bueno*, *y bueno*, *pero bueno*, hvis brede pragmatisk betydningspektrum bedst kan sammenlignes med engelsk *well* (jf. Aijmer & Simon-Vandenbergen 2003), er med ca. 800 forekomster de hyppigst brugte diskursord i hele korpusset, tæt fulgt af dansk efterhængt *ikke sandt* med ca. 700 forekomster og *nå* og *nå men* med ca. 590 forekomster. Den spanske tøvemarkør *este* forekommer med knap 340 forekomster i CoSAMDa (i dansk tale). Herefter falder forekomsterne noget: *du ved* med 74 forekomster, spansk *a ver* 'lad os (nu) se' med 55 forekomster, spansk *va* (affærdigende, ytringsfinal diskurspartikel) med 45 forekomster og det spanske approksimativ *más o menos* 'mere eller mindre' med 30 forekomster. Denne opgørelse tager hverken højde for individuelle forskelle i brugen af de spanske og danske diskursord eller for forskellene mellem argentinadansk og danmarksdansk brug af diskursord (det kræver mere plads, end her haves), men den viser tydeligt, hvordan danske og spanske diskursord er en etableret del af argentinadansk.

Sprogskift, der sker ved overgangen mellem ytring og diskursmodificerende elementer, er typisk for sprogkontaktsituationer (jf. Matras 2009: 136–145 for en gennemgang af flere kontaktsprog; se også Salmons (1990) for amerikansk og Hasselmo (1974: 120ff.) for amerikanorsk), men det er blevet tilskrevet forskellige årsager: Skiftet i sig selv er blevet kategoriseret som socialt signal (Poplack 1980), det er blevet tilskrevet en tekststrukturerende rolle (Maschler 1994), men det er også blevet analyseret som resultat af sprogtab og sprogskift til det dominerende majoritetssprog (Clyne 2003). Vi har umiddelbart ikke mulighed for at vurdere en eventuel tilvækst i indlån af spanske diskursord over tid, fordi vi ikke har historiske data eller undersøgelser af tidligere stadier af argentinadansk at sammenligne med. Dog er diskursordene langt de hyppigste låneord i argentinadansk. Hvis indlån generelt skulle gælde som indikator for sprogskift (sådan som de gør i Clynes data fra Australien), skulle man forvente mange spanske indlån i argentinadansk, idet overgangen til næste talergeneration højst sandsynlig betyder begyndelsen på hurtig sprogdød. Men som det følgende afsnit 4.3 viser, så er mængden af leksikalske indlån, som ikke er diskursord, forholdsvis begrænset.

4.3 Leksikalske indlån

Ud over de spanske diskursord indgår der i argentinadansk også andre leksikalske lån, om end de er overraskende fåtallige i både 16-talersøgesættet og i hele CoSAmDa. Kun ca. 1 % af hele CoSAmDa (i dets nuværende omfang) udgøres af spanske låneord, tosprogede komposita eller tosprogede bøjningsformer af et ord. De relativt få forekomster peger på, at talerne generelt er gode til dansk, men måske også på, at interviewene har omhandlet emner, som talerne har følt sig hjemme i sprogligt.

Når der indlånes spanske ord, er der både tale om ord, som der pga. kulturforskellene mellem Argentina og Danmark ikke findes nogen indlysende dansk ækvivalent for, men også om ord, som umiddelbart godt kan lade sig oversætte. Det er almindeligt, at disse lån optræder 'ubesværet', dvs. ganske naturligt i talestrømmen uden fx ledsagende tøven, selvfølgelig el.lign. Langt det største antal leksikalske låneord (bortset fra diskursord, jf. afsnit 4.2) udgøres af substantiver og talord.

Dette er i princippet ingen usædvanlig fordeling for sprogkontakt af denne type, men det er usædvanligt, at andre ordklasser er så fåtalligt repræsenteret (jf. Matras 2009: 155–157). Dette støtter indtrykket af god sprogbeherskelse hos talerne. Dog volder de danske kardinal- og ordenstal over 10 problemer for de fleste talere (og ikke kun i 16-taler-samplet). Selv i ellers flydende dansk tale siges talordene oftest på spansk, undertiden efterfulgt af forsøg på selvrettelse forbundet med tøven og pauser. De danske talords velkendte manglende morfologiske transparens og kompleksitet gør dem besværlige sammenlignet med det spanske transparente system, og som sådan er det indlysende, at talerne undgår dem.

Spanske adverbier forekommer sjældent og næsten kun i bekræftende eller forstærkende funktion, fx *totalmente* 'helt klart' (HWJ) eller *exactamente* 'præcist, nemlig' (GEJ). Spanske adjektiver er kun observeret hos få talere, fx *det var femten dage, alt mad incluido* (GDO, om en ferie), *det er fuldstændig liberales programmer* (ESJ, om politisk tv) og *nå, det er ikke clásica, det er populær* [musik] (ESJ). Spanske verber forekommer kun yderst sjældent og som indlånte verbalstammer med *ere*-afledning (mere herom i afsnit 4.3) og i spansk infinitivform (fx *jeg kan aldrig komme til at detener energi* '.. at stoppe ..' (EJS) og *så begynder de at contar* '.. at fortælle' (FAK)).

Spanske substantiver er derimod relativt talrige i datasættet. De kan indlånes i ubøjet form, fx *der lærte jeg at spise peludo* '(stort og behåret) bæltedyr; *Chaetophractus villosus*' (GDO), eller med spansk fleksion, fx *det er alt pinos* 'der er kun fyrretræer' (CCB). Vi ser kun i meget få tilfælde eksempler på en dansk stamme og spansk fleksiv, fx *dablias* og *kusines* 'kusiner', og også kun i få tilfælde fleksion med elementer fra begge sprog, fx *hectarers, facturasen* 'fakturaerne' (med *-en for -ne*) og *cascadasne* 'vandfaldene'.

Oftest er de spanske substantiver henholdsvis substantivstammer integreret i dansk morfologi. De kan fx optræde med dansk numerus-, genus- og bestemthedsbøjning, fx *chacraen* 'chacra' + *-en* (bestemt, utrum, singularis) og *gauchoer* 'gaucho' + *-er* (ubestemt, pluralis). Nogle af disse bøjningsformer viser tegn på allomorfi, idet nogle af de spanske stammer, der uflekteret ender på *a* eller *o*, kan tabe denne vokal, når de suffigeres med dansk fleksiv, (10)–(12)

- (10) sp. *oculista* 'øjnelæge': *der er en time herfra ind til oculisten* (INJ)
 (11) sp. *pingüino* 'pingvin': *en masse af de der pingüiner* (MUL)
 (12) sp. *pampa* 'pampa; prærie, slette': *de kom fra Pampen* (JUE)

Allomorfin er dog ikke konsistent. Den enkelte taler kan både have vokalbortfald, altså tab af *-o* eller *-a*, og ikke have det. Og allomorfin optræder heller ikke konsistent ved alle ord, med undtagelse af *campo-campen* og *quadra-kvadrer* 'kvadre' og afledninger på *ist/ -ista* (se nedenfor). I materialet er der i øvrigt eksempler på såkaldte tilbagedannelser ved visse højfrekvente ord, dvs. en reanalyse af ordets oprindelige spanske stamme til dansk stamme på basis af en bøjningsform. Eksempler er *de havde meget camp* [kam^ʔb] 'jord, gård, jordstykke' (KSU), fra bøjningsformen *campen* med *o*-bortfald af *campo*, *vi fik en dansk lærer ud på deres estancia* 'stor gård' (AKY), fra bøjningsformen *estancien*, med *a*-bortfald fra *estancia*, og *kvadre* [kvað^ʔæ, kwað^ʔæ]⁶ (fra feltnoter) 'kvadrat, boligblok (som afstandsmål i byer)', fra bøjningsformen *kvadrer/quadrer*, med *o*-bortfald fra *quadro*. Som sådan kan dette lille antal ord siges at være fuldt tilpasset både dansk morfologi og dansk fonologi.

Spanske stammer kan desuden optræde med danske substantiviske eller adjektiviske afledningsendelser, fx *departmentet* [-men^ʔdø] 'ministeriet', *exportationen* [-fø:^ʔn] 'eksporten', *oculisten* [-isd^ʔn] 'optikeren' og *periodisten* [-isd^ʔn] 'journalisten'. Af afledningssuffikserne har *-isk*, *-ist*, *-ment* og *-tion* fuldproduktive spanske ækvivalenter, *-ista*, *-ment* ([m^ʔend], dansk [men^ʔd]) og *-ción* ([si^ʔʔn] dansk ['fø:^ʔn]). Dog har afledningssuffikserne her dansk udtale, genkendeligt fx ved stød og (mht. *-ist/ -ista*) uden finalt *a*. Spanske substantiver kan derudover indgå som førsteled i sammensætninger med dansk andetled og evt. dansk fleksion, fx *cámarakor* 'kammerkor', *campleje* 'jordleje' (bemærk *o*-apokope) og *colectividadfest* 'fællesskabsfest, fest for et kollektivt (dvs. en arbejds sammenslutning)'.

Som nævnt indgår der i argentinadansk en del ord, som betegner kulturspecifikke forhold, genstande og personer, som der enten ikke findes en oplagt dansk ækvivalent for, eller som har andre, kulturbundne

6 Man kan i materialet ofte høre [w] for [v] efter [k] i danske ord, fx *kvinde* ['kwenə], *kvæle* ['kwe:lə] og *kvæde* ['kwe:ðə]. *Kvadre* kan have forventeligt dansk [ʁ]-bortfald efter konsonant og foran schwavokalen [v] (Brink et al. 1991: 1578).

konnotationer i en argentinsk kontekst, fx *professor* (i den danske udtale [pʰɔʁ'fɛsɐ] frem for spansk [pʁofɛ'sor] '(som svarer til en) underviser på en skole eller højere læreanstalt; professor'. Det er ikke overraskende særligt inden for semantiske domæner som landbrug, uddannelse, mad og drikke, botanik og zoologi, at vi støder på disse kulturspecifikke begreber. Det er netop inden for disse emner, at de kulturelle forskelle gør sig gældende i form af andre konnotationer vedrørende art, størrelse eller anvendelse (fx *galpón* 'højgavlet ladebygning', *peon* 'løstansat arbejdsmand på en *chacra* eller *estancia*', *tranquera* 'stort led mellem vej og indkørsel eller adgang til en gård eller en gårds marker', *medialuna* 'sød mindre croissant' og *secundario* 'skolegang svarende til 5.–7. klassetrin').

Foruden de ord, der ikke ligetil lader sig oversætte med en dansk ækvivalent, rummer materialet også en lang række ord for almene begreber, fænomener, genstande og personer, som der er en oplagt dansk ækvivalent til. Vi kan ikke vide, om brugen af disse direkte lån er udtryk for, at de er så etablerede i den enkelte talers ordforråd, at det spanske ord er det naturligste valg for taleren, eller om det er et udtryk for, at taleren simpelthen ikke kender det danske ord. Nogle af ordene er endda fælles kulturlåneord fra latin eller græsk eller låneord fra engelsk, fx *bebé* 'baby, spædbarn', *classes* 'klasser (i skole)', *protestante* 'protestant' og *psicóloga* 'psykolog'.

4.4 Argentinadanske verbalafledninger med -ere

Ud over de nævnte indlån fra spansk bliver spanskpåvirkningen synlig i en overgeneraliserende og produktiv brug af trykstærke *-ere-* eller *-isere-*afledninger på spanske verbalstammer (fx *det bliver graveret* = 'optaget', IJE; fra spansk *grabar* 'grave'). Denne type afledning er en etableret del af standarddansk, idet *ere-*afledningen (også i form af afledningen *-isere*) er produktiv i danmarksdansk og kan bruges til spontane nydannelser (fx *amerikaniseret*).

I argentinadansk ser vi verber, hvis stamme entydigt er et indlån fra spansk, men som er tilpasset dansk morfologisk med *-ere*. Det er værd at lægge mærke til, at de spanske verber, som danner udgangspunkt for processen, alle ender på *-ar* eller *-ir*, dvs. som både i suffiksets form og i trykfordelingen (på suffikset) ligner danmarksdanske verber på

-ere eller -isere. Disse indlån kommer altså i stand ved en proces, hvor både ordmateriale (stammen) og ordets betydning og kombinatoriske egenskaber overføres fra spansk til argentinadansk og integreres morfologisk ved hjælp af det danske suffiks *-ere*, jf. (13)–(15).

(13) *vi blev ikke smidt ud og vi blev ikke perseguteret* (spansk *perseguir* 'forfølge')
(EJS)

(14) *jeg har det coneceteret til den forstærker* (spansk *conectar* 'forbinde') (GDO)

(15) *hvordan kunne I contactere med os* (spansk *contactar con* 'sætte sig i forbindelse med')
(EKA)

En mere indirekte kontakteffekt er brug af verber på *-ere*, der eksisterer på rigsdansk, men som bruges med den betydning, som det pågældende verbum har på spansk, jf. (16).

(16) *tørre blomster og tractere den med glycerin* (BEB)

Her overføres altså betydningen fra spansk *tratar* 'behandle' til det argentinadanske verbum *tractere*. Andre eksempler på dette er *practisere* i betydningen 'øve sig på noget' (spansk *practicar* 'spille, øve sig på noget'; sammenlign med rigsdansk 'udføre eller anvende i praksis'), *preparere sig* 'gøre sig klar til noget' (CMD) og *hun er mere prepareret* 'være (vel)forberedt' (EHO; begge overførsler fra spansk *preparar* 'forberede (sig)'). Rigsdansk *preparere* er ikke refleksivt (som i første argentinadanske eksempel) og har betydningen 'forberede til brug' eller, i overført betydning, 'påvirke til at mene ngt. bestemt' (jf. Ordbog over det danske Sprog og Den Danske Ordbog).

Ved disse sprogblandinger knyttes verbaler til hinanden, hvis ordform (stamme og afledning) ligner hinanden meget, om end betydningen kan være forskellig. Det er rimeligt at antage, at de fonologisk-strukturelle ligheder faciliterer overførselsprocessen fra spansk til argentinadansk.

4.5 Forandring af verbers semantik og valens

Dette afsnit fokuserer stadig på verber i argentinadansk, men nu på verber, der viser semantisk forandring eller forandring i verbernes ar-

gumentstruktur sammenlignet med rigsdansk, uden at der eksisterer en morfologisk lighed mellem spansk og dansk. Udløseren synes i nogle tilfælde at være en fælles betydning eller betydningsnuance. Dette er en oplagt fortolkning af argentinadansk *kende*, som bruges for rigsdansk 'kende nogen', 'lære nogen/noget at kende' (spansk *conocer a alguien* 'lære nogen at kende') og 'at kunne et sprog' (spansk, fx *conocer dos idiomas* 'at kunne to sprog'), som vist i (17)–(18a-b).

- (17) *fordi selvfølgelig har jeg øh har jeg kendt noget spansk også, ikke, men hjemme der talte jeg dansk* (GDO)
- (18a) *men jeg gik også der til Gowland [dansk-argentinsk sommerskole] og der kendte jeg FORNAVN ja EFTERNAVN, der var lærer der* (GDO)
- (18b) *vi kendte hinanden her i Buenos Aires, da jeg var 17 og han var 19 [om hvordan informanten og hendes tilkommende lærte hinanden at kende]* (BEB)

Ikke alle talere bruger *kende* på denne måde, men vi iagttager det hos mange, og vi mener, at der er tale om, at det brede betydningspektrum fra det spanske verbum *conocer* 'kende, lære at kende, kende til noget, kunne et sprog' kopieres til et verbum, *kende*, som det i forvejen deler betydningsaspektet 'kende' med. Eksempel (17) *kende et sprog* = 'kunne et sprog' er et eksempel på udvidelse af verbets betydning, men siden spansk *conocer* og dansk *at kende* har et fælles betydningselement – 'at blive eller være bekendt med noget eller nogen' – er den leksikalske forandring gennemskuelig. I tilfældet at *kende* = 'lære at kende' overføres også *conocers* argumentstruktur (eksempel 18b).

I CoSAmDA finder vi dog også eksempler på argentinadanske verber, hvis betydning ikke dækker det tilsvarende rigsdanske verbum, fx

- (19) *jeg ved ikke om de har smidt den ned eller om det er der endnu, det lille hus hvor vi boede* (BEB)

Her foregår der også betydningsoverførsel fra det spanske verbum *tirar* 'kaste, smide, kyle; kaste bort; vælte, styrte, rive ned' til det danske verbum *smide (ned)*, som derigennem overtager betydningen 'rive ned'. Lige præcis dette verbum *smide (ned)* i den rigsdanske betydning 'rive

ned' produceres kun af to talere i hele korpusset, så verbet kan (med denne betydning) som sådan ikke siges at være en etableret del af argentiniadansk. Men at især verber rammes af kontaktbetinget betydningsforandring (sammenlignet med rigsdansk), må siges at præge argentiniadansk. Og dette er der mange eksempler på, såsom *tage penge ud* (NOK, spansk *retirar* 'tage ud, afhente, hæve'), *gå svært for nogen* (EHO, spansk *costar* 'have svært ved, volde besvær'), *finde* 'synes, forekomme' (fx *det er det, jeg finder nyt* (BEB), spansk *parecer* 'synes, forekomme'), *have x år* (EHO, spansk *tener X años* 'være X år gammel', ordret oversat 'have X år'), *forstå at tale* SPROG (GEJ, spansk *saber hablar una lengua* 'kunne tale et sprog', ordret oversat 'vide eller forstå at tale et sprog').

Ud over de mange mere idiosynkratiske forandringer i verbers betydning og argumentstruktur er der nogle, der forekommer i mange informanters tale, fx *at sutte mate*. Dette betegner den argentinske skik at drikke mate (te af yerbaplanten) gennem et sugerør af en speciel kop, som går på omgang.

(20) *min søn og svigerdatter derude i campen der, de sutter bare en lang mate om morgenen, det er det eneste de får om morgenen* (IMM)

I CoSAmda optræder der næsten lige mange forekomster af *SUTTE + mate* (n=15) som af *DRIKKE + mate* (n=18). Førstnævnte bruges i de fleste tilfælde ukommenteret over for de danske interviewere, hvilket tyder på, at de argentiniadanske talere ikke er bevidste om, at argentiniadansk her adskiller sig fra rigsdansk. Det lader dog ikke til, at denne verbalfase er resultat af direkte transfer fra spansk, siden 'at indtage drikke' på spansk ville udtrykkes med *beber algo* 'drikke noget' eller *tomar algo* 'indtage noget, drikke, tage noget'.

Vi kan konkludere, at den kontaktpåvirkning, som præger argentiniadanske verber, har forskellige udgangspunkter: (1) Verber, som ender på *-ar* eller *-ir*, og som kan 'fordanskes' med (*is*)*ere*-afledning, dvs. verber med en vis morfologisk og fonologisk lighed mellem dansk og spansk, men som har forskellige betydninger (jf. afsnit 4.4); (2) verber, hvis ordform ikke ligger tæt på hinanden, men hvor udløseren er en fælles betydning(snuance); men også (3) verber uden morfologisk eller semantisk lighed.

4.6 *Argentinadanske nulargumenter: Udeladelse af pronominalt subjekt*

Det er kendt fra anden forskning i kontakten mellem germanske og romanske sprog, at denne kontakt kan føre til udeladelse af subjekt efter spansk eller portugisisk mønster (fx Flodell 1992 om Misiones-svensk og Putnam & Lipski 2016 om Misiones-tysk). I al korthed kan det siges, at den rige spanske verbalmorfologi identificerer det grammatiske subjekt meget præcist. Realisering af subjektsargumentet er derfor ikke obligatorisk på samme måde som i dansk. Faktisk nævnes subjektspronomen i det store hele kun, når det bruges emphatisk, fx kontrastivt *Tu eres listo, pero ella es genial* 'Du er klog, men hun er genial', eller når det står alene, fx *¿Quién ha venido? Nosotros* 'Hvem er det, der er kommet? [Det er] os' (Butt & Benjamin 2013: 131–132). Uden for disse kontekster nævnes subjektspronomen som regel ikke, fx *Siempre [Ø] sabía que [Ø] tenían que irse de casa.* '[Han/hun] vidste altid, at [de] skulle flytte hjemmefra'.

Dansk verbalmorfologi tillader ikke en entydig tilforordning af subjekter til verber. Subjekt eller objekt kan udelades i en elliptisk konstruktion, som bygger på koreference mellem argumenter, dvs. at der kan relateres tilbage til forløberteksten eller den generelle kontekst (Hansen & Heltoft 2011: 966), og ellipser af denne art forekommer selvfølgelig også i argentinadansk. Dog kan de udeladelser af subjektspronominer i argentinadansk, som vi beskriver i dette afsnit, ikke forklares med koreference. I eksemplerne herunder kan referenten være nævnt i umiddelbar syntaktisk nærhed, hvor et pronomen eller en subjektivikar er at forvente (21)–(22), eller tidligere i samtalens forløb, dvs. en mere fjern forløbertekst som i (23), hvor man kunne forvente et substantiv:

- (21) [de, landmændene] *fik nogle af deres familier herover og- og fætre eller hvad det nu var, og [Ø] begyndte at arbejde ved- hos dem* (HWJ)
- (22) *han var i Bariloche, han var i Mendoza, og da [Ø] kom tilbage, så kendte vi så os igen* (ELP)
- (23) *da [Ø, børnene] begyndte at gå i skole, der kunne de ikke tale andet* (AKA)

Verberne i (21)–(23) har både på spansk og dansk et obligatorisk subjekt. Men mens det på dansk er obligatorisk at realisere subjektet i form af et substantiv eller et pronomen (hvis ikke det er en elliptisk konstruktion), er realiseringen af subjektet i form af et selvstændigt ord på spansk fakultativ og de facto ret indskrænket til visse emfase-kontekster. Det, der overtages fra spansk til argentinadansk, er altså den manglende tvang til realisering af subjektsargumentet.

Det er på nuværende tidspunkt svært at bedømme, hvor stort omfanget af denne påvirkning er, men de ovennævnte eksempler er langt fra de eneste. Som sådan er udeladelse af subjekt et sprogligt træk, som adskiller argentinadansk fra rigsdansk. Men det fremstår også klart, at argentinadansk ikke er på vej til helt at afskaffe subjektspronominerne i ikkeemfatiske kontekster.

4.7 Inkonsistens i det argentinadanske genusystem

Hvor de forudgående afsnit har påvist sandsynligheden for påvirkning fra spansk, vil vi i det følgende se nærmere på variationen i realiseringen af det danske genusystem (fx *en hus, den træ, landen, et stuepige*), som ikke umiddelbart kan tilskrives overførsel af et træk fra spansk grammatik.⁷

Vi ser både på genusmarkering og kongruens, dvs. vi ser på talernes genusvalg i form af suffigeret bestemthedsartikel, *-en/-et*, og på genusmarkering ved artikler og pronominer, der fungerer som determinativer i substantivsyntagmer, fx:

- (24) *og så når **dyren den** kommer ud om natten [så] ned i dåsen*⁸ (GDO)
 (25) *en estancia det er nærmest **en gods*** (IHA)
 (26) ***den hus** han havde havde bygget op no det er **min hus nu*** (FAK)
 (27) *jeg har været harmonikaspiller til **den folkedanshold** for femten-seksten år* (GDO)

7 Vi inkluderer i denne analyse kun forekomster fra 16-taler-samplet, og vi har i optællingen ekskluderet kvantificerende kollokationer som fx *en eller anden, et eller andet, en gang om XX, et par XX, et stykke XX, en/et slags XX, en del af XX, en smule XX* og *en af XX* fra datasættet. Vi har heller ikke set nærmere på *en* og *et* i anaforisk funktion, fx *det er mandariner, vil du have en* (ELP, 864), og vi har heller ikke inddraget genusmarkering af (spanske) låneord, som der er 74 af i 16-taler-samplet. 73 af disse har utrumartikel *en*, hvad der peger på en ret entydig tendens til utrum i genustildelingen af låneord.

8 Fra en fortælling om at fange bæltedyr, med ledsagende gestik.

Som vi ser det, er der ikke en oplagt grund til at det spanske tovejsgenussystem (femininum og maskulinum) skulle bevirke genusskift på argentindansk. Og bedømt ud fra grammatikker og sprogbeskrivelser fra århundredeskiftet 1800–1900, fx Mikkelsen (1911) og Wivel (1901), mener vi heller ikke, at der kan være tale om en 'nedarvet' variation. Vi medgiver, at en evt. nedarvet dialektal variation i Danmark (fra intet genussystem i fx vestjysk over det mest udbredte tovejsgenussystem til trevejsgenussystemet i fx fynsk og bornholmsk) i princippet kan have bevirket en usikkerhed i genustilskrivning, som så giver sig udslag i den variation, vi kan observere. Men vi regner ikke dette for særligt sandsynligt. For det første ses der ikke en tilsvarende genusvariation i den form for dialektmøde, som regiolekterne i Danmark kan siges at være udtryk for (Jul Nielsen & Pedersen 1991). For det andet er sproget i korpusset ikke på nogen måde udpræget dialektalt. Og for det tredje er vi i vores gennemlysninger af hele materialet ikke stødt på nogen som helst forekomster af vestjysk ikke-genussystem eller fynsk eller bornholmsk 3-vejs-genussystem, dvs. der er ikke spor af de forhold, der i givet fald skulle have ført til den observerede inkonsistens.

Argentindansk viser både 'afvigende' og 'korrekt' genusmarkering i forhold til standarddansk, og inkonsistensen ses ved både den suffigerede artikel og ved alle de undersøgte determinativer, som det fremgår af tabel 4.

Tabellen viser, at det argentindanske genussystem overordnet set svarer til det danmarksdanske system, men også at der er nogle afvigelser. Der er fx næsten ingen variation i de bestemte suffikser eller i de possessive pronomener, sammenlignet med de ubestemte artikler og de demonstrative pronomener. Selvom der er flere tilfælde af utrum frem for forventet neutrum, er der ikke tale om en generel overgeneralisering af utrum, idet afvigelsen fra danmarksdansk også ses i brug af *det* (neutrum) for utrumsord. Kun for den ubestemte artikel ses der et klart tegn på at utrum overtager neutrum (fejlpcenten er højere for *en* end for *et*).

TABEL 4. REALISATION AF GENUS I FORSKELLIGE GRAMMATISKE KATEGORIER (16-TALLER-DATASÆTTET)

		Anvendelse som i danmarksdansk	Ikke anvendelse som i danmarksdansk	Samlet
Ubestemt artikel	<i>en</i>	804 (88,6 %)	103 (11,4 %)	907 (100 %)
	<i>et</i>	234 (96,3 %)	9 (3,7 %)	243 (100 %)
Bestemt artikel	<i>den</i>	235 (87,7 %)	33 (12,3 %)	268 (100 %)
	<i>det</i>	72 (87,8 %)	10 (12,2 %)	82 (100 %)
Bestemtheds- suffiks	<i>-en</i>	940 (88,6 %)	13 (1,4 %)	953 (100 %)
	<i>-et</i>	348 (100 %)	0 (0 %)	348 (100 %)
Demonstrativt pronomen	<i>denne/ den her</i>	27 (84,1 %)	4 (12,9 %)	31 (100 %)
	<i>dette/ det her</i>	16 (88,9 %)	2 (11,1 %)	18 (100 %)
Possessivt pronomen	<i>min/ din/ sin</i>	607 (98,9 %)	7 (1,1 %)	614 (100 %)
	<i>mit/ dit/ sit</i>	56 (98,2 %)	1 (1,8 %)	57 (100 %)
I alt		3339 (94,8 %)	182 (5,2 %)	3521 (100 %)

Pronomenerne enhver/ethvert optræder ikke i samlet, og hver/hvert og hvilken/hvilket er udeladt fra fremstillingen her. Bortset fra hver er disse former for fátallige – hver forekommer 73 gange i datasættet, og 95 % af gangene som i standarddansk. Anden/andet er heller ikke inkluderet i optællingen, idet de her er betragtet som adjektiver, da de altid optræder med foranstillet artikel.

Der synes ikke at være et leksikalsk mønster i variationen; de (højfrekvente) neutrumsord, der oftest kan forekomme med utrummarkering, fx *buis*, *træ* og *år*, kan lige så vel forekomme med neutrummarkering. Der er heller ikke noget mønster at spore i, hvilke utrumord der forekommer med neutrum, bortset fra at nogle højfrekvente utrumanimater (fx *far*, *mor*, *søster*, *svoger*, *datter*, *dansker*, *argentiner*) helt er fraværende blandt de fejlagtigt neutrummarkerede. Dette kunne pege på, at animathed eller et 'nærhedsprincip' spiller en rolle for stabiliteten i genus i argentinadansk, her i retning af bevarelse af utrum.

Afvigelse fra standardsproget i et genussystem er også observeret i andre skandinaviske arvesprog. Lohndal & Westergaard (2016: 1) konstaterer fx for arvesprogsnorsk i USA, at der forekommer en "considerable overgeneralization of the masculine [gender]". Dette er ikke

en konklusion, vi uden videre kan overføre til argentinadansk, der er ikke solidt nok belæg for at tale om en decideret overgeneralisering i kun én retning, mod utrummarkering af neutrumord, og den er ikke 'betragtelig' (og så er der heller ikke maskulinum i dansk). Derimod er vores undersøgelse mere i tråd med Johannessen & Larssons (2015) undersøgelser af amerikanorsk og amerikavensk, som konkluderer, at "gender is in place in the overall majority of speakers" (2015: 13), og at "there are no deviations [fra standardnorsk og -svensk] in ... the use of the definite suffix ... but some deviations in the form of pre-nominal determiners" (ibid.). Denne sidste observation deles også af Lohndal & Westergaard (2016: 11).

Vores umiddelbare bud på tendensen i argentinadansk til den overgeneraliserende brug af utrum er, at utrum er langt hyppigere end neutrum, dvs. optræder med langt flere ord, og derfor i den forstand er umarkeret (jf. også Kappelgaard & Hjorth 2017). Men denne betragtning bør kvalificeres ved inddragelse af et større materiale end vores 16-taler-datasæt.

5 PERSPEKTIVERENDE KONKLUSION

Vi har i denne artikel analyseret og diskuteret forskellige træk, hvorved argentinadansk adskiller sig fra rigsdansk hovedsagelig på basis af et udvalgt talersæt på 16 talere fra Corpus of South American Danish. Dette har omfattet træk fra forskellige grammatiske niveauer: Leksikon/ordforråd i form af de leksikalske indlån af især diskursord, substantiver og substantivstammer samt verbalstammer fra spansk, morfologi repræsenteret af analysen af den morfologiske integration af de indlånte spanske leksemer (bl.a. *ere*-afledningerne på spanske verbalstammer) og genusvalg. Analysen af forekomsten af det approksimative *mere eller mindre* ligger på grænsefladen mellem leksikon og syntaks, eftersom det kun er i visse syntaktiske positioner og som modifikator for fx mængdeangivelser, alder, tidspunkter og perioder, at den øgede brug af *mere eller mindre* i argentinadansk sammenlignet med dansk gør sig gældende.

Til diskussionen om, hvorvidt argentinadansk kan betegnes som varietet, vil vi understrege, at argentinadansk selvfølgelig lader sig afgrænse både geografisk og sociodemografisk, idet det er den form for dansk, der tales i Argentina af efterkommere af den danske indvandring mellem ca. 1880–1930. De sociale betingelser for at observere et etableret gruppesprog i vores datagrundlag er givet, for i både 16-talersamplet og CoSAMDa er tætte netværk, der kendetegner de forskellige danskargentinske samfund, repræsenteret. Et netværk af en slags er indlysende en forudsætning for, at der kan udvikle sig et fælles sprog, dvs. en varietet, der er kendetegnet af overindividuelle tilbagevendende sproglige kendetegn. Som vi har nævnt, optræder trækkene med en vis regelmæssighed, men også med en del inter- og intratallervariation, dvs. at vi ikke med bare nogenlunde sikkerhed kan forudsige, hvilke sproglige former og træk en dansk-argentinsk taler vil bruge i argentinadansk. Det er derfor en nødvendig opgave for videre studier at undersøge disse træks distribution i forhold til større grupper af talere og i forhold til deres konsistens for den enkelte taler. Dette vil give et godt fingerpeg om, hvorvidt der er gruppemæssigt belæg for at kalde argentinadansk for en varietet.

Ud over vanskelighederne tilknyttet inter- og intratallervariationen kan det diskuteres, hvilke træk der rimeligvis skulle inddrages som varietetskonstituerende (og i artiklen har vi slet ikke set nærmere på fonologiske særtræk): Alle de sproglige elementer, der udgør argentinadansk, uanset om de også forekommer i andre former for dansk (rigsdansk, danske regio- og dialekter, andre former for dansk uden for Danmark)? Eller bør kun de træk, der er helt unikke for argentinadansk, indgå som kriterium for en specifik argentinadansk varietet? Eller konstitueres en varietet ved at være kendetegnet af et vist antal træk, der er distinkte nok til at markere varietetten som anderledes end sammenligningsvarietetten? Alt efter hvilket udgangspunkt man måtte vælge, implicerer det et specifikt forskningsfokus. I sidstnævnte principielle spørgsmål indgår der selvfølgelig spørgsmålet om, hvem der skal bedømme argentinadanske træk som distinkte: Mens fx de leksikalske indlån er synlige for alle (og også er de træk, som talerne selv kommenterer, når de taler om deres måde at tale dansk på), er inkonsistensen i fx

genustilskrivning og kongruens samt overrepræsentationen af *mere eller mindre* tydelig i et lingvistisk fugleperspektiv, men næppe genkendeligt som noget særligt af talerne selv. Dette er yderst relevante spørgsmål, som afventer en teoretisk afklaring også for argentinadansk, men som vi på grund af artiklens deskriptive målsætning ikke kan løse her og nu.

Jan Heegård Petersen
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab
Københavns Universitet
janhp@hum.ku.dk

Karoline Kühl
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab
Københavns Universitet
karoline.kuehl@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Agertoft, P. 2005. *Danskheden på Pampaen 1875–1950 – en undersøgelse af aktører, strukturer og diskurser i udviklingen af en dansk-argentinisk identitet i provinsen Buenos Aires*. Speciale. Århus Universitet.
- Aijmer, K. & A.-M. Simon-Vandenberg. 2003. The discourse particle well and its equivalents in Swedish and Dutch. *Linguistics* 41(6). 1123–1161. DOI: 0024-3949/03/0041-112.
- Becker-Christensen, C. 2011. *Dansk syntaks. Indføring i dansk sætningsgrammatik og sætningsanalyse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Benmamoun, E., S. Montrul & M. Polinsky. 2013. Heritage languages and their speakers: Opportunities and challenges for linguistics. *Theoretical linguistics* 39(3–4). 129–181.
- Brink, L., J. Lund, S. Heger, J. Normann Andersen (red.), *Den store danske udtaleordbog*. København: Munksgaard.
- Butt, J. & C. Benjamin. 2013. *A new reference grammar of modern Spanish*. Oxford: Routledge.
- Christensen, L. & R. Zola Christensen. 2014. *Dansk grammatik*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Clyne, M. 2003. *Dynamics of language contact. English and immigrant languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glargaard, A. 2015. Et frøhop ind i det dansk-argentiniske arvesprog. En empirisk undersøgelse af dansk-argentiniske frøhistorier. Upubliceret speciale, Københavns Universitet.
- Gregersen, F. & T. Kristiansen. 2015. Indledning. Sprogforandring i virkelig tid. Gregersen, F. & T. Kristiansen (red.), *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?*, 9–45. København: Sprogforandringscentret, Københavns Universitet.
- Flodell, G. 1992. Immigrant Swedish in Misiones – towards language loss. P.S. Ureland & I. Clarkson (red.), *Language contact across the North Atlantic*, 227–235. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hansen, N. 2016. *En snert af dansk mellem urskov og pampa. Det danske i to danskekolonier i Argentina*. (Redigeret af J. Heegård Petersen og K. Kühl). http://danskestemmer.ku.dk/resultater/publikationer/En_snert_af_dansk_mellem_pampa_og_urskov_Nadia_Hansen.pdf.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hartling, A.S. 2016. Ledstilling i ledsætninger i dansk som arvesprog i Argentina: Et foreløbigt studium. *Ny forskning i grammatik* 23. 55–70.
- Hasselmo, N. 1974. *Amerikasvenska. En bok om språkutvecklingen i Svensk-Amerika*. Stockholm: Esselte studium.

- Johannessen, J.B. & I. Larsson. 2015. Complexity matters: On gender agreement in heritage Scandinavian. *Frontiers in psychology* 6. DOI: 10.3389/fpsyg.2015.01842.
- Johanson, L. 2008. Remodeling grammar. Copying, conventionalization, grammaticalization. P.S. & N. Kintana (red.), *Language contact and contact languages*, 61–79. Amsterdam: Benjamins. DOI: 10.1075/hsm.7.05joh.
- Jul Nielsen, B. & K.M. Pedersen. 1991. *Danske talesprog*. København: Gyldendal.
- Kühl, K., J. Heegård Petersen, G. Foget Hansen & F. Gregersen. (Under udgivelse). CoAmDa. Et nyt dansk talesprogs korpus. *Danske talesprog* 17. 131–160.
- Lohndal, T. & M. Westergaard. 2016. Grammatical gender in American Norwegian heritage language: Stability or attrition? *Frontiers in psychology* 7. DOI: 10.3389/fpsyg.2016.00344.
- Louden, M. 2016. *Pennsylvania Dutch. The story of an American language*. Baltimore: John Hopkins.
- Maher, J. 1991. A cross-linguistic study of language contact and language attrition. H.W. Seliger & R.M. Vago (red.), *First language attrition*, 67–84. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maschler, Y. 1994. Metalanguaging and discourse markers in bilingual conversation. *Language in society* 23(3). 325–366.
- Matras, Y. 2009. *Language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, K. 1911. *Dansk ordføjningslære*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Montrul, S. 2008. *Incomplete acquisition in bilingualism: Re-examining the age factor*. Amsterdam: John Benjamins. DOI: 10.1075/sibil.39.
- Møller, E.D. 2007. *Danskere som indvandrere – det danske-argentinke eksempel*. Herning: Poul Kristensens Forlag.
- Poplack, S. 1980. Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en español. Toward a typology of code-switching. *Linguistics* 18. 581–618.
- Putnam, M.T. & J.M. Lipski. 2016. Null arguments in transitional trilingual grammars: Field observations from Misionero German. *Multilingua* 35(1). 85–104.
- Rothman, J. 2009. Understanding the nature and outcomes of early bilingualism: Romance languages as heritage languages. *International journal of bilingualism* 13(2). 155–163. DOI: 10.1177/136700690933814.
- Salmons, J. 1990. Bilingual discourse marking: Code switching, borrowing, and convergence in some German-American dialects. *Linguistics* 28. 453–480.
- Schmid, M.S. & K. de Bot. 2008. Language attrition. A. Davies & C. Sotillo (red.), *The handbook of applied linguistics*, 210–234. Malden: Blackwell Publishing. DOI:10.1002/9780470757000.ch8.
- Kappelgaard, S.B. & H.B. Hjorth. 2017. *Det stærkeste køn*. København: Københavns Humanistiske Fakultet.
- Wivel, H.G. 1901. *Synspunkter for dansk sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.
- Worgall, L. 2010. *Danske udvandrerkvindens liv i Argentina i perioden 1890–1935*. Speciale. Københavns Universitet.

Hvor svært er det lige? En undersøgelse af genkendelsen af ord med reducerede segmenter

NICOLAI PHARAO, MIA RIDDER MALMSTEDT
& SELINA VENG

ABSTRACT

Reduceret udtale af ord er meget udbredt i daglig tale, hvilket betyder at lyttere konstant møder ordformer der afviger fra den distinkte, kanoniske udtale. Denne undersøgelse ser på om der er forskel på hvor hurtigt og korrekt lyttere genkender reducerede ordformer sammenlignet med distinkte ordformer. Resultaterne af et auditivt *lexical decision*-forsøg viser at segmentel reduktion hæmmer forståelsen både når der ses på svartider og svarkorrektthed. De viser desuden at lyttere oftere identificerer højfrekvente ord korrekt, uanset om de er reducerede eller distinkte. Resultaterne diskuteres i forhold til modeller for det mentale leksikon og de faktorer der påvirker tendensen til reduktion i løbende tale. Undersøgelsen er den første af sin art for dansk, og den begrænser sig til at undersøge ord præsenteret i isolation. Den bør derfor følges op af flere studier der også inddrager fonetisk, syntaktisk og semantisk kontekst.

EMNEORD: segmentel reduktion, ordgenkendelse, leksikalsk repræsentation, frekvenseffekt

INDLEDNING

Tale i afslappede samtalekontekster er ofte karakteriseret af omfattende variation i udtalen af ord. Udover forskelle bestemt af talerens stemme, konsonanternes akustiske detaljer og de nøjagtige vokalkvaliteter indtræffer der en væsentlig type variation som følge af akustisk reduktion: Ord produceres ofte ikke som deres fulde former med alle segmenter tydeligt udtalt, men i stedet som reducerede former med

forandrede, forkortede eller manglende segmenter, dvs. enkeltlyde. Eksempelvis har det danske ord *sådan* udtalt distinkt formen [ˈsɑðan], men kan reduceres til [ˈsɑɗŋ ˈsɑŋ sɑŋ sŋ s] og former derimellem (Schachtenhaufen 2013).

Segmentel reduktion er et udbredt fænomen i almindeligt talesprog (Johnson 2004; Ernestus & Warner 2011), og flere undersøgelser bekræfter at segmentel reduktion også er udbredt i dansk spontantale (Schachtenhaufen 2013; Heegård 2013, 2015; Phrao 2010). Segmentel reduktion begrænser sig endda ikke til spontantale. Tucker & Warner (2011) viser i en undersøgelse af fonetisk variabilitet i lukkelyde i amerikansk engelsk at reducerede former forekommer i alt fra afslappet samtale til kontrolleret ordlisteoplæsning. Reducerede former er med andre ord et uundgåeligt fænomen i talesprog.

Mens der findes en relativt omfattende mængde undersøgelser af segmentel reduktion i taleproduktion, er utrænede lytteres perception af reducerede former ikke blevet tildelt megen opmærksomhed, hverken i dansk eller andre sprog. Der findes dog et lille udvalg af undersøgelser: For engelsk og hollandsk er der foretaget en håndfuld undersøgelser der beskæftiger sig med variation i ordfinalt /t/ ud fra et forståelsmæssigt perspektiv (Sumner & Samuel 2005; Mitterer & Ernestus 2006; Janse et al. 2007). Disse undersøgelser forsøger at belyse repræsentationer i sprogbrugerens mentale leksikon, det ordforråd vi har i hukommelsen, og den eller de processer der skal til for at komme fra det konkrete talte input lytteren modtager, til ordets form som det er lagret i hukommelsen.

Sumner & Samuel (2005) har således i et semantisk priming-forsøg vist at reducerede ordformer skal transformeres til den distinkte ordform i processeringen af det lydlige input. Det at lyttere er i stand til at rekonstruere distinkte ordformer ud fra et signal med segmentel reduktion, underbygges af Janse et al.s (2007) undersøgelse af processering af reducerede former i hollandsk. Her fandt man at lyttere rekonstruerede /t/ på baggrund af leksikalsk information i hørte ordformer hvor der ingen akustiske spor af et /t/ var at finde. Ernestus et al. (2002) har ligeledes vist at hollandske ordformer med høj reduktionsgrad nemt genkendes i deres fulde kontekst (dvs. når de præsenteres i en frase eller en hel sætning), men at reduktion hæmmede

forståelsen hvis de samme reducerede ordformer blev præsenteret i en begrænset kontekst (dvs. med få segmenter fra de tilstødende ord) eller i isolation. De viste også at jo større fonetisk afstand der var fra den kanoniske form til den reducerede form, jo sværere havde lytteren ved at genkende ordet. Disse undersøgelser indikerer tilsammen at fulde ordformer, dvs. varianter uden segmentel reduktion, er nemmere at genkende end reducerede former, på trods af at reducerede former for mange ords vedkommende er dem vi som sprogbrugere oftest møder i løbende tale. Dette styrker teorier om leksikalsk repræsentation i det mentale leksikon der bygger på en antagelse om at ordformer er repræsenteret med deres distinkte udtale, og at de varianter vi kender fra spontantale, opstår gennem applicering af regler for forskellige artikulatoriske processer.

I dansk er forholdet mellem reduktion og forståelse hidtil kun blevet undersøgt af Ejstrup og Blom (2015), som så på forståelsen af reducerede over for ikke-reducerede ord i konstruerede, men meningsgivende sætningskontekster hos danske sprogbrugere. De fandt at reduceret udtale giver (begrænsede) forståelsesproblemer, og at de mere fremtrædende fonetiske cues i ikke-reducerede former ser ud til at fremme forståelsen af især abstrakte leksemer og hjælper til at udrede syntaktisk kompleksitet og semantisk uforudsigelighed. Også for dansk ser det således ud til at genkendelsen af talte ord er nemmere for distinkte former, hvilket igen understøtter modeller for det mentale leksikon der indeholder en høj grad af abstraktion fra det konkrete talesignal. Ingen af de undersøgelser vi har nævnt indtil nu, har imidlertid taget direkte højde for ordenes hyppighed i spontantale. Ordfrekvens er centralt i en anden type modeller for det mentale leksikon, de såkaldte eksemplarbaserede modeller (jf. Pierrehumbert 2001, Johnson 2004). Disse står i kontrast til de abstraktionistiske modeller, idet det her antages at konkrete, faktisk oplevede ordformer lagres ubearbejdede med alle deres fonetiske detaljer. De bygger på den udbredte observation at netop segmentel reduktion forekommer oftere i (meget) hyppigt forekommende ord end i lavfrekvente ord. For at undersøge graden af abstraktion i repræsentationen af ord i det mentale leksikon er det derfor nødvendigt at inddrage ordfrekvens i undersøgelser af genkendelsen af reducerede former.

Reduktion og ordfrekvens i taleperception

Ordfrekvens har i mange undersøgelser af taleproduktion vist sig at spille en rolle i forhold til graden af reduktion sådan at højfrekvente stavelser, ord og syntaktiske konstruktioner i højere grad end lavfrekvente har tendens til at blive reduceret (jf. Jurafsky et al. 2001, Bybee 2002 og Phrao 2010). Derfor er det nærliggende at undersøge om vi som lyttere også forventer at højfrekvente ord vil være reducerede, mens lavfrekvente ord ikke vil være det. Ordfrekvens er imidlertid kun blevet undersøgt i meget få studier af perceptionen af reducerede former. For amerikansk engelsk undersøgte Tucker (2011) om der var en forståelsesforskel mellem ord der indeholdt reduceret /g/ eller /r/, og ord hvor segmenterne var distinkt udtalt. Lyttere hørte nonsensord og ord med et af de to segmenter ordmedialt og skulle afgøre om det de hørte, var et eksisterende engelsk ord eller ej, et såkaldt *lexical decision*-forsøg. Tucker (2011) fandt at lyttere både svarede mere forkert og var længere tid om at svare når stimulus var reduceret i forhold til distinkt. Segmentel reduktion havde altså en hæmmende effekt på perceptionen. Tucker (2011) undersøgte desuden om ordenes frekvens havde en effekt på svartiden og svarkorrektheden ud fra den hypotese at frekvens kompenserede for reduktion. For de ikke-reducerede ordformer fandt han at de højfrekvente forekomster netop var nemmere at processere end lavfrekvente, mens der for de reducerede ord ikke var nogen effekt af ordfrekvens at finde. I et andet forsøg testede Ernestus og Baayen (2007) også om ordfrekvens spillede en rolle i perceptionen af reduktion ved at undersøge hollandske lytteres forståelse af reduktion i præfikser i morfologisk komplekse ord hvor de brugte varighed som mål for grad af reduktion. Deltagerne hørte ord med enten reduceret eller distinkt udtalt præfiks og nonsensord og skulle afgøre om de hørte et eksisterende ord eller ej. Undersøgelsen viste at reduktion gjorde genkendelsen af ord sværere uanset hvor frekvente ordene var. Resultaterne fra disse undersøgelser tyder altså på at der ikke er nogen kompensation for reduktion ved højfrekvente ord, som man ellers kunne forvente (jf. observationen omtalt ovenfor om at hyppige ord oftere indeholder reducerede segmenter end sjældne ord).

Genkendelse af ord med reduceret intervokalisk /g/ i dansk – en eksperimentel undersøgelse

Vores undersøgelse tager det første spadestik til en direkte undersøgelse af reducerede formers status i det mentale leksikon hos danske sprogbrugere. Vi undersøger først og fremmest hvordan sprogbrugere genkender reducerede ordformer set i forhold til distinkte ordformer, og vi bruger hertil et auditivt *lexical decision*-forsøg. Vores hypotese fastsættes på baggrund af tidligere undersøgelser af perceptionen af reduktion (jf. omtalen af Tucker 2011, Ernestus et al. 2002 ovenfor). Vi forventer derfor at danske lyttere oftere svarer forkert på og er længere tid om at genkende ord der indeholder et reduceret intervokalisk /g/ end ord med distinkt udtalt intervokalisk /g/. Et sådant resultat der viser at reduktion har en hæmmende effekt på forståelsen, vil støtte modeller for det mentale leksikon der går ud fra at det mentale leksikon kun indeholder invariante distinkte former af hvert ord. Den længere processingstid ved de reducerede ordformer som for eksempel Tucker (2011) fandt, kan således tolkes som den tid det tager at matche det konkrete akustiske input over på en abstrakt form, m.a.o. at ”oversætte” den reducerede ordform til den abstrakte distinkte form der findes i det mentale leksikon.

Vi undersøger også om ordfrekvens påvirker processeringen af reducerede og distinkte ordformer. Tucker (2011) og Ernestus og Bayen (2007) fandt at ordfrekvens ikke påvirkede processeringen af de reducerede ordformer, altså at lytterne ikke genkendte højfrekvente reducerede ord hurtigere end lavfrekvente reducerede. Det betyder at produktionsmønstret hiver forventningen i én retning, og perceptionsundersøgelser hiver den i en anden. Vi vælger derfor at gå mere eksplorativt til værks ved ikke at arbejde med en prædefineret hypotese, men ganske enkelt inkludere ordfrekvens som en faktor i analysen og se hvordan udfaldet bliver.

Vores undersøgelse bygger på Tucker (2011) og bidrager således til udforskningen af perceptionen af reducerede former i dansk ved at besvare spørgsmålet:

- 1) Hvordan processerer sprogbrugere reducerede ordformer set i forhold til distinkte ordformer?

Vi ønsker desuden at bidrage til debatten om de reducerede formers status i det mentale leksikon. Det gør vi ved at inddrage ordfrekvens i undersøgelsen. For at undersøge dette besvarer vi spørgsmålet:

- 2) Påvirker ordfrekvens processeringen af reducerede og distinkte ordformer?

Denne artikel begrænser sig dog til at undersøge et enkelt segment i en bestemt kontekst, nemlig reduktion i intervokalisk /g/ fordi undersøgelser af taleproduktion har vist at reduktion er særligt hyppig i denne struktur (se nedenfor).

UNDERSØGELSE AF REDUCEREDE ORDFORMER I DANSK

Forsøgsdesign

Da man ikke kan tilgå det mentale leksikon direkte, må man benytte sig af metoder der undersøger dets struktur indirekte. En anerkendt og ofte benyttet metode til måling af processeringsbelastning og -sværhed er den omtalte *lexical decision*-opgave. Denne kan være visuel, auditiv eller multimodal. Her tages der udgangspunkt i den auditive udgave. I en auditiv *lexical decision*-opgave præsenteres informanten for auditive stimuli som han eller hun hurtigst muligt skal identificere som enten rigtige ord eller nonsensord. For at lytteren kan lave en afgørelse om stimulussens ordstatus, skal vedkommende tilgå sit mentale leksikon. Idet leksikon bliver tilgået, kan man indirekte undersøge dets beskaffenhed ved at kigge på reaktionstider og svarkorrektthed (Goldinger 1996).

I forbindelse med forholdet mellem reduktion og forståelse kan den auditive *lexical decision*-opgave bruges til at klarlægge om der er en forskel på den tid det tager for en lytter at identificere henholdsvis et reduceret ord og et ikke-reduceret ord. En reaktionstid der er længere for et reduceret ord end for et ikke-reduceret ord, tolkes som tegn på at den reducerede form er sværere at processere fordi lytteren bruger længere tid på at genkende ordet. Omvendt kan en kortere reaktionstid tolkes som at ordet er nemmere at processere fordi lytteren hur-

tigere kan genkende ordet. Hvis reduktion hæmmer forståelsen, skal man altså forvente længere svartider for de reducerede ord end for de distinkt udtalte ord. Andelen af rigtige og forkerte svar kan ligeledes sige noget om hvorvidt der er en forståelsesforskel mellem reduktion og ikke-reduktion; mange forkerte svar tyder på at omkostningerne ved at processere reducerede former er høj fordi ordene ikke genkendes, mens mange rigtige svar indikerer at processeringsbelastningen er lille fordi ordene kan identificeres.

Forsøgsdeltagere

32 informanter med dansk som førstesprog deltog i forsøget. De var alle fra Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet og var på første eller andet år af deres bacheloruddannelse. Alle deltagere var mellem 20 og 29 år gamle, gennemsnitsalderen var 22,4 år, og alle angav at de ikke havde nogen form for kendt høretab. Der var 21 kvindelige og 11 mandlige forsøgsdeltagere. Alle informanter fik småkager eller chokolade som tak for at deltage i forsøget.

Materiale

I et korpusstudie af de danske lukkelyde /b d g/ fandt Pharao (2011) at reduktion langt oftere optræder ordmedialt end det gør ordmarginalt. Han fandt derudover at /g/ var den lukkelyd der havde overvejende størst tendens til at blive reduceret. Derfor fokuserer denne undersøgelse på reduktion i intervokalisk /g/.

Stimuli bestod udelukkende af tostavete ord med strukturen CVC(/ə/|/ɐ/) (dvs. konsonant-vokal-konsonant-schwa), som er den hyppigste fonologiske ordstruktur i dansk. Stimuli indeholdt 40 tostavete ord med intervokalisk /g/, for eksempel *ligge*, og 80 fyldeord, hvoraf 20 var eksisterende danske ord med en anden konsonant end /g/ intervokalisk, fx *sniffe*, og de resterende 60 ord var nonsensord der overholdt dansk fonotaks, fx *skasse*. For at undgå at forsøgsdeltagerne skulle finde det påfaldende at kun de rigtige ord indeholdt (reduceret og distinkt) medialt /g/, besluttede vi at ni ud af de 60 nonsensord også skulle have /g/ medialt, således både i en distinkt og i en reducere-

ret form. I tabel 1 ses en oversigt over de forskellige slags stimuli med eksempler og totalt antal.

TABEL 1. FORDELING AF STIMULI, EKSEMPLER OG ANTAL

	Targetord	Fyldeord (rigtige ord)	Nonsensord
Eksempel	Ligge	Sniffe	Skasse
Antal	40	20	60

Alle de rigtige danske ord, såvel targetordene som de eksisterende fyldeord, blev inddelt i grupper efter ordenes frekvens: højfrekvente ord, mellemfrekvente ord og lavfrekvente ord. Det var i sagens natur ikke muligt at dele nonsensordene op på baggrund af frekvens, og det blev kun gjort for de eksisterende danske fyldeord for at sikre at de i denne henseende lignede targetordene, og således at ingen af de to stimulusgrupper adskilte sig ved ordfrekvens.

Inddelingen blev foretaget ud fra en ordfrekvensliste baseret på de sociolingvistiske interview i LANCHART-korpusset (Pharao, upubliceret) der indeholder (logtransformerede) frekvenser for alle ordformer i et korpus der på det tidspunkt indeholdt 3,1 millioner løbende ord (se Pharao 2010: 146 for detaljer).

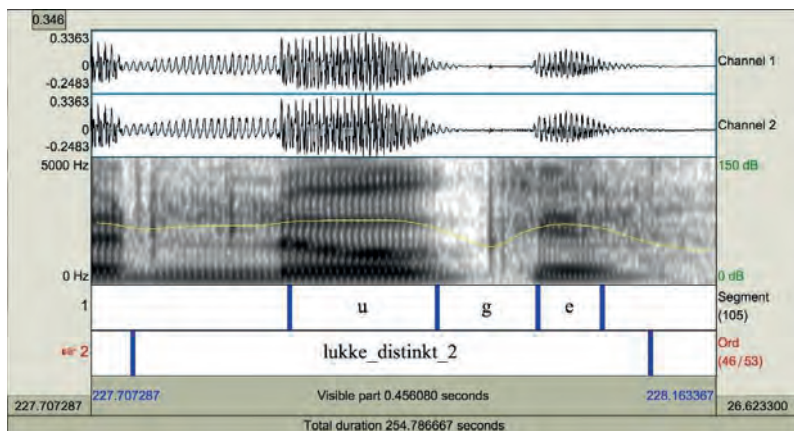
Indtaling af stimuli

Stimuli blev indtalt af en kvindelig taler på 22 der er vokset op i Hellerup. Hun blev informeret om forsøgets formål forud for optagelsen. Lydoptagelsen foregik i et lydisoleret studie på Lingvistisk Laboratorium på Københavns Universitet. Alle ordene blev indtalt i rammesætningen *Når man har hørt _____ tror man det er et ord.* Ved at lade stimuli optræde lige efter og lige før en koronal lukkelyd, dvs. henholdsvis [d] og [t^h], minimeredes eventuel koartikulatorisk indflydelse på stimuli der skulle præsenteres i isolation. Targetordene og nonsensordene med mediant /g/ blev indtalt med både reduceret og distinkt udtalt /g/. Resten af ordene blev kun indtalt distinkt. Indtaleren blev instrueret grundigt i hvordan ordene skulle udtales så de var tydeligt distinkte og tydeligt reducerede.

Udvælgelse af stimuli

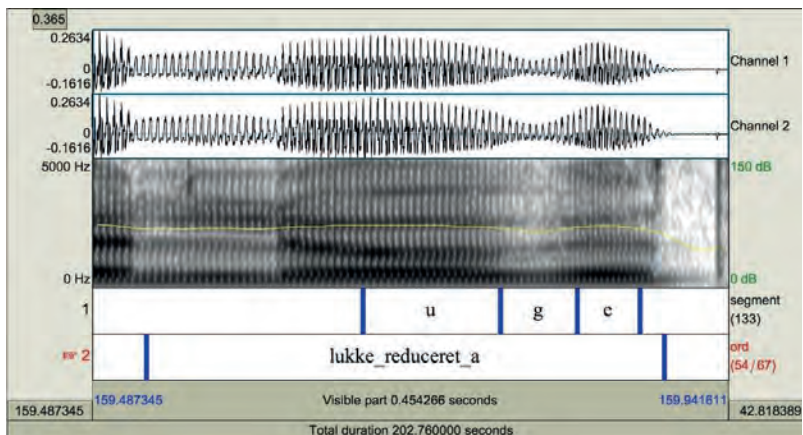
Til forsøget skulle vi bruge targetord som var entydigt distinkte og entydigt reducerede. Udvælgelsen af ord blev foretaget på baggrund af auditive, visuelle og målbare akustiske kriterier. I Praat (Boersma & Weenink 2015) blev filerne med optagelserne åbnet og vist med oscillogram og spektrogram. Til at starte med blev alle forekomster segmenteret ud af rammesætningen. Ved hjælp af spektrogrammet blev graden af reduktion estimeret ved blandt andet at kigge på tilstedeværelsen af formanter gennem /g/'ets forventede lukke. Formanter indikerer at der er resonans, og eftersom en lukkelyd er karakteriseret ved blandt andet fraværet af resonans, vil tilstedeværelse af formanter gennem en lukkelyd betyde at der ikke er et fuldt lukke, og at lukkelyden altså er reduceret. Andre visuelle kriterier der blev benyttet, var tilstedeværelsen af en lukkeopløsning og ændringer i intensiteten (som den kan betragtes ved hjælp af intensitetskurven i Praat). Figur 1 og figur 2 illustrerer henholdsvis en distinkt og en reduceret form af ordet *lukke*. I figur 1 (den distinkte form) er der et tydeligt fald i intensiteten under lukkefasen, en synlig opløsning af lukket, og der ses ingen formanter under lukket. I figur 2 (den reducerede form) ses et langt mindre fald i intensiteten, og der er ikke nogen synlig lukkeopløsning. Formanterne fortsætter i modsætning til i den distinkte form gennem hele lukket.

FIGUR 1. OSCILLOGRAM OG SPEKTROGRAM AF LUKKE UDTALT DISTINKT

Den horisontale linje i spektrogrammet angiver intensitet målt i dB.

FIGUR 2. OSCILLOGRAM OG SPEKTROGRAM AF LUKKE UDTALT REDUCERET

Den horisontale linje i spektrogrammet angiver intensitet målt i dB.

Efter at have lyttet til ordene og set på ordenes spektrogrammer gik vi videre i udvælgelsesprocessen og brugte målinger af intensitetsforskelle som kriterium for grad af reduktion på samme måde som det blev gjort i Warner & Tucker (2011: 1609). Intensitet er lydets styrke i decibel. Vokaler har generelt høj intensitet, mens intensiteten i en kanonisk lukkelyds lukkefase er lig nul. Når en lukkelyd reduceres, opstår der ikke et fuldstændigt lukke, og lukkelyden bliver mere approsimantisk og får højere intensitet. Det er derfor muligt at måle reduktionsgrad i en lukkelyd mellem to vokaler ved at måle forholdet mellem lukkelydens intensitetsminimum og gennemsnittet af de omkringstående vokalers intensitetsmaksima. Hvis der er stor forskel på de omkringstående vokalers gennemsnitlige intensitetsmaksima og lukkelydens intensitetsminimum, er lukkelyden mere distinkt, og hvis der er lille forskel på intensiteterne, er lukkelyden mere reduceret (Tucker 2011). Disse intensitetsberegninger blev foretaget ved hjælp af to Praat-scripts.

Faktorer

Udarbejdelsen af stimuli giver en ide om at vi arbejder henimod at benytte kategoriske mål for henholdsvis reduktion og ordfrekvens, men eftersom opdelingen i distinkt og reduceret er baseret på intensitetsforskelle og inddelingen i *højfrekvent*, *mellemlig* og *lavfrekvent*

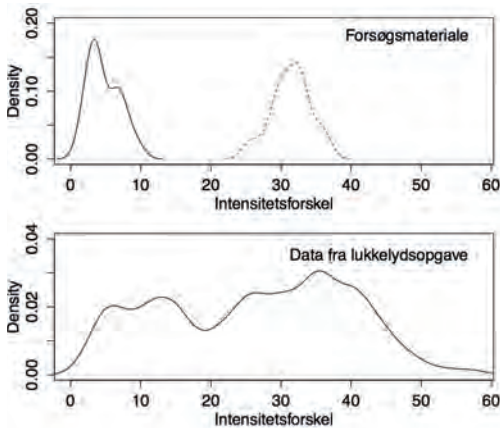
på logtransformerede rå frekvenser, er det oplagt også at inddrage disse kontinuerte mål, og det på lige fod med de kategoriske. *Lexical decision*-opgaven giver to mål for processeringen af reduktion, svartid og svarkorrekthed, og med både intensitetsforskel og en opdeling i distinkt vs. reduceret som mål for reduktionsgrad samt logtransformerede frekvenser og tre frekvensniveauer som mål for ordfrekvens har vi en række afhængige og uafhængige variable der fordeler sig på kontinuerte og kategoriske skalaer. Alle mål er således inkluderet og undersøges i den statistiske analyse af resultaterne. De to typer mål for reduktionsgrad (Reduktion og Intensitetsforskel) er især interessante fordi de klassificerer reduktion som et henholdsvis kategorisk og graduelt fænomen.

Stimulivaliditet – sammenligning med spontantaledata

For at sikre at vores stimuli og deres grad af reduktion kan siges at være repræsentative for ord i faktisk forekommende spontantale, sammenlignede vi reduktionsgraden i stimuli med reduktionsgraden for samme fænomen hos 10 talere i DanPASS-korpusset (Grønnum 2009).

Figur 3 illustrerer forsøgsmaterialet sammenlignet med dataene fra DanPASS-korpusset. Figuren viser at graden af reduktion i stimuli ligger inden for reduktionsspektret i DanPASS-samtalerne, dvs. at graderne af reduktion i stimuli kan forventes at optræde i naturlig tale.

FIGUR 3. DISTRIBUTIONEN AF INTENSITETSFORSKELLE FOR MEDIALT /G/

Den øverste graf viser intensitetsforskelle i forsøgsmaterialet, den nederste i data fra DanPASS-samtaler. Den stiplede linje i det øverste billede markerer distinkt udtale.

Fremgangsmåde

Forsøgsdeltagerne blev inddelt i to grupper der blev præsenteret for hver sin liste af stimuli. Listerne var designet sådan at den enkelte forsøgsdeltager kun hørte enten den distinkte eller den reducerede form af det samme ord. Hvis informanterne i stedet var blevet udsat for samme ord i begge udgaver, ville der være risiko for en priming-effekt, dvs. at informanter potentielt vil kunne processere anden forekomst af ordet hurtigere fordi de allerede havde hørt det én gang tidligere i forsøget. Hver liste indeholdt således 50 % reducerede targetord og 50 % distinkte targetord. Fyldeordene var de samme på begge lister. Forsøgsprogrammet sørgede for at listerne blev randomiseret for hver forsøgsperson sådan at der blev kontrolleret for en potentiel effekt af rækkefølge. Alle stimuli blev præsenteret over høretelefoner. For hver stimulus skulle forsøgspersonerne afgøre om ordet var et rigtigt dansk ord eller et nonsensord ved at trykke på en af to taster på tastaturet. For den ene halvdel af forsøgsdeltagerne var *Ja*-knappen placeret ved deres ”gode” hånd (for de flestes vedkommende højre hånd) og *Nej*-knappen placeret ved deres ”dårlige” hånd, mens den anden halvdel af forsøgsdeltagerne havde *Ja*-knappen ved den ”dårlige” hånd og *Nej*-knappen ved den ”gode” hånd. Deltagerne blev bedt om at sidde med en hånd på hver tast, men tasterne havde også fået en særlig markering så de var nemme at finde. I midten af computerskærmen var der et fikseringskryds som havde til formål at holde forsøgsdeltageren fokuseret under opgaven sådan at deres blik ikke vandrede fra skærmen, og de blev optaget af noget andet. Under krydset var der to bokse hvori der var skrevet henholdsvis *Ja* og *Nej*. Sådan blev det sikret at forsøgsdeltageren hele tiden havde mulighed for at se i hvilken side *Ja*-knappen og *Nej*-knappen befandt sig på tastaturet. Når et ord blev præsenteret for forsøgsdeltageren, havde han eller hun 1500 millisekunder til at svare, og blev der ikke svaret inden de 1500 millisekunder var gået, gik programmet videre til det næste ord. Deltagerne blev instrueret i at svare hurtigst muligt, men samtidig at forsøge at undgå at lave fejl. Instruktioner til opgaven blev både givet mundtligt og med en introduktionstekst på computerskærmen. Forsøget indledtes med en træningsrunde med otte ord indtalt af en anden end den person der havde indtalt

stimuli. Efter prøverunden havde forsøgsdeltageren mulighed for at stille spørgsmål til forsøgslederen inden den rigtige opgave startede.

RESULTATER

De 32 forsøgsdeltageres data gav i alt 3840 svar. Ud af disse var 2560 svar på fyldeordene, som blev sorteret fra. Desuden frasorteredes svar der overskred grænsen på 1500 millisekunder samt svar med svartider der var kortere end 220 millisekunder i overensstemmelse med praksis hos Tucker (2011). Vi endte således med et datasæt på 1215 svar.

Resultaterne for reaktionstider og svarkorrekthed blev analyseret i statistikprogrammet R ved hjælp af henholdsvis lineær regression og logistisk regression. Datasættet blev testet med en række modeller med blandede effekter (også kaldet *mixed models*) der tillader kontrol for tilfældige effekter, som fx de specifikke deltagere, når man ønsker at undersøge faste effekter som fx reduktionsgrad eller ordfrekvens. De faste effekter var: Reduktion, Intensitetsforskel, Frekvensniveau og Logtransformeret frekvens, og de tilfældige effekter var: Forsøgsdeltager og Item. Herved justeredes for indflydelsen fra enkeltpersoner og enkelte stimuli i signifikansberegningen og estimatet for de faste effekter (jf. Baayen 2008 og Johnson 2008). Modellerne inkluderede desuden krydseffekter for Reduktion og Frekvensniveau, Reduktion og Logtransformeret frekvens, Intensitetsforskel og Frekvensniveau og Intensitetsforskel og Logtransformeret frekvens. Ingen af disse krydseffekter viste sig at være statistisk signifikante, hvilket betyder at der ikke var nogen (statistisk signifikant) forskel på hvordan ordfrekvens påvirkede henholdsvis reducerede og distinkte ordformer.

I det følgende gennemgås de statistiske modeller, først for svartiderne og derefter for rigtige og forkerte svar.

Svartider

Svartiden kan fortælle os om lyttere skal bruge mere tid på at finde den passende ordform i deres mentale leksikon når de hører en reduceret ordform end når de hører en distinkt. For at analysere hvordan reduktion og ordfrekvens påvirkede den tid forsøgsdeltagerne var om at genkende ord, lavede vi blandede modeller ved hjælp af lineær regression.

For de to uafhængige variable, reduktionsgrad og ordfrekvens, havde vi både kategoriske mål og kontinuerte mål, hvilket gav os mulighed for at lave fire forskellige kombinationer af de faste effekter. Derfor lavede vi fire forskellige modeller: 1. med Reduktion (reduceret/distinkt) og Frekvensniveau (lavfrekvent/mellemfrekvent/højfrekvent) som faste effekter, 2. med Reduktion (reduceret/distinkt) og Logtransformeret frekvens som faste effekter, 3. med Intensitetsforskel og Frekvensniveau (lavfrekvent/mellemfrekvent/højfrekvent) som faste effekter og 4. med Intensitetsforskel og Logtransformeret frekvens som faste effekter (se tabel 2).

TABEL 2. OVERSIGT OVER KOMBINATIONER AF UAFHÆNGIGE VARIABLE I MODELLER FOR SVARTIDER

		Frekvens	
		Kategorisk	Kontinuert
Reduktion	Kategorisk	Model 1: Reduktion og Frekvensniveau som faste effekter	Model 2: Reduktion og Logtransformeret frekvens som faste effekter
	Kontinuert	Model 3: Intensitetsforskel og Frekvensniveau som faste effekter	Model 4: Intensitetsforskel og Logtransformeret frekvens som faste effekter

TABEL 3. SVARTID MED REDUKTION OG FREKVENSNIVEAU SOM FASTE EFFEKTER (MODEL 1 I TABEL 2)

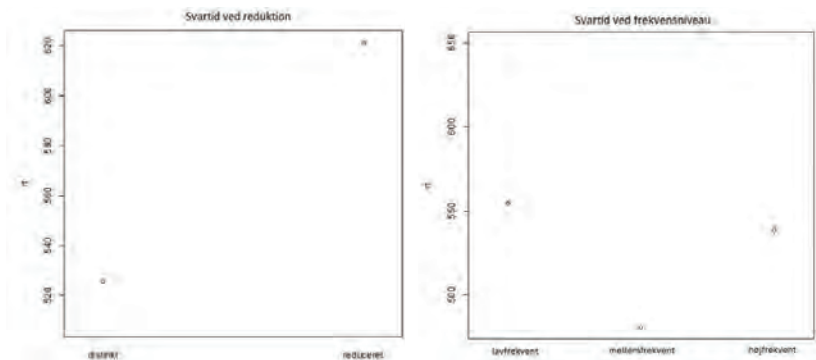
Faste effekter	Estimat	Standardfejl	t-værdi
(Skæringspunkt)	484,06	29,84	16,2
Reduktion (reduceret ift. distinkt)	94,5	18,03	5,2
Frekvensniveau (lavfrekvent ift. mellemfrekvent)	72,51	27,63	2,6
Frekvensniveau (højfrekvent ift. mellemfrekvent)	56,35	27,61	2,0
Frekvensniveau (højfrekvent ift. lavfrekvent)	-16,15	28,17	-0,6

Tabellen har først 'mellemfrekvent' som referenceniveau og derefter 'lavfrekvent'.

Tabel 3 viser et resumé af den første model, der har kombinationen Reduktion og Frekvensniveau som faste effekter. Et positivt estimat angiver at svartiderne var længere, og dermed at ordene var sværere at genkende, mens et negativt estimat angiver at svartiderne var kortere, det vil sige at ordene nemmere kunne genkendes. Dette angives i forhold til et referenceniveau for den pågældende faktor, altså for Reduktion angives effekten for ord med reduceret /g/ i forhold til ord med distinkt /g/ (i alle modelresuméer er referenceniveauet skrevet til sidst i parentes efter benævnelsen af faktoren). *T*-værdien er et mål for resultatets statistiske signifikans, og *t*-værdiens numeriske værdi skal være højere end 2 eller lavere end -2 for at resultatet er statistisk signifikant (Baayen 2008: 248). Vi kan således uddrage fra tabel 3 at ordene havde længere svartider, hvilket vil sige at de var sværere at genkende når de var reducerede end når de var distinkte. Tabellen viser desuden at mellemfrekvente ord havde kortere svartider (var nemmere at genkende) end både lavfrekvente og højfrekvente ord. Begge disse sammenhænge er statistisk signifikante ($t=5,240$ for Reduktion, $t=2,624$ og $t=2,041$ for hhv. lavfrekvent og højfrekvent ift. mellemfrekvent for Frekvensniveau). Ser man på forholdet mellem de lavfrekvente ord og de højfrekvente ord, er der derimod ingen statistisk signifikant forskel.

Figur 4 demonstrerer den effekt reduktion og ordfrekvens har på svartiderne. Plottet til venstre viser Svartid som en funktion af Reduktions to niveauer, distinkt og reduceret. Man kan se at svartiden for de reducerede ord er knap 100 millisekunder længere end svartiden for de distinkte ord. Plottet til højre viser Svartid som en funktion af Frekvensniveaus tre niveauer, højfrekvent, mellemfrekvent og lavfrekvent, hvor man kan se en u-formet kurve forme sig fra lav- til højfrekvent sådan at mellemfrekvente ord har en kortere svartid end lav- og højfrekvent som har svartider der ligger meget tæt på hinandens.

FIGUR 4. EFFEKTEN AF FREKVENSNIVEAU OG REDUKTION PÅ SVARTID

Vi testede også en model med det kontinuerte mål for ordfrekvens (model 2 i tabel 2), Logtransformeret frekvens. Her fandt vi også at reduktion havde en effekt på svartiden ($t=5,1$), men vi fandt ingen effekt af Logtransformeret frekvens ($t=-0,6$). Dette er ikke overraskende set i lyset af at det kun var mellemløst ord der havde en kortere reaktionstid, jf. figur 4. Vi vender tilbage til denne effekt i diskussionen af resultaterne.

TABEL 4. SVARTID MED INTENSITETS Forskel OG FREKVENSNIVEAU SOM FASTE EFFEKTER (MODEL 3 I TABEL 2)

	Estimat	Standardfejl	t-værdi
(Skæringspunkt)	593,64	30,91	19,2
Intensitetsforskel	-3,47	0,66	-5,3
Frekvensniveau (lavfrekvent ift. mellemløst)	76,44	27,79	2,8
Frekvensniveau (højfrekvent ift. mellemløst)	54,49	27,76	1,9
Frekvensniveau (højfrekvent ift. lavfrekvent)	-21,95	28,35	-0,8

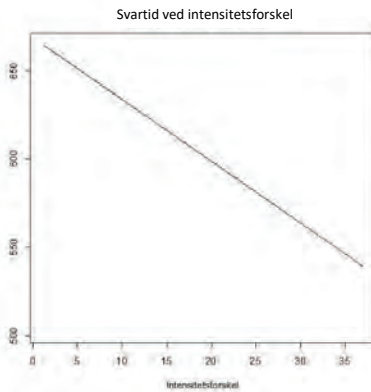
Tabellen har først 'mellemløst' som referenceniveau og derefter 'lavfrekvent'.

Den tredje model (model 3 i tabel 2) kombinerer det kategoriske mål for frekvens, Frekvensniveau, med det kontinuerte mål for reduktion, Intensitetsforskel. I resuméet i tabel 4 kan man se at Intensitetsforskel påvirker svartider sådan at jo højere ordenes intensitetsforskel er, jo hurtigere genkendes ordene ($t=-5,2$). Det vil sige at de distinkte ord (med høj intensitetsforskel) var nemmere at forstå end de reducerede ord (med lav intensitetsforskel). Intensitetsforskel, som jo er et fin-

kornet mål for graden af reduktion, er altså et mindst lige så godt mål for reduktion som det grovkornede mål med en binær opdeling i reducerede og distinkte udtaler af ord. Figur 5 illustrerer den effekt intensitetsforskel har på svartiderne; man kan se at Svartid er lineært aftagende idet Intensitetsforskel stiger, altså den påviste effekt at ord bliver nemmere at genkende når de har en højere forskel i intensitet og altså er mere distinkte.

I denne model bliver mellemfrekvente ord ligesom i den første model genkendt hurtigere end lavfrekvente og højfrekvente ord, men hvor begge forskelle i den første model var statistisk signifikante, er kun forskellen mellem lav- og mellemfrekvent signifikant her ($t=2,8$), mens den mellem høj- og mellemfrekvent netop ikke når det påkrævede signifikansniveau ($t=1,9$). Der er heller ingen signifikant forskel på høj- og lavfrekvent.

FIGUR 5. SVARTID SOM FUNKTION AF INTENSITETSFORSKEL

Vi testede også en model for Svartid hvor vi kombinerede de to kontinuerte mål for reduktionsgrad og ordfrekvens, Intensitetsforskel og Logtransformeret frekvens (model 4 i tabel 2). Her havde Intensitetsforskel igen en statistisk signifikant effekt ($t=-5,2$), men heller ikke her havde Logtransformeret frekvens en statistisk signifikant effekt ($t=-0,8$). Det tyder på at en inddeling i niveauer er en bedre repræsentation af ordfrekvens når svartider skal modelleres. For at opsummere: Svar-

tiderne bliver kortere når intensitetsforskellen stiger. Distinkt udtalte ord er altså nemmere at processere end reducerede, hvilket vil sige at reduktion hæmmer processeringen.

Svarkorrekthed

Som for Svartid lavede vi for Svarkorrekthed blandede modeller for at analysere om og hvordan reduktion og ordfrekvens påvirkede sandsynligheden for at lytterne svarede korrekt på stimuliene. Da der her er tale om kategorielle svar, vil data blive analyseret med logistisk regression med blandede effekter. Vi arbejdede med de samme uafhængige variable (Reduktion, Intensitetsforskel, Frekvensniveau og Logtransformeret frekvens) og kunne derfor ligesom i analysen af svartiderne lave fire forskellige kombinationer af variablene og dermed også fire modeller (se tabel 2 under afsnittet Svartider).

TABEL 5. MODEL FOR SVARKORREKTHED MED REDUKTION OG FREKVENSNIVEAU SOM FASTE EFFEKTER

	Estimat	Standardfejl	<i>p</i> -værdi
(Skæringspunkt)	5,03	0,62	< 0,001
Reduktion (reduceret ift. distinkt)	-1,57	0,44	< 0,001
Frekvensniveau (lavfrekvent ift. mellemfrekvent)	-1,39	0,63	0,03
Frekvensniveau (højfrekvent ift. mellemfrekvent)	-0,1	0,67	0,88
Frekvensniveau (højfrekvent ift. lavfrekvent)	1,29	0,64	0,043

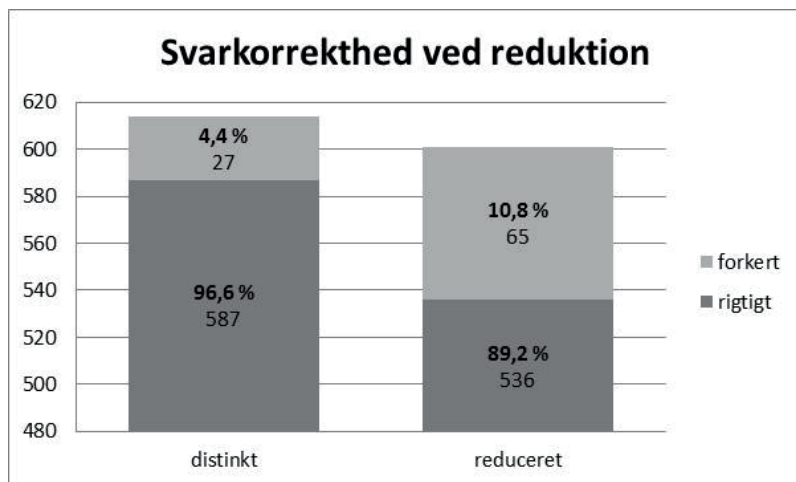
Tabellen har først 'mellemfrekvent' som referenceniveau og derefter 'lavfrekvent'.

Den første model for svarkorrekthed er givet i tabel 5, hvor de benyttede uafhængige variable er de to kategoriske mål for henholdsvis reduktionsgrad og ordfrekvens, Reduktion og Frekvensniveau. Er estimeret positivt, betyder det at ordene i forhold til referenceniveauet har større sandsynlighed for at blive bedømt korrekt. Derimod angiver et negativt estimat det modsatte, altså at ordene har mindre sandsynlighed for korrekt svar end ved referenceniveauet. *P*-værdien er et udtryk for om resultatet er statistisk signifikant, og for at et resultat har opnået signifikans, skal værdien være under 0,05.

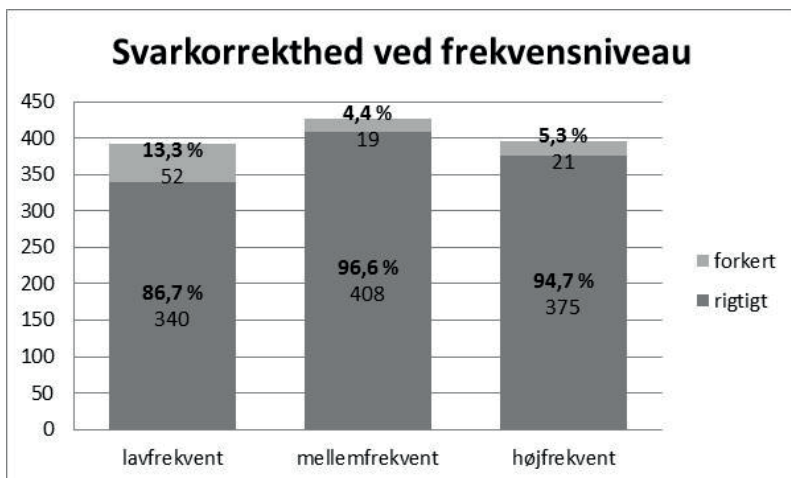
Resumeet af modellen viser at reducerede ord har højere sandsynlighed for at blive bedømt forkert end ikke-reducerede, hvilket er en signi-

fikant sammenhæng ($p < 0,001$). Andelen af rigtige og forkerte svar for henholdsvis distinkte ord og reducerede ord er angivet i figur 6, hvor man kan se at andelen af forkerte svar er højere og antal korrekte svar lavere for reducerede ord end for distinkt udtalte ord. Reduktionen virker altså hæmmende på ordidentifikationen. Man kan dog bide mærke i at der hverken for reducerede eller distinkte ordformer er særligt mange forkerte svar i forhold til antallet af rigtige svar; for de distinkte ord er fejlraten på 4,4 % mens 10,8 % af svarene for de reducerede ord er forkerte. Med hensyn til Frekvensniveau er mellemfrekvente ord, ligesom i modellerne for Svartid, nemmere at processere (det vil sige at de har større chance for korrekt svar) end lavfrekvente ($p = 0,03$), mens der ikke er nogen signifikans ved forskellen mellem høj- og mellemfrekvente ord. Der er dog en signifikant forskel på høj- og lavfrekvente ord hvor højfrekvente ord har større sandsynlighed for at blive korrekt bedømt end de lavfrekvente har ($p = 0,043$). I figur 7 er der for hvert frekvensniveau angivet antal rigtige og forkerte svar ud fra hvilke man kan se at mellemfrekvente ord har færrest forkerte (4,4 %) og flest korrekte svar. Man kan desuden se at lavfrekvente ord har langt flest forkerte (13,3 %) og færrest korrekte svar. Højfrekvente ord placerer sig mellem de mellem- og lavfrekvente ord, men med en fejlrate tættere på de mellemfrekventes på 5,3 %. Det er altså de lavfrekvente ord der er hovedårsagen til de forkerte svar i figur 6.

FIGUR 6. SVARKORREKTHED SOM FUNKTION AF REDUKTION

FIGUR 7. SVARKORREKTHED SOM FUNKTION AF FREKVENSNIVEAU

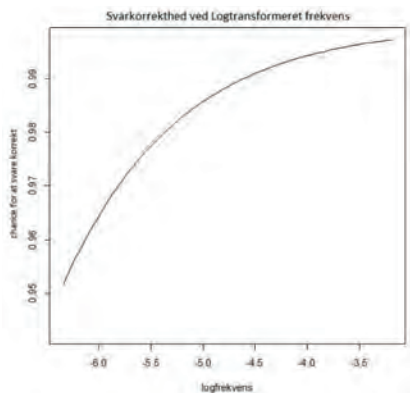

TABEL 6. MODEL FOR SVARKORREKTHED MED REDUKTION OG LOGTRANSFORMERET FREKVENNSOM FASTE EFFEKTER

	Estimat	Standardfejl	<i>p</i> -værdi
(Skæringspunkt)	9,06	1,94	<0,001
Reduktion (reduceret ift. distinkt)	-1,6	0,46	<0,001
Logfrekvens	0,89	0,35	0,012

Den anden model har en kontinuert variabel som udtryk for ordfrekvens, Logtransformeret frekvens, frem for et kategorisk mål. Resuméet i tabel 6 viser at der også i denne model er en signifikant forskel på hvor høj sandsynligheden er for at svare rigtigt på reducerede over for distinkt udtalte ord, nemlig at lyttere har større sandsynlighed for at svare forkert på reducerede ord end distinkte ($p < 0,001$). Logtransformeret frekvens er desuden, i modsætning til de modeller for Svartid der inddrog den, signifikant i denne model sådan at chancen for at svare rigtigt stiger når frekvensen stiger ($p = 0,012$). Denne sammenhæng mellem Svarkorrektthed og Logtransformeret frekvens ses illustreret i figur 8, der viser at sandsynligheden for at svare korrekt øges når ords frekvens ligeledes forhøjes. Figuren viser desuden at sandsynligheden for at svare forkert i det hele taget er forholdsvis lille, som figur 6 og figur 7 også illustrerer.

FIGUR 8. SANDSYNLIGHEDEN FOR AT SVARE KORREKT SOM FUNKTION AF LOGTRANSFORMERET FREKVENNS

TABEL 7. MODEL FOR SVARKORREKTHED MED INTENSITETSFORSKEL OG FREKVENSNIVEAU SOM FASTE EFFEKTER

	Estimat	Standardfej	<i>p</i> -værdi
(Skæringspunkt)	3,23	0,56	< 0,001
Intensitetsforskel	0,06	0,02	< 0,001
Frekvensniveau (lavfrekvent ift. mellemfrekvent)	-1,44	0,63	0,021
Frekvensniveau (højfrekvent ift. mellemfrekvent)	-0,05	0,67	0,94
Frekvensniveau (højfrekvent ift. lavfrekvent)	1,39	0,64	0,029

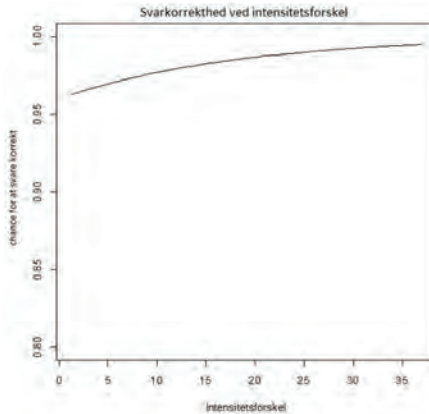
Først med 'mellemfrekvent' som referenceniveau og derefter med 'lavfrekvent'.

I den tredje model er Intensitetsforskel, det kontinuerte mål for reduktionsgrad, kombineret med Frekvensniveau, det kategoriske mål for frekvens. Modelresumeeet (tabel 7) viser at sandsynligheden for at svare korrekt stiger når intensitetsforskellen bliver større, på samme måde som i modellerne for Svartid, og at sammenhængen er signifikant ($p < 0,001$). Ordprocesseringen er altså påvirket af ordets reduktionsgrad, sådan at en større grad af reduktion mindsker chancen for at svare korrekt. Dette er illustreret i figur 9 som igen tydeliggør at sandsynligheden for at svare forkert ikke er specielt stor. Frekvensniveau følger samme mønster som i den første Svarkorrekthedsmodel; mellemfrekvente ord har større sandsynlighed for at blive bedømt korrekt og genkendes derfor nemmere end lavfrekvente ord ($p = 0,021$), mens der ikke er nogen signifikant forskel på mellem- og højfrekvente ord.

Det er der til gengæld mellem høj- og lavfrekvente ord, hvor der ved de højfrekvente er større sandsynlighed for at svare korrekt ($p=0,029$).

FIGUR 9. SANDSYNLIGHEDEN FOR AT SVARE KORREKT SOM FUNKTION AF INTENSITETSFORSKEL

TABEL 8. MODEL FOR SVARKORREKTHED MED INTENSITETSFORSKEL OG LOGTRANSFORMERET FREKVENNS SOM FASTE EFFEKTER

	Estimat	Standardfejl	p -værdi
(Skæringspunkt)	7,46	1,88	<0,001
Intensitetsforskel	0,06	0,02	<0,001
Logfrekvens	0,94	0,36	0,009

Den fjerde og sidste model har de to kontinuerte mål for henholdsvis reduktionsgrad og ordfrekvens, Intensitetsforskel og Logtransformeret frekvens, som faste effekter. Resumeet af modellen i tabel 8 viser som i den tredje model at Intensitetsforskel har en effekt på processeringen af ord sådan at jo større intensitetsforskel (dvs. jo mere ”distinkthed”), jo større sandsynlighed er der for at svare korrekt på et ord ($p<0,001$), mens mindre intensitetsforskel, det vil sige større reduktionsgrad, hæmmer evnen til at svare rigtigt. Det betyder at det kontinuerte mål for reduktion, Intensitetsforskel, er mindst lige så godt som det binære mål, Reduktion, i modelleringen af svarkorrekthed. Det samme gjaldt i modellerne for svartid, og tilsammen peger det på at segmentel reduktion bør ses som et graduelt mål, snarere end

et diskret. Logtransformeret frekvens og Intensitetsforskel udviser i denne model samme (signifikante) sammenhæng som Logtransformeret frekvens og Reduktion i model 2; når et ords frekvens stiger, stiger sandsynligheden for at svare korrekt ($p=0,009$).

DISKUSSION

Målet med denne undersøgelse var overordnet at undersøge om – og i så fald hvordan – fonetisk reduktion påvirker sprogbrugeres perception. Resultaterne af undersøgelsen demonstrerer at processeringen af ord hørt i isolation bliver påvirket af segmentel reduktion: Både i modeller for svartider og svarkorrekthed var reduktion signifikant. Det vil sige at lyttere hurtigere og med færre fejl kunne genkende ord der indeholdt distinkt /g/ end ord der indeholdt reduceret /g/. Undersøgelsens resultater bekræfter således vores hypotese og understøtter tidligere forskning der finder at reduktion er en hæmmende faktor i perceptionen af ord (bl.a. Ernestus et al. 2002, Tucker 2011 og Ejstrup & Blom 2015). Det er dog værd at bemærke at lytterne i det hele taget som oftest svarede korrekt på såvel distinkte som reducerede stimuli. Så selvom reducerede ord var lidt sværere for lytterne at processere, idet det tog dem længere tid at genkende ord med reducerede intervokalsk /g/ end med distinkt /g/, gjorde reduktion langt fra genkendelsen af ordene umulig.

I undersøgelsen blev der benyttet to mål for reduktionsgrad, et kategorisk og et kontinuert. Det kategoriske var en binær distinktion mellem reduceret og distinkt, mens det kontinuerte var baseret på forskelle i intensitet. Begge mål viste sig at være signifikante, både i modeller der analyserede svartider, og modeller for svarkorrekthed. Det at intensitetsforskel var signifikant i modelleringen af både reaktionstider og svarkorrekthed, peger på at målet ikke bare er et praktisk akustisk korrelat til den traditionelle kategorielle skelnen mellem distinkt og reduceret, men at segmentel reduktion også i spørgsmålet om perception bør opfattes som et graduelt snarere end et diskret fænomen i studier af taleprocessering.

Undersøgelsen havde også som mål at undersøge om ordfrekvens spiller en rolle når lyttere processerer ord. Eftersom undersøgelser fra

flere sprog har påvist højere tendens til reduktion i hyppige ord end i sjældne ord, kunne man forvente at lyttere ville have nemmere ved at genkende reducerede former af højfrekvente ord end reducerede former af mellem- og lavfrekvente ord, simpelthen fordi de oftere møder disse ord i reducerede former i løbende daglig tale. Vi fandt dog at der ingen forskel var på reducerede og distinkte ord med hensyn til ordfrekvens hvor man kunne have forventet en krydseffekt. Man kunne have forventet at ordfrekvens ville kompensere for reduktion, sådan at højfrekvente ord med reducerede lukkelyde ville være nemmere at genkende end lavfrekvente ord med reducerede lukkelyde, fordi højfrekvente ord oftere realiseres med reducerede segmenter i løbende tale. Det var imidlertid ikke den effekt vi fandt. Samtidig viste det sig i svartidsresultaterne at ord på frekvensniveauet 'mellemfrekvent' var dem lytterne havde nemmest ved at genkende, mens de i gennemsnit var lige lang tid om at genkende højfrekvente og lavfrekvente ord. Dette resultat forekommer i første omgang overraskende da det ikke passer med de tendenser der ses i taleproduktionsundersøgelser. Imidlertid stemmer resultatet overens med Tucker (2011) der fandt nøjagtigt det samme mønster for svartiderne, altså at svartiderne for amerikanske lyttere også var kortere for mellemfrekvente ord end for høj- og lavfrekvente. Som Tucker (2011) også påpeger, indikerer dette at den fundne effekt er et resultat af forsøgsdesignet: Vi udsættes normalt ikke i daglig tale for lige store andele af høj-, mellem- og lavfrekvente ord, idet højfrekvente ord forekommer endog meget hyppigere end både mellem- og lavfrekvente. Når lytterne i dette forsøg er blevet udsat for (næsten) lige store andele af ord fra de tre frekvenskategorier, er det muligt at de har tilpasset sig denne distribution, hvilket betyder at perceptionsapparatet indstilles på at forvente at møde mellemfrekvente ord. Forsøgsdeltagerne optimerer så at sige deres svar for ord med den mest sandsynlige eller "centrale" frekvens sådan at genkendelsen af mellemfrekvente ord bliver optimeret. I de tilfælde hvor de faktisk blev eksponeret for et mellemfrekvent ord, har det faciliteret afgørelsen af om en stimulus var et ord eller ej, mens det ved eksponering for høj- eller lavfrekvente ord har hæmmet ordgenkendelsesprocessen.

En lignende effekt er blevet fundet for taleproduktion: Tabak et al. (2010) fandt at talere hurtigere producerede mellemfrekvente verber

end høj- og lavfrekvente verber i en benævnelsesopgave. Sammenholdt med det resultat at det lineære graduelle mål for ordfrekvens ikke havde en statistisk signifikant effekt på svartiderne, tyder undersøgelsen dog på at ords hyppighed ikke spiller en nævneværdig rolle i genkendelsen af ord i spontantale. Det ville dog være interessant at følge op med en undersøgelse hvor distributionen af ord mht. frekvens lå tættere på den som lyttere møder i daglig tale. Man kunne også overveje et forsøgsdesign hvor informanterne fordeles på tre grupper der testes med stimuli der befinder sig i hvert deres frekvensniveau. En sammenligning på tværs af grupperne ville kunne fortælle om ordfrekvensen har indflydelse på processeringen af såvel distinkte som reducerede ordformer.

I svarkorrektionsmodellerne er det med hensyn til det kategoriske mål for ordfrekvens, Frekvensniveau, kun de lavfrekvente ord der er signifikant forskellige fra de andre frekvensniveauer, således at der var større sandsynlighed for at svare forkert på de lavfrekvente ord end på de højfrekvente og de mellemfrekvente ord. Selvom vi kan se at der var flere korrekte svar ved de mellemfrekvente ord end ved de højfrekvente ord, er denne forskel ikke statistisk signifikant. Det kontinuerte mål for ordfrekvens, Logtransformeret frekvens, som i svartidsmodellerne viste sig ikke at have nogen effekt, er imidlertid signifikant i modellerne for svarkorrekthed sådan at jo højere frekvens et ord har, des større sandsynlighed er der for at lytteren svarer korrekt på det. Til trods for manglende signifikans i det kategoriske mål for ordfrekvens ser svarkorrektionsmodellerne altså ud til at pege på det simple og forventelige resultat at ordfrekvens har en positiv effekt på genkendelsen af ord. Således er der større sandsynlighed for at svare korrekt på de ord man ofte hører, end de ord man sjældent hører når man modellerer ordfrekvens som et graduel fænomen, mens det tilsyneladende ikke påvirker hvor hurtigt sprogbrowseren processerer ordene.

Eftersom denne undersøgelse analyserer og beskriver sprogbrowserens processering (af reduktion), går den ind i en tilbagevendende psykologisk debat om hvordan sprogbrowserens leksikon og dets grundlæggende mekanismer bedst modelleres. Undersøgelsens hovedresultat er at sprogbrowseren processerer reducerede ordformer langsommere og med flere fejl end ikke-reducerede former, altså at reduktion udgør en

hæmmende faktor i perceptionsprocessen. Dette resultat giver belæg for at operere med en mere abstrakt model af taleprocessering idet det peger på at der ikke er direkte adgang fra den konkrete ordform til det mentale leksikon, men at der foregår abstraktion af talesignalet forud for leksikalsk adgang: Når de reducerede ord genkendes med lavere hastighed end de distinkte, er det et tegn på at de først skal ”oversættes” til en underliggende form i leksikonet. De distinkt udtalte ord er derimod identiske med (eller ligger i det mindste meget tæt på) den underliggende form hvis man antager at denne er den distinkte, og lyttere derfor processerer dem hurtigere. En mere konkret orienteret model kan ikke umiddelbart forklare at en specifik form har en særlig status fordi det antages at individet lagrer al den akustiske information (eksemplarer) som han/hun gennem sin levetid er stødt på, i det mentale leksikon, og at det akustiske input i perceptionsprocessen knyttes direkte til de lagrede eksemplarer og altså ikke skal omsættes til en anden form. Man kunne dog overveje, hvis man igen tager fat i forholdet mellem taleproduktion- og perception, om den lagrede form er den form af et ord der er hyppigst i produktionen. Denne undersøgelses resultater giver en idé om at de underliggende former er distinkte, men det behøver de ikke at være; svarkorrektionsmodellerne peger jo netop på at frekvens effekter spiller ind i perceptionen ved at ord med højere hyppighed er nemmere at genkende. Det kan være at det er meget få højfrekvente ord der har en reduceret form som deres mest almindelige manifestation, og at vores stimuli kun indeholdt en lille andel af højfrekvente ord med reduktion som den dominerende form, hvorfor der ikke viste sig en mindre effekt af reduktion ved processeringen af de højfrekvente ord. Det ville i så fald tyde på at processeringen ikke er helt abstrakt, og at en psykologisk model for taleprocessering bør være hybrid så den inkluderer elementer fra både abstrakte og konkrete teorier. Det er imidlertid ikke særligt sandsynligt at den manglende krydseffekt i svartidsmodellerne skyldes en ujævn fordeling af reducerede og distinkte underliggende former, givet det man ved om reduktion og ordfrekvens – nemlig at reduktionsfænomener typisk og ofte rammer højfrekvente ord. Desuden har vi slet ikke mulighed for at afgøre hvilke ord der har henholdsvis distinkte eller reducerede dominerende former fordi vi ikke har den oplysning om vores stimuli;

at bestemme deres underliggende former vil kræve en anden undersøgelse. Resultaterne peger altså på at den distinkt udtalte ordform er den underliggende, og de taler dermed overvejende for abstrakte modeller af taleprocessering. Dog peger svarkorrekthedsresultaterne også på at taleprocesseringen skal modelleres med supplerende inddragelse af teorier der fremsætter en mere konkret og detaljeret repræsentation af ord i det mentale leksikon.

Frekvens effekter er også relevante for diskussionen om hvorvidt udtalevariation er drevet af taleren eller lytteren, såkaldte taler- og lytterorienterede teorier. Talerorienterede teorier antager at talere gerne vil reducere så meget som muligt for at være artikulatorisk økonomiske, hvilket kræver en indsats fra lytteren som skal tilpasse sig outputtets svagere akustiske cues. Lytterorienterede teorier går ud fra at taleren kun forsøger at reducere enheder lytteren nemt kan identificere for at opretholde en gnidningsløs kommunikation sådan at han/hun yder en indsats for at tilvejebringe et forståeligt talesignal (Ernestus 2014). Den lytterorienterede fremstilling af udtalevariation er desuden i overensstemmelse med Lindbloms (1990) Hyper- & Hypospeech-teori der hævder at taleren tilpasser talestilen i kraft af de gældende kommunikative og situationelle krav. I denne undersøgelse fandt vi imidlertid ingen krydseffekt for reduktion og ordfrekvens. Det vil sige at ordfrekvens ikke kompenserer for reduktion på en måde så lyttere har lettere ved at genkende højfrekvente reducerede ord end lavfrekvente reducerede ord – de har bare i det hele taget nemmere ved at genkende højfrekvente ord. Resultaterne støtter således ikke lytterorienterede teorier ud fra hvilke man ville have forventet at resultaterne for perception af reducerede ord ville afspejle mønstrene i produktionen.

Resultaterne ser i stedet ud til at understøtte talerorienterede teorier på samme måde som resultaterne i Tucker (2011) og Ernestus & Baayen (2007). De talerorienterede teorier understøttes desuden yderligere af den u-formede kurve for effekten af frekvens i svarkorrekt-hedsmodellerne som netop peger på at lytterne optimerer deres svar til den aktuelle opgave. Det er lytteren der er vant til at skulle tilpasse sig talesituationen, ikke taleren. Den situation informanterne i denne undersøgelse har været i under forsøget, er selvfølgelig langt fra en reel kommunikationssituation mellem en taler og en lytter, og den tale

de hørte, blev produceret til formålet. For at be- eller afkræfte teori-erne må man således tage udgangspunkt i mere spontantalelignende forhold. Processeringen af ord foregår jo almindeligvis ikke i isolation, som det var tilfældet i dette forsøg. Det er derfor nødvendigt at undersøge reducerede former i forhold til kontekstuelle faktorer som den omgivende ytrings fonetik, syntaks, semantik og talestil for bedre at belyse forholdet mellem reduktion og perception. Desuden tager undersøgelsen udgangspunkt i ét reduktionsfænomen ud af mange og undersøger blot ét segment i én særlig struktur; flere forsøg er således nødvendige for at afdække fonetisk reduktion med alle dets facetter og tilvejebringe mere generaliserbare resultater.

Nicolai Phrao	Mia Ridder Malmsted	Selina Veng
Institut for Nordiske	Institut for Nordiske	Institut for Nordiske
Studier og Sprogvidenskab	Studier og Sprogvidenskab	Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet	Københavns Universitet	Københavns Universitet
nicolaip@hum.ku.dk	mia.r.m@hotmail.com	selinaveng37@hotmail.com

LITTERATUR

- Baayen, R.H. 2008. *Analyzing linguistic data*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boersma, P. & D. Weenink. 2015. Praat: Doing phonetics by computer (5.4.21). [Computerprogram].
- Bybee, J. 2002. Word frequency and context of use in the lexical diffusion of phonetically conditioned sound change. *Language variation and change* 14. 61-290.
- Ejstrup, M. & J.N. Blom. 2015. Hvad eller va: Indholdsgenkendelse af meget bogstav-nær og mindre bogstav-nær udtale i dansk mediesprog. *Journalistica* 1. 24-51.
- Ernestus, M., Baayen, R.H. & Schreuder, R. 2002. The recognition of reduced word forms. *Brain and language* 81. 162-173.
- Ernestus, M. & R.H. Baayen. 2007. The comprehension of acoustically reduced morphologically complex words: The roles of deletion, duration, and frequency of occurrence. J. Trouvain, W.J. Barry (red.), *Proceedings of the 16th International Congress of Phonetic Sciences, Saarbrücken, 6-10 August 2007*, 773-776. Saarbrücken: Universität des Saarlandes.
- Goldinger, S. D., 1996. Auditory lexical decision. *Language and Cognitive Processes* 11(6). 559-567.
- Grønnum, N. 2005. *Fonetik & fonologi*. København: Akademisk Forlag.
- Grønnum, N. 2009. A Danish phonetically annotated spontaneous speech corpus (DanPASS). *Speech communication* 51(7). 594-603.
- Heegård, J. 2013. Morphologisation or reduction by context? The -te ending on adjectives and preterite verb forms in Standard Copenhagen Danish. *Acta linguistica Hafniensia* 45(1). 100-125.
- Heegård, J. 2015. Ordvarighed og grammatisk og pragmatisk funktion. Tilfældet egentlig. *NyS* 49. 61-97.
- Heegård, J. & J. Thøgersen 2016. Transskriptionspåidelighed på dansk: en undersøgelse af enighed i auditiv, fonetisk transskription af spontant talt dansk. *Danske talesprog* 16. 1-34.
- Janse, E., S.G. Nootboom & H. Quené. 2007. Coping with gradient forms of /t/-deletion and lexical ambiguity in spoken word recognition. *Language and cognitive processes* 22(2). 161-200.
- Johnson, K. 2004. Massive reduction in conversational American English. K. Yoneyama & K. Maekawa (red.), *Spontaneous speech: Data and analysis. Proceedings of the 1st Session of the 10th International Symposium*, 29-54. Tokyo, Japan: The National International Institute for Japanese Language.
- Johnson, K. 2005. Decisions and mechanisms in exemplar-based phonology. M. Sole, P. S. Speeter & M. Ohala (red.), *Experimental approaches to phonology*, 25-40. Oxford: Oxford University Press.

- Jurafsky, D., A. Bell, M. Gregory & W. Raymond 2001. Probabilistic relations between words: Evidence from reduction in lexical production. J. Bybee & P. Hopper (red.), *Frequency and the emergence of linguistic structure*, 229-254. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Lindblom, B. 1990. Explaining phonetic variation: A sketch of the H&H-Theory. W. Hardcastle & J. Marshal (red.), *Speech production and speech modelling*, 403-439. Amsterdam: Springer Verlag.
- Mitterer, H. & M. Ernestus 2006. Listeners recover /t/s that speakers reduce: Evidence from /t/-lenition in Dutch. *Journal of phonetics* 34. 73-103.
- Pharao, N. Upubliceret. LANCHART frequency list. Københavns Universitet.
- Pharao, N. 2010. *Consonant reduction in Copenhagen Danish: a study of linguistic and extralinguistic factors in phonetic variation and change*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Pharao, N. 2011. Plosive reduction at the group level and in the individual speaker. W.-S. Lee, & E. Zee (red.), *Proceedings of the 17th International Congress of Phonetic Sciences. Hong Kong, 17-21 August*, 1590-1593. Hong Kong: City University of Hong Kong.
- Pierrehumbert, J.B. 2001. Exemplar dynamics: Word frequency, lenition and contrast. J. Bybee & P. Hopper (red.), 2001. *Frequency and the emergence of linguistic structure*, 137-157. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- R Development Core Team, 2015. R: A language and environment for statistical computing (3.0.3 Warm Puppy). [Computerprogram] R Foundation for Statistical Computing.
- Schachtenhaufen, R. 2013. *Fonetisk reduktion i dansk*. Ph.d.-afhandling. Copenhagen Business School.
- Sumner, M. & Samuel, A. G. 2005. Perception and representation of regular variation: The case of final /t/. *Journal of memory and language* 53(2). 322-338.
- Tabak, W., R. Schreuder & R.H. Baayen 2010. Producing inflected verbs: A picture naming study. *The mental lexicon* 5(1). 22-46.
- Tucker, B.V. 2007. *Spoken word recognition and the reduced American English flap*. Ph.d.-afhandling. The University of Arizona.
- Tucker, B.V. 2011. The effect of reduction on the processing of flaps and /g/ in isolated words. *Journal of phonetics* 39. 312-318.
- Tucker, B.V. & N. Warner 2010. Phonetic variability of stops and flaps in spontaneous and careful speech. *Journal of the Acoustical Society of America* 130. 1606-1617.

Anmeldelse

Dansk Sproghistorie. *Bind 1: Dansk tager form.*

Udgivet af *Det danske Sprog- og Litteraturselskab*. Hovedredaktør: Ebba Hjorth. Øvrige redaktører: Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen og Laurids Kristian Fahl. Aarhus Universitetsforlag. 472 sider.

ASGERD GUDIKNEN

INDLEDENDE PRÆSENTATION

Den 11. november 2016 udkom bind 1 af *Danske Sproghistorie*, en begivenhed der har været afventet med vis spænding blandt mange sproginteresserede. Det bliver et værk i seks bind, og 87 forfattere har medvirket. Det er altså ikke et projekt som man lige gør om igen, og et værk der gerne skulle kunne være til nytte og glæde i mange år. Det store arbejde skulle også gerne resultere i et supplement og en opdatering i forhold til Peter Skautrup's *Det danske Sprogs historie* (1944-1970). Endnu er spændingen langt fra udløst. Første bind er nemlig lidt atypisk ved at ca. to tredjedel består af indledende og forskningshistoriske kapitler, mens resten af bindet beskriver skriftens historie. Hvordan selve sprogbeskrivelserne bliver, må vi altså vente med at få svar på et stykke tid endnu.

Danske Sproghistories overordnede inddeling er som antydnet tematisk i modsætning til Skautrup's sproghistorie, hvor hovedinddelingen er baseret på sproghistoriske perioder (urnordisk, olddansk osv.). Indholdet af de øvrige bind er omtalt i forordet. Bind 2, *Ord for Ord for Ord*, og bind 3, *Bøjning og Bygning*, vil beskæftige sig med ortografi, tegnsætning, udtale, bøjning og syntaks, kort sagt udviklingen af de sproglige elementer. Bind 4, *Dansk i brug*, drejer sig om dansk i forskellige sproggenrer, fx lovsprog, bibelsprog, mediesprog og afrundes med afsnit om læse- og skrivefærdighed, normering og dansk som andetsprog. Bind 5, *Dansk i samspil*, beskæftiger sig dels med dansk uden for Danmark, dels med "Andre sprog i Danmark" (s. 12) før og nu, og endelig bind

6, *Forfatternes sprog*, kommer til at indeholde karakteristik af 20 forfatters sprog på baggrund af indledende kapitler om ”Sprog og stil” (s. 13). Man kan også se en oversigt over værkets disposition, kapitelinddeling og forfattere på Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs hjemmeside <https://dsl.dk/sprog/sprogets-historie/dansk-sproghistorie>, så jeg skal ikke gå i detaljer, men kun bemærke at værket altså ikke kun kommer til at beskæftige sig med sproget, det danske sprogs historie, men også sprogsamfundets, noget Skautrup også inddrog. Man noterer sig også at *Dansk Sproghistorie* viderefører traditionen for en grundig beskrivelse af udvalgte forfatters sprog, og at der også ser ud til at være nye emneområder. Der er kort sagt meget og meget forskelligt at være spændt på. Men tilbage til det der faktisk foreligger: bind 1, hvis indhold som nævnt afviger temmelig meget fra traditionen inden for dansk sproghistorieskrivning med sit fokus på forskningshistorie.

Bind 1 – og hele værket – indledes med to forord, Selskabets forord (dvs. Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs) og et forord af hovedredaktøren, Ebba Hjorth. Selskabet fremhæver (s. 7) selskabets grundholdning: at videnskabelighed og folkeoplysning ikke er hinandens modsætninger, men tværtimod bør gå hånd i hånd. Og Ebba Hjorth skriver tilsvarende at den nye sproghistorie er ”til brug for såvel alment sproginteresserede som forskere” (s. 10), men tilføjer dog også at: ”de mange forskellige emner der behandles kræver [...] vidt forskellige forudsætninger af læseren. Ikke alle vil blive lige fascineret af de mange discipliner der behandles”. Det viser sig allerede i det første bind. Nogle af afsnittene er givetvis mere let tilgængelige end andre, men der er tydeligvis lagt et stort arbejde med fremstillingens form både af forfatterne og redaktørerne – og med at understøtte teksten med billeder og figurer.

Bind 1 har undertitlen *Dansk tager form*. Titlen dækker kun en lille del af indholdet, men det ville nok være næsten umuligt at finde en titel der kunne dække de ret forskelligartede bidrag. Bindet har dog med en lidt god vilje kunnet samles i fire hovedkapitler: 1. Kilderne, 2. Historie og Sprog, 3. Sprogbeskrivelser og 4. Skrift. Jeg vil her koncentrere mig om de tre første hovedkapitler der nok især har relevans for den typiske

læser af NyS, mens det sidste hovedkapitel om skriftens historie kun vil blive kort omtalt.

Bindet afsluttes med en samlet litteraturliste, billedoplysninger, oplysninger om forfattere og redaktører. Oplysningerne om redaktørerne er biografiske noter på 8-10 linjer, om forfatterne oplyses derimod kun titel, alder og ansættelsessted. Lidt fyldigere omtale kunne i nogle tilfælde have været nyttig, selv om mange af forfatterne sikkert er kendt af læsere der er optaget af sprog og sprogforskning. Endelig er der en oversigt over en nyskabelse, som Skautrup af gode grunde ikke havde med, nemlig en fortegnelse over det supplerende materiale der ligger frit tilgængeligt på hjemmesiden <http://www.dansksproghistorie.dk>.

Der er rundt regnet tre typer supplerende materiale: supplerende tekstmateriale udarbejdet af forfatteren, henvisninger til uddybende oplysninger på nettet (næsten kun Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs hjemmesider, <https://dsl.dk>) og – i få tilfælde – lyd- eller filmklip, bl.a. lydoptagelsen af skuespillerinden Louise Phister født 1816 (også en af kilderne til Brink og Lund 1975). Det er dog kun enkelte af forfatterne til bind 1 der har udnyttet denne mulighed i større stil. I det hele taget har forfatterne ikke været holdt i kort snor. Det fremgår også af Ebba Hjorths forord hvor hun kort kommer ind på hvordan værket er blevet til:

De mange forfattere med deres forskellige baggrunde har bidraget til værket ud fra forskelligt sprogsyn og forskellig opfattelse af hvordan god formidling og gedigen videnskab arbejder sammen. Alle forfatternes kapitler har været underlagt redaktionel bearbejdelse uden at det nødvendigvis i alle tilfælde afspejler fuld faglig enighed mellem forfattere og redaktionen. Det har ikke været hensigten og heller ikke muligt at ensrette de mange forfatteres behandling af deres emne (s. 10).

KAPITEL 2. HISTORIE OG SPROG

Danske tager form begynder med et ret kort kapitel om kilderne (s. 17-30) af Bent Jørgensen, en af værkets redaktører, med hovedvægten lagt på en oversigt over de middelalderlige kilder. Derefter følger det omfat-

tende kapitel *Historie og Sprog* med fem meget forskelligartede underkapitler, både hvad angår synsvinkel og form.

Frans Gregersen lægger for med et vægtigt underkapitel *Sproghistorie og sprogteori* (s. 35-77). Hovedparten af kapitlet udgøres af en skildring af sprogvidenskabens historie i Danmark med den samtidige internationale sprogforskning som baggrund. Frans Gregersen diskuterer også spørgsmål som hvad er sproghistorie?, hvornår begynder sprogvidenskaben?, hvordan kan sprogvidenskaben opdeles i epoker?, og hvilke begivenheder er så skelsættende at man kan sige at noget nyt begynder og hvorfor? Det er et stort og komplekst emne, men det lykkes at give læseren forståelse for hvordan sprogteori og opfattelsen af sprogforandring hænger sammen, og hvilke erkendelsesinteresser der driver 1800-tallets historisme og 1900-tallets strukturalisme og sociolingvistik.

Bent Jørgensen står også for to kapitler i *Historie og Sprog*. Kapitlet *Sproghistoriske perioder* (79-83) præsenterer *Danske Sproghistories* periodeinddeling på baggrund af en nyttig gennemgang af periodeinddelinger og periodebetegnelser i dansk sproghistorisk litteratur, der også demonstrerer klart at periodeinddeling ikke er noget givet, men afhænger af beskrivelsens formål og sprogsyn. Kapitlet *Sproghistorier og andre historier* (s. 157-188) er umiddelbart ikke helt let at overskue. Årsagen er bl.a. at kapitlet er opdelt i mindre afsnit der går på tværs af forfatterens disposition. Kapitlet viser sig at indeholde fem ”historier”. Det indeholder if. forordet (s. 11) ”enkeltfortællinger om sproget som kilde til en lang række historiske forhold”, men giver imidlertid i lige så høj grad eksempler på hvordan ændringer i samfund og samfundsinstitutioner virker ind på sprogbrug og ordforråd. Tre af historierne drejer sig om udviklingen inden for kirke, retsvæsen og administration i middelalderen mht. brug af skrift og sprog (dansk vs. latin eller nedertysk), den fjerde om hvordan øget professionalisering af håndværkene medfører stor vækst af ordforrådet inden dette domæne, og den femte om hvordan samfundsudviklingen afspejles i brugen af erhvervsbetegnelser om kvinder. Det bedste ved kapitlet er de interessante eksempler, ikke mindst lærerige er eksemplerne på hvor vanskeligt det kan være at finde ud af hvad et ord der optræder i gammeldanske kilder, betyder,

og hvor usikkert det ofte kan være hvad datidens mennesker kaldte de genstande arkæologerne finder.

Esben Albrechtsens kapitel har titlen *Sprog og Identitet* (s. 85-123) og handler mere præcist om hvilken betydning det danske sprog har haft for national identitet, og hvad bevidstheden om at være dansker er baseret på og ikke mindst har været baseret på. Der er flere opfattelser af hvornår der opstår en national identitet, der kan sammenfattes i to hovedsynspunkter, skriver Albrechtsen (s. 121). Det ene siger at der er tale om et nyere fænomen opstået i slutningen af 1700-tallet, det andet at national identitet har været der ”hele tiden”, men vækkes af nationalromantikken. Esben Albrechtsen tilslutter sig den sidste opfattelse – og begynder derfor med de forestillinger der kommer udtryk i Valdemartidens historieskrivning fra 1200-tallet (bl.a. Saxo). Det er dog formentlig først fra midten af 1800-tallet at national identifikation med stor sikkerhed kan anses for et massefænomen, understreger han dog også (s. 121), ligesom han flere steder gør opmærksom på de grænser kildematerialet sætter, bl.a. at vi indtil den nyeste tid ingen direkte vidnesbyrd har om hvordan ”almindelige mennesker” opfattede deres tilhørsforhold. Kort sagt er der tale om en nuanceret, velunderbygget fremstilling, der også opsummeres fint til sidst.

Adam Hyllesteds kapitel *Sprogfamilien* (125-155) hører til dels også hjemme blandt sprogbeskrivelserne i de kommende bind, især den afsluttende del af kapitlet der gennemgår en række fællesnordiske eller østnordiske lydlig og morfologiske ændringer, illustreret med eksempler på følgerne af dem i moderne dansk standardsprog eller (sjældnere) dialektalt. Mens Frans Gregersen beskriver den sammenlignende sprogvidenskabs teorier, fremlægger Adam Hyllested dens resultater. Der er naturligvis meget klassisk stof der også optræder hos fx Skautrup: den indoeuropæiske sprogfamilie, den germanske lydfor-skydning osv., men kapitlet inddrager i høj grad ny viden inden for forskningsfeltet, fx problematiseringen af den traditionelle opdeling i østnordisk og vestnordisk (s. 130). Ikke mindst udnytter Adam Hyllested de senere års forskning inden for indoeuropæistik. Og så er det hele pædagogisk forklaret, også det mere tekniske som fx hvad en re-konstrueret form er, og hvordan man når frem til den (s. 127).

Kapitlerne i *Historie og Sprog* fremstår som sagt forskelligartede. Men der er også temaer der er fælles for to eller flere af bidragene. Normalt virker det imidlertid ikke som en trættende gentagelse, men som en udvidelse. Det er fx interessant at sammenligne lingvistens Frans Gregersens diskussion af 1800-tallets historisme, og historikeren Esben Albrechtsens diskussion af ”modersmålet som national markør” i samme periode eller Gregersens og Hyllestedes beskrivelse af den sammenlignende sprogvidenskabs metoder.

KAPITEL 3. SPROGBESKRIVELSER

Det tredje hovedkapitel i bind 1 har titlen *Sprogbeskrivelser*. *Sprogbeskrivelser* har her konkret betydning bog (værk, afhandling) der beskriver sprog. Kapitlet er med andre ord et forskningshistorisk kapitel hvor kapitlets fem forfattere har til opgave at give oversigt over litteraturen inden et forskningsområde på et begrænset antal sider. Alt kan umuligt komme med, og forfatteren må derfor prioritere om der skal være lidt om meget eller meget om lidt. At forfatterne har haft metodefrihed, fremgår også tydeligt af dette kapitel.

Ebba Hjorths kapitel *Ordbøger* (s. 209-234) er disponeret som kronologiske beskrivelser af enkeltværker der repræsenterer ”vigtige skridt i ordbogsgenrens historiske udvikling” (s. 209), præsentationer der nærmer sig leksikonartikler. De enkelte ordbøgers historie rides op, ordbogen karakteriseres leksikografisk (hvor mange oplysningstyper indeholder ordbogen, hvilke type ordbog er der tale om o.l.), og endelig vurderes ordbogen, for de ældstes vedkommende især som sproghistorisk kilde. I et par tilfælde virker vurderingen lidt skæv. *Ordbog over det danske sprog* karakteriseres ganske vist som en ”bedrift” (s. 226), men det kommer til at fremstå som et postulat, fordi omtalen især dvæler ved værkets svagheder. Til gengæld kan den lille *Gade/dansk. En ordbog over ghattodansk* på 450 opslagsord (Borup & Sufi 2014) næppe leve op til karakteristikken i *Dansk Sproghistorie* (s. 233), hvor den nærmest præsenteres som en korpusbaseret, professionel ordbog. Det er den ikke, den er en sympatisk amatørordbog med vist overvejende konstruerede eksempler. Man kan derfor også undre sig lidt over at den er blevet udvalgt til omtale på den forholdsvis begrænsede plads. Hovedvægten er

ellers historisk. Før 1600 er medtaget hvad der findes (seks tosprogede ordbøger til hjælp ved læsning og skrivning på latin). Når det gælder nyere tid, koncentrerer Ebba Hjorth sig især om modermålsordbøgerne, men enkelte andre ordbøger får også en omtale bl.a. *Begrebsordbogen* (udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab) og altså *Gade/danske*. Dialektordbøger er omtalt kort i en faktaboks. Det samme gælder historiske ordbøger, bortset fra *Gammeldanske Ordbog*, der er udvalgt til nærmere omtale. Ebba Hjorth er en af de forfattere der i høj grad udnytter muligheden for at bringe ekstrapmateriale, især af i form af henvisninger til Det danske Sprog- og Litteraturselskabs hjemmeside, hvor de fleste af de omtalte ordbøger er publiceret i elektronisk form.

I kapitlet *Grammatikker* (s. 235-256) har Lars Heltoft valgt at bygge kapitlet op omkring seks centrale grammatikker med Paul Diderichsens *Elementær danske Grammatik* som udgangspunkt for fremstillingen og det arbejde som de øvrige grammatikker holdes op imod. Fokus er lagt på Diderichsens sætningsskema, hans mest betydningsfulde og indflydelsesrige bidrag til den grammatisk beskrivelse. Med udgangspunkt i konkrete sætningseksempler forklarer Lars Heltoft hvad sætningsskemaet er, hvad man opnår ved at inddrage skemaet i analysen, og hvor Diderichsen hentede inspirationen til sin grammatisk beskrivelse. Derefter følger to længere karakteristikker af henholdsvis Mikkelsens ”vigtigste bidrag til den systematiske grammatik” (s. 247) (nemlig hans sætningstypologi hvor der skelnes ubestemte sætninger og sætninger der tager udgangspunkt i ”ting” eller ”virksomheder), og Aage Hansens ”vigtigste bidrag til ledstillingslæren” (s. 248), der dog kritiseres på flere punkter. Derpå kommer et afsnit om Den generative grammatiks reception af sætningsskemaet” (s. 250) (lidt komprimeret og indforstået), og afsnit der giver eksempler på udnyttelsen af Diderichsens sætningsskema i lærebøger og referencegrammatikker. Heltoft afslutter kapitlet med de revisioner af Diderichsens sætningsskema der fremlægges i *Grammatik over det danske Sprog*, den omfattende grammatik han udgav sammen med Erik Hansen i 2011 (Hansen og Heltoft 2011). Kapitlet indeholder altså ikke en egentlig oversigt over grammatikskrivningens historie. Til gengæld giver kapitlet god forståelse af udvalgte centrale aspekter inden for syntaksforskningen i det 20. århundrede.

Heller ikke Henrik Galberg-Jacobsens kapitel Retskrivningshåndbøger (s. 257-277) er disponeret kronologisk. Retskrivningshåndbøger er et overbegreb for ”retskrivningslærer” og ”retskrivningsordbøger”, og kapitlet indledes med afklaring af de to genrer. Resten af kapitlet består i en gennemgang af principper for retskrivningsnormering med eksempler på hvad princippet består i, og hvilke konsekvenser det kan have, fx det fonetiske princip, det pædagogiske princip og, det etymologiske. Under gennemgangen omtales også hvilken rolle disse principper har spillet i forskellige retskrivningslærer i tidens løb, og hvordan de har indgået i normeringsdiskussioner. I afsnittet om det lydige princip omtales fx Rasmus Rasks retskrivningslære (1826), og under fordanskningsprincippet kan man bl.a. læse om Peder Syvs ideer fra 1600-tallet og om majonæsekrigen i 1986. Gennemgangen af retskrivningsprincipper er suppleret med et nyttigt kronologisk skema (s. 259) over de 14 vigtigste retskrivningsnormer hvor der angives hvor normen er udformet, af hvem, dens udbredelse og grundlæggende principper. Fx:

Molbechs retskrivning (1815). Privat, traditionel norm udformet i retskrivningsordbogen *Dansk Haand-Ordbog* (1815) [...]. Officiel skolenorm fra 1847 og den bredt accepterede norm det meste af 1800-tallet.

Kombinationen af den tematiske gennemgang og det kronologiske skema fungerer godt formidlingsmæssigt. Læseren får både overblik og forståelse for de valg og vanskeligheder der ligger i retskrivningsnormering. Skemaet ligger i udvidet form på hjemmesiden.

Hans Basbølls kapitel Fonetikker (s. 279-297) falder i to afdelinger. Den første er en historisk gennemgang af tidlige beskrivelser af dansk udtale fra Jacob Madsen (1586) til 1900. Den giver en forholdsvis detaljeret omtale af de enkeltes bidrag med eksempler på sproglige iagttagelser de ældre fonetikere har gjort, undertiden overraskende moderne. Det gælder selvfølgelig særligt Høysgaard (1698-1773), der da også får en mere grundig beskrivelse uddybet med to instruktive figurer der viser henholdsvis hans modeller for vokalsystemet og prosodien forsynet med de tilsvarende moderne termer. I det hele taget er der gjort en god indsats for at få formidlet det ret tekniske stof i afsnittet til

en lidt bredere kreds ved hjælp af figurer og faktabokse. Meget nyttig er også en figur over ”lumske ligheder” mellem IPA og Dania (s. 290) både for IPA- og Daniatilhængere. Formidlingsmæssigt er det lidt uheldigt at figuren over Høysgaards prosodi (s. 285) er forsynet med den terminologi Høysgaard når frem til i 1769, mens brødteksten (med eksempler på de enkelte ordtyper) samme side citerer hans version fra 1743. Efter 1900 – hvor litteraturen vokser – er fremstillingen grupperet efter ”skoler”, og mere summarisk. Der er fx et afsnit om Otto Jespersens fonetik og de der i nyere tid er inspireret af ham (fx Brink og Lund 1975), om Poul Andersen og andre strukturalistisk orienterede dialektforskere, og om Eli Fischer-Jørgensen og hendes kolleger og elever (hvor Basbøll selv figurerer). Teksten i bogen er imidlertid suppleret med en række nyttige oversigtsskemaer på hjemmesiden: Nogle fonologiske analyser efter 1900 af rigsmålets vokalsystem, konsonantsystem, stødsystem og tryksystem. På hjemmesiden finder man også en udvidet version af faktaboksen ”Dansk Rigsmål – definition” med en vigtig tilføjelse, der underbygger indtrykket af at Hans Basbøll har fundet det vanskeligt at få plads til det hele på de tildelte sider.

Bente Holmbergs kapitel *Sproghistorier* (s. 193) indledes med nogle bemærkninger om hvad disciplinen sproghistorie beskæftiger sig med. Derimod er der ikke en definition af genren sproghistorie, og det kan være medvirkende til at kapitlet ind i mellem taber fokus. Noget af stoffet er allerede foregrebet i Frans Gregersen beretning, men kapitlet supplerer med en mere detaljeret oversigt over sproghistorisk litteratur, herunder synspunkter på de centrale sproghistoriske spørgsmål: hvad er det nordiske grundprog, og hvornår opstår der et standardsprog. Kapitlet afsluttes med en kort beskrivelse af vigtige sproghistoriske værker. Der er imidlertid også afsnit der ikke drejer sig om sproghistorieskrivning i snævrere forstand, afsnit om ordbøger, tekststudgivelser og dialektforskningen der behandles andre steder i *Dansk Sproghistorie*, og derfor kunne undværes her. Det gælder især den noget ubalancerede oversigt over dialektforskningens historie. Størstedelen handler om KJ. Lyngby (1829-1871), derefter er der nogle få linjer om strukturalismen (der normalt ikke beskæftiger sig med den historiske dimension) og om *Kort over danske Folkemål* (Bennike & Kristensen 1898-1912). Bente Holmbergs kapitel er en oversættelse og let opdateret version af hendes

forskningsoversigt ”Research in Danish language history 1850-1950” (i Bandle m.fl. 2002-2005:68-75), hvilket burde have været angivet. Det er også lidt underligt at fremstillingen ikke er blevet justeret i forhold til den aktuelle sammenhæng. Ved at udelade noget af stoffet kunne omtalen af centrale værker, bl.a. Skautrup, være blevet uddybet. Bente Holmbergs korte karakteristik (s. 206) ender således: For beskrivelsen af sprogsystemet (dvs. ”ortografi, lyd, bøjning, syntaks m.m.¹”) er den stærke kobling mellem sprog og samfund dog mere en belastning end en fordel”. Det synspunkt havde man gerne set uddybet.

Som sagt: det er en vanskelig opgave forfatterne til kapitel 3 er blevet tildelt, men de har hver på deres måde nået frem til en læseværdig løsning. Kapitlet har dog ikke overflødiggjort de forskningsoversigter som er udgivet af Selskab for Nordisk Filologi (spec. Larsen m.fl. 1965 og Holmberg m.fl. 1989) – med den begrænsning bøgerens udgivel-sesår sætter – et synspunkt forfatterne formentlig vil dele eftersom der henvises til bøgerne flere steder i kapitlet, og de omtales samlet i slutningen af Bente Holmbergs afsnit.

AFSLUTNING

Bind 1 afsluttes med en grundig gennemgang af skriftens historie i Danmark (s. 301-435) fra de første runealfabeter omkring år 200 til skrifte tegn på computere omkring 2000, med kapitler om bl.a. skrift i middelalderhåndskrifter, nyere tids håndskrift, trykkeskrift, stenografi og blindeskrift. Og der er som i de øvrige afsnit tale om formidlende fremstilling, der virker pålidelig, og som er støttet af gode illustrationer. Man kan dog diskutere, synes jeg, om skriftens historie hører med til en sproghistorie, og om de mange sider om skriften hellere skulle have været brugt til at give mere plads til andet stof. Det vil vise sig. Samtidig er der næppe tvivl om at der er mange læsere der vil finde oplysninger af interesse også i dette kapitel. Jeg selv synes fx det var morsomt at få noget at vide om stenografiens historie, som jeg ikke har skænket en tanke før. Hvordan den tematiske opdeling vil fungere, og hvordan de forskningshistoriske afsnit vil spille sammen med de følgende bind, er det jo for tidligt at sige noget om. Derimod kan man allerede nu

1 Således defineret af Bente Holmberg (s. 206) ovenfor det her citerede.

konstatere at *Danske tager form* lever op til forordets principper. Der er tale om god, forskningsbaseret formidling, der henvender sig både til sprogforskere (i bind 1 især dog uden for deres primære forskningsfelt) og til andre sproginteresserede. Ind i mellem kan man nok støde på detaljer man synes kunne forbedres: Ting der kunne være udtrykt lidt klarere, ting man gerne ville have haft uddybet, karakteristikker der kunne præciseres. Men alt i alt er *Danske Sproghistorie* kommet godt fra start. Jeg tror der er grund til at være fortrøstningsfuld og glæde sig til de kommende bind.

Asger gudiksen
Institut for nordiske studier og sprogvidenskab
Københavns Universitet
gudik@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Bandle, O.K. Braunmüller, E.H. Jahr, A. Karker, H. Naumann & U. Telemann. 2002-2005. *The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages*, bind 1-2. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 22). Berlin: Walter de Gruyter.
- Bennike, V & M. Kristensen. 1898-1912. *Kort over de danske folkesprog med forklaringer*. København: Gyldendal.
- Borup, T.C. & A. Sufi. 2014. *Gade/dansk ordbog – en håndbog i ghettodansk*. København: People's Press.
- Brink, L. & J. Lund. 1975. *Dansk rigsmål. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolektterne i København*, bind 1-2. København: Gyldendal.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Holmberg, B., B.O. Frederiksen & H. Ruus (red.). 1989. *Forskningsprofiler*. Udgivet af Selskab for nordisk Filologi. København: Gyldendal.
- Larsen, J., C. Lisse & K.M. Nielsen (red.). 1965. *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede*. Udgivet af Selskab for nordisk Filologi. København: Gyldendal.
- Skautrup, P. 1944-1970. *Det danske sprogs historie*, bind 1-4. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- www.dansksproghistorie.dk (tilgået 15. september 2017).
- www.dsl.dk (tilgået 15. september 2017).

”I HØJ GRAD ET SUBJEKTIVT VÆRK”

Anmeldelse af *Den Danske Begrebsordbog*. Redaktører: Sanni Nimb (hovedredaktør), Henrik Lorentzen, Liisa Theilgaard, Thomas Troelsgård. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2015. Udgivet i kommission på Syddansk Universitetsforlag (1397 sider).

AF KIRSTEN MARIE ØVERAAS

Med sine 1400 sider, 192.000 ord og udtryk og en vægt på over 3 kg er *Den Danske Begrebsordbog* en rigtig moppedreng. Eller måske skulle jeg sige en kæmpe, et monstrum, en klods, en kolos, en mastodont, en kleppert, en krabat, en sværvægter eller en dinosaur? (Men jeg vil ikke kalde den et skrummel, for det er nedsættende, fortæller ordbogen mig.) Jeg kunne også udtrykke mig med adjektiver i stedet for substantiver og sige, at ordbogen er stor, omfattende, omfangsrig, vældig, mægtig, anseelig, velvoksen, granvoksen, diger og endda bamset. Og det er den i høj grad og i vid udstrækning, og så fik jeg også brugt nogle adverbier.

At jeg sådan kan variere min beskrivelse, ikke kun med forskellige ord, men også med forskellige ordklasser, er en af *Den Danske Begrebsordbogs* klare styrker.

MERE END EN SYNONYMORDBOG

Lad mig først slå fast, at *Den Danske Begrebsordbog* ikke er en synonymordbog, selv om dens ”nærmeste slægtning” er synonymordbogen, som det formuleres i indledningen. Her forklares endvidere forskellen på de to slags ordbøger: Synonymordbøger angiver ”ord der kan bruges som alternativer til opslagsordet når man skriver en sætning”, mens begrebsordbøger også kan bruges til ”at få et samlet overblik over ordforrådet indenfor et bestemt emneafgrænset felt”, og også angiver ”sø-

skendebegreber”, så der fx ved ordet ”bold” ikke kun angives ord som ”kugle” og ”projektil”, men også ”vimpel” og ”tøndeband”, fordi de har overbegrebet ”gymnastikrekvisit” til fælles med ordet ”bold”. Der angives også ord, der er ”mere løst knyttet til hinanden, for eksempel når bold nævnes sammen med genstande med tilnærmelsesvis samme form (”kugle”, ”cirkel”, ”boble”, osv.)”.

Ordbogen er bestemt heller ikke en betydningsordbog, som fx *Den Danske Ordbog* og *Ordbog over det danske sprog*. Slægtskabet med betydningsordbøgerne er endnu fjernere end med synonymordbøgerne, for slår man et ord op i en begrebsordbog, bliver man sandsynligvis mindre, ikke mere, sikker på, hvad ordets præcise betydning egentlig er. Men det er heller ikke formålet med at slå op i en begrebsordbog. Som det smukt beskrives i indledningen, er der ”byttet om på kendt og ukendt: I betydningsordbogen er [opslags]ordet kendt og betydningen ukendt; i begrebsordbogen er betydningen kendt, mens betegnelserne for den er ukendte eller i hvert fald ikke fremme i bevidstheden.” *Den Danske Begrebsordbog* er altså meget bredere og, om man så må sige, mere frit associerende, end de mere stringente eller begrænsede synonymordbøger og betydningsordbøger er.

ORDBOGENS OPBYGNING

Ordbogen består af to dele: en systematisk del og et indeks. Den systematiske del kan måske virke forvirrende, hvis man ikke før har brugt en begrebsordbog, for her står ordene ikke i alfabetisk rækkefølge, men er derimod ordnet i emneinddelte kapitler. Både håndgribelige emner som ”Mad og drikke”, ”Sport og fritid” og ”Samfund” og mere uhåndgribelige som ”Liv”, ”Følelser” og ”Sanseindtryk, tilstandsformer”. Hvert kapitel er underinddelt i afsnit. Kapitel 1, ”Natur og miljø”, består således af ”1.1 Universet”, ”1.2 Himmelleger”, ”1.3 Jorden” osv. Heller ikke her er rækkefølgen altså alfabetisk, men følger en mere eller mindre intuitiv rækkefølge, som dog er angivet i en oversigt i starten. Hvert afsnit er yderligere underopdelt i ordklasser (og enkelte gange en ”øvrige”-kategori, der kan indeholde talemåder og udråb). Inden for dem er der angivet nøgleord, som er fremhævet med fed og/eller kursiv, og ordene er inddelt i såkaldte betydningsgrupper, hvis

start er markeret med en prik. Herefter er ordene ordnet efter, hvor generelle og/eller almindelige og/eller markerede ordene er, og der er også indsat kommentarer om ”stilistisk afvigende ord”, dvs. gammeldags, nedladende, uformelle ord osv.

Et eksempel er afsnittet ”1.23 Ublandet” fra kapitel 1 (”Natur og miljø”), som er et af ordbogens absolut korteste. Det ser sådan ud:

SB · **renhed**, homogenitet · **rent guld**, rent sølv · **ren ilt**, ren alkohol
· **ren bomuld**, heluld, ren uld, helsilke · **fuldblod**, fuldblodshest, racehund, racekat · **sortering**, afgrænsning, udskilning, rensning, udrensning, udvaskning, rendyrkning

VB · **sortere**, udskille, afgrænse, skille, skille ud, rense, rendyrke, destillere, abstrahere, si, sigte fra, udvaske, si fra, sortere fra, frasortere

ADJ · **ublandet**, ren · fin, gedigen, lødig, pur, rendyrket, straight, udelt idel, genuin, homogen · ren og skær, lutter, 100 %, hel-, blot og bar, uforfalsket, ægte · raceren, ægte, ren fuldblods

ADV · kun, udelukkende, alene

Som det fremgår, er der mange forskellige niveauer og markeringer involveret i ordbogens systematiske del, og denne anmelder har svært ved helt at gennemskue, og dermed anvende, markeringerne, især hvornår ord er skrevet med kursiv og fed, og hvornår de ikke er. Men som bruger anvender man næppe aktivt ordenes rækkefølge til fx at finde det mest eller mindst markerede ord af de angivne, og netop fordi ordene ikke bare er oplistet, men så grundigt annoteret, er det nemt at finde netop det ord, man leder efter, eller at overskue, hvilke ord man kan vælge imellem. Dertil kommer, at der i starten af hvert afsnit bliver henvist bredt på tværs af ordbogen til andre, beslægtede kapitler og afsnit, så der fx i starten af ”1.23 Ublandet” bliver henvist til både ”4.34 En”, ”9.51 Kvalitet”, og ”13.15 Metaller”. Også her er afsnittet ”1.23 Ublandet” kortfattet i forhold til andre afsnit, som snildt kan have henvisninger til ti eller flere kapitler og afsnit. Både henvisningerne og ordbogen i det hele taget spænder altså vidt.

Ordbogens anden del, indekset, er den, man bruger, hvis man bruger ordbogen som en slags udvidet synonymordbog. Her er alle ordbogens ord (undtagen, ifølge indledningen, cirka en fjerdedel af flerordsudtrykkene af pladshensyn) oplistet alfabetisk, og ved hvert ord er der angivet, hvor i den systematiske del ordet kan slås op. Indekset fungerer således som en nøgle til den systematiske del. Hvis man bruger ordbogen til at finde synonymer eller beslægtede ord, starter man derfor med at slå et ord op i indekset og bliver så derfra ledt til det sted i den systematiske del, hvor man kan finde det eller de ord, man leder efter. Et vigtigt skridt på vejen er, at der i indekset ofte er angivet flere end én henvisning til den systematiske del. Slår man fx ordet ”renhed” op, bliver man henvist til ”renhed 1.23 SB”, som vi så ovenfor, men også til ”økosystem 1.20 SB”, ”personlig hygiejne 2.27 SB”, ”renhed 9.57 SB”, ”ansvarsfølelse 10.50 SB”, ”klang 14.11 SB” og ”uskyld 15.32 SB”.

Ordbogen rummer også en indledning, som ud over en interessant introduktion til bogens tilblivelse og begrebsordbøgers historie giver en vejledning i brugen af bogen. Men det skal siges til ordbogens ros, at den sagtens kan bruges, uden at man først terper indledningen. Har man blot forstået den grundliggende opbygning og samspillet mellem de to dele, kan man sagtens gå i gang med at bruge den. Det skyldes ikke mindst ordbogens layout og typografi. Fra siden kan man se ordbogens kapitel- og bogstavinddeling, og opslagene er markeret med brug af fed, kursiv og versaler, som det kan ses i eksemplet ”1.23 Ublandet” ovenfor. Ordbogen og de enkelte kapitler og afsnit er lette at orientere sig i og danne sig et overblik over.

Ordbogen kan altså bruges både med udgangspunkt i den systematiske del og i indekset. Hvor man starter, afhænger af formålet med opslaget. Starter man med at slå op i indekset, og det omtales i indledningen som ordbogens ”primære brug”, kan man bruge ordbogen som en slags udvidet synonymordbog: ”Jeg har ordet lige på tungen, det er ikke helt ”renhed”, men deromkring!” eller ”Nu har jeg brugt ”renhed” to gange i denne sætning; jeg må variere mit sprog!”. Den anden måde, hvor man starter i den systematiske del, må nærmere have karakter af hyggelæsning, måske for at udvide sit ordforråd eller for simpelthen at glæde sig over sprogets afkroge. Ordbogen giver i meget højere grad end både en betydningsordbog og en synonymordbog et overblik over

hele sproget, og selv om resultatet er omfangsrigt og måske overvældende, er den yderst brugbar, når man har brug for at lede efter et ord i en ikke nærmere defineret omegn af et andet ord. Og det har man - eller det bør man have - hvis man skal udtrykke sig varieret og/eller præcist.

HJÆLP TIL HURTIGE, HURTIGE DYR

Det er netop sådan, jeg selv bruger *Den Danske Begrebsordbog* i mit virke som oversætter. Ikke som betydningsordbog eller synonymordbog, men som et værktøj til at variere og præcisere mit sprog. Jeg skulle fx for nylig oversætte denne beskrivelse af nogle dyr: "Cunning, fast predators and skittish, speedy prey." Her var mit problem ordene "fast" og "speedy". Fordi de begge to svarer ret godt til ordet "hurtige" på dansk, kunne jeg ende med den alt for ensformige oversættelse: "Snu, hurtige rovdyr og urolige, hurtige byttedyr". Nu kunne jeg selvfølgelig slå op i en synonymordbog og finde et andet ord for "hurtig", fx "hastig", "rap", "snar" eller "væver", som *Danske Synonymordbog* bl.a. foreslår. Men hvis jeg gør det, begrænser jeg mig til at holde mig inden for den samme sætningsstruktur i min oversættelse, som originalteksten har, og erstatter det engelske adjektiv med et adjektiv på dansk. Og det er der egentlig ikke nogen grund til, i hvert fald ikke i den type oversættelse jeg bedriver, hvor mundtlighed og letlæselighed er langt vigtigere end minutiøs korrekthed (i modsætning til inden for fx merkantil oversættelse).

Ordbogens indeks sender mig fra ordet "hurtig" i retning af 11 forskellige opslag, hvor ordet er ordnet sammen med andre beslægtede ord. Og her kommer vi til styrken, jeg nævnte i starten af denne anmeldelse: Hvis jeg flytter mit blik en anelse op eller ned, bare inden for afsnittet "10.19 Livlighed, foretagsomhed", får jeg forslag som "iver", "gang i løjerne", "energibombe", "være i fuld vigør", "gnistre", "på livet løs", "tjuhej" og "hellere lille og vågen end stor og doven", ud over selvfølgelig adjektiver som "gesvindt", "snar", "kvik", "vaks" osv. Mange af disse forslag er ikke anvendelige i netop dette tilfælde, og sådan må det nødvendigvis være, når de spænder så vidt og er så mangfoldige. Men her får jeg altså muligheden for at omformulere min

sætning ”Snu, hurtige rovdyr og urolige, hurtige byttedyr” til fx ”Snu rovdyr, der gnistrer af fart, og urolige byttedyr i fuldt vigør”. Om jeg ender med den løsning, afhænger naturligvis af, om det er den bedste i netop den kontekst, oversættelsen skal indgå i, men det er en ganske anden diskussion. Vigtigt her er, at *Den Danske Begrebsordbogs* omfang og overskuelighed giver mig mulighed for at arbejde mere kreativt med en tekst, end andre ordbøger gør.

Det kommer mig også til gavn i de mange situationer, hvor jeg ”har ordet på tungen”. Når man oversætter, oplever man gang på gang, at man slår et ord op i en ordbog og får angivet det tilsvarende ord på dansk, men ved eller fornemmer, at ordet på fremmedsproget ikke svarer fuldstændigt til det angivne. Der ligger måske en anden betydningsnuance eller sprogtone i det, som ikke ligger i ordbogens oversættelse. Her vil løsningen ofte være at omformulere, og altså udtrykke det samme i oversættelsen, som ordet på fremmedsproget gør, men ved hjælp af flere ord end ét, eller med ord fra en anden ordklasse. Og her er det igen en fordel at kunne flytte blikket mellem de forskellige ordklasser inden for et opslag og blive inspireret til andre formuleringer, der kan give betydningen bedst.

Ordbogen kan altså hjælpe sin bruger til at komme ud over sit eget ordforråd og endda genoverveje, hvordan en hel sætning overhovedet skal formuleres. Det er et værdifuldt værktøj for alle, der skal formulere sig, uanset om det er i form af oversættelser eller egne tekster.

EN ANALOG ORDBOG I EN DIGITAL VERDEN

Den Danske Begrebsordbog er, som nævnt, en moppedreng, og selv om de 3 kg ligger stabilt på skrivebordet, kommer de altså ikke med i min håndtaske, hvis jeg skal arbejde andre steder fra. Det virker temmelig gammeldags at lancere - og at købe - en analog, fysisk ordbog i dag, og det harmonerer dårligt med, at en meget stor del af de andre gængse ordbøger findes online. I mit daglige arbejde bruger jeg Sproget.dk, som fungerer som indgang til *Retskrivningsordbogen*, *Den Danske Ordbog*, *Danske Synonymordbog* m.fl., samt flere forskellige flersprogede ordbøger, enten i deres online udgave, såsom *Gyldendals Store Røde Ordbøger*, eller nogle, som simpelthen kun findes online, såsom Sprogbro.org og Ord-

bogen.com. Kun mere specialiserede ordbøger og opslagsværker bruger jeg på fysisk form, simpelthen fordi materialet ikke findes online. Og så altså *Den Danske Begrebsordbog*.

På Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs hjemmeside (<https://dsl.dk/sprog/ordboger-og-sprogteknologi/dansk-tesaurus-begrebsordbog-over-moderne-dansk>) kan man da også læse, at der er planlagt en ”netpublikation”. Herom står der, at ”den digitale udgave planlægges lanceret gradvis, dels ved at den begrebsmæssige komponent i DDO udvikles med data fra begrebsordbogen, dels – afhængigt af bevillingssituationen – som en selvstændig ordbogsudgivelse.” Det fremgår ikke, hvad status er, men det vil sikkert være interessant for mange.

Når det er sagt, holder jeg meget af, at ordbogen er fysisk og af papir. Måske fordi det understøtter den frie, undersøgende bladring på en måde, som et online opslagsværk typisk ikke gør. Og de mange henvisninger i starten af afsnittene til andre, beslægtede afsnit fungerer præcis som hyperlinks i teksten - bortset fra at man fysisk skal bladre hen til dem, ikke klikke sig hen til dem. Jeg kunne være bange for, at en digital version af *Den Danske Begrebsordbog* ville miste den spontanitet, hvormed man kan udforske de mange beslægtede ord, og som jo netop er det, der adskiller den fra betydnings- og synonymordbøgerne. Jeg håber, at en eventuel digitalisering tager højde for det, så man stadig kan bevæge sig mere eller mindre planløst rundt i opslagene og lade sit øje fange af et ord, man aldrig ville have fundet på at slå op. Måske er løsningen simpelthen en pdf-version af den fysiske ordbog, blot med hyperlinks i indekset og afsnitshenvisningerne.

SUBJEKTIV SPROGBRUG PÅ BOGFORM

Som det er fremgået, er *Den Danske Begrebsordbog* forbundet på kryds og tværs af et stort antal henvisninger, og ordene er ikke kun ordnet efter ordklasser, men også efter både betydninger og hvor almindelige eller generelle eller markerede ordene er. I ordbogens systematiske del er ordene altså ikke alfabetiseret, men ordnet ud fra redaktionens vurderinger af det enkelte ords betydning, brug og beslægtethed med andre ord. Det, at ordene er ordnet ud fra redaktionens vurdering, beskrives

i indledningen som at ”en begrebsordbog er i høj grad et subjektivt værk”.

Subjektivitet er nok ikke noget, vi plejer at forbinde med ordbøger og opslagsværker, men det burde det selvfølgelig være, ikke mindst når det drejer sig om en så bredspektret ordbog som denne. For sprog bruges jo forskelligt fra sprogbruger til sprogbruger og fra kontekst til kontekst. I én tekst er byttedyret i fuldt vigør, og i en anden er det ganske simpelt hurtigt, og hvis en anden sprogbruger formulerer teksten, gør dyret noget helt tredje. Sprogbrug er i sit udgangspunkt subjektivt, og det afspejles i, at *Den Danske Begrebsordbog* er så omfangsrig og mangefacetteret, som den er. Det er da smukt.

Kirsten Marie Øveraas
Oversætter og forfatter
km@kirstenmarie.dk

Tree structure in a forest of interpretations

KEN RAMSHØJ CHRISTENSEN

ABSTRACT

This paper first argues that it is logically impossible to account for language acquisition using only language function and frequency of usage. Linguistic form, i.e. syntax, also needs to be taken into account because form is the precondition for function. The paper then discusses a series of Danish neuro- and psycholinguistic experiments that support the foundational thesis of formal linguistics that linguistic form and linguistic function can be separated. The experiments show that in parsing (sentence processing in language comprehension), we sometimes make temporary implausible interpretations, that certain sentence types are consistently misinterpreted, and that we assign meaning to sentences that have no stable interpretation. These results cannot be accounted for with plausibility and frequency. Even though certain semantic and syntactic criteria normally have to be fulfilled, it is in a sense possible to circumvent the linguistic interpretive system and thus disentangle form and function. It is argued that the brain is a prediction machine that constantly constructs and updates mental models of the surrounding world, and that one of these models is the grammar of language. Like any other search or learning algorithm, parsing must necessarily be guided by certain formal principles.

The syntax and semantics of Danish quantity genitives

PER ANKER JENSEN

Whereas determiner genitives have received extensive attention over the past many years, quantity genitives like *en to meters fiskestang* (lit. 'a two meter's fishing rod') and *en tre retters menu* (lit. 'a three courses' menu). have been a rather neglected subject.

This paper presents an integrated theory of the syntax (including topology) and the semantic composition of Danish quantity genitives. As my point of departure, particular attention is paid to Mikkelsen's (1911) and Hansen & Heltoft's (2011) analyses in *Dansk ordføjningslære* and *Grammatik over det danske sprog* (GDS), respectively. Mikkelsen's conceptual approach to the analysis of Danish genitives is very insightful semantically and argued to be supported on independent syntactic grounds. On the other hand, the analysis of quantity genitives in GDS is shown to be untenable semantically as well as topologically.

The integrated theory proposed in this paper argues that quantity genitives are distributionally equivalent to attributive Adjective Phrases and comprise two subtypes, 'measure genitives' and 'constitutive genitives'. These two subtypes are identical as regards syntactic structure, and both are followed by the indefinite form of attributive adjectives. This distinguishes them clearly from determiner genitives, which require the definite form of the adjective. But the two subtypes of quantity genitives differ semantically in crucial respects. Measure genitives denote only measure, whereas constitutive genitives also denote a meronymic relation between the two nominals involved. This relates constitutive genitives semantically to determiner genitives. However, they are distinct in that the latter have the whole-denoting nominal as part of the genitive, whereas constitutive genitives have the part-denoting nominal as part of the genitive.

The underlying theoretical foundation of the paper is feature-based syntax and formal semantics enhanced with generative-lexicon qualia structure.

Formal linguistic theories

SUSANNE ANNIKKI KRISTENSEN

In this article, formal grammar is considered to contrast with descriptive grammar much more than with functional grammar. Following Stuurmann 1996, the article subscribes to the view that “descriptive grammar comprehensively includes facts whereas formal grammar is exclusively directed at the underlying system”. It is presupposed that generative and (most) functional theories are formal theories because they are directed at the underlying system, whereas e.g. Hopper’s Emergent grammar, which does not recognize the existence of an underlying system, is considered to be descriptive. Two generative theories, namely Chomsky’s Generativism and Lexical-Functional Grammar, are compared to two functional theories, namely Functional Grammar and Functional Syntax, and the article’s overall goal is to point out differences and, more importantly, similarities between the generative and functional theories of syntax.

Formal and functional grammar

OLE TOGEBY

This paper compares generativist and functionalist accounts of the relation between form and function on the various levels of language: sounds and graphs, morphs and words, sentences and clauses, utterances and texts and speech acts. Metalanguage and notational systems for the description of word order in subordinate clauses in Danish used by grammarians such as Diderichsen, Hrafnbjargarson, Ken Christensen, Hansen and Heltoft, and Togeby are discussed, and it is shown that these approaches, despite their differences, are not incompatible, but that the notational systems of formal grammar, such as a grammar with rewrite rules, offer the best guarantee for a consistent and non-contradictory description. Methods for falsification of the theories are compared, and it is shown that philological methods afford more sophisticated procedures than acceptability tests. Generative grammar has as its goal to find and describe universal grammar competence (generativity and recursivity) which make up the biological grounding for linguistic performance. Functional grammar tries to explain how a specific language has developed through evolution and history based on sociality, trust and culture. In the end, it is shown how these epistemological goals, biology and sociality, have influenced the description of the change of construction from *Det fortryder mig* (literally 'It regrets me') to *Jeg fortryder det* ('I regret it'). It is concluded that the two linguistic schools would benefit from collaboration on specific descriptions.

A formal vs. a functional approach to Danish clause structure

STEN VIKNER & HENRIK JØRGENSEN

Diderichsen (1946: 186) proposes two clause models (*satningskemaer*) for the analysis of Danish clause structure. In Diderichsen's (1946) main clause model, a Danish main clause consists of three fields (*felter*), which again consist of a total of seven slots (*pladser*). In the generative structure that we will advocate here, there are far more subdivisions than there are fields and slots in Diderichsen (1946). Another difference is that there is more asymmetry in the generative analysis: Diderichsen (1946) has many constituents at the same level, whereas the generative analysis generally only allows binary structures. We will show how the more extensive analytical machinery allows for interesting generalisations and predictions in the generative analysis which are not possible in Diderichsen's (1946) clause models. Apart from these differences, we will also discuss three parallels between the two approaches, namely Diderichsen's distinction between topology and syntax, Diderichsen's three fields and what they correspond to in the generative analysis, and finally also the concept of movement of constituents in clause structure. Part of our conclusion will be that all syntacticians/grammarians ought to be prepared to take both the generative and the functional approaches seriously. Even though the tone sometimes can be somewhat polemic, the different approaches have so much in common that they can learn a great deal from each other's results and insights.

Word-catcher. Forensic linguistics in Denmark

TANYA KAROLI CHRISTENSEN

This article introduces the reader to the burgeoning field of forensic linguistics, focusing on analyses of language evidence in criminal cases. On the backdrop of a review of the history and applications of forensic linguistics, a range of Danish cases are presented wherein linguists have been consulted for an expert opinion. A recent case of anonymous threatening letters offers illustrations of possible analytic tools that may prove relevant for investigation and prosecution. Special emphasis is laid on the currently most sought-after application of forensic linguistics, i.e., authorship analysis, which compares one or more incriminating documents with documents known to have been written by a suspect. The purpose is to investigate whether linguistic, orthographic or formatting patterns appear in both sets of documents and thereby lend support to a hypothesis of common authorship.

A clog in comprehension? A study of the impact of syntax on children's sentence comprehension

DITTE GRANDJEAN & MADS POULSEN

The present article describes the results of two connected studies of oral sentence comprehension in 56 Danish students from 5th grade. In study 1, we investigated whether the students had difficulty extracting literal meaning from syntactic constructions that have been suspected to cause difficulty, e.g. passives. The sentences were presented to the children without supportive textual or situational context to isolate the ability to extract information from syntax. We compared three sentence construction pairs: Actives vs. passives, pre-modified nouns vs. embedded relative clauses, and subject vs. object relative clauses. As predicted, the students had significantly less precise comprehension of the suspected difficult constructions: Passives, embedded relative clauses and object relative clauses. In addition, the students were significantly slower to respond correctly to passives and embedded relative clauses.

In study 2, we found that variation in oral sentence comprehension accounted for significant variation in the children's reading comprehension after controlling for vocabulary or short-term memory. Together, study 1 and 2 suggests that certain types of sentence constructions may cause sentence and text comprehension difficulties if the constructions convey information that is not made redundant by context.

Argentine Danish: Semantic, syntactic and morphological differences from Standard Danish

JAN HEEGÅRD PETERSEN & KAROLINE KÜHL

The term ‘Argentine Danish’ denominates the Danish language as spoken by descendants of the people who immigrated to Argentina between 1890 and 1930. It differs from ‘Denmark Danish’ in various ways, grammatically, phonologically and lexically. In this paper, we present seven case studies of these differences: lexical loans from Spanish, extended use of the Danish *ere*-derivation, semantic and syntactic changes in certain verb phrases, instances of pro-drop, instability in gender-marking and over-generalization of the phrase *mere eller mindre*. We discuss to what extent these features of Argentine Danish are due to influence from Spanish. The analyses are based on data from Corpus of South American Danish, which is part of the LANCHART corpus (University of Copenhagen). We suggest that the analyses provide the starting point for a discussion of whether Danish as spoken in Argentina can be viewed as a Danish variety in its own linguistic right.

How hard can it be? A study of word recognition of word forms with reduced segments

NICOLAI PHARAO, MIA RIDDER MALMSTEDT & SELINA VENG

Segmental reduction is highly frequent in conversational speech, which means that listeners are constantly exposed to words deviating from their distinctive, canonical pronunciation. The present study investigates whether there is a difference in how quickly and accurately listeners recognize reduced word forms compared to distinct word forms by means of an auditory lexical decision task. Participants were presented with reduced and unreduced words in isolation containing intervocalic /g/ and with different degrees of lexical frequency as experimental stimuli. The results of the study demonstrate that reduction has a negative effect on word recognition, increasing response times as well as error rates, and that words of a higher frequency are more accurately identified than words of a lower frequency. Taken together the results show that there is a small but statistically significant benefit for listeners when processing distinct word forms compared to word forms containing a reduced segment. This supports a role for abstraction in representations in the mental lexicon.

NyS udkommer to gange om året.
Du kan tegne abonnement eller bestille
enkeltnumre ved at henvende dig til:

Dansk Sprognævn
nys.abo@dsn.dk

Gamle numre er tilgængelige på www.nys.dk

Bidrag til NyS

Har du lyst til at indsende en artikel,
en anmeldelse, et debatindlæg eller andet,
så kontakt redaktionen:

nys.red@dsn.dk
NyS-redaktionen
Københavns Universitet
Emil Holms Kanal 2
2300 København S

Oplysninger om formater mv. kan findes på
www.nys.dk/information/authors

NyS er et bredt og varieret tidsskrift om sprog og sprogvidenskab. Her kan du holde dig orienteret om de nyeste undersøgelser af dansk sprog og om udviklingen af sprogteorier generelt.

I NyS udforskes alle sprogets aspekter. Tidsskriftet formidler klassisk sprogvidenskab som grammatik og pragmatik. Men sproget ses også gennem andre optikker som pædagogik, sociologi, filosofi og psykologi. Ud over de videnskabelige artikler indeholder NyS anmeldelser af danske og centrale udenlandske udgivelser.

Forfatterne er lærere og studerende på de højere læreanstalter. NyS er således et forum for de etablerede forskere. Samtidig er tidsskriftet i høj grad et forum for kommende forskere da vi også formidler artikler udført af studerende.

Læserne er studerende eller undervisere i sprog – samt andre der ønsker at gå i dybden med sprog og sprogteori.

retskrivning *sb., -en, -er, i sms., retskrivnings-, fx retskrivningssystem.*
retslig *(el. retlig) adj., -t.*
retslær *e sb., -n, -r.*
retslæge *sd sb., -en, -er, -e*
læge¹ *sd, -en, -er, -e*
retslærd *adj., tilk. d.s.*
retsløs *adj., -t.*

Dansk
Sprognavn

